Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Zaitsek von Egbell – c. k. důstojník 1824–1918

Zaitsek von Egbell – Habsburg Officer 1824–1918

Jaroslav Krátký

Školitel:	prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.
Studijní program:	Historie ve veřejném prostoru
Studijní obor:	Historie ve veřejném prostoru

2023

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Zaitsek von Egbell – c. k. důstojník 1824–1918“ vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 12.12. 2023

.....

Jaroslav Krátký

Chtěl bych touto cestou vyjádřit poděkování prof. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D., vedoucímu práce. Děkuji mu za podnětné rady, trpělivost a povzbudivá slova. Děkuji panu Haraldu Skalovi, PhDr. Petru Maškovi a dalším obětavým nadšencům za zpřístupnění historických knih a pramenů. Vážím si pomoci Mariana Babirata ze Statného archivu v Bratislave. Mé poděkování patří také lidem z Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, zejména Mgr. Jiřímu Synkovi za jeho cenné připomínky. Děkuji Jaroslavu Vitnerovi, přímému potomkovi vojenského vysloužilce Jakuba Vitnera, za doplnění materiálů osobní povahy.

V neposlední řadě děkuji své manželce a rodině za trpělivost, pochopení a podporu.

ABSTRAKT

Předkládaná práce se věnuje důstojníkům a důstojnickým dynastiím rakouské a rakousko-uherské armády. Prostřednictvím případových studií se zabývám situací v důstojnickém sboru v dlouhém 19. století, s dozvuky až do závěru existence Rakousko-Uherska (až do roku 1918). V názvu práce je jméno rodiny Zaitsek von Egbell, jejíž tři generace zaznamenaly v průběhu 19. století významný společenský vzestup, zejména díky kombinací úspěšné služby císaři (v úřadě a v armádě) a sňatkové strategie orientované na šlechtické rodiny s vojenskou tradicí. Důležitým faktorem vojenské kariéry dvou generací rodiny Zaitsek byly zásluhy z let 1848 a 1866, z dob společenských zvratů a válečných událostí**.** K případové studii rodiny Zaitsek přikládám další dvě případové studie, ve kterých se zabývám důstojnickými rodinami s navzájem odlišným společenským zázemím. Starobylá dynastie vojenských profesionálů je reprezentována rodinou Ponz von Panz. Příkladem důstojníků z aristokratického prostředí s tradicí významných pozic v armádě jsou příslušníci rodiny Windischgraetz. Uvedené tři základní případové studie prokládám dílčími biografickými sondami osobností z důstojnického i civilního prostředí, jejichž osudy (respektive profesní nebo společenské zařazení) je přivedly do kontaktu s hlavními protagonisty. Samostatnou kapitolou je vojenská kariéra malíře Bohumila Kubišty, u kterého došlo k přechodu od jednoročního dobrovolníka a záložního důstojníka k důstojníkovi z povolání. Na příkladu Bohumila Kubišty jsou ukázány proměny přípravy a složení důstojnického sboru v důsledku branného zákona z roku 1868. Historické studie jsou doplněny navazujícími exkurzy do oblasti sociální a kulturní historie (k existenčnímu zajištění důstojníka, k parforsním honům, k obrazovému ztvárnění válečných událostí, k reflexi důstojnické profese v tvorbě B. Kubišty aj.). Cílem práce bylo přiblížit situaci v důstojnického sboru v daném prostředí a historickém období, což jsem uskutečnil zejména prostřednictvím případových studií. Jeden z výsledků výzkumu představuje také zjištění, že vliv šlechty v důstojnickém sboru, který byl spjat se vznikem stálé armády a přetrvával ještě v 19. století (např. instituce majitele pluku) se transformoval do kulturní podoby v podobě zvyklostí určujících chování a hodnotová měřítka příslušníka důstojnického stavu (důraz na domnělou rytířskou čest, pocit výlučnosti, historismus aj.).

KLÍČOVÁ SLOVA

Zaisek von Egbell, Ponz von Panz, Windisch-Graetz, Bohumil Kubišta, rakouský důstojník, rakousko-uherský důstojník, důstojnická rodina, důstojnická dynastie, dlouhé 19. století, 1848, 1866, prusko-rakouská válka, důstojnický stav, čest, jezdectvo, husarský pluk, šavle

ABSTRACT

This thesis is focused on the officers and officer dynasties of the Austrian and Austro-Hungarian army. Through case studies, I examine the situation of the officer corps in the long 19th century, with reverberations up to the end of the Austro-Hungarian Empire's existence (until 1918). The title of the thesis includes the name of the Zaitsek von Egbell family, whose three generations experienced a significant social rise during the 19th century, mainly due to a combination of successful service to the emperor (in office and in the army) and a marriage strategy oriented towards noble families with a military tradition. An important factor in the military careers of two generations of the Zaitsek family was the merits of 1848 and 1866, times of social upheaval and war. In addition to the case study of the Zaitsek family, I attach two other case studies in which I examine officer families with different social backgrounds from each other. The ancient dynasty of military professionals is represented by the Ponz von Panz family. Officers from aristocratic backgrounds with a tradition of prominent positions in the military are exemplified by members of the Windischgraetz family. I intersperse the above three basic case studies with sub-biographical probes of individuals from both officer and civilian backgrounds whose fates (or professional or social rank) brought them into contact with the main protagonists. A separate chapter is the military career of the painter Bohumil Kubišta, who made the transition from one-year volunteer and reserve officer to a career officer. The example of Bohumil Kubišta shows the changes in the training and composition of the officer corps as a result of the 1868 conscription law. The historical studies are supplemented by further excursions into the field of social and cultural history (on the existential security of the officer, on parforsni hunts, on the pictorial representation of war events, on the reflection of the officer's profession in the work of B. Kubišta, etc.). The aim of the thesis was to present the situation of the officer corps in the given environment and historical period, which I did mainly through case studies. One of the results of the research is also the finding that the influence of the nobility in the officer corps, which was linked to the establishment of the standing army and persisted in the 19th century (e.g. the institution of the regimental owner), was transformed into a cultural form in the form of customs determining the behaviour and value standards of the officer corps (emphasis on the supposed knightly honour, sense of exclusivity, historicism, etc.).

KEYWORDS

Zaisek von Egbell, Ponz von Panz, Windisch-Graetz, Bohumil Kubišta, Austrian Officer, Austro-Hungarian Officer, Officer Family, Officer Dynasty, Long 19th Century, 1848, 1866, Austro-Prussian War, Officer Status, Honor, Cavalry, Hussar Regiment, Saber

Obsah

1 Úvod 8

1.1 Od hmotného pramene k důstojnické dynastii 8

1.2 Deákův císařský (a) královský důstojník 10

1.3 Důstojníci v soudobých relacích a v popularizačních publikacích 12

1.4 Důstojníci a úředníci v české historiografii 16

1.5 Důstojníci ve slovenské historiografii 18

1.6 Klasická vojenská historiografie, její meze a možnosti 19

1.7 Nová vojenská historiografie (NVH) a její metodologie 20

1.8 Některé problémy současné historiografie: spekulativní rétorika vs. faktografie 21

1.9 Příklad aplikace Gender history v české vojenské historiografii 21

1.10 Zajíček, Zaitsek von Egbell – služba císaři, sňatkové strategie, vzestup 22

2 ZAJÍČEK, ZAITSEK von Egbell – tři generace ve službě císaři 24

2.1 Martin Zajíček (cca 1770–1842) – dvorský sekretář, zemský a soudní advokát 24

2.2 Franz Gabriel Zaitsek von Egbell (1805–1884) – inženýr, brigádní generál 32

2.3 Carl Zaitsek von Egbell (1810–1886) – polní podmaršál, majitel pluku 46

2.4 Carl Johann Zaitsek von Egbell (1838–1895) – další podmaršál, manžel hraběnky 86

3 PANZ (Ponz von PANZ) – důstojnická dynastie 101

3.1 Plukovník Pejacsevich a major Ponz von Panz, 24.6. 1866 101

3.2 První Panzové–obchodník se železem, c.k. poštmistr, major střeleckého cechu 102

3.3 Franz Panz (1779–1812) a jeho syn Ignaz – c.k. důstojníci, zakladatelé tradice 103

3.4 Joseph Panz (1782–1858) – důstojník, otec majora padlého 24.6. 1866 104

3.5 Viktor Ponz von Panz (1830–1812) – bratr majora, padlého 24.6. 1866 107

3.6 Franz Ponz von Panz (1831–1866) – c .k. major, padl 24.6. 1866 112

3.7 Viktor von Panz (nar. 1862) – zapomenutý syn padlého majora 113

4 Dům WINDISCH-GRAETZ – aristokraté v armádě 115

4.1 Vojenští páni ze „staré školy“ 115

4.2 Konzervativci vs. reformní křídlo rakouské armády (1848–1866) 116

4.3 Victorin princ Windisch-Graetz (1824–1869) 127

4.4 Ludwig Windisch-Graetz a podplukovník Kutschenbach ve vzpomínce dragouna Vitnera 150

4.4.1 Ludwig princ Windisch-Graetz (1830–1904), v r. 1866 plukovník dragoun. pluku č. 2 151

4.4.2 Robert v. Kutschenbach (1819–1874), v r. 1866 podplukovník dragoun. pluku č. 2 155

4.4.3 Jakub Vitner (1840–1923), vojenský vysloužilec, autor vzpomínek 158

5 Sociální postavení a životní podmínky důstojníka v 19. století 167

5.1 Vzájemná sounáležitost důstojníků, také jejich výlučnost a stavovská čest 167

5.2 Životní podmínky, platy a kauce důstojníků 168

6 Okolnosti vzniku obrazu k epizodě prusko-rakouské války 176

6.1 Dvě historické malby k událostem z 23.6. a 24.6. 1866 176

6.2 Autor historické malby, jeho mecenáši a objednavatelé 179
6.2.1 Malíř Wihelm Emelé (1830-1870) 179
6.2.2 Kdo obraz objednal? 180
6.2.3 Arcivévoda Albrecht, mecenáš a objednavatel 182
6.2.4 Okolnosti vzniku historického plátna k události z 24.6. 1866 184
6.2.5 Malířův pobyt u 9. husarského pluku 187
6.2.6 Model ke kresbě a obrazu – Martin Malovány 188

7 Důstojník a kubistické zátiší (Kubišta „aktivní oberlajtnant“ ?) 193

8 Závěr 204

9 Prameny a literatura 210
9.1 Archivní prameny 210
9.2 Soukromé archivy, ostatní prameny 211
9.3 Publikované prameny, dobová vojenská publicistika, paměti 211
9.4 Literatura 217
9.5 Další zdroje – rodokmeny, dobová krásná literatura (výběr) 227
9.6 Ostatní zdroje – ikonografické prameny (výběr) 228

10 Seznam obrázků 230

11 Seznam příloh 232

12 Přílohy 233

1 Úvod

1.1 Od hmotného pramene k důstojnické dynastii

Z doby válečných konfliktů 19. století se nám dochovala řada autentických předmětů. V nejednom případě víme nebo alespoň tušíme, že ten, který předmět doprovázel vojáka přímo na bojiště. Avšak o konkrétních osudech svých nositelů tito němí svědci „vyprávět“ nemohou. Existují však vzácné výjimky. K nim patří šavle jezdeckého důstojníka, která ho doprovázela na dánském tažení v roce 1864 a později s ním ještě prošla celou prusko-rakouskou válku roku 1866. Na uvedené bylo možné předběžně usuzovat již ze samotné skutečnosti, že vzhled a všechny parametry šavle odpovídají rakouskému vzoru pro jezdectvo zavedenému předpisem z 28. července 1861.[1] Šavli jsem však mohl jednoznačně připsat konkrétnímu účastníku obou válek pouze díky tomu, že její čepel má výzdobu, která není pouhou dekorací, ale pokazuje na konkrétního vlastníka pobočni zbraně. Tento důstojník si na čepel své šavle nechal technikou leptání a rytí provést šlechtický erb a k němu doplnit i své iniciály: „Carl von Zaitsek“.

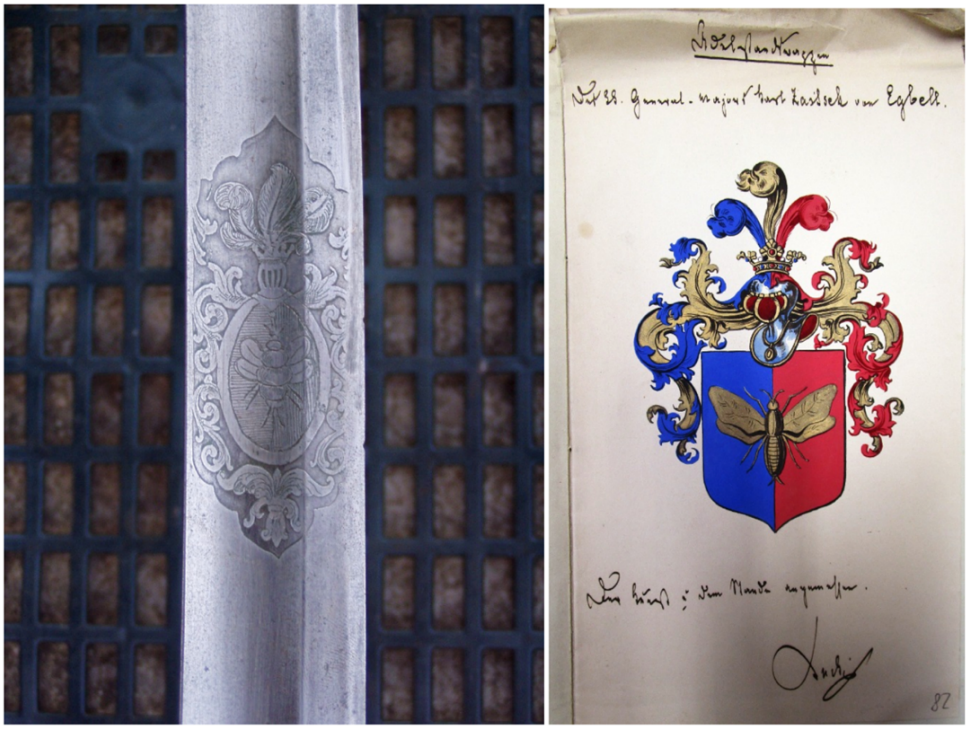

Obrázek 1: Zaitsek von Egbell – čepel jezdecké šavle (1861), nobilitační spis (1860)

[1] Jde o šavli rakouského jezdeckého důstojníka vzor 1861, vyráběnou v období let 1861-1869. Ochranu ruky zabezpečoval mohutný koš, odlehčený prolamováním geometrickými tvary (trojúhelníky a kruhy), typickými pro uvedený vzor. Byly lemovány rytými liniemi faset a stylizovaných geometrických motivů. Rytecká výzdoba koše, byť jen střídmá, odlišovala důstojnickou variantu daného modelu od provedení pro mužstvo. – Srov. M. ORTNER-E. ARTLIEB, *Kavallerie-Säbel Muster 1861*, in: Mit blanken Säbel, Wien 2003, s.224-231.

Výše uvedené bylo pro mne výzvou, abych se pokusil odhalit tajemství vojenské kariéry a životních osudů tohoto důstojníka. To mne přivedlo k dalším členům jeho širší rodiny, zejména k otci a strýci, kteří byli rovněž důstojníky. Rekonstruoval jsem průběh jejich vojenské služby v době míru i války. Podobně jsem se zajímal o osudy dalších důstojníků, zejména těch, se kterými přicházeli do kontaktu příslušníci důstojnické dynastie Zaitsek von Egbell. Nezůstal jsem jen u poznání služební kariér jednotlivců a jejich komparace. Dostal jsem k důstojnickému stavu jako k sociální entitě, která se vymezuje určitou symbolikou (uniforma, pobočni zbraň, distinkční odznaky…), uznává určité hodnoty a pravidla (kamarádská soudržnost, kodex cti, čestné soudy, souboje) apod. Zároveň mne zajímalo, co vše a jakým způsobem mohlo ovlivnit úspěšnou důstojnickou kariéru (sociální původ, vzdělání, různé formy protekce, prokázaná kompetence a válečné zásluhy). Sledoval jsem také interakci důstojnického sboru s civilní společností (sňatky a kauce, volný čas–plesy, bály, parforsní hony).

Vzhledem k tomu že důležitým výchozím bodem pro další moje bádání byla výzdoba zmíněné šavle, na tomto místě považuji za potřebné blíže specifikovat její vypovídací hodnotu. Zatímco celkový vzhled i tvary jednotlivých částí šavle odpovídají vzoru pro rakouské jezdectvo určenému předpisem z roku 1861, výzdoba čepele byla individuální záležitostí důstojníka. Leptané a ryté motivy zdobí čepel z obou stran. Na jedné straně nalezneme jméno původního majitele zbraně – Carl von Zaitsek. Z druhé strany leptaný a rytý šlechtický erb – v polceném štítě včela, na oválném štítě posazena korunovaná turnajová přilba zdobená pštrosími pery. Podařilo se mi dohledat, že erb na šavli vychází z vyobrazení na erbovním diplomu z 1.7. 1860, který je uložen v Rakouském státním archivu. Jde o diplom, který obdržel plukovník Franz Zaitsek u příležitosti svého povýšení do šlechtického stavu, což, vedle zmíněného erbu, obnášelo také šlechtický přídomek „von Egbell“.[2] Téhož roku byl nobilitován také Franzův mladší bratr, generálmajor Carl Zaitsek. Prostý šlechtický stav byl zároveň udělen i jeho synovi, nadporučíku Carl Johann Zaitsekovi, ačkoliv v roce 1860 ještě nemohl mít odsloužených 30 let, což byla základní podmínka důstojnické nobilitace.[3] Mladý nadporučík si zřejmě na nově nabytém šlechtickém stavu velmi zakládal, přestože ho získal pouze na základě zásluh svého

[2] Oesterreichisches Staatsarchiv, Signatur: AT-OeStA/AVA Adel HAA AR 1106.27, Titel: *Zaitsek, Franz, k.k. Oberst*, Adelsstand, „von Egbell“

[3] Jde o tzv. „vojenské šlechtictví“. Nařízení Marie Terezie z 12.ledna 1757 umožnilo důstojníkům požádat o nobilitaci, tj. o povýšení do šlechtického stavu. Šlechtický titul si tak mohli nárokovat všichni důstojníci, kteří splnili stanovené podmínky (třicet let nepřetržité služby „s kordem v ruce“, osvědčit statečnost před nepřítelem, nedopustit se žádného přestupku). Uvedené nařízení z roku 1757, i přes dílčí revize následujících panovníků, zůstalo v podstatě zachováno až do konce monarchie (1918). – srov. Jan ŽUPANIČ, kapitola *Vojenské šlechtictví*, in: Nová šlechta rakouského císařství, Praha 2006, s. 119-123.

otce, od kterého byl na něj šlechtický stav pouze přenesen. Když si v následujícím roce opatřil nový model služební šavle pro důstojníky jezdectva (vzor 1861), nechal na její čepeli vedle svého jména zvěčnit také atributy svého nově nabytého šlechtictví – zmíněnou součást predikátu (předložku „von“, česky „z“) a výše popsaný erb.

Zjistil jsem, že slovo „Egbell“, které společně s předložkou „von“ (z) tvoří šlechtický predikát důstojnické rodiny Zaitsek, je starý německý název městečka Gbely,[4] které se nyní nachází v jihozápadní části dnešního Slovenska. Až do r. 1918 bylo městečko bylo součástí hodonínsko-holíčském panství, jehož území zasahovalo z jihovýchodní Moravy (z okolí Hodonína) až na jihozápad dnešního Slovenska (do okolí Holíče).[5] Uvedený údaj mne přivedl k rodišti obou nobilitovaných bratrů a také k jejich otci, který v době jejich narození působil ve vrchnostenské správě uvedeného panství. V daném případě byl vrchností samotný císař. Právník Martin Zajíček, otec obou nobilitovaných důstojníků, totiž postupně spravoval různé části císařova osobního majetku, nejprve na venkově a později ve Vídni.

1.2 Deákův císařský (a) královský důstojník

Poté, co poslední císař Svaté říše římské v roce 1804 přijal dynastický (a posléze i teritoriální) titul císaře rakouského, byla součástí označení příslušnosti k jeho císařsko-královskému vojsku zkratka „c. k.“ (německy k. k.). V roce 1867, po rakousko-uherském vyrovnání, bylo v duální monarchii jednotné vojsko sice zachováno, ale bylo označováno jako „císařské a královské“, ve zkratce „c. a k.“ („k. und k.“, respektive „k. u. k.“). Zkratka tedy byla doplněna o spojku „a“ („und“), která ovšem byla symbolem decentralizace dříve jednotné říše. V nově utvořené Rakousko-Uherské monarchii i po roce 1867 císař zůstal zachován rakouský (nezměnil se na rakousko-uherského), ale o někdejších rakouských důstojnících se po tomto datu píše jako o „rakousko-uherských“. Pokud bych se chtěl vyhnout uvedeným komplikacím, mohl bych pro mnou sledované období použít nadpis „Důstojníci armády rakouského císaře“, který je použitelný jak pro období před rokem 1867, tak i po něm (až do konce Rakousko-

[4] Toponymum, v tomto případě název obce Gbely („Egbel“), je v predikátech (přídomcích) nové šlechty poměrně vzácné. Úředníci šlechtického odboru žádosti o použití šlechtického predikátu podle rodinného sídla nebo místa bydliště neradi přijímali. Po roce 1867 dokonce předpisy použití místních názvů pro predikáty nové šlechty dokonce striktně zakazovaly. – K pravidlům pro udílení predikátů více: Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 190-191.

[5] Srov. Ivana FIALOVÁ, Radoslav RAGAČ, Marek VAŘEKA, *Panstvá císara F.Š.Lotrinského na oboch brehoch rieky Moravy*, Skalica 2012.

Uherska).

Výše uvedeného úskalí si byl vědom István Deák (1928–2023), významný americký historik a vysokoškolský pedagog. Když do titulu německého vydání knihy potřeboval také zahrnout důstojníky z doby po rakousko-uherském vyrovnání vepsal do názvu ještě „u.“ a tuto spojku dal do závorky. V německém vydání z r. 1991 má Deákova kniha výmluvný název *Der K.(u.)K. Offizier: 1848–1918.*[6] O obsahu knihy neméně výmluvně vypovídá podtitul o rok staršího původního anglického vydání: *A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps* [7] (Sociální a politické dějiny habsburského důstojnického sboru). Deák zde, na základě hluboké znalosti pramenů a dobových reálií přesvědčivě rekonstruoval sociální obraz rakouského důstojníka.[8] Svou studii opírá z podstatné části o personální záznamy habsburských důstojníků (kmenové listy, evidence vojenských škol, záznamy na ministerstvu války apod.) uložené v archivech ve Vídni a v Budapešti. Vybral náhodný vzorek 500 důstojníků v hodnosti poručíka ve dvou časových periodách: 1870 a 1900. V obou případech šlo o přelomová období po sériích vojenských reforem.[9] Deák sledoval sociálního původ, vzdělávání, školení, sociální podmínky a životní styl důstojníků. Zkoumal také životní hodnotový svět důstojníků a s ním související jejich kodex cti.

Dalším autorem, jehož tematické zaměření je mi blízké, je historik Antonio SMIDT-BRENTANO[10], který zkoumá společnost, státní zřízení a zejména armádu v prvních dvou desetiletích panování císaře Františka Josefa I. Završením uvedené periody byl již rok 1867, neboť v přechozím roce prohraná válka přivodila zlom, který začal dalekosáhlými reformními

---

6 István DEÁK, *Der K.(u.)K. Offizier: 1848–1918*, Wien/Köln/Weimar 1991.

7 István DEÁK, *Beyond nationalism: A social and political history of the Habsburg Officer Corps 1848–1918*, New York 1990.

8 Zvolené téma výzkumu možná souviselo i s tím, že István Deák pocházel rodiny důstojníka. Jeho otec byl důstojníkem dělostřelectva a sloužil ještě v rakousko-uherské armádě. V r. 1945, po absolvování katolického gymnázia, mladý Deák pokračoval ve studiu na univerzitě v Budapešti. V roce 1948 opustil Maďarsko a poté studoval historii na pařížské Sorboně. Poté pracoval jako publicista, mimo jiné pro rádio Svobodná Evropa v západním Německu. V roce 1956 se usadil v USA. Zde studoval moderní evropskou historii na Columbia University a r. 1964 získal doktorát. Poté na této univerzitě 33 let vyučoval (do r. 1997). – srov. Desi K. BOGNÁR (ed.), *Hungarians in America: A Biographical Directory of Professionals of Hungarian Origin in the Americas.* Philadelphia 1971, s. 45–46.

9 Srov. István DEÁK, *Zeugnisse in den Archiven*, in: Der K.(u.)K. Offizier: 1848–1918, Wien/Köln/Weimar 1991, s. 31-37.

10 Pokoušel jsem dohledat biografické údaje k uvedenému historikovi, ale našel jsem jen informaci o jeho pobytu v Mnichově a oznámení, že jeho paní Erika, narozená 3. 9. 1939, zemřela 23. 8. 2019. Obdobně jako středověký mistr zůstává tento autor skromně skryt za svým dílem.
Zdroj: https://trauer.sueddeutsche.de/MEDIASERVER/content/LH31/obi_new/2019_8/Erika-May-Traueranzeige-3a2cd3d1-3e16-4b3e-9df5-d4c8d3f14ee5.pdf

změnami v politickém životě i v armádě. Kniha mi poskytla řadu podnětů, ke studiu sociálního a duchovního života důstojnického sboru, včetně úrovně jeho vzdělání, profesní přípravy, společně sdílených idejí a hodnot[11]. Přínosným sekundární pramenem může být výsledek autorova archivní studia rakouské generality, zpracovaný do abecedně řazených redukovaných biogramů, ve kterých jsou uvedeny údaje o narození a úmrtí dotyčného generála, kdy byl povýšen do příslušné generálské hodnosti (případně do více hodností) a kdy odešel do penze, respektive opustil aktivní službu[12].

1.3 Důstojníci v soudobých relacích a v popularizačních publikacích

Důstojníci v relacích z 19. století

Zajímavá svědectví o životě důstojníků lze nalézt v dobových publikacích, včetně soudobé beletrie. Autory takto tematicky zaměřených tiskovin byli obvykle sami důstojníci, většinou už mimo aktivní službu. K takovým patřil Alfons Danzer (nar. 1842 Temesvár – zemř.1899 Wien), kterému v roce 1889 vyšla ve Vídni kniha *Unter den Fahnen*. Autor knihy sloužil armádě od od roku 1861 (ve 43. pěším pluku). V roce 1866 bojoval jako poručík u Custozzy, v roce 1869 v jižní Dalmácii. Od roku 1871 pracoval v generálním štábu, v letech 1870-79 v Hlavním úřadu pro válečné dějiny při Válečném archivu. Zároveň se věnoval publicistice. (Přes třicet let byl korespondentem a spolupracovníkem mnoha novin a časopisů, V roce 1883 založil *Armee- u. Marinezeitung* a v roce *Neue Armeezeitung*, které od jeho smrti (1899) až do roku 1919 nesly jeho jméno – *Danzers Armee-Zeitung.*[13] Ve své knize Unter den Fahnen se tedy mohl opírat o bohaté zkušenosti a poznatky „z první ruky“, které si přinesl z předchozí profesní dráhy důstojníka začínajícího v nejnižší subalterní hodnosti a končícího v různých štábních funkcemi. Různým aspektům každodenního mírového života důstojníků je v knize věnována samostatná část (Důstojníci, str. 78–117), kde lze nalézt kapitoly věnované postavení důstojníků v rámci státu a ve společnosti, důstojníkům z povolání, důstojnickému stravování, vojenskému vzdělávání, vojenským kasinům, materiální situaci důstojníků, rodinnému životu důstojníků, náboženství a národností důstojníků.[14]

---

[11] Antonio SMIDT-BRENTANO, *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848-1867*, Boppard am Rhein 1975, viz např. s. 280-335, 433-469

[12] Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität: 1816-1918*, vyd. Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007.

[13] Srov. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 1 (Lfg. 2, 1954), s. 170; Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon Wien*, Band 1, Wien 1992.

[14] Srov. Alfons Danzer, *Offiziere*, in: Unter den Fahnen, Wien 1889, s. 78-117.

Uvedené kniha mi pomohla při mapování sociální situace důstojnického sboru habsburské monarchie zejména v poslední čtvrtině 19. století, v řadě aspektů i s přesahem do předchozího období.

V roce 1828 vyšla v Londýně kniha *„Austria as it is, or sketches of continental courts, by an eye-witness.“* (Rakousko, jaké je, aneb črty z kontinentálních dvorů od očitého svědka). Šlo o fiktivní cestopis, jehož autor se vydával za cizince jménem Charles Sealsfield, což ovšem byla také fikce. Skutečným autorem byl Karl Postl (1793-1864). Pocházel z Popic u Znojma. Vystudoval teologii, vstoupil do řádu křížovníků, ale stal se z něj kritik náboženského tmářství a státního útlaku. V roce 1823 utekl do USA.[15] Při líčení rakouských poměrů se nevyhnul ani tehdejším nedostatečným příjmům důstojníka: *„… Nemůže být ubožejší člověk, než rakouský důstojník žijící ve Vídni; dokonce i vrozená uherská hrdost zde umírá. Plat rakouského důstojníka představuje zanedbatelnou částku, a nemá-li své vlastní příjmy, pak ho ubohé prostředky vylučují nejen z každé zábavy, ale neumožňují mu ani slušně žít…“* [16] Na tomto místě považuji za nutné poznamenat, že v průběhu 19. století se sociálně-ekonomická situace důstojníků podstatně zlepšila, což dokládám v kapitole věnované sociálnímu postavení a životním podmínkám důstojníka a v kapitole o vojenské kariéře malíře Bohumila Kubišty (viz kaptoly č. 5 a 7 této práce).

Důstojníci v rámci popularizace vojenské historie

Některé podněty a inspirace lze čerpat také ze starší populárně vědecké literatury. K té by bylo možné přiřadit knihu *Die K.(u.)K. Armee 1848–1914*, kterou napsal Johann Christoph

[15] Srov. Vladimír POLÁK, *Tajemný Charles Sealfield*, in: Vlastivědný věstník moravský. 1/1990, s. 43–47.

[16] Charles SEALSFIELD, *Rakousko, jaké je*, české vydání, Praha 1992, s. 177.

Allmayer-Beck (1918–2017). [17] Náležel ke generaci, která na troskách neblaze proslulé „III. říše“ zahájila poválečnou etapu rakouské společnosti a vědy. Jmenovaná kniha sice nesplňuje parametry vědeckých publikací, ale přesto jsem v ní nalezl inspirativní podněty pro svou práci. V jejím textu se vyskytují styčné body s okruhy badatelských zájmů Istvána Deáka a Vojtecha Dangla, zmíněných výše. Není vyloučeno, že Allmayer-Beck mohl být podnětný i pro ně. Sledované období i téma je obsaženo již v názvu *Die K.(u.)K. Armee 1848–1914*, který Allmayer-Beck zvolil pro svou knihu z roku 1974. Zmíněná reprezentativní publikace[18] je tak trochu nostalgickým ohlédnutím za nádherou a velikostí nenávratně ztracené monarchie i její armády. Tento okázalý výpravný dojem podtrhují i četné reprodukce dobových výtvarných děl a fotografických snímků, v neposlední řadě i různé sestavy dobových rekvizit–uniforem, čák a přileb z fondů Vojenského historického muzea ve Vídni, které nafotil Erich Lessing[19].

Obrazové přílohy mají svou samostatnou vypovídací hodnotu, včetně fotografií

---

[17] Johann Christoph (baron) Allmayer-Beck (1918-2017) byl rakouský důstojník, vojenský historik a spisovatel. Dožil se téměř sta let (zemřel 28. dubna 2017). Narodil se 19. srpna 1918, tedy krátce před zánikem Rakouska-Uherska. V kolébce měl ještě titul barona, respektive svobodného pána. Po absolvování katolického gymnázia (1936) byl na vojně jednoročním dobrovolníkem a poté navštěvoval Tereziánskou vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě (od 1.9. 1937). Během 2. světové války se jako důstojník dělostřelectva účastnil řady bojových akcí. Na sklonku války byl učitelem taktiky na dělostřelecké škole v Pomořansku, kde byl v květnu 1945 zajat Američany. Po návratu ze zajetí studoval historii, geografii a dějiny umění na univerzitách v Innsbrucku a ve Vídni. V roce 1949 získal doktorát filozofie za práci „Arcivévoda Franz Ferdinand a baron Max Vladimir Beck“. Po studiích byl archivářem, později úředníkem na Ministerstvu obrany. Od r. 1965 do roku 1983 byl ředitelem Vojenského muzea ve Vídni a předsedou rakouské komise pro vojenskou historii. Allmayer-Beck patří k „zakladatelské“ poválečné generaci a je považován za představitele rakouské konzervativní vojenské historiografie. Pozn.: Jeho stejnojmenný otec, Max Vladimir Allmayer-Beck (1876-1947), byl úředníkem (ministerským radou) na rakouském Ministerstvu obchodu. Historikova otce adoptoval strýc, baron Max Wladimir von Beck (1854–1943), známý politik, který v období 2.6. 1906 -15.11. 1908 zastával funkci předsedy vlády a během této krátké doby stačil provést řadu zásadních reforem. / Rodina Beck má kořeny v Budči u Dačic, v malé vesnici na česko-moravském pomezí. V rodině zdejšího hospodského se narodil i otec ministerského předsedy–Antonín Beck (1812-1895, později Ritter von). Ten editoval české vydání Říšského sněmu; v r. 1848 byl českým poslancem na Kroměřížském sněmu a nakonec se stal ředitelem C. a k. tiskárenského domu ve Vídni.
Zdroje:
https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Christoph_Allmayer-Beck&prev=search
https://www.wikiwand.com/de/Johann_Christoph_Allmayer-Beck
https://www.wikiwand.com/de/Max_Wladimir_von_Beck

[18] Johann ALLMAYER-BECK–Erich LESSING, *Die K.(u.)K. Armee 1848-1914*, Wien 1974.

[19] Erich Lessing (1923–2018) byl rakouský fotograf židovského původu. Narodil se ve ve Vídni. Před 2. světovou válkou opustil Rakousko. Za války bojoval na opačné straně fronty než jeho krajan a autor textu knihy–Allmayer-Beck (tehdy důstojník Wehrmachtu). Lessing připojil k britské armádě jako fotograf a letec Jeho matka zůstala ve Vídni a později zemřela v Osvětimi. Po válce se Lessing vrátil do Rakouska. V roce 1947 Lessing našel uplatnění jako fotožurnalista. Nejprve pracoval pro americkou zpravodajskou agenturu Associated Press (od r.1947).V roce 1951 se připojil k Magnum Photos. Fotografie Ericha Lessinga byly publikovány v renomovaných časopisech včetně LIFE, Paris Match, Epoca,Picture Post a Quick.
Zdroj: https://www.magnumphotos.com/newsroom/erich-lessing-1923-2018/

zmíněného Lessinga[20]. Zde však budu blíže komentovat jen textovou část knihy. Ta, v souladu s celkovým pojetím knihy, má ovšem formu eseje či populárně naučného pojednání. Avšak autorovy postřehy mohou být inspirací pro hlubší bádání ve směrech, na které zde poukazuje. Mám na mysli zejména kapitolu *Císař a jeho důstojníci*, ve které Allmayer-Beck načrtává příznačný profil tehdejšího důstojnického sboru. Zamýšlí se nad motivací k důstojnickému povolání, nad příčinami loajality důstojníků vůči státu reprezentovanému císařem. Sleduje vzdělanostní a kulturní úroveň důstojnického sboru a poukazuje na skutečnost, že málokterý jiný evropský důstojnický sbor měl mezi sebou tolik originálních osobností, vědců, literátů, malířů, sportovců. Zajímá ho vztah mezi vládnoucí dynastií a důstojnickým sborem, společenské postavení důstojnického sboru a specifické cesty, kterými bylo dosahováno jeho společenské prestiže. Některé případy autor dokládá i na vhodných příkladech z dobové beletristické a memoárové lieratury, kterými místy prokládá svůj text. V době vydání knihy to bylo průkopnické zejména v případě beletrie, jejíž výpovědní hodnota byla dříve nedoceněná. Nezůstává stranou ani problematika kolem sociální a národnostní struktury důstojnického sboru, hmotného zajištění a životní úrovně důstojníků. Ovšem i zde zůstávají tyto otázky většinou jen „nadhozené“ nebo zodpovězené jen zčásti. Podobně je tomu se záležitostmi spojenými se specifickým životním stylem a mentalitou důstojníků, v neposlední řadě i podstatou důstojnického kamarádství a stavovské cti.

Jak jsem již uvedl, zmíněná „nedořečenost“ témat může inspirovat k vytýčení směrů a cest, k usilovnějšímu hledání odpovědí, k dalšímu bádání. Na autorovy intence se však navazuje obtížněji, než je tomu v případě knižních publikací, které vykazují běžný standard odborného textu. V řadě případů se autor rozhodl se zůstat na úrovni vícerých velmi zajímavých konstatování. Chybí zde nejen poznámkový aparát, ale i dokonce seznam použité literatury. Použité zdroje jsou sice místy zmíněny v textu, ale obvykle nepřesně (např. příjmení bez křestního jména, neúplný název díla apod.). Pokud bych mohl použít srovnání z oblasti výtvarného umění, přirovnal bych zmíněnou knihu ke drobné skice, ve které jsou rozvrženy a spojeny základní kompoziční prvky, které lze potom detailně rozpracovat na větším plátně. Není to sice hotový obraz, ale vnímavému divákovi možná může poskytnout více prostoru pro jeho vlastní invenci a domýšlení výsledné podoby naznačených vizí, než by tomu bylo u

[20] Fotograf Bruno Barbey o Lessingovi řekl: *„Erich studuje sílu, ať už náboženskou nebo sekulární, a bere na vědomí její účinky jak na ty, kteří ji vykonávají, tak na ty, kteří jsou jí podřízeni. Souběžně se svou kariérou fotožurnalisty se Erich celý svůj život věnoval studiu muzeí, kostelů, krajin.“* Zdroje: https://www.magnumphotos.com/newsroom/erich-lessing-1923-2018/ https://www.magnumphotos.com/photographer/bruno-barbey/

hotového díla. Ostatně její drobný formát ani neumožňuje detailně zpracovat poměrně velký panoramatický celek, který se autor rozhodl ztvárnit.

1.4 Důstojníci a úředníci v české historiografii

Důstojnický sbor rakouské armády představoval specifickou společenskou vrstvu. Důstojníky, zejména jejich všudypřítomnou uniformu, lze považovat za jeden z hlavních symbolů dlouhé panovnické periody rakouského císaře Františka Josefa I. (1848–1916). Ostatně samotný císař se prezentoval především jako nejvyšší vojenský velitel a důstojnická uniforma byla jeho pracovním i slavnostním oděvem. S důstojnickým stavem má leccos společného další opora trůnu, úřednictvo, které bylo tradičně objektem některých badatelských aktivit v zahraničí a v průběhu posledních dvaceti let postupně získává nové příznivce mezi českými badateli[21].

Důstojnický stav, jako specifická sociální skupina, dosud zůstával na okraji zájmu oficiální české historiografie[22]. Vedle autorů důstojnických medailonů[23] a monografií[24], patřících do rámce konzervativně pojatých operačně-taktických dějin vojenství, se důstojnickým fenoménem okrajově zabývali autoři monografií zaměřených na výzkum šlechty[25] (v souvislosti s nobilitacemi důstojníků, s vojensky zaměřenou výchovou chlapců z aristokratických rodin, s uplatněním šlechty v armádě apod.). Pokus o ucelenější pohled na problematiku důstojnického stavu se v české poválečné historiografii objevil teprve na počátku 21. století, v souvislosti se sborníkem zaměřeným na sociální dějiny Moravy v 19. století[26]. V kapitole nazvané *Voják*[27] Dušan Uhlíř vykresluje rakouského důstojníka nejprve obecně, jako

---

[21] K problematice rakouského úřednictva se vyjadřuje například Milan HLAVAČKA, Aleš VYSKOČIL, Marie MACKOVÁ, Jiří POKORNÝ a četní další renomovaní historici.

[22] Za obrat nelze považovat ani knihu *S bohem, za císaře a vlasť! (*HLAVAČKA –MUNZAR – VAŠEK, vyd. Academia 2018), ačkoliv má podtitul *Čeští důstojníci ve válkách 1848-1849.* Důstojníci jsou zde prezentováni v podobě stručných biogramů, v rámci tradičně pojatých kapitol k operačně-taktickým dějinám válek 1848-1849. Samostatné kapitoly, věnované některým vojenským osobnostem, nepřekračují limity běžných životopisných exkurzů.

[23] Například Kolektiv autorů (PERNES, DOLEJŠÍ, FUČÍK, HAVEL, KOLÁČNÝ aj.), *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*, Praha 2003, s.252, 253, 259, 260-261, 265, 271, 278, 290, 294 aj.

[24] Například Josef FUČÍK, *Generál Podhajský*, Praha 2009.

[25] Např. Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006; Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SALÁBOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007; Marie MACKOVÁ, *Mladší princ. Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg 1777-1866*, Brno 2014 aj.

[26] L.FASORA–J. HANUŠ–J. MALÍŘ (E.D.S), *Člověk na Moravě v 19. století*, sborník, Brno 2004.

[27] Dušan UHLÍŘ, *Voják. Příklad Karla Petra Dediche, Karla Kopala a Viléma hraběte Mitrovského z Nemyšle,* in: *Člověk na Moravě v 19. století*, Brno 2004, s. 342–354.

specifický profesní a sociální typ. Své zobecňující teze a deklarované trendy poté demonstruje na příkladu tří profesních biogramů, kterými načrtává konkrétní životní dráhy tří vybraných důstojníků. Ve své studii tedy kombinuje biogram s typologizací a generalizací. V rámci konceptu monografie, byla zmíněná Uhlířova kapitola zařazena do skupiny nazvané *Reprezentanti předmoderních časů*. Důstojník byl přiřazen k socioprofesním typům, které nebyly „nositeli modernizace" a v jejím důsledku spíše „zaznamenaly pokles společenského statusu"[28]. S takovouto generalizací, zejména s údajným poklesem společenského statusu, lze ovšem polemizovat a prostřednictví své práce jsem její obecnou platnost přinejmenším zpochybnil.

Deficit české historiografie k otázce sociálního postavení rakouských důstojníků zřejmě souvisí s dosud přetrvávajícím přezíravým pohledem velké části akademické obce k otázkám dějin vojenství na straně jedné a na straně druhé, s dosavadní koncepcí Vojenského historického ústavu Praha, kde je perioda rakouského mocnářství rozhodně nepatří mezi badatelské priority. Od roku 1945 nevyšla u nás jediná monografie, která by zkoumala důstojnický stav sám o sobě. V tomto smyslu lze uvítat, že se alespoň objevila recepce zahraničních výsledků bádání. Ojedinělá studie k sociálnímu postavení a mravnímu kodexu rakouského důstojníka, kterou v roce 1996 publikoval Jan Havránek[29], se opírá zejména o předního zahraničního znalce této problematiky, kterým výše zmiňovaný István Deák.

Kapitoly věnované důstojníkům lze nalézt v knize „Válka a armáda v českých dějinách" (2008), kterou společně napsali Marie Koldinská a Ivan Šedivý. Jejich metodologickou inspirací byla jak starší sociologizující tradice bádání, tak i moderní koncept dějin vojenství zahrnující v sobě kulturní dějiny.

V současné české knižní produkci se zatím neobjevila monotematická publikace, která by byla zaměřena problematiku důstojnického sboru v Habsburské monarchii tak jednoznačně, jak to učinil István Deák. Byla však vydána řada knižních monografií věnovaných jednotlivým vojenským osobnostem, které zároveň přibližují některé aspekty života důstojníků daného historického období. Výrazný kulturní rozměr v reflexi vojenského života a válečného dění nalezl Vít Vlnas, autor mnohovrstevné monografie „Princ Evžen Savojský" (2001). Marie Macková velmi důkladně a poctivě zpracovala monografii „Mladší princ, Karl Gustav Wilhelm

---

[28] srov. L.FASORA–J. HANUŠ–J. MALÍŘ (E.D.S), tamtéž, s. 9–10, s. 500–501.

[29] Jan HAVRÁNEK, *Sociální postavení a mravní kodex c. (a) k. důstojníka a úředníka,* in: Z. HOJDA-R. PRAHL (ed.) *Český lev a rakouský orel v 19. století*, Praha 1996, s. 110–119.

Hohenlohe-Langenburg 1777-1866“ (2014), ve které nám podrobně představila nejen vojenskou kariéru knížecího prince, ale i přiblížila prostředí, ve kterém se tento vysoce postavený důstojník pohyboval. Autorka představila členy jeho rodiny, důstojnické kolegy, společenské vztahy a způsob života důstojníků z řad aristokracie, v neposlední řadě také poměry v tehdejší armádě, kde pro úspěšnou kariéru byla přímluva a protekce u vlivných osob často důležitější než skutečné znalosti a schopnosti.

Kniha „S Bohem za císaře a vlasť!“ (autoři Milan Hlavačka, Zdeněk Munzar, Zdeněk Vašek, 2018) má podtitul „Čeští důstojníci ve válkách 1848-1849“. Vedle faktograficky koncipovaných vojenských dějin, zaměřených na válečné události z uvedeného období, přináší také životopisné medailony důstojníků Některé z těchto důstojníků by snad bylo možno považovat za „české“, ale spíše jen podle zemsky orientované stavovské příslušnosti.

Na závěr tohoto oddílu je nutno přiznat, že pokud se ohlédneme před rok 1945, můžeme nalézt dosud jedinou u nás vydanou knižní monografií věnovanou výhradně problematice důstojnického stavu byla kniha „Důstojnický stav kdysi a dnes“, která vyšla v roce 1934 jako samostatný svazek cyklu „Vojáci a doba“. Autorem tohoto komparativně pojednaného eseje o důstojnících z různých epoch a zemí byl Emanuel Moravec, tehdy plukovník generálního štábu.

1.5 Důstojníci ve slovenské historiografii

Výzkum vojenské historie, který se zabývá VHÚ Praha pod patronací Ministerstva obrany, se v posledních letech ubírá cestami, které jsou vzdálené tématu mé práce. Oproti tomu v obdobné instituci na sousedním Slovensku tomu byla donedávna poněkud jiná situace. Profil Vojenského historického ústavu v Bratislave výrazně ovlivňovalo odborné působení vojenského historika Vojtecha Dangla (1937–2018)[30], který se sice z titulu své profese zajímal o dějiny válek ale místo zkoumání strategicko-operačních hledisek upřednostňoval hledání společenských kontextů, kulturního pozadí, ekonomických souvislostí apod. Dangl se zabýval tématy, která mají řadu styčných bodů s mou prací. V tomto ohledu mám zejména na mysli jeho badatelský zájem o důstojnický sbor společné armády tehdejšího mocnářství. Právě v případě tohoto svého badatelského tématu se Dangl odpoutává od klasicky pojímané historie vojenství a směřuje k sociálním dějinám. K takovým příkladům patří jeho studie *Dôstojník, manželstvo*

[30] Vojtech Dangl celých 35 let působil ve *Vojenskom historickom ústave v Bratislave*. Zde mohl ovlivňovat směr historického bádání nejen svým osobním příkladem, ale z pozice ředitele Vojensko-historických výzkumů a předsedy Vědecké rady, v neposlední řadě jako šéfredaktor časopisu *Vojenská história*. – K jeho biografii více např. Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ, *In memoriam PhDr. Vojtech Dangl,* CSc.. Historický časopis. 2018, roč. 66, čís. 3, s. 571.

a rodina v Uhorsku (1850–1914)[31], kde posuzuje společenskou prestiž důstojnického sboru a jeho specifické znaky, kterými se vymezoval vůči civilní středním vrstvám, zejména v městském prostředí. Všímá si sňatkové strategie důstojníků a jejich přijetí do zámožných měšťanských rodin. Zabývá se také sociálním zajištěním důstojníků a důstojnických rodin (penze, kauce). Své teze doplňuje názorným příklady z tehdejšího každodenního života. Za podnětný a inspirující považuji Danglův přístup k dobové literární produkci, ve které nalézá vhodné ukázky, které lze považovat za více než pouhou ilustrací dané problematiky. Další téma, ve které nacházím vazby ke své práci, jsou důstojnické souboje a s nimi související otázka cti. Vojtech Dangl se uvedeným zabýval ve své studii *Dôstojnícke súboje v Uhorsku (1850–1914*).[32] Autor zde dokumentuje konkrétní případy důstojnických soubojů a zároveň odkrývá různé aspekty tohoto jevu, včetně roviny právní, sociální, morální, etické. Hlubší porozumění dané problematiky je podmíněno poznáním hodnotových měřítek důstojníků a okolností, ze kterých vycházely zvláštní vzorce jejich chování. Dangl postřehl, že souboje patřily k vnějším projevům morální kodexu důstojníků, kterým se vymezovali vůči civilní společnosti jako zvláštní kasta.

1.6 Klasická vojenská historiografie, její meze a možnosti

V klasické vojenské historiografii převažuje neopozitivismus,[33] deskriptivní faktografie, což často vede k tomu, že je chudá na interpretace. Naproti tomu je nutno přiznat, že systematizovaná metoda výzkumu, spojená s formální a obsahovou kritikou pramenů, má tendenci objektivizovat pohled na minulost, oprostit se od ideologie a politického zadání. Pokud se však budeme zabývat pouze tím, co je explicitně vyjádřeno v pramenech, náš obraz reality bude neúplný a statický. Potom mohou nastat také potíže s formulací obecných (shrnujících) závěrů, protože tyto budou záviset na poznání souboru jednotlivin, jejichž množství nebudeme schopni vymezit. Za každou poznanou jednotlivinou budou vystupovat další jednotliviny. Pokud nejsme rigidní neopozitivisté, můžeme čelit neúplnosti našich pramenů dvěma základními způsoby. Pokusíme se nalézt souvislostí s příbuznými vědami. V případě „mezer“

[31] Vojtech DANGL, *Dôstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850–1914)*, in: *Vojenská história*, č. 1, roč. 15, 2011, Bratislava 2011, s. 3–32.

[32] Vojtech DANGL, *Dôstojnícke súboje v Uhorsku (1850 – 1914)*, in: Vojenská história, č. 2, roč. 16, 2012, Bratislava 2012, s. 9- 38.

[33] Pozitivismus se v historiografii objevuje ve 2. polovině 19. století (u nás Jaroslav GOLL a jeho škola). Je výsledkem snahy objektivizovat poznání také ve společenských vědách. Jeho důležitou součástí je formální a obsahová kritiku pramenů.

mezi pramen se pokusíme rekonstruovat událost prostřednictvím deduktivní rekonstrukce.[34]

1.7 Nová vojenská historiografie (NVH) a její metodologie

Nová vojenská historiografie přináší alternativní pohled na známá témata. Preferuje neoperační“ dějiny vojenství a interdisciplinární přístup. Někdy přebírá pojmy z jiných oborů a používá je v nových souvislostech. Přejímá také metody z jiných oborů. Je pro ni specifický zájem o válečnou každodennost, o působení armády a války na fyzickou i psychickou stránku jednotlivce. Zajímá se o válečný prožitek, o fungování kolektivní mentality (morálky, hodnotového žebříčku, soudržnosti, loajalit). Používá problémově analytický způsob práce. syntetizující konstruktivismus (fakta využívána jako prostředek ke konstrukci závěrů). Válku pojímá jako kulturní konstrukt, přičemž kulturní konstruování zásadně ovlivňuje to, co a proč se na bojišti děje a jakým smyslem je válečná zkušenost následně obdařena.

NVH vyhledává a novým způsobem „vytěžuje“ pramenné typy, které byly chápány spíše jako okrajové a doplňující – zejména prameny osobní povahy –tj. „egodokumenty“ (paměti, deníky, korespondenci, grafiky, obrazy, epitafy). Posledně jmenovaný aspekt NVH, tedy využívání pramenů osobní povahy, je pro mne nejvíce inspirující. V uvedeném ohledu je také podnětné, že se někdy se používá „obsahová analýza“, při které se počítá frekvence zmínek o určitém tématu či tématech a analyzuje se „kovariance“ (souvislost určitých témat s jinými). Tento způsob práce s prameny osobní povahy, v dané případě s korespondencí, může odhalit i některé osobnostní rysy pisatele, takže někdy má souvislost s psychologií. Například v Kubištových dopisech jsem vedle častého výskytu germanismů (způsobeného vlivem vojenského prostředí) zaznamenal také velkou četnost slova „musím“, což může poukazovat jedincovu silnou vůli, cílevědomost, svědomitost, tvrdohlavost, umanutost. Psychologická interpretace však obvykle s sebou nese i riziko spekulativnosti.

Úskalím práce postavené na pramenech osobní povahy může mimo jiné být lpění na bezvýznamných detailech a přílišná generalizace jednotlivostí. Je také potřebné podrobovat prameny kritice. Je vhodné si uvědomit, kdo, pro koho, kdy a za jakým účelem text napsal. Například ve vojenské relaci směřované k nadřízeným je potřebné mít na zřeteli pisatelovu

---

[34] Literatura:
Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis,* in: Athenaeum 6 – 7, 1888-1889;
Přístupné na: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/HIB0248/Text2_Goll_Dejiny_a_dejepis.pdf;
František KUTNAR, Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*„NLN (3. přepracované vydání), Praha 2009; Karel ŠTEFEK, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000; Arnošt BERBENHEIM, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1931.

možnou snahu zveličit své úspěchy a neúspěchy bagatelizovat nebo zamlčet. Jindy hlavním účelem pisatelova nemusí být snaha podat informaci, ale přimět čtenáře, aby určitým způsobem jednali.

1.8 Některé problémy současné historiografie: spekulativní rétorika vs. faktografie

Nová vojenská historiografie objevuje a prozkoumává nová témata. Přináší však málo inovací co do metod. Přejímá metody z kulturní historie, zejména z kulturní antropologie *a nové kulturní historie* (dále „NKH"). Inspirace NKH může být v některých ohledech problematická. NKH má tendenci odpoutávat se od faktografické přesnosti. Často si nevystačí se spekulacemi na základě faktů, ale spekuluje na základě vyspekulovaných pojmů. NKH „objevuje" nové pojmy jako kdyby objevovala nová fakta.

1.9 Příklad aplikace Gender history v české vojenské historiografii

Gender je lidské chápání sexuálních rozdílů – mnoha a různých způsobů, jak se existence muže a ženy projevuje v sociálních vztazích, přesvědčeních, praktikách a institucích. *Gender history* je historie genderových rolí, konceptů mužského a ženského chování. Takto definované pohlaví je chápáno jako produkt lidské kultury. Představy o pohlaví nejsou konstantní, ale jsou specifické pro čas a místo. To znamená, že pohlaví je neodmyslitelně historické.[35]

Jedním ze současných českých historiků, který reflektuje zahraniční koncept Gender history, je Jiří Hutečka.[36] Příkladem takto pojaté historické práce může být jeho kniha *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918.*[37] Kategorii sociálně konstruovaného pohlaví zde zahrnul do svého historického výkladu. Uvedeným způsobem zkoumá, do jaké míry může moderní válka proměňovat jak společenské, tak individuální prožívání genderové identity. Zároveň zaznamenává i proces v opačném směru, tj.

---

[35] Srov. Joan W. SCOTT, *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* (Gender: Užitečná kategorie historické analýzy) , American Historical Review, Vol. 91, No. 5 (Dec. 1986), s. 1053-1075.

[36] Militární maskulinitou jako konceptem historiografického bádání se Jiří Hutečka zabýval již v roce 2012 ve sborníku, do kterého se svými vojensko-historickými tématy přispěli také Václav Bůžek a Marie Macková – viz sborník: Radmila ŠVAŘÍĆKOVÁ-SLABÁKOVÁ (ed.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti : koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012. Dalším příspěvkem k dané problematice je např. Vítězslav PRCHAL, *Z rytíře důstojníkem aneb k proměnám militární maskulinity v raném novověku*, in: Symbolické jednání v kultuře raného novověku, 2019, s. 183-197.

[37] Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

význam prožívání vlastního genderu pro motivaci a potažmo loajalitu vojáků k válečnému úsilí i státu jako celku, to vše primárně na příkladu česky mluvících příslušníků rakousko-uherských ozbrojených sil a jejich cesty válečným konfliktem, který zásadně ovlivnil jejich představy o vlastní mužnosti.

1.10 Zajíček, Zaitsek von Egbell – služba císaři, sňatkové strategie, vzestup

Základem této práce byla rekonstrukce osudů tří generací úřednicko-důstojnické rodiny původem z jižní Moravy. V poslední čtvrtině 18. století z této rodiny vzešel právník Martin Zajíček, který se oženil dcerou urozeného důstojníka. Martin Zajíček se z pozice venkovského správce vypracoval až na vedoucího kanceláře na centrálním ředitelství ve Vídni. Do šlechtických rodin se přiženili i jeho potomci, kteří byli navíc sami povýšeni do šlechtického stavu a v armádě dosáhli všichni generálských hodností.

Tři generace zaznamenaly v průběhu 19. století významný společenský vzestup, zejména díky kombinací úspěšné služby císaři (v úřadě a v armádě) a sňatkové strategie orientované na šlechtické rodiny s vojenskou tradicí. Důležitým faktorem vojenské kariéry dvou generací rodiny Zaitsek byly zásluhy z let 1848 a 1866, z dob společenských zvratů a válečných událostí. Válka byla nejen obvyklým katalyzátorem vojenské kariéry mnoha důstojníků, ale zároveň znamenala významný přelom, po kterém následovaly důležité změny v armádě i ve společnosti (např. armádní reformy, všeobecná branná povinnost, rakousko-uherské vyrovnání a další).

Martinův syn Franz se stal vojenským inženýrem; přiženil se do rodiny svobodných pánů; byl pobočníkem vévody; obdržel sedm evropských řádových dekorací a dosáhl hodnosti generálmajora. Martinův mladší syn Carl se stal důstojníkem jezdectva; během revoluce 1848 dokázal zamezit dezerci svěřené husarské eskadrony, ačkoliv zbývající část pluku přešla na stranu maďarských povstalců. Za prokázanou loajalitu byl odměněn rychlým povyšováním až k hodnosti plukovníka, posléze stoupal k dalším hodnostem a funkcím– generálmajor, velitel divize jezdectva, polní podmaršál, majitel pluku. Podařilo se mu proniknout mezi aristokratickou společnost, o čemž mimo jiné svědčila jeho pravidelná účast na parforsní honech i na loveckých setkáních v aristokratických sídlech. Nesporným dokladem společenského vzestupu byl sňatek je syna Carla Johanna s mladou hraběnkou. Ženich, tehdy ještě celkem bezvýznamný rytmistr, mohl být pro rodinu hraběnky akceptovatelný snad díky poměrně vysokému společenskému statusu svého otce (polní podmaršál, majitel pluku)i strýce (generálmajor, manžel barones). Carl Johann ovšem rodinné tradici nezůstal nic dlužen. Stejně

jako otec se dopracoval až do pozice velitele jezdecké divize a dosáhl hodnosti polního podmaršála. Také on byl respektován vysokou šlechtou, což například dokládá korespondence hraběte Kálnokyho, který v dopisech své manželce se o něm zmiňuje jako svém příteli a tituluje ho „Graf Zaitsek“, ačkoliv Carl Johann byl ve skutečnost jen pouhým manželem hraběnky a jeho sňatek byl morganatický (nerovnorodý).

V následujících kapitolách budeme sledovat kontinuální sociální vzestup této rodiny průběhu celého devatenáctého století. Každá generace se pozvedla o stupínek výš než ta předcházející. Byly to bohužel jen tři generace, protože poslední členem této rodiny byl polní podmaršál Carl Johann Zaitsek von Egbell a ten v roce 1895 zemřel bez potomků.

2 ZAJÍČEK, ZAITSEK von Egbell – tři generace ve službě císaři

2.1 Martin Zajíček (cca 1770–1842) – dvorský sekretář, zemský a soudní advokát

Rod Zajíčků pravděpodobně pocházel z jižní Moravy, z okolí Hodonína, nejspíše z obce Mutěnice, kde se jméno Zajíček vyskytuje dosud. Nasvědčuje tomu matriční zápis z r. 1805[38] o narození Františka Zajíčka,[39] pozdějšího generálmajora.[40] Jeho otec, Martin Zajíček, byl v době narození dítěte ve funkci purkrabího[41] na hodonínsko-holíčském panství.[42] Jako matka dítěte a manželka Martina Zajíčka je uvedena „Franciska“ (Františka), rozená „von Limpens“. Martin Zajíček se s ní oženil nejspíše koncem roku 1798, tj. přibližně rok předtím, než se jim narodilo první dítě. Manželům se narodilo celkem šest dětí (tři dcery a tři synové):

1799, dne 9.8.	Maria Vilhelmina Nepomucena
1801, dne 20.6.	Karolína Kateřina
1805, dne 18.10.	František Gabriel Josef Nepomucký[43] (pozdější generálmajor)
1809, dne 23.8.	Vilhelmina Kateřina
1810, dne 10.11.	Karel Martin Josef Jan Nepomucký[44] (pozdější polní podmaršál)

[38] Moravský zemský archiv v Brně, fond E 67, č. 5684, Matrika narozených–Mutěnice, zápis z 18.10. 1805

[39] V německém matričním zápise z 18.10. 1805 je František Zajíček uveden s příjmením „Zaitschek“ a se čtyřmi křestními jmény: „Frantz“ „Gabriel“ „ Jos.“ (Joseph) „Nepomuz.“ (Nepomuzeno, Nepomuceno).

[40] Ve vojenských schematismech uváděn jako „Franz Zaitsek“, od r. 1860 se šlechtický přídomkem „von Egbell“.

[41] V zápise „Burggraf“ (tj. purkrabí), což v daném případě nebyl středověký velitel hradu, ale představitel patrimoniální nebo také vrchnostenské správy na daném panství. Purkrabí obvykle odpovídal za správu nemovitostí, někde také za rostlinou a živočišnou výrobu. Jeho přímým nadřízeným byl ředitel panství (do 18. století „hejtman“) – srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost, Praha 2005, s. 229–237.

[42] Od roku 1762, kdy panství zadluženého hraběte Josef Czobora koupil František Štěpán Lotrinský, bylo hodonínsko-holíčské panství soukromým majetkem císařské rodiny. – srov. https://hodonin.eu/hodonin-v-datech/d-38401/p1=84328 (Dne 7.3. 1850 se hodonínskému panskému kočímu narodil náš první prezident.)

[43] MZA v Brně, E 67, č. 5684, Mutěnice 18.10. 1805.

[44] Štátny archív v Bratislave, Zbierka církevných matrík, matrika č. 2233, Rímskokatolícky farský úrad Šaštín, matrika narodených, roky 1783-1826, str. 308.

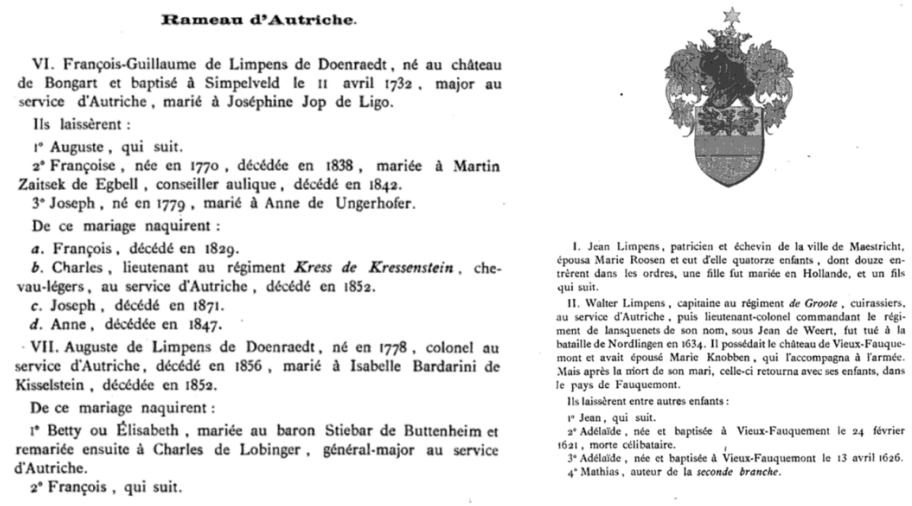

Rameau d'Autriche.

VI. François-Guillaume de Limpens de Doenraedt, né au château de Bongart et baptisé à Simpelveld le 11 avril 1732, major au service d'Autriche, marié à Joséphine Jop de Ligo.

Ils laissèrent :

1° Auguste, qui suit.

2° Françoise, née en 1770, décédée en 1838, mariée à Martin Zaitsek de Egbell, conseiller aulique, décédé en 1842.

3° Joseph, né en 1779, marié à Anne de Ungerhofer.

De ce mariage naquirent :

a. François, décédé en 1829.

b. Charles, lieutenant au régiment *Kress de Kressenstein*, chevau-légers, au service d'Autriche, décédé en 1852.

c. Joseph, décédé en 1871.

d. Anne, décédée en 1847.

VII. Auguste de Limpens de Doenraedt, né en 1778, colonel au service d'Autriche, décédé en 1856, marié à Isabelle Bardarini de Kisselstein, décédée en 1852.

De ce mariage naquirent :

1° Betty ou Élisabeth, mariée au baron Stiebar de Buttenheim et remariée ensuite à Charles de Lobinger, général-major au service d'Autriche.

2° François, qui suit.

I. Jean Limpens, patricien et échevin de la ville de Maestricht, épousa Marie Roosen et eut d'elle quatorze enfants, dont douze entrèrent dans les ordres, une fille fut mariée en Hollande, et un fils qui suit.

II. Walter Limpens, capitaine au régiment *de Groote*, cuirassiers, au service d'Autriche, puis lieutenant-colonel commandant le régiment de lansquenets de son nom, sous Jean de Weert, fut tué à la bataille de Nordlingen en 1634. Il possédait le château de Vieux-Fauquemont et avait épousé Marie Knobben, qui l'accompagna à l'armée. Mais après la mort de son mari, celle-ci retourna avec ses enfants, dans le pays de Fauquemont.

Ils laissèrent entre autres enfants :

1° Jean, qui suit.

2° Adélaïde, née et baptisée à Vieux-Fauquement le 24 février 1621, morte célibataire.

3° Adélaïde, née et baptisée à Vieux-Fauquemont le 13 avril 1626.

4° Mathias, auteur de la *seconde branche*.

Obrázek 2: Františka, roz. Limpens, s manželem Martinem Zajíčkem v rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise,* Grandmont-Donders, Liége 1873)

Matka dítěte, Františka Zajíčková (rozená „Franciska von Limpens“, jinak také „Françoise Limpens de Doenraedt“), pocházela z rakouské větve šlechtického rodu původem z jižního Nizozemska, z provincie Limburg.[46] Belgický historik Eugéne Poswick zpracoval genealogii rodiny „Limpens de Doenraedt“ k roku 1873.[47] Rod získal šlechtický titul v 17. století, odkdy je také doložena rodinná tradice důstojnického povolání. Podle E. Poswicka byl zakladatelem rakouské větve rodu důstojník jménem François-Guillame de Limpens de Doenraedt. Tento „major au service d´ Autriche“ (major v rakouské službě) se narodil v Simpeveldu 11. dubna 1732. Jeho dcerou byla zmíněná Françoise (1770–1838), manželka Martina Zajíčka. Belgický historik E. Poswick uvedl u Zajíčkova jména profesní zařazení „conseiller alique“ (hospodářský rada) a rok jeho úmrtí – 1842. Jeden z bratrů Františky, Joseph Limpens von Dornrath, narozený r. 1779, byl manželem Anny von Ungerhofer.[48] Zjistil jsem,

[45] Ze šesti dětí Martina Zajíčka mají zásadní význam matriční údaje o dvou budoucích generálech – tj. o Františku (nar. 18.10. 1805) a Karlovi (nar. 10.11. 1810). Pro dokreslení situace v rodině Martina Zajíčka zmiňuji také zbývající sourozence. Vedle posledně jmenovaného Adolfa, jsou to tři výše uvedené dcery – Maria, Karolina a Vilhelmina. Údaje o jejich narození uchovává Štátny archív v Bratislave (Zbierka církevných matrík, Rímskokatolícky farský úrad Šaštín). Pomohl vyhledat tamní vedoucí oddělení matrik, pan Mgr. Marián Babirát.

[46] Provincie Limburg se nachází v jižním Nizozemsku mezi Německem (západ) a Belgií, (jih a východ). Na konci 18. století se tu u moci vystřídali Prusové, Rakušané a Francouzi. Roku 1794 oblast obsadila vojsko Napoleona Bonaparteho a k 1. říjnu 1795 celou oblast anektovalo Francouzské císařství jako součást nově zřízeného departementu Meuse-Inférieure. Srov.: *Ottův slovník naučný. Šestnáctý díl*, Praha 1900, s. 27. https://www.limburg.be/Limburg/overlimburg/Geschiedenis/Geschiedenis-regio-Limburg.html

[47] Eugène POSWICK, De Limpens, in: Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise, Grandmont-Donders, Liége (Lutych)1873, s. 181–198.

[48] „(…) lieutenant au régiment Kress de Kressenstein, chevau-légers, au service de d´ Autriche (…)“ – viz E. POSWICK, De Limpens, 1873, s. 192.

že také on, podobně jako Martin Zajíček, byl zaměstnán v různých úřednických funkcích v patrimoniální správě na soukromých panstvích císařské rodiny. Tato panství se nacházela v příhraničních územích na jihu Moravy (s centrem v Hodoníně) a jihozápadě dnešního Slovenska (s hlavními centry v Holíči a Šaštíně). Zmíněná panství podléhala vrchnímu řediteli ve Vídni. Ovšem každé z nich bylo spravováno relativně samostatně–týmem úředníků, který řídil správce (tzv. „Verwalter“, někdy označovaný jako „Provisor“).

K vrchnostenským úředníkům příslušného panství patřil také purkrabí („Burggraf“), kterým byl r. 1805 na Holíči Martin Zajíček, jak uvádí zápis o narození jeho syna Františka Gabriela (z 18. října 1805). V Zajíčkově kompetenci byla zejména péče o budovy, respektive správa nemovitého majetku. Jak jsem již uvedl, ve správě panství Holíč byl zaměstnán také Zajíčkův švagr, Joseph Limpens von Donrath. V matričním zápise z 18.10. 1805 je Joseph Limpens uveden mezi kmotry Zajíčkova syna Františka, budoucího generálmajora. Joseph Limpens, se v seznamu vrchnostenských úředníků panství Holíč se vyskytuje i v dalších dvaceti letech, např. v roce 1822 ve funkci kontrolora („Controlor“), v roce 1827 ve funkci obročního[49] („Kastner“).[50]

Jeho syn, Carl Limpens von Dornrath, nenapodobil otcovu úřednickou kariéru, ale navázal na vojenskou profesi svého dědy. Je zmiňován jako poručík rakouského švališerského pluku; zemřel v roce 1852.[51]

Je jaksi příznačné, že dalším kmotrem novorozeného Františka, budoucího generálmajora, byl důstojník – Gabriel de Mesemacre, tehdy rytmistr pluku švališerů č. 4.[52] Důstojníkovo celé jméno bylo ověnčeno šlechtickými tituly a později i generálskými hodnostmi: Gabriel Joseph rytíř de Mesemacre, vicomt de Lardenois de Ville (27.6.1770– 7.12. 1846) ; generálmajor od 7.1.1823 (13.4.21), polního podmaršál od 25.8.1832 (12.6.32), pensionován 5.8.1835.[53] Skutečnost, že kmotrem dítěte byl rytmistr z pluku lehkého jezdectva, tzv. švališerů, zřejmě souvisela s tím, že Františků děd, François-Guillame de Limpens de

[49] Obroční (Kastner) byl pověřen správou zásob panského obilí v sýpkách a na polích. – více k jeho kompetencím např. Jaroslava VESELÁ, Disciplinace poddaných na základě nástrojů vrchnostenské správy na sklonku 16. a v 1. polovině 17.století, diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2019, s. 27-28.

[50] Hof-und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, I. Theil, Wien 1822, s. 124 / týž, Wien 1827, s. 127.

[51] E. POSWICK, De Limpens, 1873, s. 192.

[52] MZA v Brně, E 67, č. 5684, Mutěnice 18.10. 1805.

[53] Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichisches Staatsarchiv 2007, s. 118.

Doenraedt, byl „major au service d´ Autriche“. Vojenské schematismy první poloviny 19. století zaznamenávají hned několik členů širší rodiny Limpens de Doenraedt (např. Carl, August, Franz) v různých transkripcích příjmení: Limpens de Dourath 1815, Limpens de Donrath 1820, Limpens v. Donrett 1827, v. Limpens-Doenraedt 1833, v. Limpens-Dönraedt 1848), v jezdeckých plucích, nejčastěji u švališerů. Uvedené svědčí o rodinné oblibě důstojnického povolání a jezdectva.

Právník Martin Zajíček, otec dvou budoucích generálů císařského vojska, postupně zaujímal různé úřední hodnosti a funkce v patrimoniální správě[54] soukromých panství císařské rodiny. Jak již bylo uvedeno, okolo r. 1805 byl purkrabím na panství Holíč. Poté byl přeložen do sousedního panství Šaštín, které se nacházelo příhraniční oblasti dnešního Slovenska, tj. v horní části tehdejšího Uherska. Zajíčkovu čelní pozici ve správě šaštínského panství máme doloženu také v přehledu nových členů dobročinného spolku, jehož název byl *„Mährischen Wittwen und Weisenversorgunginstitut für alle k. k. Erblande“* (Moravský zaopatřovací ústav pro vdovy a sirotky pro všechny c.k. dědičné země). Členy (přispěvatele) tohoto sirotčího zaopatřovacího byli vesměs příslušníci honorace z větších i malých měst – právníci, úředníci, radní apod. V seznamu přispěvatelů, kteří obdrželi členství k 18. lednu 1810, je u zálohového platebního dokladu č. 859 uveden tehdejší správce Šaštína: „Zaitschek Martin, Verwalter zu Sassin“.[55]

Za několik málo let se Zajíčkovi stěhovali do Vídně. Ve Dvorním a státním schematismu z roku 1817 nalezneme Martina Zajíčka v seznamu úředníků Generálního ředitelství nejvyšších soukromých a rodinných fondů. To sídlilo přímo v Hofburgu a patřilo k úřadům císařského dvora, obdobně jako Vojenská kancelář a Kabinetní kancelář.[56] Přednosta zmíněného Generálního ředitelství byl ve schematismu označován „Oberdirector“ (vrchní ředitel). Byl jím Anton von Kernhofer, s tiulem „ k. k. wirklich Hofrat“ (císařsko královský skutečný dvorní rada“). Jeho hlavním konceptním úředníkem byl (dvorní) sekretář Martin Zajíček, který měl za jménem „zugleich kön. ung. Landes- und Gerichtsadvocat“ (zároveň královský uherský zemský

[54] Patrimoniální nebo také vrchnostenská správa bývala veřejná správa, kterou pozemková vrchnost vykonávala na svých panstvích. Zahrnovala jak správu majetku, tak správní a soudní oprávnění vůči poddaným. V českých zemích se vedle městské a církevní správy uplatňovala od 13. století až do roku 1848. – Zdroj: HLEDÍKOVÁ, JANÁK, DOBEŠ, Dějiny správy v českých zemích, 2005, s. 229–237.

[55] Periodische Nachrichten oder Annalen des mährischen Wittwen und Weisenversorgunginstituts für alle k.k. Erblande, Olomütz (Olomouc) 1810, s. 91.

[56] Více o těchto dvorských úřadech např. Martina WINKELHOFEROVÁ, Vibus Unitis. Císař a jeho dvůr, Praha 2011, s. 67-69.

a soudní advokát).[57] V roce 1817 vedle Zajíčka dočasně existoval další sekretář. Jmenoval se Georg Krebner.[58] Přibližně od roku 1822 byl jediným sekretářem Zajíček, zatímco Krebner přešel na nově utvořenou funkci „Oberdirections-Adjunct" (tj. pobočník generálního ředitele).[59] Adjunkt Kneber patřil mezi vyšší úředníky, což od r. 1828 dokládal i jeho nový titul za jménem– „k. k. wirkl. n. öst. Regierungstrath" (c. k. skutečný dolnorakouský vládní rada).[60] Rozhodovací složku úřadu představoval vrchní ředitel Kernhofer, který možná některé své pravomoci delegoval na svého adjunkta Krebnera. Sekretář Zajíček zosobňoval složku výkonnou, konceptní. Byl zodpovědný za činnost ředitelské kanceláře, zejména za sestavování písemností. Zajíčkovi byli podřízeni tři koncipisté, kteří připravovali návrhy (koncepty) textů. Po ředitelově schválení přípisem „Vidi" (viděl) zhotovovali čistopisy čtyři kancelisté, v podstatě opisovači. Vedle sekretáře, případně také adjunkta, nižších úředníků (koncipistů a kancelistů), registrátora a expeditora, patřil k ředitelské kanceláři také služebný personál – jeden úřední sluha („Amtsdiener") a jeden domácí sluha („Hausknecht", podomek).[61] Vrchní ředitel, dvorní rada Anton von Kernhofer, se okolo r. 1828 stal rytířem parmského Řádu sv. Konstantina a Jiří.[62] Po dalších dvou letech obdržel Leopoldův řád,[63] což bylo exkluzivní záslužné vyznamenání, které mohlo být uděleno pouze vysokým úředníkům od V. hodnostní třídy výše.[64] Od stejného roku (1830) je u tohoto vrchního ředitele uváděno také jeho členství v C.k. zemědělské společnosti ve Vídni.[65] Lze oprávněně předpokládat, že dvorní rada Anton von Kernhofer, nejvýše postavený správce panovníkova osobního majetku, býval z titulu své

[57] Hof-und Staats-Schematismus…, 1817, s. 119.

[58] Hof-und Staats-Schematismus…, 1817, s. 119.

[59] Hof-und Staats-Schematismus…, 1822, s. 120.

[60] Hof-und Staats-Schematismus…, 1828, s. 136.

[61] Personální struktura Generálního ředitelství–viz Hof-und Staats-Schematismus… (např. 1817, …, 1832 a další). / Kompetence úředníků (ředitele, sekretáře, adjunkta, koncipisty, kancelisty a dalších) lze s využitím komparace odvodit z příslušné literatury – např. Aleš VYSKOČIL, C.k. úředník s. ve zlatém věku jistoty, Praha 2009, 148-150; Raimund PALECZEK, Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo v 18. a 19. století, in: Martin GAŽI (ed.), Schwarzenberkové v české a středoevropské kulturní historii, České Budějovice 2013, s. 39; Zbyněk SVITÁK, Z počátků moderní byrokracie, Brno 2011, s. 263.

[62] Hof-und Staats-Schematismus…, 1828, s. 136.

[63] Hof-und Staats-Schematismus…, 1830, s. 141.

[64] Např. na ministerstvu v této patřili k této skupině pouze tři nejvyšší kategorie úředníků: II. hodnostní třída – ministr, IV. tř.–sekční šéf, V. tř.–ministerský rada (pro I. a III. hodnostní třídu na ministerstvech neexistovala tabulková místa). Až do roku 1884 byla s udělením Leopoldova řádu spjata možnost požádat o nobilitaci do rytířského stavu, případně do stavu svobodných pánů. – Literatura: A. VYSKOČIL, C.k. úředník …, 2009, s. 103, 125–126; Jan ŽUPANIČ, Nová šlechta Rakouského císařství, Praha 2006, s. 129–130, 133

[65] *K.k. Landwirthschafts –Gessellschaft in Wien,* založená v roce 1807. – Literatura: Joseph Ritter von SCHREIBERS, Darstellung der Gruendung und Entwicklung der K.K. Landwirthschafts-Gesellschaft in Wien, Erster Abschnitt: 1807–1811 (s. 6-12), Vierter Abschnitt: 1822–1836 (s. 46–64), Wien 1857.

funkce a kompetence v osobním kontaktu s rakouským císařem Františkem I. (Nabízí se analogie s dvorním radou Franzem von Hawerd-Wehrlandt, generálním ředitelem správy osobního majetku císaře Františka Josefa I., o kterém rakouská historička M. Winkelhoferová uvedla, že si císař uvedeného dvorního úředníka občas nechával předvolat, přičemž tento „dvorní rada pak musel informoval o stavu císařova jmění, o transakcích s akciemi, o nákupech a výnosech, ale také o výdajích a příspěvcích císařovým dcerám a vnukům.“)[66] V období cca 1817–1832, kdy advokát Martin Zajíček byl sekretářem na Generálním ředitelství nejvyšších soukromých a rodinných fondů, byla podle všeho jeho rodina velmi dobře materiálně zabezpečena. V seznamu pánů akcionářů privilegované Rakouské národní banky z 31.12. 1818 se vyskytují rytíři, baroni, hrabata i knížata.[67] Je tam možno nalézt i ženské jméno: „Fr. Zaitscheck, Francisca, geb. v. Limpens“ (paní Zajičková Františka, rozená von Limpens).[68] Možná bylo na akcie přeměněno její věno, možná k tomu byla použita část úspor z platu dvorního úředníka Zajíčka, který jistě nebyl zanedbatelný. Jeho přímý nadřízený, „Oberdirector“ (vrchní ředitel) s titulem dvorního rady, náležel k úřednické V. hodnostní třídě. (Stejnou hodnostní třídu měl ministerský rada na ministerstvu, generálmajor v armádě.) Na základě komparace s hodnostními tabulkami státních úředníků odhaduji, že Martin Zajíček, sekretář na Generálním ředitelství, byl v VI. nebo VII. hodnostní třídě, tedy na společenské a platové úrovni armádního plukovníka nebo podplukovníka.[69]

Na příznivý stav rodinných financí lze usuzovat i ze skutečnosti, že jeho syn František (pod jménem Franz Zaitsek) v roce 1823 absolvoval Inženýrskou akademii ve Vídni. [70] Syn František nepatřil do žádné z kategorií stipendistů, takže náklady na osmileté studium financovala rodina, respektive otec jako „hlava rodiny“. František otcovy naděje nezklamal. V armádě se vypracoval až do hodnosti generálmajora.

Další syn, Karel (Carl Zaitsek), byl v roce 1829 přijat ke kyrysnickému pluku

---

[66] Martina WINKELHOFEROVÁ, *Vibus Unitis. Císař a jeho dvůr*, Praha 2011, s. 23–24.

[67] Mezi akcionáři „privilegirten Oesterreichischen National-Bank“ je uveden Carl kníže Auersperg, August hrabě Auersperg, státní a konferenční ministr Carl hrabě von Zichy, Franz hrabě von Zierottin (ze Žerotína), Joseph svobodný pán von Aichen a mnozí další zámožní urozenci.

[68] Alphabetisches Nahmen-Verzeichniss am 31. December 1818 bestandenen Herren Actionnäre der privilegirten Oesterreichischen National-Bank, Wien am 1. Januar 1819.

[69] Zdroje: a) srovnávací hodnostní tabulky státních úředníků – např. Aleš VYSKOČIL, C.k. úředník s. ve zlatém věku jistoty, Praha 2009, s. 103 a 108; b) tabulky tříd v armádě, s příslušnými hodnostmi a gážemi – např. István DEÁK, Der k.(u.)k. Offizier 1848-1918, Wien 1991, s. 341.

[70] Franz Zaitsek je evidován jako posluchač Inženýrské akademie ve Vídni a kadet Inženýrského sboru např. v knize: Franz RIEGER, Beitrage zur Geschichte der k.u.k. Genie-Wafe, I. Theil, Wien 1898, s. 433.

Maxmilian Auersperg č. 5 jako „unobligater ex-propriis Gemeiner“ (dobrovolný soukromý vojín), což znamená, že jeho otec mu musel hradit náklady na výstroj, a kromě toho posílat každý měsíc finanční příspěvek na další výdaje (včetně stravy, ubytování apod.). [71] Carl Zaitsek sice začínal svou vojenskou kariéru „od píky“, ale otcova investice se i v jeho případě ukázala správná. (Syn o tři roky později získal hodnost podporučíka. Po dalších 35 letech byl v hodnosti generálmajora, kterému bylo svěřeno velení divize čítající šest pluků a dvě dělostřelecké baterie. Zaitsekova 2. záložní jezdecká divize dne 3.7. 1866 u Hradce Králové úspěšně kryla ústup vojska, za což byl v srpnu téhož roku povýšen na polního podmaršála.[72]

Martin Zajíček je ve dvorním schematismu naposledy uveden v roce 1832.[73] Tehdy mu bylo přibližně 62 let. V následujícím roce se tam již jeho jméno nevyskytuje a u pozice sekretáře je pouze připsáno: „Unbesetzt.“ (neobsazeno).[74] Nejspíše na přelomu let 1832–1833 byl tedy Martin Zajíček penzionován. Je téměř jisté, že císař svého soukromého úředníka odměnil za dlouholetou službu štědrou penzí, možná v plné výši jeho posledního platu.[75] Není však doloženo, že by Zajíček obdržel nějaké vyznamenání. Pozdější panovník, císař František Josef I., býval v tomto ohledu mnohem štědřejší.[76] Ovšem v první polovině 19. století se šlechtické tituly a císařské řády udělovaly ještě poměrně střídmě.

Lze říci, že poctou svého druhu bylo Zajíčkovo členství ve spolku milovníků hudby, který dodnes existuje a v dobách monarchie se nazýval *„Společnost hudebních přátel rakouského císařského státu“*. V seznamu členů spolku se v roce 1829 vedle Martina Zajíčka nacházeli i dva další úředníci z Generálního ředitelství. Jedním z nich byl dokonce samotný vrchní ředitel, dvorní rada Kernhofer, tím druhým ředitelův adjunkt, státní rada Krebner. Podporující členové pocházeli vesměs z aristokracie, včetně její nejvyšší vrstvy, reprezentované

---

[71] K vojenskému školství a k vzdělávání a výchově kadetů (důstojnických čekatelů) např.: Lubomír UHLÍŘ, Rakouské vojenské školství, in: Prima plana (internetový portál), 17.11.2007 16:16, https://www.primaplana.cz/news/rakouske-vojenske-skolstvi/

[72] Na tomto místě předkládám pouze souhrn základních informací. Oběma generálům, synům Martina Zajíčka, věnuji dvě následující kapitoly, kde také budou podrobné odkazy na použité prameny, včetně těch, které dokládají průběh jejich důstojnické kariéry.

[73] Hof-und Staats-Schematismus…, 1832, s. 140.

[74] Hof-und Staats-Schematismus…, 1833, s. 141.

[75] O penzijním zaopatření c.k. úředníků – viz např. Aleš VYSKOČIL, kapitola Penze, in: C.k. úředník s. ve zlatém věku jistoty, Praha 2009, s. 139–141.

[76] Během téměř 68 let vládnutí císaře Františka Josefa I. se systém odměňování neobyčejně rozrostl. Situaci v posledních čtyřech desetiletích existence monarchie lze dokonce charakterizovat jako narůstající inflaci v udělování vyznamenání, řádů a šlechtických titulů. Více o tom např.: J. ŽUPANIČ, Nová šlechta…, 2006, s. 123–143.

osmi arcivévody na čele s císařovým bratrem, arcivévodou Karlem,[77] slavným vítězem bitvy u Aspern (21.-22.5. 1809).

„Společnost hudebních přátel rakouského císařského státu“ vznikla v roce 1812.[78] Je příznačné, že u jejího zrodu stáli lidé zapojení do činnosti císařského dvora. V prvé řadě to byl Joseph Sonnleithner (1766–1835), tehdejší sekretář císařských dvorních vídeňských divadel, který se zároveň stal sekretářem jmenovaného spolku.[79] K významným spoluzakladatelům patřil sekretář uherské dvorské kanceláře, Mikuláš Zmeškal z Domanovec (1759-1833), potomek oravské zemanské rodiny. Zmeškal byl výborný violoncellista a přítel slavného čestného člena spolku, Ludwiga van Beethovena. Beethoven Zmeškalovi věnoval několik svých skladeb.[80] Beethovena materiálně podporoval a o spolek se významně zasloužil Josef František Maxmilián kníže z Lobkovic (1772–1816), rodák z Roudnice nad Labem. Tento vlivný hudební mecenáš byl nejen velikým milovníkem hudby a houslistou, ale i účastníkem napoleonských válek v hodnosti generálmajora.[81] Dalším významným spoluzakladatelem spolku byl dvorní kapelník Antonio Salieri (1750-1825), úspěšný skladatel a pedagog, který ve

---

[77] Monatsbericht der Gesellschaft der Musikfreunde des Oesterreichischen Kaiserstaates, Svazek 72, Wien 1829, s. 67 (Georg Krebner), s. 72 (Anton von Kernohofer, Georg Krebner), s. 92 (Martin Zaitschek, Erzhezog Karl).

[78] Společnost přátel hudby Rakouského císařství („Gesellschaft der Musikfreunde des Oesterreichischen Kaiserstaates“) i si stanovila tyto hlavní úkoly: pořádání koncertů, shromažďování všech druhů materiálů k dokumentaci hudby a hudebního života, provozování konzervatoře.–Více k její činnosti, dějinám a také vzniku konzervatoře: https://www.a-wgm.at/geschichte0

[79] Joseph Sonnleithner (1766–1835), 1804-1814 sekretář (tajemník) dvorních divadel; napsal četná libreta; přátelství ho spojovalo s Franzem Schubertem a Franzem Grillparzerem . Více např.. : Österreich-Lexikon, E. Bruckmüller, Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon, 2004.

https://austria-forum.org/af/AEIOU/Sonnleithner%2C_Joseph

[80] Zmeškal navštěvoval střední školu v Banské Bystrici a poté studoval filozofii a práva. Po složení advokátní zkoušky přišel roku 1784 do Vídně,kde byl zaměstnán v uherské dvorní kanceláři. Byl Beethovenovým přítelem od roku 1793. Beethoven mu věnoval smyčcové kvarteto op. 95 a pravděpodobně napsal i další díla (např. duo Es dur pro violu a violoncello WoO 32). Více o něm např.: Christian Fastl https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_Z/Zmeskall_Nikolaus.xml

Zmeškal často pomáhal Beethovenovi v praktických záležitostech, jako je hledání sluhy. Ve 20. letech 19. století byl Zmeškal upoután na invalidní vozík s těžkou dnou, ale podařilo se mu, k Beethovenově radosti, zúčastnit se prvního provedení 9. symfonie 7. května 1824 v divadle Kärntnertor. Více: https://www.classicfm.com/composers/beethoven/guides/nikolaus-zmeskall-1759-1833-and-beethoven-life-vie /

[81] Josef František Maxmilián kníže z Lobkovic (1772–1816) – Jako mecenáš podporoval Josepha Haydna, který mu v roce 1799 věnoval oba své smyčcové kvartety Op. 77. Zejména pak podporoval Ludwiga van Beethovena, jenž knížeti věnoval mnoho svých skladeb. Na jeho zámku v Roudnici nad Labem byla například poprvé uvedena Beethovenova Eroica a na zámku Jezeří bylo v roce 1798 poprvé uvedeno Haydnovo oratorium Stvoření. Kníže Josef František Maxmilián z Lobkovic se poprvé setkal s Beethovenem již v roce 1792, kdy Beethoven přijel do Vídně na žádost hraběte Valdštejna. Více: Stanislav KASÍK, Stanislav, Petr MAŠEK, Marie MŽYKOVÁ, *Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 146; Lenka FEŠAROVÁ, *Beethovenovi mecenáši*, diplomová páce, MU Brno – PedF–Katedra hudební výchovy, Brno 2008, s. 17-22. https://is.muni.cz/th/105203/pedf_m/

skutečnosti nebyl oním závistivým zloduchem z filmu Amadeus.[82] Salieri v roce 1817 inicioval vznik první veřejné hudební konzervatoře ve Vídni. Skutečnými členy spolku byli také dva další hudební skladatelé–Franz Schubert (1797–1828) a Jan Václav Hugo Voříšek (1791–1825).[83]

Výše uvedeným exkurzem jsem chtěl přiblížit kulturní prostředí v okruhu císařského dvora ve Vídni, ve které vyrůstali synové dvorního sekretáře Martina Zajíčka, budoucí generálové císařsko královského vojska. Jak vyplyne z následujícího textu, oba svým způsobem navázali na mnohé, s čím započal jejich otec. Také oni věrně sloužili svému panovníkovi (jen s tím rozdílem, že vyměnili uniformu úředníka za uniformu důstojníka). Oba dosáhli solidní vzdělanostní a kulturní úrovně. Také jejich sňatkové strategie byly cílené na šlechtické prostředí, se kterým se postupně v mnoha ohledech integrovali. Tento proces byl završen v další generaci, když se vnuk Martina Zajíčka oženil s hraběnkou von Spangen.

2.2 Franz Gabriel Zaitsek von Egbell (1805–1884) – inženýr, brigádní generál

Franz Gabriel Zajíček se narodil se 18. října 1805 Mutěnicích, v moravské části hodonínsko-holíčském panství. Jeho přímení bylo později psáno v podobě „Zaitsek“, ale zápis v matrice narozených ještě poukazuje na jeho český původ *„Zaitchek“*. Otec, Martin Zajíček, byl zaměstnán ve správě panství a v době synova narození byl purkrabí („*Bürgraf*“). Františkův děd z matčiny strany, François-Guillame de Limpens de Doenraedt, sloužil v rakouské armádě, kde dosáhl hodnosti majora. K okruhu rakouských důstojníků nizozemského původu patřil zřejmě i Františkův kmotr, na což poukazuje jeho příjmení. Jmenoval se Gabriel de Mesemacre[84] a v době Františkova narození II. rytmistrem ve 4. švališerském pluku „Latour“ z

[82] Hudební vědci myšlenku podílu Salieriho na smrti Mozartově již dávno opustili. Všechny dobové dokumenty, dopisy i události svědčí naopak o vzájemném respektu a naprosto korektním vztahu obou vídeňských umělců. Více např. : Volkmar BRAUNBEHRENS, *Maligned Master: The Real Story of Antonio Salieri*, New York, 1992 https://archive.org/details/malignedmasterre0000brau/page/n7/mode/2up

[83] K uvedenému více např. zde: Hartmut Krones KRONES, 200 Jahre Uraufführungen in der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, Wien 2019.

[84] Celým jménem: „Gabriel Joseph rytíř de Mesemacre, vicomt de Lardenois de Ville“ (1770-1846). Byl to úspěšný vojenský profesionál, neboť o 18 let později (1832) dosáhl hodnosti generálmajora a v roce 1832 byl ještě povýšen na polního podmaršála – viz Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichisches Staatsarchiv 2007, s. 118.

nedalekého Kyjova,[85] ze kterého to bylo do Mutěnic pouhých 15 km.[86]

Vzhledem k zmíněné rodinné tradici a kontaktům na šlechticko-vojenské prostředí, nebylo náhodné, že malý František byl směřován k vojenskému povolání. V roce 1815, kdy mu bylo pouhých 10 let, zahájil své osmileté studium na první odborné vojenské škole v monarchii–na Inženýrské akademii, určené pro přípravu projektantů pevností a ženijních staveb.

Rodina mezitím přesídlila do Vídně do domu čp. 144, v městské čtvrti Sankt Ulrich. Dle úřední schematismu z roku 1817 na této adrese bydlel Martin Zaitsek, který nyní úřadoval přímo v císařově sídle v Hofbrurgu, kde bylo také Generálním ředitelství nejvyšších (císařových) soukromých a rodinných fondů. Zde byl sekretářem (tj. vedoucím kanceláře generálního ředitele). Zároveň byl také královským uherským zemským a soudním advokátem. Jak jsem dříve uvedl, pracovní pozice Matina Zajíčka byla souměřitelná s úřednickou VI. nebo VII. hodnostní třídou. (V kategorii státních úředníků k VI. hodnostní třídě náleželi například vysokoškolští profesoři, odboroví radové na ministerstvech nebo policejní ředitelé zemských hlavních měst kromě Vídně a Prahy. V armádě byl v VI. hodnostní třídě plukovník a VII. podplukovník, přičemž platem byl na tom úředník dokonce o trochu lépe než důstojník ve stejné třídě.)[87]

Z uvedeného je zřejmé, že rodina Martina Zajíčka patřila k vídeňské úřednické honoraci, jejíž solidní sociální zázemí jí poskytovalo možnost zajistit finanční krytí nadstandartních výdajů. K takovým nákladům bylo možno přiřadit i placené Františkovo studium na inženýrské akademii, neboť nárok na stipendium měli jen synové chudých šlechticů nebo důstojníků. Tito byli podporování prostřednictvím šlechtických nadací, respektive z prostředků vojenského eráru (v případě synů důstojníků.). Inženýrské školy neměly vyloženě vojenský charakter, posluchači nebyli zavázáni ke službě v armádě, nicméně její absolventi

---

[85] V roce 1805, kdy Gabriel Mesemacre měl hodnost druhého rytmistra, v Hodoníně sídlil štáb jeho švališerského pluku („Latour“, č. 4) – viz *Militär-Almanach Nro.16,* Wien, 1805, s. 275-276.

[86] Vzdálenost odhaduji podle dnešní cyklostezky „Mutěnka“, která vede z Kyjova do Mutěnic a měří 14,4 km. – viz https://mapy.cz/turisticka?q=cyklostezka%20kyjov%20mut%C4%9Bnice&source=base&id=2142445&ds=1&x=17.0770803&y=48.9576369&z=12&base=ophoto

[87] srov. István DEÁK, *Der K.(u)K. Offizier 1848-1918*, Wien 1991, s. 140 -149; Jan HAVRÁNEK, *Sociální postavení a mravní kodex c. a k. důstojníka a úředníka*, in: Od Sarajeva k Velké válce, sborník HÚ AČR, I. díl, Praha 1995, s.125.

často vstupovali do vojenských služeb.[88] Akademie dělila do osmi ročníků. Posluchači 8. ročníku byli jmenováni sborovými kadety Inženýrského sboru a po absolvování 8. ročníku do něj zařazováni jako podporučíci. Množství posluchačů však bylo mnohem větší než počet volných míst v Inženýrském sboru. Proto do 8. ročníku zpravidla postupovali jen posluchači s výborným prospěchem. Ostatní končili svá studia absolvováním 7. ročníku a byli vyřazováni jako praporčíci nebo podporučíci k pěchotě nebo jezdectvu.[89] František však do 8. ročníku postoupil a v posledním roce studia (1823) byl sborovým kadetem. Školu absolvoval v roce 1824 a u inženýrskému sboru setrval celkem 20 let. Zde byl poměrně plynule povyšován v důstojnických hodnostech (1824 podporučík, 1828 nadporučík, 1833 kapitán-poručík, 1839 setník).[90] Součástí práce vojenského inženýra bylo navrhování vojenských staveb v širokém spektru – od fortifikačních staveb až po vojenské nemocnice. V roce 1826 podporučík Franz Zaitsek připravoval výkresy pro stavbu vojenské nemocnice ve Splitu (v dnešním Chorvatsku). Spolu s ním zde byl také další člen Inženýrského sboru, Camillo šlechtic Braglia. Součástí výkresové dokumentace byly také půdorysy středověkého benediktinského kláštera a kostela sv. Eufemija ve Splitu. Z kostela dnes zbyly jen ruiny, protože v roce 1878 byl poškozen požárem a za 2. světové války zničen při bombardování. Zaitsekovy půdorysy jsou proto dnes významným pramenem k jeho stavební historii.[91]

V roce 1834 byl kapitán-poručík[92] Franz Zaitsek, stále v rámci Inženýrského sboru, převelen na Inženýrskou akademii ve Vídni.[93] Na svou Almu mater se tak vrátil 10 let po jejím absolutoriu. Stal se z něj profesor situačního kreslení a deskriptivní geometrie a v této pozici setrval přibližně sedm let.

---

[88] Srov. Lubomír UHLÍŘ, *Rakouské vojenské školství*, in: https://www.primaplana.cz/news/rakouske-vojenske-skolstvi/

[89] TEUBER – OTTENFELD, *Die österreichische Armee*, Wien 1895, s. 679–681.

[90] RIEGER, Franz, *Beitrage zur Geschichte der k.u k. Genie-Wafe*, I. Theil. Wien 1898, s. 433.

[91] „Die wichtigsten Quellen über die Kirche sind die Grundrisse, die die Militärzeichner Braglia und Zaitsek während dem Bau des österreichischen Militärkrankenhauses 1826 erstellten, bevor gleiches 1878 einem Brand zum Opfer fiel.“(Nejvýznamnějšími prameny o kostele jsou půdorysy, které vytvořili vojenští kreslíři Braglia a Zaitsek při stavbě rakouské vojenské nemocnice v roce 1826, před tím, než se stejná oběť stala požárem v roce 1878.) – viz Tomislav Marasović ; Hl. Eufemija in Split – Beitrag zur Typologie von Kuppelkirchen, in: Starohrvatska prosvjeta, Vol. III No. 36, 2009, s. 247 https://hrcak.srce.hr/clanak/120853

[92] V uvedeném období (1834) důstojník s hodností „kapitán-poručík“ zaujímal pozici mezi nadporučíkem a setníkem (hejtmanem); v roce 1849 byla hodnost „kapitán-poručík“ nahrazena hodností „setník II. třídy“. Více k tomuto např.: Lubomír UHLÍŘ, *Hodnosti rakouské armády za koaličních válek*, in: https://www.primaplana.cz/news/hodnosti-rakouske-armady-za-koalicnich-valek/

[93] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1834, s. 367: (Ingenieur Corps. Capitan–Lieutenants.) … Zaitsek, Franz,commandirt in der Ingenieur-Akademie in Wien.

Když jsem ve vojenských schematismech vyhledával údaje k vojenské kariéře Franze Zaitseka překvapilo mne, že v průběhu první poloviny 40. let 19. století, kdy Rakousko s nikým neválčilo, se mohl obyčejný setník stát nositelem pěti záslužných řádů, přičemž se mu dvakrát přihodilo, že během jednoho roku obdržel dokonce řády dva (v r. 1841 a 1845). Takto vyznamenávaným důstojníkem byl právě Franz Zaitsek. Uvedený počet řádových dekorací, udělený v rychlém sledu, by nebyl běžný ani případě aristokrata v generálské hodnosti, natož u neurozeného vojenského inženýra s nevýznamným služebním zařazením. Pokud by byl brán zřetel na odborné znalosti a dovednosti, kterými se Zaitsek mohl osvědčit v rámci své inženýrské specializace,[94] lze pochybovat, že by to byl dostatečný důvod pro udělení oficiálních poct ve formě prestižních řádových dekorací. V případě udělení řádové dekorace, měly větší váhu jiné faktory než jen odborná erudice a pracovní výsledky. A to i v případě, že nešlo o starobylé světské rytířské řády,[95] ale o řády záslužné. S ohledem na daný historický a společenský kontext je potřebné mít na zřeteli, že při udílení řádů byli stále ještě preferováni lidé aristokratického původu nebo alespoň ti, kteří se vypracovali na čelních pozic v církevní správě, v ústředních úřadech nebo v armádě.[96] Pokud nominovaní nenáleželi k uvedeným prominentům, museli alespoň patřit k elitám svého oboru, k „aristokratům ducha“, jejichž mimořádné výsledky ve vědě nebo kultuře nalezly uznání u aristokratů skutečných.[97] K osobnostem takového formátu Zaitsek pochopitelně nepatřil. Nemohl mít ani zásluhy válečné, protože byl vyznamenán v době hlubokého míru. Navíc je zvláštní, že ani v jednom případě nešlo o domácí řád, ale všech pět jeho řádových dekorací souviselo se zahraničními

---

[94] Mám na mysli jeho specializaci v oblasti fortifikačního stavitelství a praxi vojenského projektanta, případně jeho působení na Inženýrské akademii, kde byl profesorem situační kreslení a deskriptivní geometrie.

[95] Zakladatelem světského rytířského řádu býval obvykle panovník a řád bylo společenství, které tvořila družina význačných šlechticů. Zakladatel je přijetím do svého řádu zavazoval k věrnosti. Řádová dekorace byla původně jen odznakem daného řádu – zevním označením příslušnosti k vybrané skupině osob. Záslužné řády vznikají teprve od 18. století, kdy se řádová dekorace sama o sobě stává viditelnou odměnou, poctou, vyznamenáním. V takovém případě nositelé nejsou přijímáni do řádu, ale řádem vyznamenáni. – srov. František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s.18 a 20.

[96] Například *Královský uherský vysoký řád svatého Štěpána*, založený Marií Terezií r. 1764, byl určen k odměňování především uherské aristokracie, ke které zároveň patřila i velká část tímto řádem dekorovaných hodnostářů, vysokých státních úředníků a diplomatů. Tímto řádem byli výjimečně vyznamenáni také zasloužilí generálové, ale ani jeden vědec nebo umělec… –srov. Ivan KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 93-99.

[97] Obdobné to bylo také v případě Rakouského císařského řádu Leopoldova, založeného císařem Františkem I. v roce 1808. Zde sice docházelo k vyznamenávání významných osob prostého původu, ale zřídka a jen v nižších řádových stupních. Mezi nemnoha takto oceněnými byl i Johann Wolfgang Goethe nebo Franz Grillparzer, pokládaný za nejvýznamnějšího rakouského básníka 19. století. Tento řád obdržel také Julius Payer, polárník, kartograf a malíř, objevitel Země Františka Josefa a dalších ostrovů v Severním ledovém oceánu.–srov. Ivan KOLÁČNÝ, tamtéž, s.101-109.

panovnickými domy.

V armádním schematismu na rok 1841 se objevuje informace, že Franz Zaitsek byl dekorován ruským carským Řádem sv. Anny 3. třídy (RAO-R. 3.).[98] Od téhož roku (1841) v armádních schematismem lze u Zaitsekova jména nalézt lakonickou poznámku k jeho novému služebnímu přidělení: „u jeho Jasnosti polního podmaršála, Ferdinanda Sasko-Koburgsko-Gothajského ve Vídni" („bey Sr. Durchlaucht dem FML. Herzoge zu Sachsen-Coburg-Gotha, in Wien")[99] Tato poznámka zůstává u Zaitsekova jména ještě v letech 1842,1843, 1844 a 1845,[100] přičemž až do roku 1843 se jeho jméno stále nachází v seznamu Inženýrského sboru a poté, od r. 1844, v seznamu důstojníků hornorakouského pěšího pluku č. 14.[101] Je zajímavé, že právě v tomto období (1841-1845) Zaitsek dostává v krátkém sledu hned několik řádových dekorací. Po zmíněném carském Řádu sv. Anny,[102] uděleném v roce 1841, v roce 1843 obdržel Zaitsek hned dvě další řádové dekorace –rytíř belgického Leopoldova řádu (BLO-R.) a rytíř Sasko-Ernestinského vévodského domácího řádu (HSEO-R.). V roce 1845 dosavadní trojici řádů doplnily ještě dva další – rytíř Řádu čestné legie (FEL-R.) a důstojník portugalského Řádu věže a meče (PTuSO-Off.).[103]

---

[98] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1841, s. 387 (Zde je uvedeno „RAO-R. 3.",což byla zkratka používaná pro označení zmíněné řádové dekorace. Na s. 529 tamtéž je potom řád zmíněn v plném znění: „ Militär-Veränderungen. Hptm. Zaitsek, Franz, vom Ingen.-Corps, den *kais. russischen St. Annen-Orden 3. Classe*.")

[99] Armádní schematismy zachycovaly situaci v daném roce spolehlivě pouze do dubna příslušného ruku vydání. Změny, které se přihodily od května do prosince, bývaly zaznamenáno až v následujícím ročníku. Proto např. údaje zmiňované v roce 1841 (o službě u vévody a obdržené řádové dekoraci) mohou se zpožděním zachycovat situaci, ke které mohlo dojít již v roce 1840 (v období květen až prosinec).

[100] srov. *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1841 (s. 387), 1842 (s.387), 1843 (s.387), 1844 (s.129), 1845 (s.129).

[101] „bey Sr. Durchlaucht dem FML. Herzoge zu Sachsen-Coburg-Gotha, in Wien" (od 1841) /" bey Sr. Durchlaucht dem GdC. Ferdinand Herzoge zu Sachsen-Coburg-Gotha, in Wien" (1842 -1845) – k tomu je zde zároveň evidován: a) jako důstojník Inženýrského (1841-1843) / b) jako důstojník 14. pěšího pluku (1844 a 1845)–srov. *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien: a) „Ingenier Corps": r. 1841 (s. 387), 1842 (s.387), 1843 (s.387) / b) „14. Ober-Oesterreichiseh es Infanterie – Regiment": r.1844 (s.129), 1845 (s.129).

[102] Moravský rodák Franz Zaitsek byl možná jeden prvních neurozených obyvatel Českého království, který obdržel ruský Řád sv. Anny. Z významných představitelů česko-slovanského kulturního a vědeckého života prvný poloviny 19. století obdržel tento ruský řád pouze jediný– Václav Hanka (1791-1861). Ten v roce 1846 získal komandérský kříž (tj. II. třídu řádu)za „horlivou účast na učených podnicích ministerstva osvěty v oboru slovanské filologie". Ostatně ani Hanku, syna východočeského sedláka, nemohl být doporučením jeho rodinný původ, ale jen jeho odborná erudice a výsledky jazykovědné práce. Dávno před udělením řádu, již v roce v 1830, mu bylo nabídnuto místo knihovníka slovanské knihovny v Petrohradě s hodností dvorního rady – srov. BLKÖ: Hanka, Wenzeslaw, Band: 7 (1861), s. 301.

[103] srov. *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1843 -1845 / před závorkou uvádím ročník schematismu a číslo stránky, v závorce tehdejší zkratku příslušného řádu /: 1843–s. 387 (BLO-R. HSEO-R.), 1845–s. 129 (FEL-R., PTuSO-Off.)

Po přehledu udělených řádů[104] se vraťme k otázkám, které byly navozeny v předchozím odstavci. Proč tedy řádové dekorace mohl obdržet právě Franz Zaitsek? Čím si je mohl zasloužit pouhý setník či major, k tomu ještě neurozený, když dosud neměl příležitost osvědčit se ve válce ani ve významnější vojenské funkci? Mohl mít i jiné zásluhy než vojenské? Vyskytly se snad nějaké mimořádné okolnosti, které poskytly příležitost k zvláštním zásluhám a k jejich ocenění ve formě udělení záslužných řádů? S touto poslední otázkou jsme se přiblížili k možnému vysvětlení. To se nám naskytne, když zohledníme prostý fakt, že ve sledovaném období (1841-1845) byl Zaitsek adjutantem (pobočníkem) vlivného armádního činitele s vévodským titulem.[105]

Ferdinand vévoda Sasko-Kobursko-Gothajský (1785-1851)

Zmíněným vlivným armádním činitelem byl vévoda Ferdinand Sasko-Kobursko-Gothajský (1785-1851), který měl vysokou prestiž nejen v armádních kruzích, ale zejména v rámci evropské aristokracie. Patřil k vysoce respektovaným osobnostem své doby, ve které představoval ideální typ aristokrata. Jeho výlučný status byl založen nejen na vznešeném rodinném původu a příbuzenské provázanosti se špičkami tehdejší společnosti, ale i na aureole

---

[104] Zde doplňuji přehled udělených řádů o jejich stručné charakteristiky:
- ruský Řád sv. Anny 3. třídy (RAO-R. 3.)– založen jako rodinný řád r. 1735, ruským řádem od r. 1796; od r. 1835 se dělí na 4 tříd; řád zůstal rodinným řádem dynastie Romanovců
- rytíř belgického Leopoldova řádu (BLO-R.)– založen jako všeobecně záslužný řád a nevyšší řád Belgického království v r. 1732; existuje ve skupině civilní a vojenské; do r. 1934 se dělil na 4 třídy (velkokříž, komandér, důstojník, rytíř)
- rytíř Sasko-Ernestinského vévodského domácího řádu (HSEO-R.)– založen r. 1833 společně třemi vévody ze tří rodových linií jako rodinný záslužný řád; před úpravou z r. 1864 se dělil do 4 tříd (velkokříž, komtur 1. třídy, komtur 2. třídy, rytíř)
- rytíř Řádu čestné legie (FEL-R.) – založen r. 1802 konzulem Napoleonem Bonapartem jako všeobecný a jediný záslužný řád; první řádové dekorace udílel až r. 1804 císař Napoleon I., dělí se na 5 stupňů (velkokříž, velkodůstojník, velitel, důstojník, rytíř)
- důstojník portugalského Řádu věže a meče (PTuSO-Off.)– řád založil r. 1459 portugalský král Alfons V. jako rytířský řád; obnoven za napoleonských válek jako řád všeobecně záslužný; dělí se na 4 stupně (velkokříž, komandér, důstojník, rytíř)

Literatura:
František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 142-143, s. 47, s. 154 -155, s. 67-68, s. 113 -114.

[105] „Adjutant des Herzogs Ferdinand von Sachsen-Coburg-Gotha“ – tímto způsobem byla nazvána činnost, kterou v období 1841-1845 vykonával pro vévodu Franz Zaisek. S uvedeným označením byl Zaitsek také evidován jako jeden z nositelů vévodova Sasko-Ernestinského domácího řádu. Poté, co mu byl udělen tento řád, byla ve vévodově archivu založena jeho osobní složka. Obsahuje konvolut dokumentů, z nichž nejstarší je z 3.11.1841 až poslední jsou z roku 1884, kdy Zaitsek zemřel. Nyní je uložena Duryňském zemském archivu (*Landesarchiv Thüringen*), ve skupině *Sachsen-Ernestinischen Hausorden und Medaillen der Herzöge*, kde tři profesní momenty Zaisekova života (důstojník-inženýr, pobočník vévody, generál) tvoří součást nadpisu příslušné dokumentace: *Kaiserlich Königlich Österreichischer Hauptmann vom Ingenieurcorps zu Wien, Adjutant des Herzogs Ferdinand von Sachsen-Coburg-Gotha, K. und K. Generalmajor–Zaitsek von Egbell, Franz*. Archivalien-Signatur: 639; Bestandssignatur: 2-99-4004; Datierung: 3. Nov. 1841–29. Mai 1884. Staatsministerium Dep.
http://www.archive-inthueringen.de/de/findbuch/view/bestand/27866?searchphrase=zaitsek

statečného rytíře a neohroženého válečníka, kterou si vydobyl na bojištích napoleonských válek.[106]

Lze předpokládat, že Franz Zaitsek vévodu doprovázel při jednáních s významnými zahraničními činiteli, případně při některých setkáních vévodu zastupoval. Role pobočníka mu mohla poskytnout příležitost projevit se jako společensky obratný vévodův prostředník. A nyní se dostávám k možnému vysvětlení obdržených poct. Pro vévodu i zahraniční exponenty byl Zaitsek zřejmě natolik užitečným, že považovali za potřebné prostřednictvím řádu vyjádřit svou spokojenost s jeho dosavadní činností a zároveň si ho tímto způsobem zavázat do budoucna. Vévoda,[107] příbuzný evropských monarchů, byl v přechozích letech divizním velitelem ve Vídni. Poté, co požádal o dlouhodobou dovolenou, nacházel se mimo aktivní službu, tedy alespoň oficiálně.[108] Přesto mu v té době armáda poskytla ze svých zdrojů pobočníka. Franz Zaitsek byl vévodovým adjutantem po dobu pěti let. Navzdory tomu, že armáda uvolnila svého důstojníka v podstatě pro vévodovy soukromé potřeby, zůstával kontinuálně evidován v aktivní službě a u svého původního (respektive kmenového) vojenského útvaru. Byl tedy „de jure" nejspíše vyplácen z armádních zdrojů, ačkoliv jeho skutečným zaměstnavatelem byl „de facto" vévoda. Z výše uvedeného je zřejmé, že vévoda byl prominentní osobností, kterou si příslušní

---

[106] Ve funkci velitele pluku vévoda úspěšné zasáhl do bojů v roce 1809, za což obdržel rytířský kříž Řádu Marie Terezie. V roce 1813 velel brigádě jezdectva. Za svůj bravurní výkon v bitvě u Chlumce byl vyznamenán komandérským křížem Řádu Marie Terezie. Vévoda Ferdinand Sasko-Kobursko-Gothajský byl nejen vojenský hodnostář s válečnickou minulostí, ale zároveň patřil k jedné z nejvlivnějších rodin tehdejší Evropy. (Belgický král Leopold byl jeho bratrem. Na britském trůnu měl svou neteř, královnu Viktorii. Jeho nejstarší syn Ferdinand se stal portugalským králem.) –srov. Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (BLKÖ),Band: 2 (1857), s. 392. / August BECK, *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 6, Duncker & Humblot, Leipzig 1877, S. 709 ./ E. WOHLGEMUTH, Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL). Band 9, Wien 1988, s. 370-371. / Antonio von SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815)*, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2006, s. 85.

[107] Tedy vévoda Ferdinand Sasko-Kobursko-Gothajský (1785-1851). Soudobé prameny jsou však nejednotné pojmenování jeho titulu a predikátu. Dokonce i armádních schematismech je střídavě titulován „Prinz" (tj. knížecí princ, viz schematismy z let 1824-1840) a „Herzog" (tj. vévoda, viz schematismy z let 1841-1844). Naproti tomu vládnoucím vévodou (tj. hlavou vladařského domu a suverénem) byl jeho starší bratr Ernst (již od r. 1806) – srov. např, BLKÖ, Band: 2 (1857), s. 392 a další. Také Ferdinandův predikát je uváděn v různých podobách–„Coburg-Kohary, Herzog von Sachsen" (BLKÖ, s. 392), „zu Sachsen-Coburg-Saalfeld" (viz arm. schematismy 1824, 1825), „zu Sachsen–Coburg und Gothaů (viz arm. schematismy 1831, 1832), „zu Sachsen–Coburg – Gotha" (arm. schem. 1840 – 1844) a naposledy „ v. Sachsen-Coburg-Saalfeld-Koháry" (viz A.v. SCHMIDT-BRENTANO, 2006).

[108] Dne 28.12 1824 byl povýšen na polního podmaršála, přičemž v období 1824 – 1831 zastával pozici dolnorakouského divizního velitele ve Vídni. Poté přešel na dlouhodobou dovolenou, v podstatě do zálohy, ale byl ještě v roce 1841 (11.6.) povýšen o další generálský stupeň – na generála jezdectva.–srov. Militärschematismus… 1824, s. 42; 1831, s. 40; 1841, s. 39 /Antonio von SCHMIDT-BRENTANO, Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815), Österreichisches Staatsarchiv 2006, s. 83 K uvedenému ještě poznámka k zajímavé shodě okolností: V období 1822 – 1828 byl vévoda druhým majitelem hulánského pluku „„Fürst zu Schwarzenberg" č. 2. V období 1866 -1886 byl druhým majitelem téhož pluku Carl Zaitsek, bratr Franze Zaitseka. (Více viz kapitola Carl Zaitsek.)

činovníci snažili naklonit poskytováním různých výhod a úsluh.

Udělení prestižního řádu lze považovat za jeden z mnoha „stupínků“ společenského vzestupu rodiny vzešlé z úřednicko-vojenského prostředí. Na základě příkladu rodiny Zaitsek a také i na jiných příkladech, pojednaných na dalších místech této práce, je možné poukázat, že propast mezi šlechtou a středním stavem nemusela být tak striktní a všeobecná, jak ji na základě své osobní zkušenosti vnímala Bertha Suttnerová[109] či jak ji hodnotil historik Jan Županič.[110] Nesporným faktem zůstává, že přinejmenším Martinu Zajíčkovi a dvěma generacím jeho potomků se postupně dařilo pronikat dařilo pronikat do vyšších pater společnosti. V jejich případě šlo o komplexní jev. Vyskytoval v každé ze tří generací kontinuálně a se vzestupným trendem, který zahrnoval, vedle úspěšné kariéry ve službě císaři, také sňatkové strategie, exklusivní společenské kontakty a tomu odpovídající životní styl.

Jak již bylo uvedeno, v roce 1843 Franz Zaitsek byl přeložen od dosavadního Inženýrského sboru k hornorakouského pěšímu pluku č. 14. Zpočátku byl veden v seznamu důstojníků tohoto pluku více či méně formálně, protože až do roku 1845 zůstal vévodovým pobočníkem. V následujícím roce (1846) byl povýšen na majora a poznámka o jeho přidělení k vévodovi se od té doby ve vojenských schematismech už nevyskytuje. Namísto Vídně se jeho působištěm stal Linec, kde bylo sídlo štábu pluku.

Josef Bergmann (1796–1872)

V Linci pobýval Zaitsek již v předchozích dvou letech, zřejmě přechodně. Svědčí o tom jeho dopis odeslaný z Lince dne 6.2. 1844. Adresátem byl Josef Bergmann (1796–1872), významný rakouský historik a lingvista, tehdy kustod mincovního a starožitného kabinetu Ambrasovy sbírky ve Vídni.[111] Zachoval se ještě jeden Zaitsekův dopis odeslaný z Lince

---

[109] Bertha von Suttner, rozená Kinská (1843-1914, slavná pacifistka), na základě své hořké životní zkušenosti dcery vzešlé z morganatického (nerovnorodého) sňatku hraběte Františka Josefa Kinského (1769-1843), o rakouské šlechtě napsala: *„Tady je oněch horních deset tisíc spíš kasta než třída. Modrá krev je pro ně článek víry. Mezi nimi a středním stavem zeje propast.“* – Citováno dle: Brigitte HAMANN, *Bertha von Suttner. Život pro mír*, Praha 2006, s. 14-15.

[110] Srov. Jan ŽUPANIČ, *Rakouská šlechta na prahu moderní doby*, in: Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 194-207.

[111] Joseph (Josef) rytíř von Bergmann (1796-1872) se narodil v početné rodině štukatéra. Vystudoval práva a filologii na univerzitě ve Vídni. Krátce působil jako středoškolský učitel v Cilli (Celje). Poté byl kurátorem (od r. 1863 ředitelem) Císařského a královského kabinetu mincí a starožitností Ambrasovy sbírky ve Vídni, která je dnes součástí vídeňského Uměleckoprůmyslového muzea. Byl také soukromým učitelem tří synů arcivévody Karla (historie a latina, 1831-1844). V roce 1866 obdržel nobilitační diplom císaře Františka Josefa I. („Ritter von Bergmann“)… Kromě odborného zpracování muzejních sbírek činnosti tvořila těžiště jeho zájmů historiografie jeho rodného Vorarlberska, kterou metodicky zpracovával s využitím kritiky pramene. Jeho synem byl egyptolog Ernst von Bergmann (1844-1892). Literatura: Wolfgang SCHEFFKNECHT (ed.), *Josef Ritter von Bergmann 1796-1872*, in: Vorarlberg Chronik, Bregenz (Austria) 2005 / Friedrich von KENNER,

Bergmannovi. Je datován 23.8. 1847. Oba dopisy jsou nyní uloženy v archivu Zemské knihovny ve Vorarlbergu,[112] kde se mimo jiné nachází také dva dopisy od Václava Hanky. Odeslal je Bergmanovi z Prahy, ve dnech 15.7.1836 a 2.1.1849.[113] A znovu jsme u zajímavé schody okolností. Václav Hanka a Franz Zaitsek měli nejen společného známého, ale oba byli také nositeli ruského Řádu sv. Anny, jak jsem již poznamenal výše.

V průběhu roku 1845 byl Zaitsek povýšen na majora hornorakouského pěšího pluku č. 14. V Linci, kde sídlil štábu pluku, se tento nově jmenovaný štábní důstojník vyskytoval zřejmě jen zřídka. Byl totiž stále ještě služebně přidělen vévodovi Ferdinandovi Sasko-Kobursko-Gothajskému, tedy do Vídně. V seznamu důstojníků pluku je Franz Zaitsek uveden s poznámkou „supern.“ (nadpočetný). Nadpočetným majorem zůstal také v následujícím roce, přestože v té době už nebyl vévodovým pobočníkem. Od roku 1847 již není veden jako přespočetný a v hodnosti majora obdržel velení praporu. Někdy koncem téhož roku nebo počátkem roku 1848, ještě před válečnými taženími proti revolucím v Itálii a v Uhrách, obdržel další řádovou dekoraci – Řád červené orlice III. třídy. Také v tomto případě je dnes obtížné nalézt důvody, které vedly k dekorování obyčejného rakouského majora vysoce prestižním zahraničním řádem. Nešlo o žádné tuctové vyznamenání, ale o dvorský řád pruského krále, v pruském státě druhý nejvyšší (hned za exkluzivním Řádem černé orlice). Jak to lze vysvětlit? Obdobně jako u předchozích udělení řádových dekorací–konexemi Zaitsekova vlivného patrona, vévody Ferdinanda Sasko-Kobursko-Gothajského. Na druhou stranu se nám dnes může připadat podivné, že ačkoliv mu byl uvedený prominent příznivě nakloněn,

Vzhledem k výše uvedené okolnosti, by bylo možné očekávat, že v následujícím „bouřlivém“ období 1848-1849 zmíněný prominent zajistí svému chráněnci nějaké méně exponované místo, kde by našla uplatnění jeho vojenská specializace a předchozí praxe (projektant vojenských staveb, profesor Inženýrské akademie, vévodův pobočník). V době války se však Zaitsek stal polním velitelem, ačkoliv měl spíše předpoklady pro činnost ve štábu.

Bergmann, *Josef Ritter von*, in: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB), Band 2, Leipzig 1875, s. 392–395/ Constantina von WURZBACH, Bergmann Josef Ritter von, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (BLKÖ), Band: 1 (1856), s. 313.

[112] *Písemná pozůstalost Josefa rytíře von Bergmann v Archivu Franze Michaela Feldera Vorarlberské státní knihovny,* uspořádal Harold WEIGEL, Bregenz 13.7. 2020 (*Der schriftliche Nachlass von Joseph Ritter von Bergmann im Franz-Michael-Felder-Archiv der Vorarlberger Landesbibliothek*, Harold WEIGEL ed., Bregenz, 13.7 2020), N 100 : B : 403 Franz Zaitsek, s. 182
Přístupné na: https://vlb.vorarlberg.at/fileadmin/vlb/downloads/pdf/Bergmann_Gesamtbericht_2020-07-13_HW.pdf

[113] Tamtéž (*Písemná pozůstalost Josefa v. Bergmann*, Archiv knihovny Vorarlberg), *N 100 : B : 140 Václav Hanka*, s. 103.

Bylo svěřeno velení praporu pěšího pluku, se kterým musel společně podstoupit všechny obtíže a nebezpečenství válečného tažení.

Tehdejší dění by však mělo být posuzováno s ohledem na kulturně historický kontext první poloviny 19. století. Osobní účast v polním tažení mohla být tehdy v určitých společenských vrstvách žádoucí a vítaná, přestože šlo o riskantní podnik spojený s různými formami nepohodlí a strádání. Důstojníci měli částečnou kompenzaci ve formě válečných příplatků k platu a příležitosti k rychlejšímu povýšení do vyšší hodnosti. K aktivní účasti ve válečné kampani mohly vést i jiné motivy, a nejen vojenské profesionály. Zejména výše postavení jedinci svou účast ve válečném dění vnímali jako čestný závazek vůči svému panovníkovi. Morálním vzorem pro ně byli středověcí rytíři, od kterých odvozovali svůj smysl pro čest, loajalitu a připravenost k heroickému sebeobětování. Historismus a romantismus 19. století přinesl idealizovanou představu „rytíře bez bázně a hany“. Za následovníky středověkých rytířů se považovali nejen příslušníci šlechty, ale i důstojníci, což ostatně tehdy bylo v mnoha případech bylo jedno a totéž. Vojenské služba císaři chápána jako součást šlechtické identity. To byl jeden z důvodů, který vedl k militárním prvkům ve výchově šlechtických synků a v dospělosti k jejich trvalému zájmu o vojenství. Pokud se „vojenské řemeslo“ přímo nestalo jejich životním povoláním, tak věnovali aktivní vojenské službě alespoň několik svých mladých let. Poté vrátili se ke svým rodinám a panstvím. V případě války se dobrovolně nechávali aktivovat. Tímto způsobem četní aristokraté plnili roli záložních důstojníků ještě před zavedení všeobecné branné povinnosti (1868). Idealizované představy o rytířské cti vedly mladé muže k ochotě riskovat svůj život nejen na bitevním poli, ale i dávat ho v sázku v souboji kvůli malicherné urážce. (Uvedené dokládám na konkrétních příkladech v dalších kapitolách této práce.)

Z výše uvedeného je zřejmé, že svůj přesun z dosavadní pozice vojenského teoretika k tvrdé praxi polního velitele mohl vnímat Zaitsek (i ten, kdo na nového místo zařadil) jako úkol hodný „muže cti“, tedy šlechtice, respektive důstojníka s touto ambicí. Zároveň to pro něj mohla být kariérní výzva a příležitost, zejména za situace, kdy zároveň obdržel vyšší hodnost a větší pravomoci (z majora povýšen na podplukovníka, zástupce velitele pluku). Když 17.3. 1848 propuklo povstání v Benátsku, zde umístěný III. prapor c.k. 13. pěšího pluku se nevzbouřil vůči rakouskému císaři, ačkoliv jeho mužstvo tvořili rodilí Italové. Prostí vojáci se povstalcům nepřidali. Když po zdejším vyhlášení republiky byl tento rakouský oddíl rozpuštěn, vojáci odešli do svých italských domovů. Naproti tomu v důstojnickém sboru, kde

tvořili Italové sotva polovinu,[114] zůstali vůči císaři loajální jen někteří. Loajální důstojníci se nalodili a z Terstu doputovali až do sídla plukovního velitelství ve Štýrském Hradci.[115] K Italům, kteří se na stranu císaře nepřidali, patřil i podplukovník Emanuel svobodný pán Baldacci. Na uvolněné místo byl povolán major Franz Zaitsek, který byl přeložen ze svého dosavadního 14. pěšího pluku a povýšen na podplukovníka. Jeho nadřízení však nevzali na zřetel, že Zaitsek byl u pěchoty poměrně krátce, zatímco jeho dosavadní praxe spočívala z velké části ve službě v Inženýrského sboru. Nemohl mít dostatek zkušeností s výcvikem mužstva, s polními cvičeními, manévry apod. Vším tím by jinak prošel, kdyby začínal jako subalterní důstojník, a posléze i setník, u pěchoty. On však dvacet let patřil k Inženýrskému sboru, zatímco jeho služební praxe v pěším pluku obnášela pouhé tři roky. Přesto obdržel samostatné velení nad pěším praporem čítajícím šest setnin, navíc ve válečné situaci. V roce 1849 byl podplukovník Zaitsek vyslán s 1. praporem pluku do Uher, aby se zde podpořil boj proti maďarské revoluci. Na žádost císařského komisaře byly do Lučence vypraveny oddíly císařského vojska, aby tam zajistily pořádek a zamezily vpádům povstalců. Dne 24.3. 1849 do města vstoupil 1. prapor pěšího pluku Wimpffen č. 13, jemuž velel podplukovník Franz Zaitsek. Záhy ho posílil plukovník Almássy se 400 pěšáky a 160 jezdci. Páni důstojníci ani nestačili ubytovat své vojáky, když do města nečekaně vtrhl oddíl honvédů, který vedl Lajos Beniczký. Honvédi císařské rozprášili, sebrali jim pokladnu s 24 000 rakouskými zlatými[116] a odvlekli cca 250 zajatců. Síly byly celkem vyrovnané (okolo 1000 mužů na každé straně), ale Rakušané, zmatení nenadálým přepadem, předpokládali mnohonásobnou převahu povstalců.[117] Franz Zaitsek se zde vyznamenal pouze tím, že neupadl do zajetí. Součást povstaleckého přepadového oddílu tvořili husaři, kteří dezertovali ze svých posádek v Haliči, aby se potom přidali k povstaleckému vojsku. Pocházeli z 10. husarského pluku, ve kterém sloužil rytmistr Carl Zaitsek, mladší bratr přepadeného podplukovníka Franze Zaitseka. Teoreticky tak mohlo dojít k neobvyklému setkání obou bratrů. Naštěstí rytmistr Carl Zaitsek zůstal se svou eskadronou v

[114] Dle vojenského schematismu z r. 1848 bylo z celkového počtu 117 důstojníků pluku jen 32 důstojníků s italskými jmény, tedy necelých 28 %./

[115] srov. Dino ZUCCHERINI, IL 13° reggimento di Padova dell' imperial e regio esercito austriaco.I moti del 1848 e la campagna 1848 -1849, in: European Journal of Media, Art & Photography, 4/2016, s. 6.

[116] Rakouský zlatý, Florin (zkratka FL), též zlatník, zlatka (od roku 1867 rakousko-uherský zlatý), v období 1757-1857 v podobě stříbrné mince o hmotnosti 11,69 g (ryzost 833/1000), v období 1857-1892 stříbrná mince o hmotnosti 12,345 g (ryzost 900/1000). V roce 1892 byl nahrazen korunovou měnou. – srov. Jaroslav STANĚK, *Peníze v českých zemích*, Praha 1995, s. 118-127; Roman VONDRA, *Peníze v moderních českých dějinách*, Praha 2012, s. 24-46.

[117] srov. Jozef PUNTIGÁN, *Lučenec v plameňoch strachu a utrpenia*, in: Zborník zo Stretnutia priateľov regionálnej histórie (ročník II.), Hradište : 26. 11., s. 73-79./ Gábor BONA, The Spring Campaign. In: The Hungarian revoliution and war of Indepedence, 1848-1849, s. 343-344.

Haliči, protože byl v celém pluku jediným rytmistrem, kterému se podařilo udržet mužstvo i důstojníky své eskadrony pohromadě a zabránit dezercím. A tak po potlačení maďarské revoluce Carl obdržel Vojenský záslužný kříž,[118] na rozdíl od svého staršího bratra Franze, kterému k jeho předchozím šesti řádům nepřibylo ani jedno vyznamenání. Carl Zaitsek byl poté rychle povyšován. Již v roce 1854 se stal plukovníkem a velitelem pluku, zatímco vzdělanější a o 5 let starší bratr Franz se hodnosti plukovníka dočkal až v roce 1856.[119] 24. březen 1849 sice nebyl šťastným dnem pro podplukovníka Franze Zaitseka, ale čest pluku nebyla pošpiněna. Místodesátník Giorgio Martinelli zachránil před povstalci v Lučenci alespoň plukovní vlajku. Martinelli potom obdržel povýšení, stříbrnou Medaili za statečnost I. třídy a ruský Řád sv. Jiří V. třídy. Za daných okolností je pochopitelné, že když v květnu 1849 náhle zemřel plukovník Zulborn, tak jeho zástupci, podplukovníku Franzi Zaitsekovi, nebyla předána ani prozatímní funkce velitele pluku, natož vyšší hodnost. Namísto povýšení byl obratem převelen k haličskému pěšímu pluku Haynau č. 57.[120]

Jak již bylo uvedeno, Zaitsek byl povolanější spíše k řízení opevňovacích prací než k vedení pěší jednotky ve válečné situaci.V Lučenci nebyl natolik předvídavý a takticky obratný, aby úspěšně zvládl nenadálý bojový střet s maďarskými povstalci. Když se v témže roce (1849) uvolnilo místo velitele pluku, tak jeho zástupce, podplukovník Zaitsek, tento post neobdržel. Plukovnické funkce a hodnosti se dočkal až o 12 let později. Nelze však říci, že by nastal negativní zlom v jeho kariéře. Byla mu dána jiná příležitost, možná zprostředkovaná vlivným přímluvcem. Vojenská správa zohlednila jeho odbornost vojenského inženýra znalého fortifikačního stavitelství a poskytla vhodné služební místo. V roce 1852 stal velitelem pevnosti Cattaro (Kotor),[121] která střežila přístav v oblasti Jaderského moře, na konci hlubokého zálivu zvaného boka Kotorská. Vzápětí následovaly pocty, které na mne působí dojmem opožděné kompenzace následků nezdaru v roce 1849, respektive snahy o nápravu Zaitsekovy pošramocené reputace. Ve vojenské schematismu z roku 1853 je záznam dokládající, že jeho stávající rytířský stupeň Sasko-Ernestinského vévodského domácího řádu (HSEO-R.) mu byl upraven na variantu s meči, udílenou za válečné zásluhy (HSEO-R., m. d. Schw.). Navíc,

---

[118] srov. Jaroslav KRÁTKÝ, *Rytmistr Carl von Zaitsek a jeho šavle z roku 1866,* in: BELLUM 1866, č. 2, 2016, s. 69

[119] srov. Jaroslav KRÁTKÝ, BELLUM 1866, č. 2, 2016, s. 66-70.

[120] srov. Dino ZUCCHERINI, s.7. / Schematismus na rok 1849 nebyl vydán, takže uvedený transfer byl oficiálně publikován až v následujícím roce – viz Militärschematismus des österreichischen Kaiserthums, Wien 1850, s. 266.

[121] viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1852, s. 95.

pravděpodobně ještě v témže roce, byl Franz Zaisek dekorován ruským carským Řádem sv. Stanislava II. třídy s korunou (St.SO-R. 2., m. d. Kr.).[122] V případě udělení ruského záslužného řádu lze předpokládat kladné reference carských důstojníků, se kterými podplukovník Zaitsek pravděpodobně koordinoval některé akce při potlačování maďarské revoluce v roce 1849.[123] Přesto se domnívám, stejně jako předchozích případech řádů udělených Zaitsekovi, že určující roli mohlo mít doporučení někoho z dynastie Sachsen-Coburg-Gotha, jejíž členové ovlivňovali dění v mnoha evropských panovnických domech. Ferdinand Sasko-Kobursko-Gothajský sice zemřel již v roce 1851, ale „ochrannou ruku" nad někdejším vévodovým pobočníkem mohl například převzít jeho syn, kterým byl Ferdinand II. Portugalský, manžel a spoluvládce královny Marie II. Portugalské. Ostatně, jak již uvedl dříve, Franz Zaitsek byl od roku 1845 důstojníkem portugalského Řádu věže a meče (PTuSO-Off.).

V době krymské války byl podplukovník Zaitsek vyslán na jednání s Omar Pašou Latasem (1806–1871), vrchním velitelem tureckých sil.[124] Rusko zde zastupoval plukovník Kovalevskij, carův zvláštní zmocněnec. Omar Paša Latas, Zaitsek a Kovalevskij dne 28. února 1854 společně podepsali dohodu v Podgorici, kterou byl ukončen černohorsko-turecký konflikt.[125]

V roce 1856 se Franz Zaitsek konečně dočkal povýšení na plukovníka.[126] Téhož roku se ve Vídni oženil s Helenou baronkou von Pöck.[127] Její otec, polní podmaršál Adam Peregrin

---

[122] viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1853, s. 91.

[123] K působení ruského vojenského kontingentu r. 1849 v Lučenci a přilehlých oblastech více např. Jozef PUNTIGÁN, *Lučenec v plameňoch strachu a utrpenia*, in: Zborník zo Stretnutia priateľov regionálnej histórie (ročník II.), Hradište : 26. 11., s. 73-79.

[124] Omar Paša Latas (též Omar Pasha Latas, Omar Pasha Latas, Omer Pascha Latas, Ömer Lûtfî Pascha) se původně jmenoval Mihajlo Latas. Narodil se v roce 1806 v srbské řecko-katolické rodině ve vsi Janja Gora (v dnešním Chorvatsku). Jeho otec Petar Latas sloužil v rakouské armádě, kde byl důstojníkem hraničářů na chorvatské vojenské hranici. Otce se chystal následovat také syn, Mihajlo Latas, když po absolvování vojenské školy v Zadaru nastoupil jako kadet k rakouskému vojsku. Tam však byl v roce 1823 obviněn ze zpronevěry, a tak uprchl do tehdy turecké Bosny. V roce 1828 konvertoval na islám a přijal jméno Omar. Přiženil se do bohaté a vlivné rodiny. Učil na turecké vojenské akademii v Konstantinopoli, kde byl jeho žákem následník trůnu, budoucí sultán. Pomáhal reorganizovat tureckou armádu. Jeho schopnosti a uvedené okolnosti mu urychlily kariéru v turecké armádě. V roce 1839 se stal plukovníkem a sultán Abdülmecid I. jej jmenoval pašou. V krymské válce (1853-56) velel turecké armádě. – srov. Alfred de BESSÉ, Edward Joy MORRIS, *Omar Pasha*, in: The Turkish Empire, Embracing the Religion, Manners, and Customs, Philadelphia 1855, s. 24-27; *Latas, Omer Pasha*. Chorvatská encyklopedie, online vydání. Lexikografický institut Miroslava Krleži, 2021. Zpřístupněno 18. září 2023. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35544

[125] Srov. Bernhard UNCKEL, *Österreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der Donaumonarchie in den Jahren 1852 bis 1856*, Lübeck, Hamburg 1969, s. 77.

[126] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1856, s. 592.

[127] *Genealogisches Taschenbuch der Ritter-und Adelsgeschlechter*, Brünn 1884, s. 582 (pozn.: Tamtéž je uvedeno datum úmrtí manželky–3. 8. 1882).

svobodný pán von Pöck (1788–1865),[128] v té době sekčním šéfem na Generálním ředitelství ženijního vojska. Funkci generálního ředitele od roku 1853 zastával vnuk císaře Leopolda II., arcivévoda Leopold Habsbursko-Lotrinský (1823-1898).[129] Podmaršál von Pöck patřil k nejbližším spolupracovníkům generálního ředitele, neboť byl šéfem jedné ze dvou sekcí úřadu.[130] V souvislosti s uvedenými fakty nebylo zřejmě náhodné, že v roce 1856 Franz Zaisek opustil své dosavadní služební v pevnosti Cattaro, kde byl velitelem. Ještě téhož roku byl převelen k ženijnímu vojsku. Zároveň obdržel hodnost plukovníka a stal se velitelem nově založeného 9. praporu ženijního vojska se sídlem v rakouském městě Krems (Kremže).[131] Tímto způsobem se Zaitsek dostal pod pravomoc svého tchána, svobodného pán von Pöck, který mu s největší pravděpodobností dopomohl k plukovnickému místu v ženijním vojsku, o kterém z pozice sekčního šéfa spolurozhodoval.

Během války s Itálií roku 1859 byl plukovník Franz Zaitsek dočasným velitelem brigády, do které byly sloučeny čtyři prapory pěších pluků č. 24 a č. 30.[132] Skutečným brigadýrem se stal 7. března 1862, kdy obdržel hodnost generálmajora a stal brigádním velitelem při 5. armádním sboru.[133] Šlechtický přídomek *von Egbell* připojil ke svému jménu již od dva roky dříve. V roce 1860 byl povýšen do šlechtického stavu, společně se svým bratrem a synovcem.[134]

V roce 1863 byl generálmajor Zaitsek jmenován velitelem přístavní pevnosti Pula.[135] Shodou okolností se o půl století později stala stejná pevnost vojenským působištěm malíře Bohumila Kubišty, aktivovaného důstojníka pevnostního dělostřelectva (o Kubištovi více v jiné

---

[128] Pöck, Adam Peregrin Freiherr von (18.12.1788–6.9.1865), 22.7.1849. GM, 25.9.1854 FML, 30.8.1859 pens. – viz Antonio Schmidt-Brentano, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007, s. 140.

[129] O něm více např.–Brigitte HAMANN, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie,* Praha1996. s . 248–249.

[130] General-Genie-Direction“ – více viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1856, s. 16-17.

[131] Do roku 1855 byl Franz Zaisek velielem pevnosti Cattaro. Ještě téhož roku byl převelen k ženijnímu vojsku. Zároveň obdržel hodnost plukovníka a stal se velitelem nově založeného 9. praporu ženijního vojska se sídlem v rakouském městě Krems (Kremže) – viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1856, s. 68, s. 592, s. 1003, s. 1302.

[132] Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte, *Der Krieg in Italien 1859…durch das k.k. Austrian Generalstabs-bureau für Kriegsgeschichte* Zweiter Band, Wien 1878, s.18

[133] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1861-1862*, Wien 1862, s. 96.

[134] Oesterreichisches Staatsarchiv, Signatur: AT-OeStA/AVA Adel HAA AR 1106.27, Titel: *Zaitsek, Franz, k.k. Oberst*, Adelsstand, „von Egbell“; *Genealogisches Taschenbuch der Ritter-und Adelsgeschlechter,* Brünn 1884, s. 582.

[135] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1863*, Wien 1863, s. 535.

části této práce – viz 7. kapitola, Důstojník a kubistické zátiší).

Dne 28. 5. 1866, tedy v době, kdy se nezadržitelně schylovalo k prusko-rakouské válce, byl generálmajor Franz Zaitsek von Egbell penzionován. Zemřel o 18 let později, dne 11. dubna 1884.[136]

Franz Zaisek během své služební kariéry projevil schopnosti ve své vojenské specializaci, dovednosti organizační i diplomatické (inženýr, pobočník, vojenský vyslanec, velitel pevnosti). Dostalo se mu společenských poct v podobě sedmi prestižních řádových dekorací. Přiženil do rodiny, která měla vysoký společenský status (1856). Jeho tchán náležel k aristokracii a zaujímal vysoké postavení i v rámci vojenské hierarchie a armádních struktur (polní podmaršál, sekční šéf na generálním ředitelství). Franz Zaitsek se nemohl se měřit s urozeností svého tchána, svobodného pána. Nicméně dosáhl své nobilitace na prostého šlechtice (1860) a hodnosti generálmajora (1862).

Slibný sociální vzestup však nenalezl pokračování v další generaci. Urozená manželka mu porodila jediné dítě. Nedožilo se ani dospělosti. Dcera Helena zemřela v roce 1874, ve věku 16 let.[137]

2.3 Carl Zaitsek von Egbell (1810–1886) – polní podmaršál, majitel pluku

Když jsem se pokoušel zjistit, kdo byl „Carl von Zaitsek“ uvedený na čepeli šavle, nalezl jsem nejprve jiného nositele téhož jména. Byl jím generálmajor Carl von Zaitsek, velitel 2. záložní jezdecké divize v bojové sestavě rakouské Severní armády, který se dne 3. července 1866 účastnil bitvy u Hradce Králové. Nebylo ovšem obvyklé, aby generálové nosili těžkou jezdeckou šavli. Na známém Sochorově obraze Srážka jízdy u Střezetic“ vidíme na čele útočících kyrysníků brigádního velitele generálmajora knížete Windischgrätze, jak třímá šavli s esovitě prohnutým košem odlišným od šavlí okolních důstojníků a vojáků. Jde o šavli pro důstojníky pěchoty a generály vzor 1850, zavedenou do výzbroje v roce 1854[138]. Vysvětlení

[136] Srov. http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/K-k_k-u-k_Generale_1816-1918.pdf,s. 208.

[137] *Genealogisches Taschenbuch der Ritter-und Adelsgeschlechter*, Brünn 1884, s. 582.

[138] Šavle pro důstojníky pěchoty vzor 1850 měla nesouměrný záštitný list; na její železné pochvě byly typické objímky s „puklicemi“ a volnými závěsnými kroužky. Novější typ šavle důstojníků pěchoty sice nesl vzorové označení 1861, ale byl zaveden do výzbroje až v roce 1868. Lišil se od předchozího drobnou úpravou koše (souměrný záštitný list) a zejména řešením závěsného systému pochvy (poutko a pevný kroužek), které se předtím osvědčilo na jezdecké šavli vzor 1861. – srov. Petr KONOPISKÝ, *Chladné zbraně. Šavle habsburské monarchie*, Praha 1991, s. 138-139; M.Ch. ORTNER, E. ARTLIEB, *Mit blanken Säbel*, Wien 2003, s.110, 136.

nesrovnalosti mezi typovým určením šavle a jejím předpokládaným nositelem jsem nalezl později. Zjistil jsem, že u Hradce Králové bojoval ještě stejnojmenný syn generálmajora Zaitseka. V té době byl rytmistrem a velel 5. eskadroně husarského pluku *Liechtenstein* č. 9. V jeho případě užití jezdecké šavle vzor 1861 odpovídalo tehdejším předpisům i zvyklostem. Věnujme se nejprve otci téhož jména.

Obrázek 3: Plukovník Carl Zaitsek (1855, detail Kriehuberovy litografie důstojníků 9. hus. pluku)

Carl Zaitsek (1810–1886) následoval příkladu svého o pět let staršího bratra Franze a stejně jako on spojil svůj život se službou v rakouské armádě. Narodil se 10. listopadu 1810 v Šaštíně, v uherské části hodonínsko-holíčského panství. V matrice narozených je zapsán latinsky–jako *Carolus Zagicsek*. U jeho otce je tentokrát uvedena úřední funkce *provizor*, tedy správce vrchnostenského majetku. Carl Zaitsek, jak se později psal, se v roce 1829 dobrovolně přihlásil ke kyrysníkům–smířen s tím, že nastoupí jako pouhý prostý vojín, bez nároku na služné, na vlastní náklady. Byl přijat jako *unobligater ex propriis Gemeiner* (mimořádný soukromý vojín) k 5. kyrysnickému pluku Maximilián Auersperg. Teprve v následujícím roce u téhož pluku získal status kadeta, tedy čekatele na důstojnickou hodnost. Vytoužená hodnost se pro něj uvolnila až po dvou letech. V roce 1832 obdržel hodnost podporučíka. Musel však přejít od těžkého jezdectva k lehkému, kde měli pro něj volné místo. Stal se tak podporučíkem u 10. husarského pluku krále pruského Friedricha Wilhelma III. (od r. 1840 Friedricha Wilhelma IV.). Zde setrval až do roku 1849. V roce 1834 byl povýšen na nadporučíka, a ještě v téže hodnosti, v roce 1837, se v Košicích oženil s Annou, rozenou Farkas von Görgö. Před sňatkem

bylo nutné složit povinnou kauci.[139] Tu obvykle odevzdával otec nevěsty, v tomto případě příslušník drobné uherské šlechty. Dne 24. května 1838 se manželům narodil syn Carl Johann Zaitsek. Přišel na svět v obci Baskó v někdejší abovsko-turnianské župě, zasahující od jihovýchodu Slovenska až na sever dnešního Maďarska. Centrem oblasti bylo město Košice. Ve městě a jeho okolí byla v té době posádkou část 10. husarského pluku, ke kterému náležel také mladý ženich, nadporučík Carl Zaitsek.[140]

Ludwig Nollan (1818–1854)

Když jsem se probíral seznamy důstojnickém sboru 10. husarském pluku z 30. a 40. let 19. století, nalezl jsem mezi Zaitsekovými důstojnickými kolegy řadu zajímavých osobností. K takovým bezesporu patřil podporučík Ludwig Nollan (1818–1854**).** Ten později, poté co přešel z rakouských do britských služeb, se vrátil ke svému rodnému pojmenování– Louis Edward Nolan . Svými britskými kolegy byl občas nazýván „Lewis“. V britském jezdectvu získal jistou popularitu prostřednictvím svých publikovaných studií věnovaných problematice taktiky a výstroje jezdectva, v neposlední řadě užitečnou inovací armádního jezdeckého sedla, tehdy obecně známému jako „Nolanovo sedlo“. Poté zanechal svou nesmazatelnou stopu v historiografii krymské války, přestože v ní měl jen „epizodní roli“. V historické paměti se stal „poslem smrti“–kurýrem, který na bojišti u Balaklavy předal nešťastný rozkaz brigádě lehkého jezdectva. Stal tak předmětem zájmu odborné i populární literatury.[141] Příběh kapitána Nolana dokonce vstoupil i do kinematografie, kde ve filmu „The Charge of the Light Brigade“ (1968) jeho postavu ztvárnil slavný britský herec David Hemmings.[142] Poněkud méně se připomíná, že dobré základy pro budování vojenské kariéry mu poskytlo kvalitní rakouské vojenské školství a že první praktické zkušenosti a nezbytné dovednosti získal ve službě u neméně kvalitního rakouského jezdectva.

---

[139] Sňatek důstojníků byl podmíněn souhlasem nadřízených a složením určené kauce. Smyslem tohoto opatření bylo umožnit ženatým důstojníkům existenci přiměřenou jejich společenskému postavení. Od majora níže byl plat poměrně nízký a neumožňoval vytvářet rezervu pro případ zranění, nemoci, úmrtí apod. Kauce svými úroky zajišťovala rodině druhý příjem a v případě vojákova předčasného úmrtí měla vdově a sirotkům zajistit přiměřenou životní úroveň. – srov. Vojtech DANGL, *DÔSTOJNÍK, MANŽELSTVO A RODINA V UHORSKU (1850–1914),* in: VOJENSKÁ HISTÓRIA. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívnictvo, 1/2011, Bratislava 2011, s. 19 (3-32).

[140] Srov. KRÁTKÝ, Jaroslav, *Carl von Zaitsek a jeho šavle*, in: Střelecká revue, r. 44, č. 9, s. 45-53. Praha 2012.

[141] Označení „Posel smrti“ (*Messenger of Death*) bylo použito i pro název biografické knihy – viz David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade*, London 2008.

[142] Film z roku 1968 režíroval Tony Richardson a nazval ho „The Charge of the Light Brigade“ (Útok lehké brigády). Do našich kin byl uveden v roce 1971 pod názvem „Útok lehké kavalerie“. Zdroj: https://www.fdb.cz/film/utok-lehke-kavalerie-the-charge-of-the-light-brigade/51344

Obrázek 4: Kapitán Nolan, první padlý u Balaklavy (25.10.1854), na podobizně z nekrologu

Nolan získal vojenské vzdělání ve městě Tulln (Tulln an der Donau), v Dolních Rakousích. Studoval na *Škole pionýrského sboru v Tullnu* [143](„ Pionnier-Corps-Schule zu Tulln"). Přestože šlo pouze o tříletou kadetní školu, poskytující nižší stupeň vzdělání než navazující Inženýrská akademie, poskytovala poměrně solidní základy pro zvládnutí příslušné technické specializace. Učební plán zahrnoval širokou paletu předmětů, ke kterým patřila nauka o zbraních, polní opevňování a polní fortifikace, nauka o materiálech, situační kreslení, lineární kreslení, matematika, krasopis, algebra, psaní dle diktátu („Dictaten-Schreiben"), geografie, dějiny, služba v poli, stavitelství silniční, vodní a mostní, geometrické a perspektivní kreslení, tělocvik a šerm.[144] Každý kadet zařazen k některému z pluků**.** Kmenovým útvarem Ludwiga Nollana byl 10. husarský pluk, v jehož seznamech se vyskytuje v letech 1833–1840. V období 1833–1835, kdy studoval v Tullnu, byl u pluku evidován jako kadet.[145] Poté, co v květnu roku 1835 zmíněnou kadetní školu úspěšně absolvoval,[146] obdržel hodnost podporučíka. Tehdy mu bylo pouhých 17 let. V novém působišti mladý důstojník nezbytně musel navštívit kancelář

[143] David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade,* London 2008. s. 14.

[144] Přehled vyučovaných předmětů–viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1835, s. 396.

[145] viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien: 1833; 1834; 1835; s. 316; s. 316; s. 330.

[146] David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade*, London 2008. s. 16.

plukovníka. Pobočníkem plukovníka byl v té době nadporučík Carl Zaisek, který tuto funkci zastával v letech 1834 a 1835.[147] Nollan i Zaitsek si mohli si co říci, neboť se oba vynikali jak v jezdeckém umění, tak i ve znalosti koní. (Nollan později svou specializaci využil při psaní jezdeckých příruček a při zajišťování nákupu vhodných koní pro britské jezdectvo. Zaitsek své nadání uplatnil ve funkci jezdeckého instruktora na Vojenské akademii ve Vídni, při parforsních honech a naposledy v prusko-rakouské válce 1866.[148]) V armádních schematismech se za Nollanovým jménem vyskytuje slovo „Esquire". Jde o anglické označení pro nižšího šlechtice, [149] které rakouské úřady ponechaly v původní podobě. Mladíkovo jméno a příjmení však armádní písaři upravili, připodobnili německé velící a úřední řeči. Stal se z něj Ludwig Nollan, ačkoliv po svém narození a v dětství to byl Louis Edward Nolan. Narodil se v Kanadě, když tam byl jeho otec přidělen během své vojenské služby britskému impériu. Nolanové měli svůj starobylý původ v Irsku. Odtud pocházel Ludwigův otec i děd, kteří se oba rovněž stali důstojníky, ovšem v britské armádě.[150] Ludwig, respektive Louis, je tedy příkladem cizince, kterých rakouská armáda absorbovala poměrně mnoho, zejména v předchozích dvou stoletích. Kosmopolitní charakter císařsko královské armády byl dán už tím, že jednotlivci pocházeli z různých koutů multietnické říše. Stmelovala je služba panovníkovi (nevyššímu veliteli) a jednotná velící řeč – němčina, přestože velká část různorodého mužstva v tomto jazyce sotva zvládala základní povely. Proto vedle němčiny museli velitelé ovládat tzv. „plukovní řeč" přiděleného mužstva (podmíněnou převládajícím etnickým charakterem příslušného doplňovacího obvodu). Znalost několika jazyků patřila k profesní výbavě důstojníků všech hodností, včetně generality a členů císařské rodiny. Svědčí o tom také historka, kterou ve svých memoárech zaznamenal Mark Boyd, přítel Nollanovy rodiny: *Během inspekce pluku v Miláně, jeho velitel, plukovník Vincenz von Czvik, ukázal při přehlídce na přítomného Nollana a vyzval jeho Císařskou výsost, aby uhádla národnost mladého důstojníka. Arcivévoda[151] nejprve oslovil podporučíka maďarsky. Ten odpověděl plynule a správně. Pak přešel na polštinu… a rovněž*

[147] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes,* Wien 1834, s. 315-316; *Militärschematismus …,* Wien 1835, s. 330-331.

[148] K oběma více na jiných místech této kapitoly, včetně odkazů na prameny a zdroje.

[149] Více k užití titulu Esquire – např. James PARKER, *A Glossary of Terms used in Heraldry („Parker's Heraldry"),* heslo „Esquire", London 1894.

[150] Huber MOYSE-BARTLET, *Louis Edward Nolan and His Influence on the British Cavalry*, London 1971, s. 12, 220.

[151] Vzpomínaný člen Habsburského domu byl nejspíše arcivévoda Rainer Josef Habsbursko-Lotrinský (1783–1853), vicekrál Lombardsko-benátského království, syn císaře Leopolda II., bratr císaře Františka I. – více o zmíněném arcivévodovi např. Jaroslav ČECHURA; Jiří MIKULEC; František STELLNER, *Lexikon českých panovnických dynastií*, Praha 1996; Brigitte HAMANN. *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 1996

zde byl Nollan jako doma; následovaly italština a němčina se stejným výsledkem. Následovala angličtina a nakonec francouzština. Arcivévoda pak řekl: „Plukovníku, vše, co jste mi řekl o tomto mladém důstojníkovi, je pravda; a jen podle jeho světlých vlasů a kníru vidím, že je Němec." Arcivévodu proto překvapilo, že Nollan (Nolan) byl ve skutečnosti Angličan![152]

V roce 1838 se podporučík Ludwig Nollan během své dovolené vydal na korunovaci královny Viktorie. Při této příležitosti se setkal se svou rodinou. Nechal se otcem přesvědčit, aby přestoupil k britské armádě. Louis Nolan, jak se nyní opět jmenoval, byl dne 15.3. 1839 zapsán do stavu 15. královských husarů. V britském jezdectvu začínal opět v nejnižší důstojnické hodnosti, kterou zde byl kornet. Za tuto hodnost jeho otec musel zaplatit kauci 450 liber. S britskými husary byl Nolan odvelen do Indie, kde strávil 6 let. Dne 19.6. 1841 si u svého pluku zakoupil hodnost poručíka. Hodnost kapitána se mu podařilo zakoupit až 8.3. 1850, po 11 letech služby, kdy mu bylo 32 let.[153] To bylo také jeho poslední povýšení, přestože jeho příručky pro jezdectvo, vydané následujících letech, svědčily o jeho mimořádné profesní a odborné erudovanosti. Byl také designérem nové typu sedla, přijatého britskou armádou. David Buttery uvádí, že Nolana se pro britskou armádu snažil získat jeho otec. Přesvědčoval ho, ale zpočátku neúspěšně. Z toho usuzuji, Nolan byl u rakouských 10. husarů asi celkem spokojen, Zlom nastal v červenci 1838, kdy Nolan navštívil Spojeného království u příležitosti korunovace královny Viktorie. Tentokrát Nolan navrhovanou změnu akceptoval. A to nebylo všechno. Ve spolupráci s otcem aktivně jednal. Během svého pobytu v Británii si zajistil si rozhovor s lordem Fitzroyem Somersetem ve věci svého přijetí k britské armádě. Mezitím jeho otec vyjednával s rakouským generálem Clam-Gallasem, aby Nolanovi umožnil opustit rakouskou armádu.[154] Překvapuje mne, že hlavním iniciátorem Nolanova přestupu měl být právě jeho otec. Podle Buttera byl Nolanův přestup motivován nespokojeností s protekčním obsazováním důstojnických míst v rakouské armádě. Jde však jen o spekulaci, protože se k takovému mínění zatím nepodařilo nalézt relevantní pramen, např. v rodinné korespondenci. Buttler nás pouze odkazuje na okřídlené rčení o poměrech v rakouské armádě: *„Vládne zde nepotismus v celé své strašlivé síle“*[155] Pochází z knihy *Rakousko a jeho armáda*[156], kterou

---

[152] Srov. Mark BOYD, *Reminiscences of Fifty Years, London 1871*, s. 198-199 ; David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and The Charge of the Light Brigade*, London 2008,s. 29.

[153] Srov. Srov. D. BUTTERY, Mess*enger of Death*, London 2008, s. 22-23.

[154] srov. D. BUTTERY, *Messenger of Death*, London 2008, 22-23.

[155] srov. D. BUTTERY, Messenger of Death, London 2008, 22-23.

[156] Ferdinand Daniel FENNER von FENNERBERG, *Oesterreich und seine Armee*, Leipzig 1847, s. 171-172.

napsal Nolanův současník, Ferdinand Fenner von Fenneberg. Kniha vyšla v Lipsku v roce 1847. Ze samotného faktu, že Fenner ostře kritizoval rakouskou armádu, však nelze automaticky vyvozovat, že Nolan ke svému rozhodnutí dospěl právě kvůli existenci protekce, kterou Fenner označuje pojmem „nepotismus“. Nezdá se mi ani pravděpodobné, že by to Nolanův otec mohl během přemlouvání syna mohl přesvědčivě argumentovat právě tímto způsobem. Jako bývalý důstojník přece musel být dobře obeznámen s poměry v britském vojsku, kde dosažená hodnost byla často výsledkem faktorů, které s prokázanými schopnosti a praxí nemusely vůbec souviset. Nemohl přeci očekávat, že v britské armádě bude služební postup jeho syna spravedlivější než v rakouské, když v té britské kariéra závisela nejen na vlivu a známostech důstojníkovy širší rodiny, ale i na jejích majetkových poměrech, protože hodnosti se zde oficiálně kupovaly. Těmto okolnostem odpovídala i další Nolanova kariéra. Přestože vynikal nad ostatní svou erudicí a píli, v hodnostech postupoval možná pomaleji, než by tomu bylo v rakouské armádě.

Teprve s nástupem krymské války se Nolanovi dostalo jisté formy oficiálního uznání, když byl jmenován pobočníkem brigádního generála Aireho a byl mu svěřen nákup koní pro jezdectvo. Jako součást generálova štábu se stal účastníkem krymské války a dne 25. října 1854 se ocitnul na bojišti u Balaklavy, kde fungoval jako ordonanční důstojník (štábní jízdní spojka). Byl on, kdo doručil rozkaz vrchního velitele Cardigana, který v něm nepřesně označil cíl útoku. Vzniklé nedorozumění přivedlo brigádu lehkého jezdectva do křížové palby ruských děl. Na bojišti zůstalo113 padlých britských kavaleristů. Mezi nimi také bezvládné tělo kapitána Nolana, jemuž dělostřelecký šrapnel rozerval srdce hned na počátku akce.[157] Skutečnost, že Nolan byl důležitým protagonistou a zároveň také první obětí zmíněné *zkázy brigády lehké kavalerie*, poněkud zastiňuje jeho předchozí aktivity vojenského spisovatele, respektive inovátora výcviku, taktiky a výstroje jezdectva. Krátce před válkou stačil na uvedené téma vydat dvě knihy.

V *knize „The Training of Cavalry Remount Horses: A new System“* kapitán Nolan předložil nové metody efektivního výcviku koní, které vycházely z Nolanových praktických zkušeností při testovaní metod Francouze M. Baucheara. Kniha poprvé vyšla v roce 1852. Seznámil jsem s jejím doplněným a upraveným vydáním z roku 1861. Revidoval ho ještě sám

[157] Srov. D. BUTTERY, *Messenger of Death,* London 2008, vedle zmíněné knihy k útoku britského jezdectva u Balaklavy více např.: John MOLLO, Boris MOLLO, Into the Valley of Death: The British Cavalry Division at Balaclava 1854, London 1991; John SWEETMAN, Balaclava 1854, The Charge of the Light Brigade, London 1990; Saul DAVID, Osudné bitvy (Military Blunders), Praha 1999 (London 1997), s. 16-24.

Nolan, ale londýnský nakladatel (Parker Son and Bourn) mu tuto novou verzi knihy vydal až posmrtně.[158] Text vhodně doplňují kvalitně provedené ilustrace k výcviku koní signované „H. Alken“. Názorné ilustrace uvnitř knihy zachycují jednotlivé cvičební úkony prováděné jezdci v uniformách britského jezdectva pro vnitřní službu. Z tohoto pojetí poněkud vybočuje humorná ilustrace na předsádce knihy. Na obrázku od téhož ilustrátora (H. Alken) je vyobrazen dragoun, jak se svým koněm přeskakuje kamennou zídku. Zároveň otáčí hlavu vpravo, aby s pozdviženou pravicí nonšalantně pozdravil generála. Ten stojí opodál a společně se svým štábem strnule zírá na zdravícího skokana. Scénka je možná ironickou připomínkou Nolanova dřívějšího působiště, neboť všechny její účastníky ilustrátor oblékl do rakouských uniforem.

V roce 1853, v předvečer krymské války, byla publikována Nolanova další kniha. Nazval ji *„Cavalry: Its History and Tactics*“. Kniha si záhy získala uznání mezi britskými důstojníky. Byla vydávána v různých zemích (Francie 1854, Nizozemské království 1863), dokonce i v USA (1862).[159] Nolanová nová kniha byla již 27. srpna 1853, brzy po vydání, recenzována v *Allgemeine Military-Zeitung*,[160] což byl vojenský odborný časopis distribuovaný do 39 německy mluvících zemích.[161] Na Nolana se záhy odkazovali autoři dalších knih s obdobnou tematikou. Mezi prvními Heinrich von Brandt, autor knihy *„Grundzüge der Taktik“* vydané v Berlíně v roce 1859.[162] K českému vydání Nolanovy příručky došlo teprve v roce 2015 (Pod názvem „Kavalerie – historie a taktika“ knihu v Jihlavě vydala společnost Arcaro s.r.o.) Řada kapitol je věnována přehledné historii jezdectva–od starověku až po nedávné zkušenosti Nolana a jeho současníků, tedy z koloniální válek v Indii a z jezdecký střetů v revolučních Uhrách v letech 1848-1849. Na příkladech konkrétních dějinných událostí autor sleduje proměny taktiky jezdeckého boje, kterou mimo jiné dává do souvislosti s vývojem

---

[158] Viz *The Training of Cavalry Remount Horses by the late Captain Nolan, a new Edition, revised by the Autor*, London, Parker Son and Bourn, MDCCCLXI (1861) – přístupné na

https://archive.org/details/trainingofcavalr00nola/page/n5/mode/2up

[159] L.E. NOLAN, *Histoire et tactique de la cavalerie ; traduit de l'anglais par Bouneau du Martray* . Paris 1854; L.E. NOLAN, *Geschiedenis en taktiek der kavallerie,* Haag 1863*; NOLAN'S SYSTEM FOR TRAINING CAVALRY HORSES,* BY KENNER GARRARD, CAPTAIN FIFTH CAVALRY, U. S. A., NEW YORK 1862.

[160] Viz *Allgemeine Militär-Zeitung*,Svazek 28, Darmstadt 27.8. 1853, dostupné zde:

https://www.google.cz/books/edition/Allgemeine_milit%C3%A4r_zeitung/oQg2AQAAMAAJ?hl=cs&gbpv=1&dq=NOLAN+cavalerie++taktik&pg=PA951&printsec=frontcover a také zde : https://digipress.digitale-sammlungen.de/calendar/newspaper/bsbmult00000035

[161] Více zde: Karl FLÖRING, *Zur Geschichte der Allgemeinen Militärzeitung*, 1826–1902, in: Militärgeschichtliche Mitteilungen. Bd. 18, Nr. 2, 1975, s. 11–31.

[162] Heinrich von BRANDT, *Grundzüge der Taktik der drei Waffen Infanterie, Kavallerie und Artillerie: nach den neuesten Erfahrungen und mit besonderer Rücksicht auf die Verbesserung und Vervollkommnung der Feuerwaffen*, Berlin 1859.

výzbroje a výstroje jezdectva. Uvedené prokládá vlastními úvahami a postřehy, které vycházejí z jeho vlastní praxe i zkušeností jeho přátel důstojníků z různých evropských armád, které mu předali prostřednictvím osobních rozhovorů a vzájemné korespondence. Na základě svých znalostí koní a poznání konkrétních bojových situací, z různých historických období i nedávné minulosti, navrhuje účinnou taktiku kavalerie, včetně vhodných formací a způsobu boje. S tím souvisejí také jeho návrhy různých změn a inovací, zejména ve výzbroji a výstroji. V knize nalezneme návrh nové uzdy, uniformy s ocelovou rukavicí a další výstroje. Nolan také přichází s úpravu sedu na koni a novým typem sedla, které brzy získalo neoficiální označení „Nolanovo sedlo“.[163] Nechybí kapitoly týkající se metodického výcviku jezdců a koní, v návaznosti na jeho předchozí knihu. Když Nolan porovnává lehkou a těžkou kavalerii, neshledává u těžkého jezdectva žádné přednosti a jednoznačně preferuje jezdectvo lehké. K Nolanově argumentaci patří i konkrétními případy válečných situací, kdy lehké jezdectvo prokázalo svou taktickou převahu nad těžkým. Mezi jinými uvádí příklady z maďarské revoluce 1848-49, ve které jeho někdejší 10. husarský pluk bojoval na straně povstalců. V bitvě u Tétény, 3. ledna 1849, jediná eskadrona 10. husarského pluku zaútočila na několik eskadron císařských kyrysníků a porazila je.[164]

Leopold Edelsheim-Gyulai (1826–1893)

Ve výše uvedeném ohledu je pozoruhodné, že s obdobně preferoval lehké jezdectvo další vynikající kavalerista, baron Leopold Edelsheim-Gyulai (1826–1893). Jeho výcvikové metody směřovaly k dosažení rychlosti a pohyblivosti, tedy nejlepších vlastností lehkého jezdectva. Shodou okolností byl v období 1856–1859 velitelem 10. husarského pluku – tedy právě toho pluku, u kterého Nolan začal svou vojenskou kariéru. Edelsheim byl plukovníkem již jako třicetiletý. V osmatřiceti se stal generálmajorem, nejmladším v celém mocnářství. Když v poválečném období (po r. 1866) realizoval reformu jezdectva, dnem 1. října 1867 zrušil těžké jezdectvo. Kyrysnické pluku přeměnil na dragounské a sjednotil výcvik, taktiku a vybavení veškerého jezdectva.

---

[163] Nolanem navržená konstrukce sedla byla záhy přijata do výzbroje britského jezdectva. Namísto podivného oficiálního názvu sedla, „Universal Wood Arch Pattern Design“, se rychle ujalo označení „Nolan's saddle"– Nolanovo sedlo. – srov. David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade*, London 2008, s. 59.

[164] srov. L. E. NOLAN, *Kavalerie – historie a taktika*, Jihlava 2015, s. 73.

Obrázek 5: Plukovník Leopold Edelsheim-Gyulai (1826–1893), okolo r. 1859

Edelsheim i Nolan sloužili u téhož pluku přibližně stejně dlouhou dobu, ale minuli se o celé desetiletí. Edelsheimovo reformní pojetí jezdectva má mnoho styčných bodů s Nolanovými návrhy a podněty. Oba je možno považovat za tehdejší špičkové experty ve svém oboru. I když se tito dva osobně nespíš nesetkali, lze oprávněně předpokládat, Edelsheim znal Nolanovy knihy. Edelsheim, obdobně jako Nolan, se průběžně zdokonaloval, jak ve svém jezdeckém umění, tak i ve svém vzdělávání. Dosvědčuje to i hodnocení ze strany protivníka. Krátce před válkou 1866 vyzvědači z Pruska posuzovali kompetence rakouské generality vesměs s despektem,[165] avšak Edelsheima uznávali jako schopného a vzdělaného profesionála: *„Edelsheim. Nejsmělejší a nejschopnější jezdecký generál naší doby. Plně se osvědčil v roce 1859. Velmi vzdělaný, má správný úsudek. Mladý, silný a nesmírně oblíbený a respektovaný.“* [166]

Vojenské úřady po celou dobu existence pravidelné rakouské a rakousko-uherské armády udržovaly pravidlo neponechávat pluky v určitém posádkovém místě trvale, ale vždy po několika letech jim přidělily jinou posádku. V důsledku zmíněné „rotace“ a také i z jiných příčin, byl v průběhu let husarský důstojník Carl Zaitsek přesouván na různá místa (např. 1832

[165] Bělina (1999, s. 282) uvádí, že výstižnost charakteristik rakouských velitelů vyvolala podezření, že je Prusové získali díky indiskrétnosti rakouského polního podmaršála Ludwiga barona Gablenze, jehož starší bratr Anton byl v té době pruský vládní rada - viz Pavel BĚLINA, *Střezetice*, in: Historie a vojenství 2 / 1999, s. 282.

[166] *„Edelsheim. Der kühnste und tüchtigste Reitergeneral unserer Zeit . Hat sich 1859 vollständig bewährt. Sehr gebildet, richtiges Urtheil. Jung, kräftig und äußerst beliebt und geachtet.“*– viz Maximilian HARDEN, *Moderne Diplomatie*, in: Die Zukunft, sv. (Band) 38, Berlin 1.3. 1902, s. 345.

Myslenice, 1833 Podgorze, 1834 Tarnow, 1841 Grodek, 1843 Tarnopol).[167] Při tom ve 30. a 40. letech 19. století zůstával stále v 10. husarském pluku, téměř dvě dekády. V tomto pluku setrvával i při změnách své hodnosti, což nebývalo běžné. Se 10. husarským plukem nejčastěji pobýval v Haliči. S výjimkou období 1841-1843, kdy byl v hodnosti rytmistra 2. třídy přidělen jako instruktor do jezdecké školy při Vojenské akademii ve Vídni.[168] Od roku 1843 nacházíme Zaitseka s jeho rodinou opět v Haliči, v posádkovém městě Tarnopol. V roce 1846 byl Carl Zaitsek povýšen na prvního rytmistra a zároveň se stal velitelem eskadrony. Ve stejném roce pluk obdržel nového plukovníka.[169]

Johann Petrichevich-Horváth svobodný pán von Szep-Lak (1801-1865)

Johann Petrichevich-Horváth svobodný pán von Szep-Lak (János Petričevič-Horváth baron de Szeplák) byl v roce 1846 povýšen na plukovníka a velitele 10. husarského pluku. Nový velitel v čele pluku setrval jen necelé dva roky, neboť již na počátku roku 1848 se stal důstojníkem Královské uherské šlechtické tělesné gardy, vysoce prestižní ozdoby císařského dvora. Již po roce byl povýšen na generálmajora (16.4. 1849) a dalších za pět let získal hodnost polního podmaršála (1.3. 1854).[170] Na filatelistické aukci jsem objevil jeho dva předznámkové dopisy, které napsal v roce 1846, tedy v době, kdy převzal velení nad 10, husarským plukem, nad mužstvem i důstojníky, mezi kterými byl i rytmistr Carl Zaitsek. Podpisy odesílatele dopisů byly nečitelné, ale plukovníka se mi podařilo identifikovat podle jiných příznaků. Dopisy byly opatřeny dobře zachovanými otisky pečetě s jeho rodovým erbem a byly odeslány z Tarnopolu, kde podle armádních schematismů měl sídlit 10. husarský pluk. Východní Halič, kde se v té době plukovník se svým plukem nacházel, byla periferií rakouské říše. Bezútěšné prostředí vojenské posádky v tomto východním koutu monarchie dokázal evokovat spisovatel Joseph Roth: *Leckterý důstojník v té odlehlé, močálovité pustotě garnizony podlehl zoufalství, hazardním hrám, dluhům a podezřelým lidem. Hřbitovy pohraničních posádek skrývaly mladá těla slabých mužů.*[171] Plukovník Petrichevich-Horváth k takovým slabým jedincům nepatřil, na což lze usuzovat z průběhu jeho úspěšné vojenské kariéry. V neposlední řadě také z toho, že se

---

[167] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1832, 1833, 1834, 1841, 1843, s. 315, 315, 315-316, 330 a 426, 340.

[168] Zastával tam funkci zvanou „Unterbereiter" (objezdný)–viz *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1841.* Wien 1841, s. 330, s. 426.

[169] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1846, s. 340.

[170] Horváth-Tholdy (bis 1854: Petrichevich-Horváth von Szeplák), Johann Niclas Graf von (21.6.1801–20.4.1865), 16.4.1849 GM, 1.3.1854 FML – viz Antonio SCHMIDT-BRENTANO, Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007, s. 75.

[171] Joseph ROTH, *Pochod Radeckého*, (pův. vyd. 1932), čes. vyd.–nakladatel. Leda, Praha 2012, s.149.

na nedokonalosti světa dokázal podívat s ironickým nadhledem a s tvořivou invencí. Mimo jiné tomu nasvědčují i tyto dva jeho ilustrované dopisy, do kterých které vlastnoručně nakreslil brilantními karikatury s tématy z vojenského prostředí. Plukovník náležel k starobylé rodině, která pocházela z Chorvatska[172] a měla vždy aktivní zájem nejen o vojenského povolání, ale také o umění a kulturu. Plukovníkův otec, DánieI Petrichevich-Horváth, byl významný kulturní organizátor své doby. Stál v čele společnosti, která v roce 1821 otevřela v Kluži maďarské divadlo. Napsal původní drama (Zuelma) a zachovalo se jeho sedm divadelních překladů. Plukovníkův mladší bratr, Lázár Petrichevich-Horváth, po své krátké úřednické kariéře se dokonce rozhodl pro povolání redaktora novin a stal se úspěšným beletristou.[173]

Obrázek 6: Plukovník Petrichevich-Horváth v husarské uniformě a při kreslení (autoportrét)

Oba zmíněné dopisy jsou ilustrovány perokresbami, jejichž brilantní provedení poukazuje nejen na autorovo výtvarné nadání, ale i na soustavně rozvíjené kreslířské dovednosti. Nelze očekávat, že by plukovník byl naprostý samouk, který se v odlehlé posádce vlastními silami dopracoval ke kreslířskému mistrovství. Podobně jako u jiných dovedností, včetně řemeslných, je potřebné základy kreslení (včetně zvládnutí perspektivy, anatomie apod.)

[172] Rodina Petričevič-Horváth pochází z jednoho z dvanácti chorvatských předních rodů, rodu Mogorovičů, který se usadil na dalmatském pobřeží. Jejich první doložený předek je zmiňován v zápise z roku 1069 jako „ Petrich, Comes de genere Mogorovich“ /Petrič, správce (předák) rodu Mogorovičů/. Petričovi synové se usadili na hradě Raduch. Jejich potomci se podle svého hradu a praotce nazývali „Petričevič Raduchi“. V roce 1526 dobyli Turci hrad Raduch a přilehlou oblast Dalmácie. Petričevičové našli svůj nových domov v Sedmihradsku a v Uhrách. Namísto označení ztraceného rodového sídla, Turky ovládnutého hradu Raduch, začali Petričevičové ke svému jménu připojovat označení svého chorvatského původu–„Horváth“ (Chorvat). Srov. Béla KEMPELEN, *Petrichevich-Horváth, (széplaki), báró*, in: Magyar nemes családok, (Maďarské šlechtické rody), VIII. svazek, Budapest 1914, s. 282–6; Sándor IMRE, A SZÉPLAKI PETRIGHEVIGH-HORVÁTH CSALÁD, Kolozsvár 1908.

[173] Srov. Emese KASZAP-ASZTALOS, A magyar politikai-kulturális karikatúra ismeretlen kezdete: Petrichevich Horváth János rajzmappái (Neznámý počátek maďarské politicko-kulturní karikatury: složky Jánose Horvátha Petricheviče), in: Kaszap-Asztalos (Uměleckohistorický bulletin), 66 (1), Emese 2017, s. 53-67 – přístupné na http://real.mtak.hu/61966/

osvojovat již v mládí, pokud možno od dětství. V tomto ohledu mohl plukovník svůj kreslířský talent rozvíjet nejen díky tomu, že se na důstojnické povolání připravoval na Inženýrské akademii, kde bylo kreslení součástí učebního plánu, ale i díky tomu, že vyrůstal v zámožné rodině s kulturními zájmy. V první polovině 19. století totiž kreslení bývalo součástí soukromé výuky ve výše postavených rodinách, zejména šlechtických. Soukromé vzdělávání zde reprezentovalo vyšší společenský status a s ním související životní styl, jehož součástí byly estetické záliby. Vzhledem k sociálnímu a kulturnímu zázemí aristokratického prostředí, ve kterém budoucí plukovník vyrůstal, lze předpokládat, že své kreslířské dovednosti rozvíjel již v dětském věku pod dohledem soukromého učitele. Ostatně o soukromé výuce kreslení, francouzštiny, případně také klavíru, se v souvislosti s dějinami plukovníkova rodu zmiňuje také maďarský historik Sándor Imre.[174]

Alphons Friedrich hrabě Mensdorf-Pouilly (1810-1894)

Než přejdeme k samotný karikaturám a jejich autorovi, zastavme se nejprve u osoby příjemce dopisů**.** Adresát je na obálkách zmíněných dopisů titulován *„Dem Hochgeboren vom k. k. Alexander husaren Regiment Oberstlietenant Grafen Alphons Mensdorf-Pouilly“* (Vysoce urozenému od c.k. husarského pluku „Alexander“ podplukovníkovi hraběti…). Příslušný husarský pluk měl číslo 4. V adrese na obálce je pluk označen pouze jménem svého majitele, kterým byl carevič Alexader, následník ruského trůnu. Oba dopisy byly adresovány do Boskovic. Tam, po svatbě s bohatou dědičkou z rodu Dietrichsteinů, pobýval Alphons Friedrich hrabě Mensdorf-Pouilly (1810-1894). V době odeslání dopisů byla důstojnická hodnost příjemce spíše jen formální ozdobou dopisní obálky. U svého husarského pluku byl nyní evidován jako „nadpočetný“ podplukovník. Hrabě Alpfons trvale pobýval na boskovickém zámku, Svůj čas věnoval mladé manželce a správě panství. Jeho sňatek byl považován za výhodný pro obě rodiny. Alphonsovy rodiče sice neoplývali bohatstvím, ale pro movité Diteichsteiny to přesto byla velmi vítaná partie s jednou nejvlivnějších rodin v tehdejší Evropě.[175]

Alfonsova matka Sophie, rozená Saxe-Coburg-Saalfeld, byla tetou královny Viktorie a prince Alberta. Alfons a jeho tři bratři byli velmi oblíbenými bratranci královského páru a občas také jejich soukromými hosty. Při jedné z jejich návštěv nechala královna Viktorie zhotovit

[174] Srov. Sándor IMRE, *A SZÉPLAKI PETRIGHEVIGH-HORVÁTH CSALÁD*, Kolozsvár 1908, s. 178.

[175] Rodině Mensdorf-Pouilly byla věnována knižní monografie – více Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty, Mensdorfové-Pouilly v 19. století,* Praha 2007.

Afonsovu podobiznu od A. E. Chalona (1781–1860). Z osobního vlastnictví královny Viktorie se také zachovalo několik kreseb, které jí věnoval jejich autor–hrabě Alfons Mensdorff-Pouilly.[176]

Alphonsův otec, Emanuel hrabě Mensdorff-Pouilly, byl francouzský emigrant, který v napoleonských válkách bojoval na straně Rakouska. Svými vlastnostmi a vojenskými úspěchy představoval v éře historismu ideální typ aristokrata, který mohl být ztotožňován s válečnickými vzory z dob rytířského středověku. Pro své současníky byl „pravým typem rytíře", což o něm soudila i královna Viktorie.[177]

Vojenskému povolání se věnoval i Alphonsovi bratři–Hugo, Alexander a Arthur. Radmila Salábová si povšimla, že jejich otec využíval svého vojenského renomé a známostí ve vysokých kruzích, aby synům usnadnil posun ve vojenské kariéře: *„Windischgraetz pomohl nejstaršímu Hugovi, bratranec Ferdinand sasko-koburský se postaral o Alexandra a Clam-Martinitz mu přislíbil favorizovat Alfonse."*[178] Vedle Alphonse byl významnou osobností také jeho bratr Alexander, který od října 1864 do listopadu 1866 byl ministrem zahraničí.

Dopisy s karikaturami důstojníků

Nyní se vraťme k samotným dvěma dopisům, respektive ke karikaturám, kterými jsou ilustrovány. Starší z těchto dopisů pochází ze 4. srpna 1846. Dopis obsahuje tři rukopisné textové strany. Na poslední z nich je do textu včleněna perokresba. Pisatel nakreslil bezvousého muže v generálské uniformě, kterou zdobí dvě řádové hvězdy. Generál stojí ležérně, bez pokrývky hlavy. Jednu nohu má pokrčenou, pravou ruku v bok. V levé přidržuje dlouhou dýmku, ze které právě pokuřuje. Před generálem se postavil do pozoru důstojník s dlouhými kníry, oděný do husarské uniformy. V pravé ruce drží sejmutou čáku (vojenskou pokrývku hlavy). Nohy srazil k sobě. V hlubokém předklonu a se sklopenou hlavou se poníženě sklání před svým nadřízeným.

---

[176] Vše uvedené je součástí královských sbírek, které nyní spravuje ROYAL COLLECTION TRUST. – více na https://www.rct.uk/collection/search#/page/1 https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/421632/count-alphonse-mensdorff-pouilly-1810-1894

[177] V létě 1842 hrabě Emanuel a jeho rodina pobývali u královny Viktorie. Královna ho shledala *„nádherným a přívětivým starým mužem"*, který byl *„...velmi okouzlující a tak rytířský"*. Když o deset let později zemřel a královna Viktorie o něm poznamenala, že byl *„pravým typem všeho, co bylo ušlechtilé, štědré, rytířské a laskavé"* (RA Queen Victoria's Journal: 29. června 1852). Více k uvedenému na https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/402562/count-emmanuel-mensdorff-pouilly-1777-1835

[178] Radmila SLABÁKOVÁ, *Šlechtic. Příklad Alfonse hraběte Mensdorf-Pouilly*, in: L. FASORA–J. HANUŠ–J. MALÍŘ (EDS.), člověk na Moravě 19. století, Brno 2004, s. 329–330 (323 – 341).

Obrázek 7: Petrichevich-Horváth před velícím generálem Haliči – v dopise z 2.12.1846

Další dopis, z 2. prosince 1846, je psán na rozšířený okraj grafického list s vedutou Podhoreckého zámku[179] z východní Haliče. Součástí textu je znovu kresba se stejnou dvojicí a opakuje se obdobná situace. Generál sice dýmku odložil, ale i na této kresbě si pohodlně hoví a dává okázale najevo svou nadřazenost. Znovu stojí uvolněně s jednou nohou pokrčenou. Rozepnul si tři knoflíky pod límcem, aby si uvolnil těsnou uniformu. Ruce dal do kapes. Husarský důstojník se opět před ním postavil do pozoru, sňal čáku a sehnul hlavu. Jen s tím rozdílem, že tentokrát nehledí do země. Zvedá oči a s pohledem poslušného psíka hledí pokorně na svého pána, připraven splnit jakýkoliv jeho rozkaz. Podle lemu na rukávu by husar mohl být štábní důstojník, možná plukovník.

Předpokládal jsem, že obě karikatury nějak reflektují konkrétní osoby a reálnou formu jejich jednání. Může jít o autorovu osobní nebo zprostředkovanou zkušenost, v daném případě pocity ponížení před arogantním a samolibým nadřízeným, který zneužívá svou moc. Na obou kresbách je husar charakterizován stejným způsobem, včetně postavy a rysů obličeje s velkými kníry. To se mi nakonec potvrdilo, když jsem ve výše zmíněné studii o albech z Kluže od maďarské badatelky Emese Kaszpar-Asztalos jsem nalezl autoportrét plukovníka

[179] „Подгорецький замок“ v Podhorce. (Od roku 1945 součást Ukrajiny.)

Petricheviche-Horvátha.[180] Shledal jsem u něj shodné znaky s postavičkou husara ze sledovaných dopisů. Plukovník na karikatuře z alba uloženého v Kluži je opět zpodobněn v husarské uniformě a s dlouhými kníry. Jeho protáhlá postava se tentokrát sklání nad stolem. Na stole leží list papíru, který husar levou rukou přidržuje, zatímco pravou rukou kreslí cosi, co připomíná lidskou hlavu. Pokoušel jsem se identifikovat také vyobrazeného generála a porovnával jsem ho s podobiznami těch, kteří přicházeli v úvahu. Podařilo se např. dohledat dobové portréty hraběte Karla Auersperga, který tehdy vykonával funkci druhého majitele 10. husarského pluku. Také jsem našel různá vyobrazení arcivévody Ferdinanda Karla Josefa Rakouského-Este (1781–1850), který byl civilním vojenským generálním gubernátorem Haliče. Oba byli vousatí pánové a měli zcela jinou fyziognomii než bezvousý generál na karikaturách. Předpokládal jsem, že by to mohl být také generál Ádám Récsey (1775-1852). Ten byl od konce srpna 1839 až do 26. dubna 1846 byl velícím generálem v Haliči. Na jeho litografických podobiznách je určitá podobnost s karikovaným generálem – čelní kouty, žádný knír ani bradka (pouze licousy, které ale generál na karikatuře nemá). Potom se mi podařilo dohledat podobiznu Récseyova nástupce. Tím byl polní podmaršál Wilhelm svobodný pán Hammerstein-Ecquord (1785-1861),[181] otrlý válečný veterán, který se nejprve vyznamenal pod Napoleonovým velením a později v bojích proti němu.[182] Vojensky spravoval Halič období 1846-1849, přičemž energicky vystupoval proti zdejší revoltující polské šlechtě a měšťanstvu, tvrdě potlačoval jakékoliv jejich pokusy narušit stávající řád.[183] Velké klenuté čelo, čelní kouty, oholená tvář, nevelký nos, větší nevýrazná brada–tyto znaky, vyčtené z jeho oficiální podobizny, lze nalézt i na sledované karikatuře. Navíc je příznačné, že text napsaný v bezprostřední blízkosti karikatur obsahuje klíčová slova „Lemberk“ a „autorita“, což

[180] Viz obr. č. 12, in: Emese KASZAP-ASZTALOS, *A magyar politikai-kulturális karikatura*… (Neznámý začátek maďarské politicko-kulturní karikatury: kreslířská alba Jánose Petrichevicha Horvátha),2017, s. 53-67.

[181] Hammerstein-Equord, William Friedrich Freiherr von (3.3.1785 -13.2.1761; westfäl. Obst.), 8.10.1823 (21.4.21) GM, 6.6.1832 (16.6.32) FML, 9.11.1848 Gen. d. Kav., 11.3.1850 pens. – viz Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichische Staatsarchiv, Wien 2007.

[182] V letech 1799-1806 sloužil v hannoverské armádě. V období 1806–1813 bojoval v Napoleonově vojsku, kde v r. 1813 dosáhl hodnosti plukovníka a byl vyznamenán důstojnickým křížem Čestné legie (rytířský kříž mu Napoleon udělil již v roce 1809). Poté Napoleonovo vojsko opustil a od roku 1814 bojoval proti Napoleonovi na straně Rakouska–nejprve v Rakousko-německé legii, potom jako rakouský plukovník a velitel 1. hulánského pluku „Graf Meerveldt“ č. 1. Za své válečné činy a zejména poválečné zásluhy obdržel vysoké rakouské řády (Velkokříž Řádu Leopoldova, Řádu železné koruny I. třídy) a také řádové dekorace zahraničních mocností (Ruska, Pruska, Hannoveru a Švédska). – srov. Constantin von WURZBACH, *Hammerstein-Ecquord, Wilhelm Freiherr von*, in: BLKÖ (Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich), Band: 7 (1861), s. 291.

[183] Když např. 1. listopadu 1848 došlo v Lemberku k divokým nepokojům, nechal město bombardovat dělostřelectvem. Při tomto ostřelování města vzplanula univerzita, 60 000 svazková knihovna, staré divadlo a radnice.–srov. C. v. WURZBACH, *Hammerstein-Ecquord, W*., in: BLKÖ, Band: 7 (1861), s. 291.

odpovídá generálovu působišti i síle jeho osobnosti.

Obě karikatury z plukovníkovy korespondence svědčí nejen o jeho kreslířském nadání a smyslu pro humor, ale i o jeho nezvyklé otevřenosti, s jakou ve svých kreslířských glosách nešetřil prostředí důstojnického sboru, včetně svých nadřízených a sebe sama. Tím, že zesměšňoval vojáckou strohost, přísnou hierarchii a s tím spojené trapné ponižování, zachovával si svým vůči tomu odstup.

Autor předmluvy k plukovníkovým memoárům, Emil Petrichevich Horváth, se zmiňuje také o dalších jeho dopisech, které byly *„plné satirických a vtipných ilustrací, pro které byly předávány z ruky do ruky v kasinu Cluj-Napoca a jejich obsah užíván celé týdny.“*[184] Plukovníkovy karikatury se tedy součástí zábavy v širší společnosti přátel, kreslenými obdobami bonmotů z konverzace ve šlechtických salonech, kam se nejspíše také dostávaly. Pokud o tom pan plukovník věděl, udivuje mne, že mu nevadila takováto veřejná prezentace jeho karikatur, z nichž mnohé ve své víceznačnosti obsahovaly i nezanedbatelný prvek subverze (podvratnosti). Příkladem mohou být dvě výše uvedené karikatury z vojenského prostředí, ve kterých se autor nerozpakoval k satirickým výpadům vůči oficiálním autoritám a jejich zneužívání moci. Takováto otevřenost by pro něj mohla mít nepříznivé důsledky, zejména ze strany karikovaných držitelů moci. Podobné obavy byly v jeho případě možná potlačeny tím, že byl motivován snahou být považován za zábavného a duchaplného společníka. Tím, že přispíval k pobavení společnosti si získával její přízeň a uznání. Uvedené se mu dařilo, zřejmě i s pomocí jeho vtipných kreseb, neboť se o něm uvádí, že byl *„oblíbencem šlechtických salonů, oblíbený i u dvora ve Vídni a Petrohradě“*.[185]

Přitom se jinak projevoval spíše jako konzervativec–vzorný rakouský důstojník, naprosto loajální vůči monarchii a císaři, důsledně dbající na udržení řádu a pořádku.[186] Uvedené osvědčil zejména v období 1848-1849. Emil Petrichevich-Horváth o něm mimo jiné uvádí, že po rozpuštění Královské uherské šlechtické gardy se dobrovolně přihlásil k bojovým jednotkám, které potlačovaly maďarské revoluci. Konzervativní smýšlení projevil i ve svých

---

[184] Emil PETRICHEVICH HORVÁTH, *Báró Petrichevich Horváth János (1848–59)*, in: A Petrichevich család naplói (Deníky rodiny Petrichevichů),XXII., Budapest, 1941.

[185] Emil PETRICHEVICH HORVÁTH*, B. Petrichevich Horváth János (1848–59),* in: Deníky rodiny Petrichevichů (maď.), XXII., 1941.

[186] Srov. József HARS, *1848/49 ezúttal nem úgy, ahogyan megszoktuk („*1848/49 tentokrát ne tak, jak jsme zvyklí“), Sopron 2011, s. 16 – přístupné na:

https://harsjozsef.hu/sites/default/files/irasok/palyazatok/2011_48-49_a_masik_oldalrol.pdf

denících a memoárech.[187]

Johann Petrichevich-Horváth svým sociálním původem a výchovou patřil k aristokracii, pro kterou bylo stavovsky přijatelné profesní uplatnění pouze ve třech oblastech – církev, státní úřady, armáda. Rodinná tradice a vojenské vzdělání na Inženýrské akademii jej směřovaly k důstojnickému povolání. Po celý zbytek života byla je ho pracovním i společenským oděvem důstojnická uniforma. Pro jeho společenskou vrstvu umělecká tvorba neměla být živobytím, ale ušlechtilou zálibou, podporovanou od dětství prostřednictvím soukromé výuky a rozvíjenou i v dospělosti. Rodinné kulturní prostředí, domácí vyučování a kvalitní vojenské vzdělávání podpořily jeho vrozené nadání, které rozvíjel i v dospělosti. A nešlo jen o jeho kreslířské umění, neboť že to byl *„jedinec obdařený mnoha talenty, slavný jezdec a šermíř, střelec z pistole a talentovaný hudebník“*, jak o něm napsal Emil Petrichevich-Horváth v předmluvě ke knižnímu vydání jeho deníků a memoárů.[188]

Johann Petrichevich-Horváth byl aristokrat a vojenský profesionál. Kreslení nebylo a nemohlo být zdrojem jeho obživy, jak jsem již uvedl výše. Proto velká část jeho kreseb zůstávala v jeho osobním vlastnictví a posléze se stala součástí jeho pozůstalosti. Tato nezanedbatelná část jeho tvorby je nyní uložena v knihovně Rumunské akademie věd v Kluži[189], v jeho rodné Transylvánii (Sedmihradsku).[190] Jsou tam čtyři alba se stovkami jeho kreseb.[191] Zůstávaly tam dlouho téměř zapomenuty, stejně jako kreslířské umění jejich urozeného autora. Badatelský zájem o kresby Johanna Petrichevice-Horvátha se začal zvolna probouzet teprve od 40. let 20. století. Dosud jeho kresbám věnovali pozornost pouze maďarští

[187] Srov. Emil PETRICHEVICH HORVÁTH, *B. Petrichevich Horváth János (1848 -59),* in: Deníky rodiny Petrichevichů,XXII., 1941.

[188] Emil PETRICHEVICH HORVÁTH, B. Petrichevich Horváth János (1848 -59), in: Deníky rodiny Petrichevichů (maď.), XXII., 1941.

[189] Kluž (Kolozsvár, Klausenburg,) je město v rumunském Sedmihradsku (Transylvánii) . Leží v župě Cluj.

[190] Sedmihradsko, známé také jako Transylvánie (rumunsky Transilvania nebo Ardeal, maďarsky Erdély, německy Siebenbürgen) je historická země rozkládající se v dnešním Rumunsku. V období 1699–1848 bylo Sedmihradské knížectví, od roku 1765 velkoknížectví, autonomní korunní zemí v rámci Habsburské monarchie. – více k uvedenému např. Harald ROTH, Kleine Geschichte Siebenbürgens, Köln–Böhlau 1996; Roman VIOREL, Hannes HOFBAUER, Transsilvanien, Siebenbürgen: Begegnung der Völker am Kreuzweg der Reiche. Vídeň–Promedia 1996.

[191] Cluj (Kluž), Biblioteca Academiei Române Cluj-Napoca, MS. A1, sv. I–IV.

badatelé.[192] Zmíněným kreslířským albům a vůbec kreslířskému umění „Jánose“ Petrichevich-Horvátha dosud věnovala nejvíce pozornosti maďarská badatelka Emrese Kaszap-Asztalos, která v roce 2017 publikovala studii *„Neznámý začátek maďarské politicko-kulturní karikatury: kreslířská alba Jánose Petrichevicha Horvátha.“*[193]

Zmíněná čtyři alba, uložená v Kluži, jsou jedinečným zdrojem informací o rozmanitosti a kvalitě akvarelů a kreseb Johanna Petricheviche-Horvátha. V knihovně Rumunské akademie věd je uloženo více než pět stovek karikatur, portrétů a žánrových kreseb z období 1824 až1864. S nenucenou elegancí a jemnou ironií jsou zde zobrazeny náměty ze salónního života sedmihradské šlechty i vídeňského dvora, karikatury důstojníků, dokonce také duchovenstva, představitelů civilní i vojenské správy. Tento jinak konzervativní rakouský důstojník se nerozpakoval karikovat svého svérázného císaře Ferdinanda I., údajně slabomyslného (zvaného u dvora „Dobrotivý“, ovšem ve Vídni nazývaného „der arme Trottel Nandl“–trdlo Ferdáček). Nakreslil ho jako komickou postavu, s krátkými nožkami a velkou vodnatelnou hlavou. Maďarská badatelka Emese Kaszpar-Asztalos, která tuto karikaturu nalezla ve zmíněném albu v Kluži, v této souvislosti připomněla karikaturu francouzského krále Ludvíka Fillipa z roku

[192] Vůbec prvním badatelem, který kresby a akvarely J. Petricheviche-Horvátha vzal na zřetel, byl až v roce 1944 Béla Biró (1899-1982) v rámci studie *Erdélyi biedermeier művészet* (Transylvánské umění biedermeieru) publikované v *Erdélyi Helikon* (Transylvánský Helikon, 1944, s. 444-445). Další badatelská reflexe se objevuje až v roce 1973. Tehdy byl „Jánose“ Petruchevich-Horváth přiřazen do kontextu maďarského umění v rámci výstavy a publikace *„Osmačtyřicet očima současníků“* (viz György RÓZSA, György SPIRA, *Negyvennyolc a kortársak szemével. Képek, nyomtatványok és iratok* (Osmačtyřicet očima současníků. Obrázky, formuláře a dokumenty), Budapest, 1973). Další ohlas na výtvarné práce Petrichervich-Horvátha se objevil až v tomto století, v souvislosti s výstavou k památce politika László Telekiho, která se konala v roce 2011 v Budapešti, v budově maďarského Národním muzea. Při této příležitosti byly vystaveny a publikovány některé jeho kresby pocházející z výše zmíněných alb z Kluže (dvě podobizny politika Telekoho a skupinová karikatura *Transylvánský parlament* z roku 1841). V rámci výstavy a katalogu byla zejména oceněna jejich vypovídací hodnota jako obrazového zdroje k období maďarského biedermeieru– srov. Beatrix CS. LENGYEL, Mátyás GÖDÖLLE, Teleki László ismeretlen arcai (Neznámé tváře Lászlo Telekiho), Rubicon 2011/12., http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/teleki_laszlo_ismeretlen_arcai

[193] Emese KASZAP-ASZTALOS*, A magyar politikai-kulturális karikatúra ismeretlen kezdete: Petrichevich Horváth János rajzmappái (Neznámý začátek maďarské politicko-kulturní karikatury: kreslířská alba Jánose Petrichevicha Horvátha)*, Művészettörténeti Értesítő, 66 (1), s. 53-67). Následně témuž také věnovala jednu kapitolu své doktorské disertační práce, obhájené v roce 2018 a věnované jeho bratrovi Lazarovi, známému spisovateli (viz Emese KASZAP-ASZTALOS, kapitola „7.2. *Petrichevich Horváth János feltáratlan rajzmappái* (Neobjevená kreslířská alba Jánose Horvátha Petricheviče), in: *A művészet enthusiastája: Petrichevich Horváth Lázár. Egy pályakép kultúratudományos perspektívái* /Umělecký nadšenec: Lázár Petrichevich Horváth. Kulturněvědné perspektivy kariérního plánu/, disertační práce, Katolická univerzita Pétera Pázmányho, Fakulta humanitních a sociálních věd, Budapešť 2018, s. 178-190).

1830, jehož hlavu věhlasný Honoré Daumier (1808–1879) připodobnil k hrušce.[194]

János (Johann) Petrichevich-Horváth je dnes přiřazován k maďarským umělcům. Nic na tom nemění skutečnost, že vůči maďarskému národnímu hnutí byl celý život odtažitý a že se v roce 1848 dobrovolně přihlásil k účasti na bojích k potlačení maďarské revoluce. V neposlední řadě se narodil na území dnešního Rumunska a jeho rodina, původně chorvatská, byla zemsky spjata s územím Sedmihradského velkoknížectví.[195]

Plukovník Johann Petrichevich-Horváth, vedle dříve zmíněného podporučíka Nollana, je dalším příkladem významné osobnosti mezi důstojníky 10. husarského pluku. Svým zaujetím pro výtvarné umění a také i dalšími kulturními zájmy, dalece přesahoval utilitární rámec, který bychom dnes očekávali u vojenského profesionála. Nemůžeme však první polovinu 19. století poměřovat měřítky a požadavky dnešní doby. To, co se nám dnes může jevit jako neobvyklé vybočení ze standartního profilu důstojníka, mohlo být výrazem tehdejšího vzájemného ovlivňování šlechtické a militární kultury, podmíněné složením důstojnického sboru, ve kterém šlechtic a důstojníky byl často totéž.

Události roku 1848 a 10. husarský pluk

Dne 10. února 1848 byl dosavadní plukovník, baron Johann Petrichevich-Horváth, jmenován poručíkem Královské uherské šlechtické tělesné gardy. Novým velitelem pluku se od 6. března 1848 stal Stephan Földváry de Eadem et Bernáthfalva. Sotva stačil příchozí plukovník přivyknout svému novému působišti, ocitl se záhy ve vleku dalšího vývoje událostí, aniž by dokázal zastavit rozvratné dění ve svém pluku. Ohlas březnových událostí ve Vídní a následné maďarské revoluce dolehl až do odlehlé východní Haliče, kde v Tarnopolu a okolí měl pluk svou posádku. Představitelé uherského sněmu využili březnových revolučních zmatků a povolnosti císaře Ferdinanda I. Po 15. březnu 1848 Uherské království získalo na Vídni

---

[194] Srov. Emese KASZAP-ASZTALOS, *A magyar politikai-kulturális karikatúra ismeretlen kezdete: Petrichevich Horváth János rajzmappái* (Neznámý začátek maďarské politicko-kulturní karikatury: kreslířská alba Jánose Petrichevicha Horvátha),Művészettörténeti Értesítő, 66 (1), Budapest 2017, s. 53-67.
Emese KASZAP-ASZTALOS měla zřejmě na mysli perokresbu Honoré Daumiera *„Studie zu La Métamorphose du roi Louis-Philippe en poire“* z roku (1830),neboť litografická verze zmíněné kresby byla publikována až v roce 1831 –v časopise *Le Charivari*, pod názvem *„Les poires"* ("Hrušky"), Soubor začíná realistickou podobiznou krále Ludvíka-Philippa (1830-1848),na dalších třech podobiznách se zavalitá králova hlava postupně se proměňuje v hrušku. – srov. Idalis LOVE, *Here's How Honoré Daumier Was a Satirical Realist Lithographer*,BA Studio Arts & Art History, 26.2. 2022 https://www.thecollector.com/honore-daumier-realist-lithographer/

[195] K původu rodiny více např. Béla KEMPELEN, *Petrichevich-Horváth, (széplaki), báró*, in: Magyar nemes családok, (Maďarské šlechtické rody), VIII. svazek, Budapest 1914, s. 282–6; Sándor IMRE, *A SZÉPLAKI PETRIGHEVIGH-HORVÁTH CSALÁD*, Kolozsvár 1908.

faktickou nezávislost. Poté došlo k další mocenské krizi v samotné Vídni, kde všeobecná nespokojenost oktrojovanou ústavou a stupňující se požadavky radikálů daly 18.května podnět k opětovnému stavění barikád.[196] Uvedených okolností, zejména oslabení centrální moci, využila nově vzniklá uherská vláda hraběte Lajose Batthyányho a přiměla ministerstvo války ve Vídni, aby jednotkám s větším podílem maďarského mužstva byl povolen přesun do Uher. V jezdectvu k takovým patřily všechny husarské pluky. V případě 10. husarského pluku ministerstvo ve Vídni povolilo, aby se do Uher přemístila jen jeho polovina. Šlo o dva divisiony označované „majorské", protože každý z nich měl na čele jednoho majora. Každý z divisionů obsahoval 2 eskadrony vedené prvními rytmistry, z nichž každá měla po cca 150 mužích.[197] Oba divisiony se svými důstojníky na příkaz maďarské vlády v průběhu května opustily svou dosavadní posádku v Haliči a přesunuly se do Uher.[198] Z těchto a dalších stažených oddílů císařské armády uherská vláda začala budovat své vlastní vojsko. Zpočátku mělo posloužit k potlačení vzpurných Chorvatů vedených bánem Jelačičem. Již v říjnu se uherské vojsko vydalo na pomoc znovu vzbouřené Vídni, ale 30. října 1848 bylo u Schwechatu odraženo vojskem věrným císaři. Vídeňské povstání poté tvrdě potlačil kníže Alfred Windischgraetz.[199]

V Haliči zatím zůstala polovina 10. husarského husarského pluku, což byly dva divisiony – plukovníkův a podplukovníkův. Očekávalo se, že také tato část pluku obdrží z vyšších míst oficiální pokyn k přesunu do Uher. Nestalo se tak. Na podzim se objevili agenti vyslaní maďarskou vládou a podněcovali husary k cestě do vlasti, tentokrát už bez souhlasu z Vídně. Přinesli Kossuthovo provolání k maďarským vojskům umístěným v zahraničí.[200] Kussuth ve svém letáku vybízel vojáky, aby už nečekali na rozkaz k návratu do své domoviny a sami přispěchali bránit svou vlast, kterou prý „zradil vídeňský dvůr" a nyní je „drancována

---

[196] Srov. a více k uvenému např. Milan HLAVAČKA, Revoluce let 1848-1849 a její dědictví, in: Zdeněk MUNZAR, Milan HLAVAČKA, Zdeněk VAŠEK, S bohem za císaře a vlast!, Praha 2018, s. 15-47.

[197] K organizaci rakouského jezdectva v období 1815-1859 více např. Jiří DOLEŠÍ, *Organizační struktura císařských vojsk*, in: Jiří PERNES a kol., Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526-1918, Praha 2003, s.385.

[198] Srov. Gustav Amon von TREUENFEST, *Geschichte des Husaren-Regimentes Nr. 10, Friedrich Wilhelm III, König von Preusse*n. Wien 1892, s. 317.

[199] Více k uvedenému např.: Róbert HERMANN,*Magyar hadsereg a schwechati csatában* (Maďarská armáda v bitvě u Schwechatu), Aetas 2011 (svazek 26, č. 1), 2011
Přístupné na https://epa.oszk.hu/00800/00861/00052/pdf/aetas_2011-01_143-173.pdf

[200] Srov. Zoltán BABUCS, *Haza hát, haza! a kinek magyar lelke van. – A Vilmos-huszárok hazatérése 1848 őszén* (Jdi domů, kdo má maďarskou duši. – Návrat Vilémovských husarů na podzim 1848), in: FELVIDÉK.ma., Bratislava 15.3. 2016 https://felvidek.ma/2016/03/haza-hat-haza-a-kinek-magyar-lelke-van-a-vilmos-huszarok-hazaterese-1848-oszen

vrahy a lupiči“.[201] (Tak označil Chorvaty a Srby, kteří se nechtěli podvolit samozvané maďarské svrchovanosti.) Důstojníci těch husarských jednotek, které se ještě nacházely mimo území formujícího se uherského státu, se ocitli v obtížné situaci. Byli vystaveni vlivu revoluční propagandy, která probouzela nacionální smýšlení maďarského mužstva, vnášela do jeho řad neklid a podněcovala k dezercím. V tomto ohledu nebyl výjimkou ani plukovnický division, kde 2. eskadroně velel první rytmistr Carl Zaitsek. Ten se s novou situací se dokázal vypořádat lépe než ostatní důstojníci pluku, z nichž někteří se dokonce přidali na stranu vzbouřenců. Osvědčil nejen svou spolehlivost a loajalitu vůči trůnu, ale také schopnost sjednat si respekt svých podřízených za všech okolností. Autor nekrologu o něm později napsal: *„Když v roce 1848 vypukla revoluce, velitel eskadrony, rytmistr Karl Zaitsek, věděl, jak udržet své maďarské mužstvo věrné vlajce, navzdory četným pokušením. Dokázal to prostřednictvím taktního a energického jednání. Zatímco velká část jeho pluku přešla k povstalcům, vykonal se svou eskadronou nepotřebnější službu, uprostřed pobuřovaného obyvatelstva a bez ohledu na ohrožení své osoby. Za tuto neochvějnou oddanost služebním závazkům obdržel Zaitsek Nejvyšší uznání a následně Vojenský záslužný kříž.“*[202] Podobně se o uvedeném psalo v plukovních dějinách: *„Z oddílů pluku dislokovaných v Haliči se rytmistr Zaitsek vyznamenal svou rozhodností a účinnými opatřeními, což vedlo k tomu, že se mu podařilo neztratit ani jednoho muže kvůli dezerci, za což byl dekorován Vojenským záslužným křížem.“*[203] Jinak tomu bylo v případě 1. eskadrony téhož (plukovnického) divisionu. Zde došlo k první skupinové dezerci. Desátník János László dne 11. října 1848 ve 3 hodiny ráno vyrazil z Czortkowa s 50 husary, tedy přibližně s jednou třetinou eskadrony. Příslušný rytmistr však útěk zpozoroval a se zbývající částí své eskadrony dezertéry pronásledoval. V následných bojích 12 dezertérů padlo, jeden se utopil a další spadl do rokle. Zbylí unikli a dostali se přes Karpaty až k maďarskému

[201] Kossuthovo provolání: *„Pokud vy stateční Maďaři očekáváte, že dostanete rozkaz vrátit se domů a bránit svou zemi – a do té doby nepřijdete: pak maďarská země je ztracen. – Ve vypálených vesnicích nic nenajdete, maďarské mrtvoly ležící na cestě; nenajdete nic jako velký hřbitov, v němž zrada vídeňského dvora pohřbila pověst, jméno a čest maďarského národa a vaši uherskou vlast učinila kořistí zlodějů a lupičů. Vzhůru, vzhůru, vzhůru, galantní Maďaři! Domov! Domov! Zde zrádci vypalují vaše vesnice, zabijte vaše otce a bratry. Ubohá maďarská vlast je pokryta krví a ohněm. Kdo nechrání svou zemi, není Maďar, czudar! Vzhůru, vzhůru, Maďaři! Skryli před vámi králův rozkaz,–zde vás o něm informuji. Skryli touhy národa, tady vám chci dát vědět! Doma čeká, ubohý maďarský národ tě prosebně zve domů. Země potřebuje vaše statečné paže. Vlast je v ohrožení života a smrti! Jdi domů, jdi domů! kdo má maďarskou duši.“*–Zoltán BABUCS, Haza hát, haza! a kinek magyar lelke van. – A Vilmos-huszárok hazatérése 1848 őszén (Jdi domů, kdo má maďarskou duši. – Návrat Vilémovských husarů na podzim 1848), in: FELVIDÉK.ma., Bratislava 15.3. 2016.

[202] Oswald von KIELMANSEGG, Schwarzenberg-Uhlanen 1790-1887, Wien 1887, s. 303.

[203] Gustav Amon von TREUENFEST, Geschichte des Husaren-Regimentes Nr. 10. Friedrich Wilhelm III, König von Preussen.Zum 150 jährigen Regiments-Jubiläum, Wien 1892, s. 320.

povstaleckému vojsku.[204]

Leopold von Zsurmay (1814-1867)

Ve dnech 24. a 26. října 1848 dezertovaly obě eskadrony podplukovnického divisionu.[205] Útěk pomáhali organizovat poddůstojníci a celou skupinu, čítající okolo 200 mužů, vedl jediný důstojník – Leopold von Zsurmay,[206] Zsurmay byl podporučíkem a tuto nejnižší důstojnickou hodnost obdržel 10.6. 1845, po 13 letech vojenské služby, kdy začal jako obyčejný husar a poté postupně prošel všemi poddůstojnickými hodnostmi. Naproti tomu Carl Zaitsek, který k vojsku dobrovolně vstoupil rovněž jako prostý vojín (1829), se podporučíkem stal již po třech letech (1832) a po 12 letech služby byl již druhým rytmistrem (1841). Poměrně pomalý postup v hodnostech byl možná jedním z důvodů, který vedl k Zsurmayově rozhodnutí ukončit svou aktivní službu v armádě. Stalo se tak 23. března 1848,[207] deset dní po první ze tří vídeňských revoluci toho roku. Pokud tušil, že pro něj nastanou nové příležitosti, nemýlil se. V říjnu 1848 navštěvoval svůj někdejší pluk a vybízel husary k útěku. V Tarnopolu se o Zsurmayově agitaci dozvěděl i tamní starosta, ale přesto se tam podařilo utajit přípravy na útěk 1. eskadrony podplukovnického divisionu, který se uskutečnil 24. října 1848 pod vedením poručíka Frigyese Szontágha. Dne 24. října následovala dezerce 2. eskadrony z téhož divisionu, který ogranizoval přímo Zsurmay, neboť tam byl dříve strážmistrem a mezi mužstvem byl oblíbený. Cestou přibral ještě další uprchlé husary a do Uher jich přivedl téměř dvě stovky. Všechny začlenil je do povstaleckého uherského vojska, ve kterém rychle postupoval v hodnostech a funkcích (12. listopadu 1848 rytmistrem a velitelem eskadrony, od 3. února 1849 majorem, 25. července povýšen na podplukovníka). V Sedmihradsku byl zástupcem vojenského velitele Józsefa Bema. Podílel se na reorganizaci sedmihradské armády a přípravě

---

[204] Srov. Z. BABUCS, *Haza…– A Vilmos-huszárok hazatérése 1848 őszén* (Návrat Vilémovských husarů na podzim 1848), in: FELVIDÉK.ma., 2016.

[205] Zoltán Babus (viz jeho *Návrat Vilémovských husarů na podzim 1848*,in: FELVIDÉK.ma., 2016)mylně uvádí, že jednou z těchto zběhlých eskadron byla 2. eskadrona plukovnického divisionu. Ta však, díky Zaitsekovi, neztratila ani jednoho muže. – srov. G. A. v.TREUENFEST, *Geschichte des Hus.-Regim. Nr. 10*, 1892, s. 320; též O. KIELMANSEGG, *Schwarzenberg-Uhlanen 1790 bis 1887*, Tarnow, 1887, s. 302-303.

[206] Podporučík Leopold von Zsurmay, původně Surmacki. pocházel z polské šlechtické rodiny. Narodil se v Bolesławi, v Radomském vojvodství, když tuto část Polska ovládalo Rusko. Surmacki studoval v Krakově do roku 1830, kdy se zúčastnil listopadového povstání proti ruské nadvládě (29. listopad 1830–21. říjen 1831). Po prážce povstání Surmacki utekl do Uher. Poté dobrovolně vstoupil do rakouského vojska. Od roku 1832 byl pod jménem Zsurmay zapsán v 10. husarskému pluku, který byl dlouhodobě dislokován v Haliči. Začal jako prostý vojín, pokračoval jako poddůstojník a důstojníkem se stal až 10.6. 1845.–srov. István KOVÁCS, *A több nevű hős ezredes emléke. Lipoty Surmacki avagy Zsurmay Lipót (1814–1867)* / Vzpomínka na plukovníka, hrdinu mnoha jmen. Lipot Surmacki alias Lipót Zsurmay (1814–1867) /, LENGYELEK, MAGYAROK, KRAKÓW, Európai Utas, 2009/1, s. 29-32. Dostupné na https://www.ceci.hu/europaiutas/73/kovacs5.pdf

[207] Uvedené datum uvádí I. Kovács, *A több … Surmacki ailias Zsurmay*, Európai Utas, 2009/1, s. 30.

operace směřující k osvobození Kluže.[208] Účastnil se bitvy u Temesváru, kde byl zraněn. Po prážce maďarské revoluce žil v zahraničí, odkud se ještě v roce 1859 zapojil do bojů proti Rakousku jako plukovník v uherské legii v Itálii).[209] Příběh podzimních dezercí husarů v revolučním roce 1848 a zejména jejich útěku z Haliče do Uher, se ve 20. století stal v Maďarsku námětem pro četná literární a filmová díla.[210]

Zaitsekova loajalita a obratné zvládnutí maďarského mužstva na podzim 1848 mu přinesly panovníkovo uznání. Jeho služební postup se urychlil. Už v roce 1850 byl povýšen na majora a převelen k 8. husarskému pluku.[211] U téhož pluku hned v následujícím roce (1851) získal hodnost podplukovníka.[212] V roce 1849 obdržel Vojenský záslužný kříž a nedlouho poté získal další vojenská vyznamenání: pruský Řád červené orlice 3. třídy s meči (1853)[213] a parmský Řád sv. Ludvíka – komandér (1854).[214] V roce 1854 byl povýšen do hodnosti plukovníka a ujal se velení 9. husarského pluku, jehož majitelem byl Franz zu Liechtenstein.[215]

Zaitsek, velitel 9. husarského pluku – jaký byl?

Plukovník Carl Zaitsek,velitel 9. husarského pluku, setrval v této hodnosti a funkci pouhých pět let, od roku 1854 do roku 1859. Poté už byl povyšován do generálských hodností (generálmajor, polní podmaršál), ve kterých velel jezdecké brigádě, posléze i divizi jezdectva. Jaký byl generál, o tom nepřímo vypovídají historické prameny a plukovní dějiny mapující prusko-rakouskou válku, neboť v roce 1866 velel 2. záložní jezdecké divizi a měl poměrně významný podíl na úspěšném krytí ústupu rakouských pěších jednotek po prohrané bitvě u Hradce Králové.

---

[208] srov. Kovács, *A több … Surmacki ailias Zsurmay*, Európai Utas, 2009/1, s. 29-32.

[209] Gábor BONA, ZSURMAY LIPÓT (eredeti nevén ŽURMAŃSKI, LIPOTY), in: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara_ Tábornokok és törzstisztek az 1848/49 (Důstojník války za nezávislost 1848/49), III, https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/torzstisztek-27A0/zsurmay-lipot-eredeti-neven-zurmanski-lipoty-2C1

[210] Například účást 10. husarského pluku pod vedením podporučíka Zsurmaye byla zpracována v těchto literárních a filmových dílech: Károly Eötvös, *Százhetvenöt huszár* (*185 husarů*, novela), Budapest 1906; Mór Jókai, *A kőszívű ember fiai* (*Synové muže z kamene*, román)–podle tohoto románu natočený stejnojmenný film (*A kőszívű ember fiai*, režie Zoltán Várkonyi,1965). Příběh Lenkeyho husarské eskadrony inspiroval režiséra Sándora Sáru k natočení filmu *80 huszár*, který byl natočen v roce 1978 a do kin uveden roku 1980.

[211] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1850, s. 414.

[212] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1851, s. 126, s. 424.

[213] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1853, s. 5, s. 457.

[214] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1854, s. 5, s. 479.

[215] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1854, s. 479.

Jaký byl ale plukovník? O tom, jak jej viděli v této roli viděli jeho současníci se nám naštěstí zachovala dvě vzácná svědectví vepsaná do jejich osobní korespondence. Dříve než k tomu přejdeme, zastavme se nejprve u pruského zpravodajského hodnocení stavu rakouské generality obsaženého v armádní brožuře, kterou v roce 1866, ještě před vypuknutím války obdrželi štábní důstojníci pruského vojska. Píše se tam: „Generálmajor Zaitsek. Stará vojna. (orig. *Alter Haudegen.*[216]*)* Nemá hlubší vojenské znalosti. Přísný nadřízený. Občas trochu zmatený.“ [217]

Obrázek 8: Důstojníci 9. husarského pluku, Zaitsek uprostřed, nadpor. Panz stojí druhý zprava (1855. litogr. Kriehuber)

Zanedlouho, praxe prusko-rakouské války prověřila uvedené „nálepky“ a spekulace. Carl Zaitsek sice neměl vojenské vzdělání, ale ukázal se jako schopný velitel divize. Na rozdíl od mnoha jiných velitelů, neměl ani žádnou zkušenost z předchozích válek (1848-1849, 1859 nebo 1864). Přesto nebyl vůbec zmatený a na svém úseku fronty situaci zvládal s přehledem. V závěru bitvy u Hradce Králové (3.7. 1866) úspěšně kryl ústup pěchoty a zároveň dokázal minimalizoval ztráty svého mužstva. (O jeho účasti ve válce 1866 se podrobněji zmíním v poslední části této kapitoly, v podkapitole *Generálmajor Zaitsek v roce 1866*.)

Ve dvou bodech se Prusové nemýlili: stará vojna, přísný nadřízený. Zaitsek svou vojenskou

[216] „Alter Haudegen“ = stará vojna, zkušený voják. „Haudegen“ je archaické německé označení pro určitý typ jezdeckého meče z 2. ploviny 17. století (respektive pro sečný kord) – viz. např. Petr KONOPISKÝ, *Chladné zbraně habsburské monarchie* 17.-20. stol., s. 18. Zároveň jde o německý idiom, který má v češtině přenesený význam „stará vojna“, tj. zkušený voják. Druhotné označení vzniklo přenesením významu ze sečné zbraně na válečného koně a poté na zkušeného, ostříleného vojáka – srov. DWDS – Digitální slovník německého jazyka, ed. vd Berlin-Brandenburg Academy of Sciences, https://www.dwds.de/d/wb-dwdswb

[217] Maximilian HARDEN, *Moderne Diplomatie*, in: Die Zukunft, sv. (Band) 38, Berlin 1.3. 1902, s. 345: *„Generalmajor Zaitsek. Alter Haudegen. Hat keine tiesere militärische Kenntnisse. Strenger Vorgesetzer. Zeitwilig etwas konufus.“*

kariéru začal jako obyčejný voják a z této nejnižší pozice se vypracoval až na generála, bez protekce, pouze díky vlastní pílí a schopnostem prokázaným v každodenní praxi. Přísný velitel také byl. To, že si umí u svých podřízených sjednat respekt, předvedl již v neklidném roce 1848, když byl ještě pouhým rytmistrem. Z doby, kdy byl Carl Zaitsek plukovníkem, si lze o některých jeho povahových vlastnostech učinit rámcovou představu na základě letmých zmínek v korespondenci dvou jeho podřízených. Jeden z těchto pisatelů byl Zaitsekův zástupce, podplukovník. O něm a jeho svědectví se zmíním později.

Ákos Egressy (1832–1914) a jeho dopisy z vojny

Nejprve se zaměřím na vypovídací hodnotu čtyř dopisů z korespondence herecké rodiny Egressy,[218] ve kterých vystupuje mladý Ákos Egressy (1832–1914), tehdy poddůstojník 9. husarského pluku, později významný herec. Dopisy byly nápsány v roce 1855 (na jaře a na podzim) a referují o působení Ákose v 9. husarském pluku a nepřímo také o tehdejším jeho veliteli, kterým byl od roku 1854 Carl Zaitsek. Mezi řádky dopisů nalezneme i letmé zmínky o poměrech v pluku, od zvyklostí spojených s tradičními poddůstojnickými plesy, přes protekci využívanou přímo u plukovníka, až po případ zastupujícího velitele eskadrony, který šikanoval své podřízené. Dva dopisy napsal Ákos a odeslal je z Pardubic svému otci Gáborovi. Další dopis pochází rovněž od Ákose, ale napsal ho ve Vysokém Mýtě a poslal své sestře Etelce. Pisatelem čtvrtého dopisu je Ákosův otec Gábor, který o událostech spjatých s Ákosem píše své manželce Zsuzsaně. Pisatel tří dopisů, Ákos Egessy, pocházel z poměrně významné maďarské herecké rodiny. Po své vojenské anabázi se po zbytek života věnoval jen hereckému povolání, stejně jako jeho bratr Árpád (1836-1869). Vzorem jim byl jejich otec Gábor (1808-1866), herec maďarského Národního divadla, kam ho oba synové také následovali. Dříve než se tak stalo, oblékl Ákos na několik let vojenskou uniformu. V roce 1848 opustil středoškolská studia, aby se přidal k honvédům a zúčastnil se maďarského povstání (1848-1849). Po porážce maďarských separatistů byl za trest odveden do rakouské armády jako prostý vojín bez hodnosti. Nejprve sloužil u pěchoty, potom byl přeložen k prestižnější zbrani – k jezdectvu. Od podzimu 1854 sloužil u 10. husarského pluku v Pardubicích. Byl povýšen na poddůstojníka (do hodnosti kaprál, tj. desátník) a stal se jedním z aspirantů na důstojnickou hodnost, kteří byli

[218] Dopisy byly publikovány v knize: Lilla SZALISZNYÓ, *Irjátok a mi tollatokra jön" Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865) I, II* / „Psanými listy přicházejte" Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841 - 1865) I, II /, Debrecen University Press, Debrecen 2017.
Přístupné na http://real.mtak.hu/74369/1/egressy%20kotet_1.pdf

vybráni do brigádní důstojnické školy v Pardubicích.[219]

Dne 12. března 1855 píše ctižádostivý Ákos otci, že jeho plukovník (Zaitsek) v poslední den masopustu uspořádal pro poddůstojníky taneční zábavu, přičemž hrdě otci oznamuje: *„(...) Při této příležito jsem se představil jako tanečník a upoutal pozornost významnějších účastníků;–zejména mého plukovníka, který při každém tanci stál za mnou nebo přede mnou a sledoval mou ukázku. (...)“* Ve stejném dopise Ákos otci sděluje, že ho příští týden čekají zkoušky, kterých se neobává, protože mezi svými kolegy desátníky je hodnocen skoro ve všem jako první a dodává: *„(...) Všichni učitelé a vrstevníci mě považují za prvního, kdo by měl být jmenován strážmistrem. Nemohu v dnešní době očekávat více, ani to pro sebe nepožaduji, i když bych prozatím mohl být nejlepším jezdcem; dokonce nejlepší husarem. (...).“*[220]

Uplynuly dva týdny, Ákos v Pardubicích napsal další dopis, datovaný 30.3. 1855. Téhož dne zvládl zkoušku u generála hraběte Waldsteina, Nemá obavy ani ze zkoušky konané 12.4. u dalšího generála, bratra majitele pluku. Starost v něm budí plukovník Zaitsek. Ten, který předtím obdivoval Ámosovy taneční kreace[221] na masopustním bále. *„ (...) 14. dubna povede zkoušení sám náš plukovník, jehož mimořádné přísnosti se nejvíce bojíme, (...)*“,[222] píše Ákos a následně otci přibližuje program a obsah stále probíhající výuky v pardubické brigádní důstojnické škole (7.00 – 12.00 jezdecký výcvik, cca 12.00- 13.30 šerm, cca 13.30- 15.00 přemety a skoky u makety koně, po 15. hodině odpolední až do večera teoretická výuka v jiné části školy, tj. vojenské výcvikové a organizační řády v němčině, nauka o koních, včetně rozlišování a vlastnosti koní podle plemen, původu a věku, nemoci koní aj.) Ambiciózní Ákos by si přál dostat mezi dva nejlepší „školáky“ (frekventanty brigádní důstostojnické školy), které z každé roty dle svého uvážení vybírá plukovník (Zaitsek) a přiděluje pro „équitation“ (ke

---

[219] srov. L.SZALISZNYÓ, *Irjátok a mi tollatokra jön” Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865) I*, Debrecen 2017, s.15.

[220] *Ákos Egressy–Gáborovi Egressymu*, Pardubice, 12.3.1855, rukopis ze složky OSZK Kt., Egressy Ákos Egressy Gáborhoz, dopis č. 2,in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865) I, č. 163, Debrecen 2017, s. 289-290.

[221] V tomto ohledu je zcela protikladná příhoda s pozdějším plukovníkem téhož pluku, arcivévodou Ferdinandem d´Este: *„Rozjařeni husaři v rytmu divoké hudby tancovali čardáš. Arcivévoda stál s rukama zkříženýma na prsou a znechuceně je pozoroval. Po chvíli prohodil ke svému doprovodu: podívejte se na ten medvědí tanec! To je jedna z prvních věcí, které odstraním.“* – Jiří PERNES, *Život plný nepřátel*, Praha 1994, s. 7. (Arcivévoda Frerdinandem d´Este velel 9. husarskému pluku v období 1890–1892. – viz *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegs-Marine für 1891*, Wien 1891,s. 646.; *Schematismus ... für 1892*, s. 662.)

[222] *Ákos Egressy–Gáborovi Egressymu,* Pardubice, 30.3.1855, rukopis ze složky OSZK Kt., Egressy Ákos Egressy Gáborhoz, dopis č. 3,in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865) I, č. 164, Debrecen 2017, s. 290-292.

každoročnímu plukovnímu ukázkovému jezdeckému cvičení).[223] Při té příležitosti se otci zmiňuje o existenci protekce praktikované prostřednictvím „patrona“ (vlivného ochránce, přímluvce): *„(…) Co se mě týče, neznám žádného konkrétního patrona, a už vůbec ne majitele pluku, nemohu ani netušit ani o patronu nižšího řádu. Jinak jsem mohl být dávno povýšen. jako několik nešiků a ignorantů, které přede mne jejich známí – či spíše jejich podporovatelé – tlačili na četařské a důstojnické funkce.“* Ákos si otci stěžuje na konkrétní případ, kdy v brigádní důstojnické škole plukovník Zaitsek povýšil jednoho z frekventantů na důstojníka jen na základě protekce: *„(…) Od té doby, co tu jsem, je mezi námi důstojník, protože ho našemu plukovníkovi velmi doporučoval jeden vážený člověk, ale neumí ani z poloviny tak německy jako já. (…)“* Zmiňuje se ještě o poddůstojnickém plese, kde uniformovaní poddůstojníci tančili s měšťanskými dívkami, ale s manželkami důstojníků tančit nemohli: *„Přítomno bylo také několik manželek důstojníků; ale s těmito my poddůstojníci nemohli jsme tančit. Byl to většinou valčík a občas i pár čardáš, z nichž ten druhý tančili pouze muži. Jinak byla celá zábava velmi klidná a v důsledku moudrých pokynů přítomných nadřízených byla maximálně ukázněná.“*[224] Dne 9.5. 1855 se Ákos nacházel ve Vysokém Mýtě, kde napsal dopis své sestře Etelce (1835–1909). Úvodem se zmínil o rozkaze, kterým byly zrušeny všechny dovolenky. (Zmíněné nařízení mělo nejspíše souvislost s krymskou válkou a napjatými mezinárodními vztahy, zejména s Ruskem.) Kvůli tomuto opatření pozbyl možnost navštívit rodinu. O to více cítil potřebu svěřit své sestře s problémy, které má on i jeho kamarádi s jejich novým nadřízeným*: „Jeden voják spáchal sebevraždu kvůli přehnané přísnosti nadporučíka, který je náš současný velitel. Už to nemohl snést,“* [225] píše Ákos sestře Etelce a uvádí jméno tyranského velitele - Schwarzenbrunner. V dopise zmíněný nadporučík Johann Schwarzenbrunner (1822–1911) ,[226] je dočasný velitel eskadrony, zastupující churavého rytmistra Alaina Gustava Rohana (1829-1857). Schwarzenbrunner byl veteránem války za nezávislost 1848-1849, ve které bojoval na

[223] *Tamtéž*, ale v této části (bez kurzívy) nepodávám svůj doslovný překlad maďarského textu dopisu, ale svou parafrázi – zestručněný výtah respektující faktografický obsah původního pramene.

[224] *Ákos Egressy–Gáborovi Egressymu,* Pardubice, 30.3.1855, rukopis ze složky OSZK Kt., Egressy Ákos Egressy Gáborhoz, dopis č. 3,in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865) I, č. 164, Debrecen 2017, s. 290-292.

[225] *Ákos Egressy – sestře Etelce,* Vysoké Mýto, 9.5. 1855, rukopis ze složky OSZK Kt., Egressy Ákos Egressy Etelkéhez,dopis č. 1,2 fol.,in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865).

[226] *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1855, s. 484.

straně maďarských povstalců.[227] Je proto zvláštní, že právě on si zasedl také na Ákose, svého někdejšího spolubojovníka. Přestože Ákos vyniká nad ostatní, možná právě proto, nadporučík Schwarzenbrunner mu dává najevo jen nenávist a opovržení. Ákos je šikovný jezdec, ale podle Schwarzenbrunnerových slov je *„jako koza“*. Když ale potřebuje, aby mu někdo při cvičení čety zastupoval nepřítomného podporučíka, pověří tím Ákose, pro kterého nikdy nemá slova chvály. Schwarzenbrunner se dokonce se netají tím, že udělá vše pro to, aby pokazil Ákosovi vojenskou kariéru. Zoufalý Ákos v dopise žádá svou sestru, ale pokusila přes hraběnku najít mu nějakého ochránce, na jehož přímluvu by byl přeložen k jinému jezdeckému pluku a zbaven svého trápení. Stávající velitel eskadony je nesnesitelný: *„(…) Nevím jak vydržím to děsivé utrpení jménem Schwarzenbrunner,–přísnost mého prvního poručíka zabíjející duši a nespočet neoprávněných trestů. (…)“*[228]

Naštěstí zanedlouho byl zlomyslný nadporučík vystřídán původním velitelem eskadrony, jak dosvědčuje dopis Gábora Egessyho, Ákosova otce. Dopis adresovaný manželce Zsusanně napsal 22. října 1855 v jihomaďarském městě Baja, kde na svém hereckém turné hrál Hamleta. Ákosův otec píše, že byl pozván na slavnostní večer do městské střelnice, kde se konala taneční zábava. Tam ho vyhledal a oslovil János Rózsa, mladý důstojník 9. husarského pluku, který nedávno přijel domů na dovolenku. Stejně jako Ákos byl po své účasti v maďarského povstání zbaven hodnosti a znovu odveden k rakouské armádě.[229] Nedávno byl povýšen do nejnižší důstojnické hodnosti, na podporučíka 2. třídy.[230] Gáborova syna Ákose dobře zná. Dokonce je s ním ve stejné eskadroně. János Rósa přinesl radostné zprávy. Ákosův

---

[227] *SCHWARZENBRUNNER JÁNOS (1822 -1911)*: 1845–desátník u 3. husarského pluku Ferdinand. Od července 1848 bojoval proti srbským povstalcům v Jižní oblasti se svým plukem, se kterým v říjnu 1848 vstoupil do národní armády. Od 7. listopadu 1848 – poručík a pomocný důstojník svého pluku. Od 19. ledna 1849 19 nadporučík. Od února 1849 bojuje ve válce za nezávislost. Dne 16. března se stal nadporučíkem. Po složení zbraní v Läkaru je zařazen k 9. husarskému pluku v Aradu (15. září 1849). Brzy se stal podporučíkem. V roce 1859 je penzionovín jako nadporučík. Později byl kapitánem lodi ve společnosti Danube Steamship Company. – viz Gábor BONA, *SCHWARZENBRUNNER JÁNOS*, in: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara (Důstojníci války za nezávislost 1848/49), Századosok az 1848/49, Arcanum (digitální knihovna) https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/s-A17F/schwarzenbrunner-janos-A1E7/

[228] *Ákos Egressy – sestře Etelce,* Vysoké Mýto, 9.5. 1855, rukopis ze složky OSZK Kt., Egressy Ákos Egressy Etelkéhez,dopis č. 1,2 fol.,in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865). I, č. 167, Debrecen 2017, s. 294-295.

[229] János Rózsa (1831-1889) sloužil u domácího dělostřelectva během války za nezávislost. Nejprve ohněstrůjce, od roku 1849 poručík v hornodunajském sboru, poté velitel baterie. 23. května 1850 byl zařazen do 9. husarského pluku dislokovaného v Itálii. Poručík od roku 1855, nadporučík od roku 1859 – viz Gábor BONA, Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49, III. 60, 1999.

[230] Rózsa, Johann, Unterlieutenant 2. Classe. – viz *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1855, s. 484.

nynější velitel, rytmistr princ Rohan, je prý velmi dobrý člověk. Po nemoci vrátil ke své eskadroně. Nadporučík Schwarzenbrunner musel odejít. Ákos byl nyní vybrán mezi pět poddůstojníků, kteří jsou navrženi k povýšeni na strážmistry. Mimo jiné i proto, že je nejen skvělý jezdec, ale také *„(…) umí dobře německy a nejlépe píše (…)“* [231]

Princ Alain Gustav de Rohan-Rocefort (1829-1857), prý velmi dobrý člověk

Rytmistr, Alain princ Rohan velitel 1. eskadrony 9. husarského pluku, byl mladý distingovaný aristokrat, pravý opak neomaleného nadporučíka Schwarzenbrunnera. Jako uhlazeného mladíka oděného do husarské uniformy ho také zpodobnili přední portrétisté té doby– litograf Josef Kriehuber (1800-1876)[232]a malíř Jan Adolf Brandeis (1818-1872).[233] Stal se vojákem v neklidném roce 1848 a již v 18 letech se zúčastnil bojů proti maďarským separatistům.[234] Princ byl mírný a laskavý, což v kombinaci s jeho subtilní postavou a křehkým zdravím nevzbuzovalo valný dojem o jeho bojeschopnosti. Přesto se během válečného tažení 1848-1849 osvědčil jako statečný ordonanční důstojník (kurýr), který se neohroženě vrhal do střetů s příslušníky maďarského revolučního vojska. Bedřich Karel kníže Schwarzenberg (1799-1870), přezdívaný „poslední lancknecht“, o tom napsal: *„(…) Pisatel těchto řádek, který měl během polního tažení častěji příležitost setkávat se s tehdy ještě tak útlým jinochem, se často nemohl ubránit obavám, aby mládenec nepřišel k úrazu, když ho viděl v šarvátce s několika silnými husary, do níž se dal jen z příliš velkého nadšení. Ale Alain uměl velmi dobře rejdit na svém koni i zacházet se svou šavlí, a proto šťastně vyvázl ze všech nebezpečí. (…)“*[235]

---

[231] srov. *Gábor Egressy–Zsuzsanně Szentpéteryové*, Baja, 22. 10. 1855. rukopis ze složky OSZK Kt. Egressy Gábor Egressy Gáborného. Dopis č. 69, in: Lilla SZALISZNYÓ, Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841–1865) I, č. 171, Debrecen 2017, s. 296-297.

[232] Kriehuber nejprve zhotovil portrétní litografii celé postavy (1859) a potom ještě posmrtnou litografii polopostavy (1860).

[233] Brandeisova olejomalba se nápadně podobá Kriehuberově litografii z r. 1859 a zřejmě z této litografie vycházela (anebo naopak, litografie z olejomalby). Malba se nachází v Rohanské portrétní galerii na zámku Sychrov (postava v životní velkosti, oděná v husarské uniformě, na plátně 232 x 132 cm, g. 231)

[234] O Alainově vstupu k vojsku a jeho zapojení do válečného tažení proti maďarské revoluci se Bedřich Schwarzenberg zmínil následovně: *„Sotva dospěl v jinocha, byl mladý Alain v červnu pohnutého roku 1848 odveden jako prostý voják ex propriis k palatinskému husarskému pluku, který tehdy ležel posádkou v Čechách, a o šest týdnů později byl povýšen na důstojníka. Během událostí byl poslán jako ordonanční důstojník k armádě do Uher a sloužil u Jeho excelence polního podmaršálka a sborového velitele svobodného pána z Csorich – později pro osobu polního podmaršálka knížete Colloredo. V jeho blízkosti se zúčastnil krvavého boje u Komárna a jako zasloužené uznání za své statečné chování obdržel Vojenský záslužný kříž.“* – viz *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow*, fol. 36b [s. 58], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

[235] *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow*, fol. 36b [s. 58], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

Odvážného kavaleristu, vyznamenaného ve válce, po jejím skončení zastihl kníže Schwarzenberg s jeho plukem na severu Itálie, kde byl právě posádkou: *(...) O to větší byla radost autora těchto řádků o několik let později, když ho autor uvítal v Milánu ověnčeného křížem a hvězdou. Avšak zdraví mladého spolubojovníka již podlamovala organická srdeční choroba, jíž jeho dvě jediné vášně – služba a lov – nebyly právě ku prospěchu a nepřispívaly k jeho zotavení a uzdravení.(...)"*[236] Ten, který se bez jediného šrámu dokázal vysekat ze všech nebezpečných šarvátek, se neubránil zrádné nemoci, která ho v mladém věku připravila o život. V nekrologu kníže Bedřich Schwarzenberg k Alainově smrti poznamenal: *„(...) Ovšem i tentokrát byl onen temný duch smrti přijat důstojně, jak se sluší na rytíře, vojáka a křesťana. Alain mu hleděl do vpadlých očí neohroženě, jasně a odevzdaně a zemřel zaopatřen všemi útěchami náboženství tak, jak žil, s jemnou přátelskou tváří. Pokoj jeho popelu! Vzpomínka na tento příliš brzy uvadlý květ rytířství ještě žije a snad nalezne společnou odezvu v srdcích všech jeho bývalých spolubojovníků, tak jako ho našla v srdci toho nejstaršího z nich, autora těchto řádků."* [237]

Princ Alain Gustav de Rohan-Rocefor skonal 28. září 1857, ve věku nedožitých 28 let. Dne 3. října 1857 se konal pohřeb,[238] při kterém kníže Bedřich Schwarzenberg přítomným připomněl jedinečné kouzlo osobnosti jejich mladého kamaráda těmito slovy: *„Existují lidé,*

---

[236] *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow*, fol. 36b [s. 58], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

[237] *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow,* fol. 36a [s. 59], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

[238] V pamětní knize je také podrobně popsán průběh Alainova pohřbu dne 3. října 1856*: „ (...) Pohřbu se zúčastnili nejen milí jasní příbuzní, c. k. generalita zastoupená Jeho excelencí c. k. panem polním podmaršálkem hrabětem Clam-Gallasem, armádním a zemským generálním komandantem v Čechách, v kruhu velkého počtu c. k. štábních a nižších pánů důstojníků z téměř všech c. k. oddílů umístěných v Čechách, mezi nimiž bylo více než 40 osob z c. k. husarského pluku knížete Liechtensteina v čele s c. k. panem plukovníkem a c. k. panem majorem, a mnoho příslušníků urozené šlechty, ale také vlastní švadrona zemřelého o 130 mužích, jíž měl tu čest řídit, pod velením c. k. pana druhého rytmistra hraběte Atems, a plukovní vojenská kapela, nýbrž i více než 3000 lidí zblízka i zdaleka. Ti všichni doprovázeli zemřelého prince na jeho poslední cestě. Nejdojemnější okamžik nastal, když Jeho excelence c. k. pan polní podmaršálek hrabě Clam-Gallas přijel do Dařenic, hluboce zarmouceným členům rodiny nad máry vyřídil nejmilostivější projev soustrasti Jeho c. k. apoštolského Veličenstva rakouského císaře františka Josefa I., pak se obrátil k přítomnému důstojnictvu a hluboce dojat řekl slova: „Ztratili jsme dobrého kamaráda!" Všichni při této vznešené scéně zaslzeli. Pohřební průvod vedl z Dařenic do Loukova důstojný pán okresní vikář P. Anton Maresch z Libuně, čestný kanovník z Litoměřic, za asistence všeho patronátního duchovenstva knížecího rohanského panství, čestná švadrona husarů, rozdělená na dvě části, pohřební průvod zahajovala a uzavírala. Na louce poblíž knížecí rodinné rohanské hrobky na levém břehu Jizery se rozestavila a vzdala svému bývalému veliteli během ukládání jeho ostatků do hrobky poslední úctu třemi společnými výstřely ze svých palných zbraní."* – viz *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow,* fol. 36a, 36b [s. 59–60], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow* (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

bene nati, šťastně narození, kterým patrně víla dobrodějka již od kolébky vložila nedocenitelnou milost, že v každém, s kým se poprvé setkají, zanechají dobrý dojem. Jsou všeobecně oblíbeni, aniž bychom vlastně uvažovali, proč tomu tak je. Aniž bychom je blíže zkoumali zpředu i zezadu, shledáváme je laskavými. K těmto vyvoleným patřil i Alain Rohan. Staří i mladí, představení i podřízení, přátelé i známí z jiných stavů a tříd se shodovali v pocitu milující náklonnosti ke skvělému mládenci, který byl každým coulem rytířem v nejušlechtilejším smyslu slova. Mírnost a dobrota splynuly v tomto srdci s původní francouzskou živostí. Vážnost vojáka a laskavé chování vyšších společenských kruhů, k nimž náležel, dodaly jeho osobnosti zvláštní kouzlo. V ležení i v salonu byl stejně oblíben, ke všem se choval mile a přívětivě. (…)"[239]

Integrace někdejších povstalců, brigádní škola v Pardubicích

Z výše uvedené korespondence Ákose Egressyho mimo jiné vysvítá, že plukovník Zaitsek při povyšování do subalterních hodností byl vstřícný vůči přímluvám vlivných hodnostářů. Případy šikanování ve svém pluku buď úmyslně přehlížel nebo unikaly jeho pozornosti. On sám se však k podřízeným choval korektně, přestože někteří z nich nedávno bojovali na špatné straně. Zároveň je patrné, že po porážce maďarské revoluce byli někteří důstojníci z povstaleckého vojska znovu začleňováni do útvarů rakouské armády. Přitom nelze říci,že by je systém nějak diskriminoval, natož sám plukovník Zaitsek. Na počátku byli sice zbaveni předcházející hodnosti, ale pokud projevili odpovídající schopnosti, byli postupně povyšováni do poddůstojnických hodností. Dokonce měli možnost se vzdělávat v důstojnické škole a stát se důstojníky. Zcela novým poznatkem je, že již v polovině 19. století v Pardubicích existovala brigádní důstojnická škola, která v podstatě předjímala výuku tzv. jednoročních dobrovolníků, rozšířenou teprve od roku 1868, se zavedením branného zákona ustanovujícího všeobecnou povinnou vojenskou službu. (Šlo o koncepci přípravy budoucích důstojníků formou zrychleného školení vhodných dobrovolníků z řad odvedenců.) Informace o způsob a náplň výuky, které podává Ákos Egesy ve své korespondenci, nám proto mohou připomínat to, co známe z doby mnohem pozdější, například z korespondence jednoročního dobrovolníka Bohumila Kubišty, významného českého malíře. V žádném odborné pojednání o rakouském vojenském školství nebylo dosud zmíněno, že by v 50. letech 19. století existovaly brigádní školy pro důstojníky jezdectva. Je možné, že brigádní důstojnická škola v Pardubicích byl tehdy jakýsi „pilotní projekt" svého druhu, tedy pokusné nebo dočasné řešení praktikované v

[239] *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow*, fol. 35a-36b [s. 57-58], 1857 I.-srov. Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75-76.

omezeném rozsahu a čase. (Ostatně lze doložit analogie z oblasti výzbroje a výstroje jezdectva, kdy nový model zbraně nebo výstroje byl několik let před všeobecným oficiálním zavedením „testován“ u vybraného pluku nebo i menší jednotky. Tak tomu bylo např. na konci 50. let v případě šavle dobrovolných hulánů[240] nebo v polovině 60. let u uniformy 14. husarského pluku, která byla později, po roce 1867, zavedena pro všechny husarské pluky.[241]) Existence brigádní důstojnické školy v Pardubicích nasvědčuje o výlučném postavení a vysoké jezdecké úrovni 9. husarského pluku.

Důstojníci 9. husarského pluku, parforsních hony, jezdecký sport a Pardubice

Lze říci, že u samého počátku tradice parforsních honů a jezdeckého soutěžení v Pardubicích stál kníže Franz zu Liechtenstein (1802–1887) a důstojníci jeho 9. husarského pluku, jehož byl v letech 1837-1844 velitelem a potom majitelem. V roce 1840 si plukovník Franz kníže Liechtenstein v Pardubicích pořídil smečku loveckých psů. Jeho psovod, Angličan G. Andrews, se stal hlavním organizátorem prvního pardubického parforsního honu, který se se uskutečnil 15. září 1841. V tomto prvním roce hradil princ Liechtenstein veškeré výlohy sám. Byly to náklady na opatření honebních koní, povozy, vydržování psí smečky, polní škody aj. V letech 1842-1848 se začali podílet na výdajích jeho přátelé: Z nedalekých Slatiňan přijížděl kníže Vincenc Auersperg (1812–1867) a z Poděbrad plukovník hrabě Eduard Clam-Gallas (1805-1891), velitel tamního 8. pluku kyrysníků. Uvedená trojice aristokratů utvořila v Pradubicích loveckou společnost (Jagdgesellschaft), základ pozdější Společnosti parforsních honů v Pardubicích (Parforce Jagd Gesellschaft in Pardubitz).[242] O prvním parforsním honu na jelena, konané 15. září 1841, se zachovala zpráva v Pamětní knize správy Pardubického komorního panství. V seznamu účastníků, který z této zprávy cituje Franz Thurn und Taxis

---

[240] K rakouské šavli pro dobrovolné hulány 1859/60 Petr Konopiský napsal: „I po zavedení jednotné šavle pokračovalo hledání optimálních parametrů šavlí, rozměrů, vyvážení. Firma Jurmann byla v tomto směru velice aktivní a její šavle byla experimentálně zavedena pro 13. hulánský pluk (nařízením z 10.1, 1859). Už následující rok (22.1. 1860) byla však z výzbroje stažena.“ – viz Petr KONOPISKÝ, Petr MOUDRÝ, *Chladné zbraně. Šavle habsburské monarchie 16.-20. stol.*, Praha 1991, s. 86.

[241] Také v případě nových a pohodlných uniforem, a jejich součástí, se v rakouské armádě postupovalo obdobně. Byly zaváděny celoplošně teprve poté, co byly předběžně vyzkoušeny v omezené míře, obvykle u dobrovolnických formací. Jan Vogeltanz o tom píše:“ Stejnokrojové prvky typické pro adjustaci mexických dobrovolníků do jisté míry ovlivnily i uniformní skladbu vybavení ozbrojených formací císařství rakouského ještě během šedesátých let. Červená čepice přešla později do vybavení jízdy a vozatajstva, atila mexických husarů s novým šnůrováním (s jetelovou koncovkou místo stávající dvojkapky) přišla do vybavení 14. husarského pluku včetně červených gatí již za kampaně roku 1866. (…) “ – viz Jan Vogeltanz, *Stejnokroje c. (a) k. armády a námořnictva v letech 1867-1918 1/4*, publikováno 30.12.2014, přístupné na https://www.primaplana.cz/news/stejnokroje-c-a-k-armady-a-namornictva-v-letech-1867-1918/

[242] Srov. Franz THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd und Rennen*, Böhlau 1990, s. 25-36; Miloš SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, Pardubice 2003, s. 13-15.

(2003, s. 29-30) je uvedeno sedm knížat, třináct hrabat, jeden baron, šest důstojníků 9. husarského pluku (z toho tři hrabata, jeden baron a dva prostí šlechtici), tři důstojníci 8. kyrysnického pluku (jeden hrabě, jeden baron a jeden šlechtic) a pětice cizinců (z toho čtyři Angličané).[243]

Obrázek 9: Lovecká společnost v Pardubicích, 1852 (knížecí princové Rudolf a Franz princ Liechtenstein, princové Louis a Benjamin Rohan, plukovník Alfred kníže Windisch-Graetz II., Egon princ von Thurn und Taxis a další)

Nově založený pardubický honební spolek uspořádal 14. října 1842 v Pardubicích překážkový dostih a uvedené datum se stalo historickým začátkem všech pardubických dostihů.[244] Kníže Liechtenstein byl v roce 1844 povýšen na generálmajora a přeložen z Pardubic, ale pravidelně se tam vracel v době podzimních honů. V období 1848–1849 musely být parforsní hony přerušeny, neboť rakouské císařství v té době muselo čelit revolučním i válečným událostem, do kterých se zapojili také princ Liechtenstein a hrabě Clam-Gallas, oba aktivní důstojníci. Generálmajor Liechtenstein v roce 1848 bojoval pod maršálem Radeckým v Itálii. Následně byl povýšen do hodnosti polního podmaršála. V příštím roce byl povolán do revolučních Uher, kde byl velitelem 4. armádního sboru. Obdržel rytířský kříž řádu Marie Terezie.[245]

[243] Srov. Franz THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd und Rennen*, Böhlau 1990, s. 29-30.

[244] Srov. Franz THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd und Rennen*, Böhlau 1990, s. 37-39.

[245] Srov. Miloš SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, Pardubice 2003, s. 13-15; *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes,* Wien 1844, 1845, 1848, 1850.

V roce 1850 byly v Pardubicích parforsní hony obnoveny. Ujal se jich jeden z dlouholetých účastníků–saský baron Zedtwitz, který již v roce 1845 převzal po Liechtensteinovi jejich „mástrovství“ (tj. starostování spolku a organizační přípravu honu).[246] O parforsních honech, konaných v období 1856-1859, můžeme nalézt zmínky v korespondenci Ludwiga prince Hohenlohe-Lagenburg, který byl v uvedeném období podplukovníkem pardubického 9. husarského pluku. Jeho dopisy z tohoto období, uložené v Moravském zemském archivu v Brně, studovala a širší veřejnosti poprvé představila historička Marie Macková.[247] V Ludwigově korespondenci lze zároveň nalézt svědectví o tehdejším veliteli pluku, plukovníkovi Zaitsekovi, u něhož se zmíněné tři roky překrývají s jeho závěrečným obdobím v této funkci (1856-1859).

Podplukovník von Hohenlohe-Langenburg a plukovník Zaitsek

Ludwig princ von Hohenlohe-Langenburg (1823-1866) byl v roce 1856 povýšen na podplukovníka a zároveň přeložen na své nové působiště, k 9. husarskému pluku do Pardubic. Marie Macková (2012, s. 253-254) na základě studia jeho korespondence z roku 1856 uvádí, že „k osobě svého nového plukovníka Zaitska se princ Ludwig vyjadřoval zprvu velmi obezřetně s tím, že jde o muže velmi zdvořilého a přátelského, ale nejenom na něj dělá dojem, že mu nejde nic od srdce. Nadále proto bude třeba si držet přiměřený odstup.“ Autorka dále poznamenává: „Na druhou stranu, když bylo zapotřebí začít úřadovat a vypracovat příslušné konduitní listy, zorganizoval plukovník takové zapojení všech zainteresovaných do věci a přinutil je k takovému pracovnímu nasazení, že nutná kancelářská práce byla hotová během 14 hodin. To princ Ludwig hodnotil kladně ve srovnání s více než dvojnásobnou dobou, kterou stejným úkolem trávili u jeho předcházejícího pluku.“[248]

Jak již bylo uvedeno dříve, plukovník Zaitsek byl synem úředníka vrchnostenské správy na hodonísko-holíčském panství. Obdobně jako jeho otec chtěl být ve své profesi úspěšný a usiloval o společenský vzestup. K podřízeným byl přísný a požadoval od nich vzorné

[246] Použitá literatura k parforsním honům: Franz THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd und Rennen*, Böhlau 1990, s. 25-39, s.71-88; Miloš SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, vyd, Klub přátel Pardubicka, Pardubice 2003, s. 7-20, Oldřich ULLRICH, *Předmluva* (s překladem zprávy o prvním parforsním honu r. 1841 z Pamětní knihy Pardubického komorního panství), in: tamtéž (M. Svoboda, 2003), s. 4-6.

[247] K dané korespondenci více v článku: Marie Macková, *Plukovník Ludwig Hohenlohe-Langenburg a Pardubice*, in: Východočeský sborník historický, sv. 22, Pardubice 2012, s. 239-271.

[248] Marie MACKOVÁ, *Plukovník Ludwig Hohenlohe-Langenburg*, 2012, s. 253-254. Její zdroj: MZA Brno, G 204, inv. č. 175, dopisy z roku 1856.

plnění zadaných úkolů. Vůči lidem níže postaveným, zejména vůči neurozeným podřízeným, mohl být až příkrý Podmínkou plukovníkovy úspěšné kariéry byly nejen jeho schopnosti a bezchybný výkon profese, ale také přízeň výše postavených a vlivných lidí. S takovými lidmi bylo potřebné jednat s vlídnou zdvořilostí a zároveň obezřetně. Plukovník Zaitsek měl zřejmě vůči svému vysoce urozenému podplukovníkovi ohledy, které neměl vůči jiným podřízeným. V uvedeném kontrastu mohla plukovníkova zdvořilost působit poněkud křečovitě. Jeho přátelská vstřícnost mohla být potom vnímána jako pobízivá úlisnost. Příčinou Ludwigovy rezervovanosti mohlo být také jeho vědomí společenské nadřazenosti dané jeho rodinným původem. V té době Zaitsek ještě ani nepatřil k nové šlechtě. I když byl později nobilitován (r, 1860), samo o osobě to bylo celkem nevýznamné oproti tomu, jakou prestiž tehdejší společnost stále ještě přiznávala staré rodové šlechtě, natož příslušníkům knížecích rodin.

Na druhou stranu, přestože byl plukovník Zaitsek prostého původu, nacházíme ho mezi pravidelnými účastníky pardubických parforsních honů, na kterých se scházela vybraná aristokratická společnost. V 50. letech 19. století na pardubické parforsní hony přijížděl například hrabě Eduard Clam-Gallas (1805-1891) / účastník od r. 1841)/, kníže Emil Egon z Fürstenbergu (1825-1899) / účastník od r. 1852/, generálmajor Wilhelm princ von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg (1816 – 1893) / účastník od r. 1841, kdy byl rytmistrem 9. husarského pluku/, generálmajor Alexander hrabě Mensdorff-Pouilly (1813-1871) /také od r. 1841, rovněž tehdy rytmistr 9. husarského pluku, později polní podmaršál a ministr zahraničí/, kníže Vincenc von Auersperg (1812 -1867) / účastník od r. 1841/, Jaroslav hrabě ze Šternberka (1809 -1874) /účastník od r. 1841/ a Oktavián Josef hrabě Kinský z Vchynic a Tetova (1813 - 1896) /účastník od r. 1841/.[249] Poslední tři jmenovaní (Auesperg, Šternberk a Kinský) pravidelně zvali plukovníka Zaitseka na společné lovy zvěře do svých nedalekých revírů. (S Vincencem knížetem Auerspergem lovil v okolí Trhové Kamenice, s Oktaviánem hrabětem Kinským poblíž Chlumce, S Jaroslavem hrabětem Šternberkem u Častolovic a Zásmuk). Těchto společných loveckých výprav se zúčastnili také další členové parforsní společnosti, včetně prince Ludwiga,který se o účasti plukovníka Zaitseka zmiňuje ve své korespondenci.[250]

Thurn-Taxisové a hrabě Stockau

Unikátním zdrojem je skupinová fotografii lovecké společnosti (Die Jagdgesellschaft)

[249] Srov. F. THURN und TAXIS, Pardubitz. Parforce-Jagd …, 1990, s. 25-39, s.71-88; M. SVOBODA, Pardubické parforsní hony, 2003, s. 4-20.

[250] Srov. M. MACKOVÁ, Plukovník Ludwig Hohenlohe-Langenburg, 2012, s. 239-271.

v Pardubicích z roku 1852, na které, vedle již zmíněných prominentů, jsou zachyceni další významní členové – např. knížecí princové Rudolf a Franz princ Liechtenstein (zakladající člen, majitel 9. husarského pluku), princové Louis a Benjamin Rohan (zakládající člen), plukovník Alfred kníže Windisch-Graetz II. (syn nechvalně známého maršála, v r. 1866 na čele brigády ve srážce jezdectva u Střezetic). V neposlední řadě chci mezi zde vyfotografovanými osobnostmi poukázat na Egona prince von Thurn und Taxis (1832 -1892), vynikajícího jezdce, po kterém je pojmenován obávaný Taxisův příkop na pardubickém dostihovém závodišti, Princ Egon byl v roce 1856 nadporučíkem 5. dragounského pluku;[251] v období 1860 – 1865 byl rytmistrem 9. husarského pluku[252] a s tímto plukem se vyznamenal ve válce proti Dánsku v roce 1864 (velel 2.eskadroně). / Účastníkem pardubických parforsních honů se později stal také jeho mladší bratr Otto princ von Thurn und Taxis (1840–1876), v období 1863–1866 důstojník 9. husarského pluku, se kterým účastnil válečných kampaní 1864 a 1866. Ottův výše zmiňovaný bratr, princ Egon, v roce 1867 princ Egon mastrovství a o Pardubickou parforsní společnost spravoval až do roku 1871. Pravidelným účastníkem parforsních honu byl také další z pozdějších důstojníků 9. husarského pluku, Georg hrabě Stockau (1837–1922). Jeho otec, Georg Adolf hrabě Stockau, byl členem již od roku 1841. Mladý hrabě Stockau byl v roce 1864 důstojníkem 9. husarského pluku, se kterým se zúčastnil války s Dánskem. Nacházel se tehdy ve 2. eskadroně, které velel rytmistr Egon princ Thurn und Taxix. Mladý Stockau se potom ještě zapojil do prusko-rakouské války r. 1866, kde 24.6. při střetu s pruským předvojem, u Dlouhého Mostu na Liberecku, bojoval po boku mladého Zaitseka a byl svědkem smrti majora Panze, prvního padlého důstojníka v této válce. V roce 1871 Georg hrabě Stockau převzal mastrování pardubické parforsní společnosti od prince Egona Thurn Taxise, tedy od svého spolubojovníka z r. 1864. Jejich otcové, kníže Maxmilian Karl von Thurn und Taxis (1802–1871) a Georg Adolf hrabě von Stockau (1806–1865), patřili k zakladatelům parforsních honů v Pardubicích (od roku 1841).[253] Širší veřejnost ovšem netušila, že společný zájem o parforsní hony a jezdecký sport, není zdaleka jediné, co spojuje hrabata von Stockau s knížecí rodinou Thurn und Taxis.

[251] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, 1856, s. 444.

[252] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1860*, s. 397; *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1865*, s. 403.

[253] Srov. F. THURN und TAXIS, Pardubitz. Parforce-Jagd …, 1990, s. 25-39, s.71-88; M. SVOBODA, Pardubické parforsní hony, 2003, s. 4-20; *K. u. k. Fürst Franz zu Liechtenstein 9. Huşaren Regiments geschichtliche Skizze aus dem Feldzuge 1864*, vydáno důstojníky pluku (autor neuveden), Chrudim 1866; KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

Mezi oběma rodinami existovalo utajované pokrevní příbuzenství.[254]

Ve výše sledovaném období 1856-1859 byli z členy parforsní společnosti pouze tři aktivní důstojníci 9. husarského pluku, právě ti s nejvyššími hodnostmi – vedle zmiňovaného plukovníka a podplukovníka k společnosti patřil ještě major Heinrich hrabě Pappenheim.[255]

Carl Zaitsek ve funkci velitele 9. husarského pluku působil v letech 1854–1859. Od roku 1855 sloužil ve stejném pluku i jeho syn– Carl Johann Zaitsek. V roce 1859 (27. května) byl Zaitsek starší povýšen na generálmajora, v souvislosti s obdrženou funkcí velitele jezdecké brigády.[256] Jeho syn u pluku setrval ještě následujících 17 let.

Generálmajor Zaitsek v roce 1866

V květnu 1866, kdy se schylovalo k válce s Pruskem, docházelo k urychleným organizačním změnám a někteří generálové nově obdrželi velitelské pravomoci, ke kterým by měla náležet hodnost vyšší než ta, která jim stále zůstala. Pokud se v nově přidělené vyšší funkci osvědčili, hned po válce obdrželi příslušnou vyšší hodnost. Tak tomu bylo i v případě generálmajora Zaitseka, k jehož hodnosti za normálních okolností příslušela funkce brigádního velitele. V době válečných příprav byl jmenován velitelem 2. záložní jezdecké divize, se kterou absolvoval celou prusko-rakouskou válku, včetně bitvy u Hradce Králové 3. července 1866. Toho dne se shodou okolností otec i syn nacházeli na levém křídle rakouské sestavy, vzdáleni od sebe jen asi tři kilometry. Rytmistr Zaitsek byl se svou 5. eskadronou 9. husarského pluku u Stěžírek, kde zaujala postavení 1. lehká jízdní divize.

Generálmajor Zaitsek stál od půl desáté dopoledne s 2. záložní jezdeckou divizí v

---

[254] Mladý hrabě Georg hrabě Stockau (1837-1922) nevlastním bratrancem knížecích princů Georga a Otta Thurn Taxisů. Tito tři měli společnou babičku, Terezu Mathyldu Thurn und Taxis. Uvedené dámě se v roce 1802 z manželství narodil Maxmilian Karl (1802-1871), později vládnoucí kníže, otec Egona a Otta. V roce 1806 se kněžně narodil další syn, tentokrát z mimomanželského poměru s Maxmiliánem hrabětem von Lerchenfeld (1772 – 1809). V roce 1816 se kněžně podařilo pro svého nelegitimní syna, Georga Adolfa, získat rakouský hraběcí stav se zpětnou platností od 13.9. 1812. V uvedené souvislosti byl pro tohoto „levobočka“ a jeho budoucí potomky nově vytvořen přídomek „von Stockau“ (podle stejnojmenného zámku na panství hraběcí rodiny von Lerchenfeld). Mladý hrabě Georg von Stockau (1837-1922) byl synem zmíněného Georga Adolfa hraběte von Stockau (1806 – 1865).–více k uvedenému zde Karel KYSILKA, K původu hrabat ze Stockau, majitelů napajedelského panství v polovině 19. století, přístupné na https://docplayer.cz/105455935-Karel-kysilka-k-puvodu-hrabat-ze-stockau-majitelu-napajedelskeho-panstvi-v-polovine-19-stoleti.html
Genealogické údaje k Maxmiliánovi hraběti von Lerchenfeld (1772 – 1809) a k jeho nemanželským potomkům také na https://gedbas.genealogy.net/person/show/1146137334

[255] Srov. M. MACKOVÁ, *Plukovník Ludwig Hohenlohe-Langenburg*, 2012, s. 239-271; M. SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, 2003, s. 4-20; F. THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd …,* 1990, s. 25-39, s.71-88.

[256] „Militärschematismus...“ z roku 1859 na s. 62 uvádí, že Carl Zaitsek (starší) v tomto roce byl velitelem brigády u 2. armádního sboru a také vojenským velitelem Linze.

krytém postavení jihozápadně od obce Bříza. Jeho divizi tvořily dvě brigády, z nichž každá měla dva kyrysnické pluky a jeden hulánský, podporované baterií jízdního dělostřelectva.[257] Až do 3. hodiny odpolední zůstávala tato záložní divize v nečinnosti, tedy skutečně jen v záloze. Důstojníci se od svých jednotek vzdálili na nedaleké návrší, odkud pozorovali průběh bitvy. Jakmile důstojníci viděli, že situace začíná být kritickou, zařadili se zpět k pluku. Mezi 3. a 4. hodinou dopoledne Zaitsekova 2. záložní jezdecká divize v bojové pohotovosti očekávala střet s postupujícími Prusy. V té době se levé křídlo Severní armády stáhlo od Přímu a Pobluze. Mezeru, která tím vznikla, měla zacelit záložní jezdecká divize.

Generálmajor Zaitsek teď z 1. kyrysnického pluku vyčlenil dvě čety a pod vedením rytmistra Peiskera je vyslal k rekognoskaci vpředu ležícího Břízského lesa. Přijíždějící byli přivítáni zuřivou palbou . Zaitsek nechal les postřelovat z obou brigádních baterií a s divizí se o 1500 kroků stáhl. Protože ta neměla žádný prostor k útoku. Východně od Chaloupek byly zformovány divizní kolony. S kyrysníky v prvním sledu a s hulány ve druhém sledu. V tom okamžiku se u záložní jezdecké divize objevil Benedek, velitel armády, a volal na generálmajora Zaitseka:“Bitva je ztracena, kryjte ústup!“. Poté odjel se suitou ke Kuklenám. Mezitím, v jiné části bojiště, 1. a 3. záložní jezdecké divize podnikly mohutný útok, aby kryly ústup pěších jednotek. Tito rakouští kyrysnicí a huláni slavně odrazili pruské jezdectvo u Střezetic, ale poté byli decimováni nepřátelskou pěchotní palbou. Zbylí se obrátili k všeobecnému ústupu.

V půl páté večer už byly na ústupu téměř všechny jednotky Severní armády. Pronásledování vítězných Prusů se pokoušela zadržet dvě sekupení, která na bojišti zůstala jako poslední. Z prostoru Kobyly-Bory (v Plotišti nad Labem) do Prusů bušila palba od armádní dělostřelecké zálohy. Tím druhým seskupením byla 2. záložní jezdecká divize u Chaloupek s oběma obě lehkými jezdeckými divizemi na křídlech.

V 16. 45 se na výšinách u Břízy rozvinuly silné nepřátelské oddíly od všech zbraní a pokoušely se odtud prolomit rakouskou obranu, aby mohly své dnešní vítězství završit pronásledováním a úplným rozvrácením sil protivníka. Generálmajor Zaitsek okamžitě nechal na nepřítele pálit z obou svých baterií. Krátce nato dorazil generálmajor Edelsheim s I. lehkou jízdní divizí, zaujal pozice vedle levého křídla Zaitsekovy divize a nechal z boku ostřelovat svými děly pruské baterie, čímž byl protivník umlčen.

[257] Pavel BĚLINA, Josef FUČÍK, *Válka 1866,* Praha 2005, s. 219

V 17. 30 zajelo do postavení 6 čerstvých pruských baterií. Pod jejich krycí palbou znovu směřovaly proti rakouské armádě kolony pěchoty a jízdy. Během toho záložní jízdní divize Zaitsek napochodovala mezi Svobodné Dvory a Cihelny k Bohdanči, čelem proti severozápadu. Od Charbuzic a z Přímského lesa se vynořily oddíly pruské pěchoty, ale jízdní dělostřelectvo je mířenými ranami zahnalo zpět. Divize pevně držela svou pozici, čímž bylo zaskočeno i nepřátelské jezdectvo, které se stáhlo zpět, aniž by se odvážilo zaútočit.

V 18. hodin se stáhla zpět také 1. lehká jízdní divize. Na bojišti zůstala pouze armádní dělostřelecká záloha v prudkém boji s pruským dělostřelectvem a Zaitsekova 2. záložní divize. Přestože nepřátelská děla z výšiny u Břízy koncentrovala svou palbu na Zaisekovy eskadrony, Zaitsek neoblomně držel pozici. Záložní jízdní divize setrvala rozvinutá a v neustálém pohybu. Prováděla krátké přesuny a obraty, čímž nepříteli značně znesnadnila zastřelování. Navzdory dvouhodinové palbě byly ztráty minimální i díky tomu, že většina nepřátelských granátů zapadla hluboko do rozbředlé půdy a proto neexplodovala.

K 20. hodině večerní byla pruská palba zastavena a téměř úplně ustala na celém bojišti. Zaitsek, který se svou divizí vydal směrem na Kukleny a cestou provedl ještě několik jízdních obratů, se nyní dostal do prostoru severně od mírové prachárny. Zde zavelel zastavit, sesednout a odpočinout si.[258]

V závěrečné fázi bitvy u Hradce Králové se generálmajor Carl Zaitsek von Egbell na svěřeném úseku významně zasloužil o spořádané odpoutání od vítězného protivníka. Se svou divizí vhodně manévroval a odhodlaně hájil pozice. Účinně kryl ústup levého křídla armády a protivníka odradil od pokusů od pronásledování, které mohlo mít nedozírné následky. Zaitsekova 2. záložní jízdní divize byla poslední vojenskou jednotkou, která opustila bitevní pole poté, co po pět hodin od vzniklé katastrofy stála na pozici připravena vystoupit proti vítěznému nepříteli.

Zaitsek polním podmaršálem a majitelem pluku

Carl Zaitsek svou vojenskou kariéru zahájil z pozice prostého vojína a ukončil ji v hodnosti polního podmaršála a druhého majitele hulánského pluku „Schwarzenberg.“ č. 2. Přinejmenším v tomto smyslu byl „Alter Haudegen“ (stará vojna), jak o něm mínili Prusové. Byl také přísný nadřízený–tedy vůči podřízeným náročný, nepochybně. Nebyl absolventem vojenské školy, z čehož bylo možné vyvozovat, že neměl hlubší vojenské znalosti. Přesto se

[258] Ernst WENKE, *Geschichte des K. u. K. 1. böhmischen Dragoner-Regiments Kaiser Franz*, Praha 1896.

v bitvě u Hradce Králové osvědčil jako schopný velitel záložní divize. Byl tím správným mužem na správném místě. Jednal s rozumem a rozvahou. Rozhodoval se včas a nalézal optimální řešení, které měla očekávaný efekt a zároveň minimalizovala ztráty v jeho jednotce. Pokud dle mínění Prusů byl v minulosti „občas trochu zmatený“, tak během bitvy u Hradce Králové nebyl zmatený ani občas, na rozdíl od svého vrchního velitele.

Generálmajor Carl Zaitsek von Egbell byl povýšen na polního podmaršála dne 3. srpna 1866. Druhým majitelem 2. hulánského pluku se stal v roce 1867 a tato čestná funkce mu byla ponechána doživotně… V roce 1870 byl pensionován. Zemřel 25. prosince 1886.[259]

2.4 Carl Johann Zaitsek von Egbell (1838–1895) – další podmaršál, manžel hraběnky

Jak už bylo řečeno, Carl Johann Zaitsek von Egbell (1838-1895) sloužil spolu s otcem v 9. husarském pluku. V seznamu jeho důstojníků se poprvé objevuje v roce 1855 v hodnosti podporučíka 2. třídy.[260] V letech 1854-1866 byl 9. husarský pluk ubytován v Pardubicích a okolí.[261]

Obrázek 10: Rytmistr Carl Johann Zaitsek (1838-1895) okolo r. 1875

V roce 1864 se pluk účastnil války Pruska a Rakouska s Dánskem. Husarský pluk

[259] Srov. Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichisches Staatsarchiv 2007, s. 118.

[260] *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1855.

[261] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

Liechtenstein č. 9, společně s dragounským plukem Windisch-Grätz č. 2, tvořily jedinou jezdeckou brigádu v rakouském pomocném sboru polního podmaršálka Gablenze. V čele 9. husarského pluku stanul nový plukovník–hrabě Nikolaus Pejacsevich von Veröcze (1833–1890).[262] Toho roku byl nadporučík Zaitsek subalterním důstojníkem u 6. eskadrony. Jejím velitelem byl rytmistr 1. třídy Franz Ponz von Panz. Dne 1. února 1864 překročili Rakušané pohraniční řeku Eider u Rendsburgu. Již ráno druhého dne došlo k prvním střetům, do kterých se zapojila i Panzova 6. eskadrona. Největší zásluhy si Panzovi husaři vydobyli během bojů v okolí Oeversee, mezi 6. a 9. únorem 1864.

V těchto mrazivých dnech nadporučík Zaitsek u své eskadrony nebyl. Nacházel se v Centrální jezdecké škole ve Vídni, kam byl odvelen ještě před vypovězením války Dánsku. K 9. husarskému pluku přicestoval až 16. července 1864. Pluk tehdy tábořil u Limfjordu, což je systém průlivů na severu země. Do Dánska přijel opásán šavlí vzoru 1861 v těžkém bojovém provedení, se širokou a naostřenou čepelí. Dostavil se však pozdě. K bojovým akcím už nebyla příležitost. Příměří trvalo, přestože se mírová jednání protahovala. K podepsání mírové smlouvy došlo teprve 30. října 1864 ve Vídni a liechtensteinští husaři se vydali na zpáteční cestu. 4. prosince se jednotlivé eskadrony 9. husarského pluku navrátily do svých mírových garnizon v Pardubicích a okolí.[263]

1866 – přípravy na válku

V roce 1865 byl Carl von Zaitsek mladší povýšen na rytmistra 2. třídy a v roce 1866, nedlouho před vypuknutím války, mu bylo svěřeno velení 5. eskadrony. Ta tehdy sídlila v nově zbudovaných kasárnách v Dašicích, jižně od Pardubic.

Napětí mezi někdejšími spojenci narůstalo již v prvních měsících roku 1866. Koncem března se Rakousko připravovalo k mobilizaci. Rozkaz k jejímu provedení byl vydán na konci dubna. 9. husarský pluk byl přidělen k jezdecké brigádě plukovníka Johanna von Appela a ta byla včleněna do 1. lehké jezdecké divize generálmajora Leopolda von Edelsheima. Vedle našich husarů a baterie jízdního dělostřelectva, byl součástí Appelovy brigády ještě 2. dragounský pluk, po jehož boku Liechteinsteinovi 9. husaři bojovali již v Dánsku.

---

[262] Jinak také „Pejačević de Virovitica“, neboť pocházel ze starobylého a významného rodu z území dnešního Chorvatska, z oblasti Slavonie. Členové rodu zastávali významné funkce nejen v rakouské armádě (jeho otec Alexander generálmajorem, děd Antun polním podmaršálkem a nositelem komandérského kříže Řádu Marie Terezie), ale i v zemské správě (pozdější příslušníci rodu zastávali funkci chorvatských bánů, mezi lety 1881 – 1917).

[263] Srov. *K. u. k. Fürst Franz zu Liechtenstein 9. Huşaren Regiments geschichtliche Skizze aus dem Feldzuge 1864*, vydáno důstojníky pluku (autor neuveden), Chrudim 1866; KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

Dne 19. května 9. husarský pluk opustil svá kasárna a vydal se směrem na Dvůr Králové nad Labem. V rámci 1. lehké jezdecké divize potom střežil severní hranice před očekávaným vpádem Prusů. Štáb brigády a pluku byl umístěn do Turnova. Probíhala polní cvičení, střelecký výcvik, nácviky poplachů ... „*Dobrá disciplína a morálka, výborný důstojnický sbor…“,* pochvaloval si velitel brigády plukovník Appel.

Na severu Čech, v jedné z oblastí očekávaného pruského vpádu, byly jen slabé strážní jednotky. Setnina polních myslivců, umístěná v Příchovicích u Tanvaldu, tvořila při severní hranici jen osamocenou a nicotnou položku. Významnějších tělesem zde byla pouze 1. lehká jezdecká divize. Generálmajor Edelsheim stál před úkolem monitorovat poměrně velké pohraniční pásmo. Proto musel své omezené síly rozdělit a rozptýlit do jezdeckých oddílů. Jejich úkolem bylo pozorovat a hlásit pohyby Prusů. Případně měly i zdržovat nepřátelský postup k jizerské nížině. Čelily při tom mnohonásobné pruské přesile.

Zaitsekova 5. eskadrona byla uvolněna z divizionu majora Panze a odeslána ke Smržovce. Také další části 9. husarského pluku působily odděleně. V Železném Brodě se nacházela 3. a 4. eskadrona, u Turnova byla 1. a 6. eskadrona, včetně plukovníka Pejacseviche a majora Panze.[264] V mírové posádce byla ponechána 2. eskadrona jako depotní.[265]

23. 6. 1866 u Liberce

Dne 23. června 1866 časně ráno překročila 1. pruská armáda zemské hranice na severu Čech (v prostoru Hrádek nad Nisou–Frýdlant v Čechách).*[266]* Jako obří lavina se Prusové sunuli údolími přes pohraniční hvozdy. Od Chrastavy postupovala k Liberci 7. pěší divize a od Oldřichova v Hájích se přibližovala 6. pěší divize. Ta překročila zemské hranice v půl sedmé ráno u Srbské a přes Raspenavu pokračovala na Liberec.

Rytmistr Zaitsek obdržel telegrafický rozkaz z divizního velitelství, aby se se svou 5. eskadronou přesunul ze Smržovky směrem k Liberci, kde měl navázat spojení s tam stojící brigádou generálmajora Ignatze von Fratricsevicse. V 11.30 hod. Zaitsek dorazil do Růžodolu. U Ostašova se setkal s generálmajorem Fratricsevicsem a s necelým půldruhým stem svých husarů skromně posílil jeho jezdeckou brigádu. Směrem k hranicím, proti 6. pruské pěší divizi, byla vyslána hlídka čtyř jezdců z 9. husarského pluku, aby pozorovala nástup Prusů. Hlídku tvořil desátník Ivány a tři prostí husaři. Rytmistr Zaitsek se k hlídce připojil. Zdánlivě rutinní

---

[264] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

[265] To, že 2. eskadrona byla depotní, platí pouze částečně, protože 105 mužů a 111 koní bylo rozptýleno mezi 5 polních eskadron a zbytek eskadrony v počtu 56 mužů a 30 koní odpochodoval 30. 4. z Chlumce n. C. do Heřmanova Městce – srov. Korda (1903), s. 285; Náhlovský (2010), s. 105.

[266] srov. NÁHLOVSKÝ (2009), s. 14

pozorovatelská mise přerostla v ozbrojený střet. Na základě plukovní kroniky a dalších pramenů se nyní pokusím rekonstruovat průběh této dramatické události.

Jihozápadně od Mníšku se nachází obec Stráž nad Nisou. V roce 1866 je známa pod německým názvem Habendorf, respektive Alt-Habendorf. V jejím centru, poblíž kostela, je bývalý panský dvůr a v něm textilní továrna. Je odpoledne 23. června 1866. Kolem textilky i kostela projíždí rakouská jízdní hlídka od 5. eskadrony 9. husarského pluku. Husarská hlídka za kostelem zabočuje vpravo a pokračuje po cestě stoupající vzhůru. Jedou směrem na Mníšek. Stále se ještě pohybují v Habendorfu, zástavbu zde tvoří roubená venkovská stavení.

Potkávají selský povoz. Rytmistr Zaitsek zastavuje, aby se dotázal na Prusy. Dozvídá se o přítomnosti většího oddílu pruských jezdců. Místní je zahlédli na druhé straně, u Oldřichova v Hájích. Rytmistr posílá hlídku vpřed na průzkum. Sám obrací a vydává se zpět pro posily. V záloze má připraveny své dvě čety, ale k napadení nepřátelské jízdy potřebuje souhlas generálmajora Fratricsevicse. Opatrný Fratricsevics se nechce nechat vtáhnout do většího střetu a souhlasí pouze s vysláním jediné čety pro nejnutnější zabezpečení průzkumu. Průzkumné oddíly nemají vyhledávat boj, ale při prvním kontaktu se stáhnout. Tato obezřetnost je podmíněna faktem, že generálmajor nyní disponuje necelými šesti eskadronami, rozptýlenými po okolí a jeho jízdní baterie zůstala u Dlouhého Mostu. Vlastní pěchota nikde, tedy v nedohlednu. Ze dvou stran se přibližují dvě pruské divize. Pokud se zaplete do potyčky, pak má dvě možnosti–buď být hned smeten drtivou přesilou anebo si odříznout cestu k ústupu. Výsledek by byl v podstatě stejný. Rytmistr Zaitsek to vidí jinak. Jeho muži jsou ohroženi. Musí čelit pruské přesile. Možná už v tuto chvíli! Nechce je nechat vykrvácet. Svou 1. četu už vyslal jako posilu, o své vůli. Nyní očekává dodatečný souhlas svého nadřízeného a k tomu ještě další posilu, alespoň v podobě své 2. čety. Od osmadvacetiletého rytmistra je to vůči generálovi přinejmenším troufalost. Zejména když Fratricsevics má ještě v živé paměti, že tento potřeštěný mladík a další dva jemu podobní si na včerejšek naplánovali výpad na pruské území.[267] Nicméně Zaitsek je divizionářův syn. V neposlední řadě Fratricsevics musí připustit, že napadení osamocené čety přesilou je nyní reálné, včetně rizika citelných ztrát nebo zajetí. Je

[267] Rytmistr Zaitsek měl v úmyslu 22. 6. vpadout na pruské území–se svým oddílem, společně s dragouny rytmistra Arenberga z 2. dragounského pluku a myslivci setníka Masta z 18. praporu polních myslivců. Naštěstí se o jejich úmyslu velení divize dozvědělo včas a mohlo tuto „diverzi" zamítnout jako zbytečnou provokaci. Srov.: *Geschichte des k. u. k. Husaren–Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9.,* s. 291: *Divizní velitelství zamítlo podnik smluvený* na 22. 6. mezi r*ytmistrem Zaitsekem, setníkem myslivců Mastem a rytmistrem princem Arenbergem od Windischgraetzových dragounů. Jmenovaní chtěli zamýšlenou akcí znepokojit Prusy a jim oplatit poplach, který způsobili 19. června (*průnik pruské pěší setniny do Polubného, mezi Harrachovem a Desnou – pozn. JK). *Rytmistr Zaitsek, který kvůli tomu již v noci* (z 21. na 22. 6.) *směřoval do Polubného, se musel vrátit zpět do Smržovky* (nechybělo mnoho a rytmistr Zaitsek by zahájil válku o několik hodin dříve než Prusové, neboť oficiální oznámení války bylo předáno ze strany pruské 1. armády prostřednictvím parlamentáře majora Raucha až během dopoledne 23.6.–pozn. JK).

proto nezbytné poskytnout alespoň minimální posilu. Generálmajor Fratricsevics dává pokyn svému ordonačnímu důstojníkovi nadporučíku hraběti Ernstu Corethovi. Ten má přivést Zaitsekovu 2. četu, aby v případě potřeby zasáhla a podpořila již vyslanou 1. četu. Zaitsek chce co nejdříve získat přehled o situaci svých předsunutých oddílů (tj. hlídky a čety). Proto nemešká a sám se vydává napřed, jen v doprovodu svého trubače.[268]

Patrola napadena

Mezitím se nadporučík Ambró, kterého Zaitsek vyslal s 1. četou, vydává směrem na Oldřichov v Hájích. Projede Habendorfem, opustí silnici a jede východně podél okraje lesa. Jezdci jsou ve střehu. Každou chvíli se mohou střetnout s nepřítelem. Jádro jednotky tvoří ostřílení mazáci z dánské války. Před hlavním vojem první čety se obezřetně pohybuje patrola: desátník Ivány se třemi husary. Tato hlídka zahlédne v blízkosti lesa modravý shluk dvaceti až třiceti jezdců. Jak se potom zjistí, jsou z 2. čety 5. eskadrony braniborského dragounského pluku č. 2. Četu vede poručík Gustav von Haugwitz. Pruská četa se náhle otočí a jede zpět. Nadporučík von Ambró ji se svou četou pronásleduje.

Vypadá to, že se Prusové chtějí vyhnout střetu. Jedou však přivolat posilu–hlavní část pruské 5. eskadrony. Ta je připravena na nedaleké silnici. Pruským dragounům zde velí nadporučík Ernst von der Planitz. Na jeho pokyn se oddíl v sedlech chopí zbraní. Zatřpytí se odlesky rychle zdvíhaných karabin a zazní první výstřely. Karta se obrací. Prusové jsou v přesile. Nadporučík Ambró velí *Kehrt euch!* (Čelem vzad!). Se svou četou cválá zpět k silnici. Pruská četa vyráží do útoku. Rakouští husaři mají v patách tytéž dragouny, které ještě před chvílí pronásledovali. Odehnaná pruská hlídka je nyní na čele pronásledovatelů. Svobodník Arnold s dragouny Fehlingem, Rapschem a Fröhlichem se ženou jako diví. Následuje poručík Haugwitz se svojí 2. četou. Nadporučíku Ambró a jeho 1. četě hrozí obklíčení. Únikovou cestu se jim chystá přehradit nadporučík von der Planitz. Ten se s hlavní částí eskadrony pokouší husarům nadjet po silnici. Nadporučík Ambró zažívá horké chvíle. Katastrofa je na spadnutí a situace rakouské husarské 1. čety je kritická.[269]

Husarský kousek

Rytmistr Zaitsek obtížnou situaci svých mužů předvídal a včas učinil opatření. Posila je už na cestě. Je to 2. četa, kterou přivádí ordonanční důstojník nadporučík Coreth. Velitelem čety

[268] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

[269] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

je podporučík 2. třídy Carl von Tóth. Také Tóth je ostřílený veterán dánského tažení, a navíc bravurní jezdec. S pruskými kavaleristy se naposledy utkal 11. listopadu 1864, na konci dánského tažení. Tehdy ovšem šlo o přátelské jezdecké soutěžení mezi spojeneckými důstojníky, ze kterého vyšel Tóth jako vítěz. Někdejší soupeři a spolustolovníci dnes přišli bez pozvání. Bratření se nekoná. Zápas ovšem bude. Přesněji řečeno, jezdecké utkání na šavle. Tóth spoléhá na pádnou jezdeckou šavli vzor 1861.

Nyní vede 2. četu Habendorfem, po silnici směřující na Krásnou Studánku. Husaři jedou v koloně. Cesta stoupá do táhlého svahu. Čelní dvojici tvoří Coreth a Tóth.

Rytmistr Zaitsek nečekal a vyjel napřed, jen v doprovodu svého trubače. Mají náskok 200 nebo 300 metrů. Teď jsou již za hřebenem. Zvolna sjíždějí po studánecké cestě, po levé straně lemované venkovskými domky Starého Habendorfu. Zaitsek náhle zaslechne vzdálené výstřely. Venkovská stavení mu brání ve výhledu. V polovině svahu, před č. p. 81, je mezi domy proluka. Zaitsek sem rychle zabočuje. Projede kolem stodoly. U zahrady se zastaví. Před ním se otevírá panorama svažujících se polí a vzdálenějších kopců, luk a lesíků. V dáli se ozývají jednotlivé výstřely. Zaitsek vidí, jak z protilehlého svahu uhání shluk jezdců. Jsou to jeho husaři z 1. čety pronásledovaní pruskými dragouny.

Rytmistr Zaitsek obrací, jeho 2. četa právě přijíždí k proluce. Zaitsek ji staví jako skrytou zálohu – nejprve za stodolu. Poté s nimi popojíždí blíže k silnici, ke které se údolím pod nimi přibližuje 1. četa a hned za ní pruští dragouni. Husaři nyní stojí v dvojstupu podél domu č.p. 81, jehož boční stěna je ukrývá při pohledu ze silnice. Zaitsek právě obrací koně, když za svými zády slyší střelbu. Otočí se v sedle a vidí, že po silnici se ženou nepřátelští dragouni s karabinami v ruce. Pronásledovaní a za nimi hned jejich pronásledovatelé. Když kolem projíždí poslední nic netušící pruský dragoun, zazní rytmistrův povel: *„Marsch!“* Stupňované napětí přechází v náhlý pocit bojové euforie. Celá 2. četa se vrhá prudce vpřed.

Zaitsekovi husaři napadají oddíl pruských jezdců z boku a zezadu. Zaitsek, společně s čelní dvojicí svých husarů, se vrhá rovnou přes silniční příkop. Muži v dvojstupu za nimi učiní půlobrat, v prudkém nájezdu přecházejí do zdvojené útočné linie. Jezdci jsou nyní mohutným ramenem, které obloukem dopadá na Prusy. Na samém jeho okraji se žene nominální velitel 2. čety, poručík von Tóth. Také jeho kůň překonává silniční příkop. Ve skoku prudce vráží do nepřátelských jezdců. Tóth se neudrží v sedle. Padá na zem. Stejně tak vojín Johann Szelle a jakýsi další husar. Tóth se zase rychle vzchopí. Když naskakuje na svého koně, cosi mu prosviští kolem hlavy. Ohlédne se. Zahlédne ještě ústí revolveru v ruce nepřátelského důstojníka, ale to

už pruský poručík Gustav von Haugwitz[270] obrací koně a uniká prolukou do polí. Také vojín Johann Szelle se rychle zvedá ze země. Jeho kůň se po nárazu splašil a odběhl. Husar holýma rukama strhává nejbližšího nepřátelského dragouna ze sedla a nasedá na ukořistěného koně.

Nečekaný úder pruské pronásledovatele okamžitě zastavuje. Pokoušejí se obrátit, ale jsou tlačeni zadními řadami, na které dotírá Zaitsekova 2. četa. Nyní jsou napadeni i čelně, neboť dříve pronásledovaná 1. četa se obrátila a připojila k útoku. Rakouští husaři na pruské dragouny dotírají hned ze tří stran.

Prusům zbývá jediná úniková cesta – prolukou u č. p. 81 a poté přes pole pryč, směrem ke Krásné Studánce. Obě Zaitsekovy čety jsou jim v patách. Rytmistr Zaitsek kříží cestu poručíku Haugwitzovi, veliteli pruské dragounské čety. Zaitsek se napřahuje. Haugwitz také, ale s nepatrným zpožděním. Haugwitz se na poslední chvíli pokouší přejít z útoku do obrany. Nestačí se už ale vykrýt. Zaitsek jej sekem šavle zasahuje do hrudi. Síla úderu Haugwitze zvrátí dozadu.Zaitsek se za ním ani neohlédne a žene se vpřed, pronásledovat další dragouny. Zezadu přijíždí husar Emerich Mester a otřeseného pruského důstojníka strhává s koně. Po dopadu má pohmožděno levé rameno. Přesto se rychle vzchopí a sahá po revolveru. Husaři opěšalého Haugwitze nechávají stranou a pokračují v pronásledování pruských jezdců.

Boj se přesouvá na pole mezi Habendorfem a Krásnou Studánkou. Rakouští husaři své pověsti obávaných kavaleristů nezůstávají nic dlužni. Ke zkušeným veteránům patří četař Ludwig Kuhn a vojín Kósa. Kuhn bere do zajetí dva dragouny i s koňmi. Kósa zajímá jednoho dragouna. Dovedně si počíná také strážmistr Johann Lettey a husar Johann Szelle. Vojíni Anton Kulifai, Michael Kecskés a Franz Takácz se bijí jako lvi, ačkoliv utržili četná zranění. Napadená pruská četa mezitím dostává posily. Jsou to další tři čety 5. eskadrony braniborského dragounského pluku č. 2.

Jedna z těchto pruských čet se žene útokem čelně přes pole. Vede ji poručík Robert von

---

[270] Podle *Die Kavalleriebrigade Fratricsevics in der Zeit vom 14. mai bis 4. Juli 1866*, str. 80, měly padnout 4 výstřely z revolveru (zmiňuje Náhlovský, s. 62). Theodor Fontane (*Der deutsches Krieg von 1866*, I. díl) uvádí veršovánku („píseň“) složenou předmětným braniborským dragounským plukem č. 2, kde se u této příležitosti mimo jiné praví, že „Heydt nádherně útočil, Pigur šest pobil, Haugwitz udatně střílel“ a že „uherští husaři prchali“. Samotný Fontane interpretuje průběh a výsledek jezdecké srážky u Stráže nad Nisou 23. 6. 1866 následovně: *Na čele levé křídelní kolony pochodoval braniborský dragounský pluk č. 2. Nově vytvořená 5. eskadrona byla na čele. Také v blízkosti Mníšku (tak jako desátí husaři) narazila na nepřítele. Dvě čety pod vedením poručíka von Haugwitze a von Heydta ihned zaútočily, přinutily protivníka k rychlému útěku, ukořistily koně a získaly zajatce. Poručík von Haugwitz byl lehce raněn. Nepřítel zanechal na poli několik mrtvých.* (Ve skutečnosti na rakouské straně zemřel pouze 1 kůň, tři rakouští husaři utrpěli vážnější zranění, převážně sečnými ranami. Jmenovitě husaři Kulifai, Kecskés a Takáts. Žádný z nich nezůstal na bojišti ani nebyl zajat. Do zajetí se dostal pouze husar Czismarik se svým koněm, neboť ten se mu splašil. Další rakouské ztráty představovaly už jen 2 zranění koně).

der Heydt. Zbylé dvě dragounské čety vpadávají od sinice do boku Zaitsekových husarů. Bojem rozběsnění husaři jsou jako roj divokých včel. Po chvíli počáteční nápor pruských posil ochabuje. Prusové zastavili postup a znovu kvapně obracejí. Husaři je pronásledují až ke Krásné Studánce. Zde jsou ostřelováni. Palba se ozývá z dobře chráněných pozic mezi domy. Tam je rozmístěna pruská lehká pěchota–myslivci braniborského mysliveckého praporu č. 3. Pod ordonančním důstojníkem hrabětem Corethem klesá zraněný kůň. Také dva další husarští koně jsou zraněni střelbou. Vojínu Čižmárikovi se splašil kůň a nese jej k pruským pozicím. Rytmistr Zaitsek přikazuje zatroubit na ústup.

Na výšinách u Habendorfu se objevuje skupina jezdců. Generálmajor Fratricsevics se svým štábem pozoruje závěrečnou fázi šarvátky. Opodál stojí posily, které nakonec sám přivedl. Jsou to dvě eskadrony 10. husarského pluku a také ještě druhá polovina Zaitsekovy eskadrony. Je však už rozhodnuto.[271]

Rytmistr se osvědčil

Zaitsek náročnou situaci ve Stráži nad Nisou (Habendorfu) zvládl úspěšně, přestože mu generálmajor Fratricsevics poskytl jen omezené síly. Mladý rytmistr se zde osvědčil přímo v boji. Zároveň projevil vlastnosti, které generálmajor Fratricsevics ve svém hlášení charakterizoval třemi slovy–*prozíravost, rozhodnost, statečnost"*[272].

Po návratu od Krásné Studáky postavil Zaitsek obě čety na výchozí stanoviště v proluce u č.p. 81. Zde nějakou dobu setrvají. Pruské předsunuté oddíly však zůstávají pasivní a jejich postup je pro daný okamžik přerušen, ale k večeru znovu postoupí k Liberci. Navečer jsou Zaitsekovi muži v Habendorfu vystřídáni jinými oddíly. Okolo půl deváté večer opouští Fratricsevicsova brigáda Stráž nad Nisou a Ostašov. Všichni se vydávají k Dlouhému Mostu, kde nocují.[273]

I přes nevlídné počasí panovala mezi Zaitsekovými husary veselá nálada. Vyprávěli si o jezdecké bitce s pruskými dragouny. Předchozí frustraci vystřídalo nadšení z úspěšné potyčky v Habendorfu. Už nebudou jen přihlížet, jak se vetřelci rozlézají po jejich zemi. A rytmistr Zaitsek si konečně vysloužil všeobecné uznání. Přestali v něm vidět prominentního generálova

---

[271] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

[272] „*Generálmajor v. Fratricsevics ve své relaci o událostech toho dne se vyjádřil o oboji půleskadrony zvláště pochvalně a zmínil se jmenovitě o prozíravosti, rozhodnosti a statečnosti rytmistra von Zaitsek, statečnosti nadporučíka von Ambró a poručíka von Tóth."* – Korda (1903), s. 294. Ještě téhož roku byl Zaitsek vyznamenán Vojenským záslužným křížem s válečnou dekorací.

[273] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

synka. Bude zapomenuto, že hlavní část dánského tažení strávil v závětří jezdecké školy. V devátém husarském pluku si každý bude pamatovat Zaitseka takového, jakým se ukázal během uplynulého dne.

24. 6. 1866 – Dlouhý Most

V neděli 24. června od rána panovala hustá mlha, která se začala rozpouštět teprve kolem poledne. Unavení muži Fratricsevicsovy brigády se stáhli z Dlouhého Mostu, aby na předních postech byli vystřídáni čerstvými silami z Apellovy brigády. Zaitsekovým husarům z. 1. a 2. čety po jejich náročném dni v Habendorfu oddechu dopřáno nebylo. Jeho 5. eskadrona nebyla ani doplněna o 3. a 4. četu, neboť ty byly detašovány ve vzdálenějším okolí a do následného jezdeckého střetu nezasáhly. V exponovaném postavení, přímo u Dlouhého Mostu, tak byla vedle poloviny Zaitsekovy 5. eskadrony ještě polovina 6. eskadrony a k tomu 1. eskadrona. Tyto části 9. husarského pluku ve svém součtu odpovídaly síle pouhých dvou eskadron, tj. asi 300 mužů. Přesto zde byl přítomen štáb pluku reprezentovaný plukovníkem Pejacsevichem a majorem Panzem[274].

Vzhledem k tomu, že proti postupujícím Prusům stála jen malá část 9. husarského pluku, byla do okolí Dlouhého Mostu přesunuta ještě část 10. husarského pluku. Jeho eskadrony zaujaly předsunuté pozice, zajišťovaly boky a týl stanoviště u Dlouhého Mostu hájeného oddíly 9. husarského pluku. Ještě dřív, než se přiblížili k Prusům, velitel 10. husarského pluku se sám vyřadil z boje. Plukovník Coloman hrabě Hunyady de Kéthely chtěl po deštivé noci zkontrolovat, jestli náboje jeho revolveru nenatáhly vlhkost. Revolver položil na levou ruku a pravou natáhl kohout, který mu vyklouzl, zbraň vystřelila a střela ho zranila na kloubu palce levé ruky. Naštěstí byl přítomen podplukovník Jäger von Weidenek, který mohl převzít velení jednotky.

Ze stanoviště rakouských husarů na návrší jižně od Dlouhého Mostu bylo možné rozeznat silná pruská uskupení postupujících proti této obci. Velitel jízdní brigády plukovník von Appel se se svým štábem vrátil z obhlídky. Pověřil velitele 9. husarského pluku, aby s 1. a 5. eskadronou zaútočil na nepřítele a pokusil se zpomalit jeho postup. Plukovník hrabě Nicolaus Pejacsevich von Veröcze se s oběma eskadronami přesunul na severozápadní okraj Dlouhého Mostu. Zde rozdělil úkoly. Neprve zaútočí 1. eskadrona. Jako záloha ji bude následovat polovina 5. eskadrony vedená rytmistrem Zaitsekem. Z 1. eskadrony bude vyčleněna 4. četa

[274] 3. a 4. eskadrona byly odeslány do Železného Brodu, druhá polovina 6. eskadrony zůstala až u Hodkovic nad Mohelkou jako ostraha jízdní baterie.

nadporučíka Schlesingera.

Schlesingerova patrola se rozděluje do hlídek, které jako tykadla prozkoumávají terén před hlavním vojem. Jedna z hlídek jede přes mokrou louku západně od Dlouhého Mostu. Náhle zarachotí výstřely. Na silnici vedoucí od Doubí je pruská pěchota a střílí na husary. Ze čtyřčlenné hlídky jsou dva husaři smrtelně zraněni–vojíni Süttö a Horváth. Ve válce s Pruskem má 9. husarský pluk své první padlé. Husar Michael Garanz, člen ostřelované hlídky, jako zázrakem zůstal nezraněn. Podává veliteli patroly hlášení o pozici nepřátel a rozohněně žádá o útok na pruské hulány za vrškem. Svým zápalem a odhodláním nakonec strhne nadporučíka Schlesingera ke smělému, ale riskantnímu činu.

Schlesinger se svou četou rychle zdolává podmáčenou stráň. Za návrším stojí dvě uskupení pruských hulánů. Schlesinger se rozhodne zaútočit na četu u silnice. Po krátké potyčce ji obrací na útěk. Při pronásledování se husaři dostávají nebezpečně blízko k pruské pěchotě a vystavují se jejímu ostřelování. Nadporučík Schlesinger obrací 4. četu zpět a vrací se do výchozího postavení. Na shromaždišti je teď seřazena 1. eskadrona a napravo od ní polovina 5. eskadrony. Před každou z obou jednotek sedí na koních oba rytmistři 1. třídy – Georg hrabě Stockau a Zaitsek von Egbell. Jsou zde i štábní důstojníci–major Franz Ponz von Panz a plukovník Nicolaus hrabě Pejacsevich von Veröcze, velitel 9. husarského pluku.

Pejacsevich se právě chystá zaútočit na pruské postavení za nedalekým návrším, vtom ale přijíždí kurýr a předává plukovníkovi rozkaz od velitele brigády. Plukovník má zastavit další postup, protože nepřítel je v převaze a jeho síla narůstá. Pejacsevich navenek reaguje s kamennou tváří, ale to je jen zdání. Ve svém nitru rychle zvažuje situaci. Zůstat stát? Nepřítel je za návrším sto kroků od nás! Máme snad nehnutě čekat, až se Prusové objeví na obzoru a spustí palbu? A co potom? Pejacsevich se rozhlédne po vyrovnaných řadách mužstva. Všude kolem jiskrný pohled, sebevědomé nadšení a odhodlanost k boji. Mají důvěru v něj, v jednotku i v sebe samé. Navzdory brigádnímu rozkazu plukovník Pejacsevich dává povel k útoku. Takové rozhodnutí může ospravedlnit jedině úspěch!

Na čele 1. eskadrony vyjíždí rytmistr Stockau, napravo od něj jede plukovník Pejacsevich, následován svými pobočníky a ordonancemi. Na levém křídle téže eskadrony se k jejímu postupu spontánně připojuje major Panz. Hlavní síla úderu spočívá na 1. eskadroně. Těsně vpravo ji následuje rytmistr Zaitsek s polovinou své 5. eskadrony jako záloha. Zaitsekova půleskadrona, tvořená 1. a 2. četou, postupuje nevýhodným terénem a ocitá se v roklině. Zaitsek zde ztrácí přehled o dalším vývoji. Zaslechne výstřely a nevidí nic. Nad ním je strmý svah. Netuší, že v té chvíli byl smrtelně zasažen jeho přímý nadřízený major Ponz von Panz.

Obrázek 11: Dlouhý Most 24.6. 1866 - zraněný major Panz na detailu obrazu (W. Emelé, 1869)

Rytmistr Stockau pak popsal střet s pruskými hulány následovně: „*Přijížděli jsme* (k pruským hulánům) *a ještě, než jsme se s nimi srazili, obdrželi jsme pěchotní palbu zleva. Když jsem se tam ohlédl, viděl jsem majora von Panze klesat ze sedla. Vzápětí jsem zpozoroval z vrávoravého pohybu svého koně a toku krve, která mu vytryskla z krku a prsou, že je raněný. Velel jsem Marš - Marš! Zaslechl jsem ještě kokrhání husara Vergera, který je uměl tak dokonale napodobit, že doslova elektrizoval celou eskadronu. Potom jsem odrazil jednu nepřátelskou píku, pak ucítil bolest, trhnutí* (následkem vpichu a zpětného vytažení hrotu píky) *a vzápětí mě opouštělo vědomí. Jen v uších jsem ještě slyšel zvonivé dopady šavlí na píky.“*[275]

Z doliny, kde stojí v záloze Zaitsekova půleskadrona, je jenom slyšet střelbu pěchoty, řinčení zbraní a bojové výkřiky. Koně i lidé začínají být neklidní. Husaři netrpělivě očekávají rytmistrův povel. Neklid vzrůstá, když se přímo nad nimi, na okraji svahu, vynořují a mizí jednotliví huláni. Jsou to viditelné okraje vzájemně propleteného klubka zápasících jezdců. Rytmistr Zaitsek se konečně odhodlává k činu. S oběma četami přechází do útoku. Činí tak ale ve chvíli, kdy se plukovník Pejacsevich rozhodl jezdecký boj ukončit. Zaitsek se svou půleskadronou vyjíždí na návrší a zapojuje se do jezdecké bitky. Náhle se u něj objevuje plukovník Pejacsevich. Nařizuje Zaitsekovi zastavit útok a zároveň ho žádá, aby mu pomohl vyvést z boje obě eskadrony zpět na shromaždiště. Velitel 1. eskadrony rytmistr Stockau je v té chvíli ještě nezvěstný. Husaři se stahují zpět za návrší, z dosahu střelby pruské pěchoty. Po chvíli na shromaždiště přijíždí i rytmistr Stockau na koni, kterého mu poskytl strážmistr Malovány. Hrabě Stockau krvácí na hrudi a na bérci po bodnutích pruskou píkou. Poté, co z důvodu zranění předal velení svému zástupci, s hlasitým projevem nesouhlasu opouští bojiště

[275] KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

a svou 1. eskadronu.[276]

Jezdecká srážka u Dlouhého Mostu sice způsobila určité pozastavení pruského postupu, ale z hlediska vývoje následných válečných událostí šlo o nepatrnou epizodu. Přesto se Dlouhý Most výrazně zapsal do dějin prusko-rakouské války jako místo, kde si smrt našla svého prvního rakouského důstojníka– majora Franze Ponze von Panze.

Společně se svou eskadronou a 9. husarským plukem se Zaitsek úspěšně probojoval i zbývající částí válečné kampaně–26. června u Sychrova, 29. června u Jičína, 3. července u Hradce Králové a potom v řadě dílčích bojů při ústupu rakouské armády, naposledy 10. července 1866 u Polné, při srážce předních stráží.

Po válce (1867 až 1895)

Z prusko-rakouské války si Zaitsek přinesl svou šavli a také již zmíněné vyznamenání – Vojenský záslužný kříž s válečnou dekorací. Povýšen nebyl[277] I přes své zásluhy z prusko-rakouské války roku 1866 ve své hodnosti setrval ještě dlouho po jejím ukončení, jedenáct let. Po tu dobu také zůstal u 9. husarského pluku.

Dne 29. ledna 1867 se v Enzersdorfu konala svatba. Vdávala se osmnáctiletá Luisa, dcera Filipa hraběte Spagen von Uyternesse a Vizenzie, rozené hraběnky Berchtoldové. Ženichem byl rytmistr Carl Zaitsek von Egbell. S mladičkou hraběnkou se zřejmě seznámil prostřednictvím jejího bratra Josefa hraběte Spangen, který byl podporučíkem v Zaitsekově 5. eskadroně.

Předzvěstí budoucího Zaitsekova služebního vzestupu se stala skutečnost, že se v roce 1873 stal frekventantem Válečné školy ve Vídni. V roce 1877 se konečně dočkal povýšení na majora. Zároveň byl přeložen k 11. husarskému pluku Alexandra knížete von Württemberg. V následujících letech už postupoval ve vojenských hodnostech strměji. V roce 1881 byl povýšen do hodnosti podplukovníka a již dva roky poté, v roce 1883, se stal plukovníkem 14. husarského pluku Vladimíra, velkoknížete ruského. Dne 1. listopadu 1888 obdržel hodnost generálmajora.

---

[276] Srov. KORDA, *Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903. Sopron 1903.

[277] Svou roli zde možná sehrálo více okolností najednou. V roce 1866 bylo Zaitsekovi teprve 28 let. Jeho poslední povýšení (na rytmistra 1. tř.) se uskutečnilo o rok dříve, v roce 1865. Vyznamenal se sice 23. 6. 1866 u Stráže nad Nisou, ale v Dánsku r. 1864 se příliš nepředvedl. Dne 18. 7. 1866 byli na majora povýšeni hned dva důstojníci z 9. husarském pluku–rytmistři Lamberg a Krenosz. Oba se vyznamenali již v r. 1864. Philipp hrabě Lamberg byl služebně starší než Zaitsek, za válku r. 1864 získal Nejvyšší pochvalné uznání. Dne 6. 2. 1864 byl zraněn v boji u Helligbeku. Také Karl Krenosz obržel za válku s Dánskem Nejvyšší pochvalné uznání. V roce 1866 byl vyznamenán Vojenským záslužným křížem s válečnou dekorací–stejně jako Zaitsek a dalších šest důstojníků z pluku (rytmistři hrabě Stockau a svobodný pán Ambrozy, nadporučíci Schlesinger, Ambró, Tóth a Maxon de Rövid). Celková prodleva následujících 11 let, než Zaitsek obdržel další povýšení, již tak zřejmé vysvětlení nemá.

O necelých šest let později, dne 1. května 1894, byl Carl Johann Zaitsek povýšen na polního podmaršálka.[278]

Jeho otci osud popřál setrvat v hodnosti polního podmaršálka téměř dvacet let. Syn si stejného postavení užil necelý rok. Smrt si pro něj přišla do hotelového pokoje v letovisku Abbazia (nyní Opatija). Polní podmaršálek Carl Zaitsek von Egbell mladší tam zemřel v noci ze 7. na 8. září 1895.[279]

Fotografie důstojnického sboru 9. husarského pluku z r. 1863

Při pátrání po osudech příslušníků 9. husarského pluku se mi kromě šavle rytmistra Zaitseka podařilo objevit ještě jeden zajímavý dokument. Je jím unikátní skupinová fotografie důstojníků 9. husarského pluku z doby před válkou 1866. Uvedený snímek byl publikován v roce 1903 ve vlastivědné knize Františka Rosůlka *Pardubicko-Holicko-Přeloučsko* (díl III., s. 513). Původní fotografie, která byla předlohou pro knižní reprodukci, potom po dobu více než sto let nebyla nikde zveřejněna. Byla pokládána za ztracenou, až do června 2011. Tehdy jsem ji objevil ve fondu Východočeského muzea v Pardubicích (sbírka Slavín). Na fotografii staré půldruhého století je zachycen důstojnický sbor 9. husarského pluku a pozadí této skupiny tvoří Pernštýnské náměstí v Pardubicích. V přípise psaném černým inkoustem (nebo tuší) je uveden letopočet 1865. Došel jsem k závěru, že nápis vznikl dodatečně a časový údaj je nepřesný. Na základě zjištěných indicií snímek datuji do roku 1863.

[278] Srov. Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität: 1816-1918,* vyd. Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007; *Die K. und K. Kriegsschule 1852-1902*, Wien 1903; *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1855-1868; *Kais. Königl. Militär-Schematismus*, Wien 1870 -1888, *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegs-Marine,* Wien, 1889 -1895.

[279] Srov. *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, Gotha 1906, s. 834.

Obrázek 12: Fotografie důstojníků 9. husarského pluku, Pardubice 1863

Ve své knize František Rosůlek v titulku pod publikovaným snímkem uvedl, že „*vzadu 4. od kraje*“ se nachází F. Panz. Jenže autor zapomněl uvést, zda čtenář má počítat zleva anebo zprava. Uvedené dilema se po více než stu letech po vydání Rosůlkovy knihy pokusil vyřešit Jiří Náhlovský na základě zvyklostí latinsko-křesťanské civilizace (čtení textů i obrazů zleva doprava). Když jeho prostřednictvím byla tato fotografie opět publikována (měl k dispozici pouze nekvalitní přetisk v Rosůlkově knize), uvedl v popisce stejnou interpretaci: „*Franz von Panz se nachází v poslední řadě, čtvrtý zleva*.“ Díky tomu, že originální fotografie má daleko lepší rozlišení než Rosůlkova knižní reprodukce, jsem si povšiml jisté nesrovnalosti. Tam, kam Panze lokalizoval *i* J. Náhlovský, stojí důstojník, který má na límci z každé strany jednu světlou skvrnku – hvězdičku podporučíka. Naproti tomu Panz v době pořízení snímku nosil hodnostní distinkce rytmistra (tj. tři hvězdičky na límci–od 4. 2. 1854 až do 11. 6. 1866). Tomu odpovídá hodnostní označení na límcových výložkách stojícího důstojníka, jehož polohu lze přeložit do Rosůlkova „*vzadu 4. od kraje*“. Muž se skutečně nachází *vzadu* (tj. ve druhé řadě) a počítáme-li zprava, také *4. od kraje*. Nezbývá než konstatovat, že ostře řezaná tvář s vysedlými lícními kostmi patří Franzi Ponzovi von Panzovi, v době vzniku fotografie rytmistru 1. třídy. Oporu pro toto tvrzení jsem nalezl i prostřednictvím dalšího zkoumání snímku. Zjistil jsem, že snímek je

dobovou fotomontáží ze tří záběrů. Nejprve byly odděleně nafoceny tři skupiny důstojníků a teprve potom vznikl výsledný „fotografický obraz“ důstojnického sboru. Co se týče složení těchto skupin, nalezl jsem přímou souvislost s tehdejším organizačním uspořádáním husarského pluku.

Uprostřed celého důstojnického sboru se nachází velitel pluku–plukovník Wilhelm Basselli Freiherr von Süssenberg. Sedí v první řadě, jako desátý zprava (na jeho hodnost poukazuje rukávové označení štábního důstojníka a jeho podobu lze rozpoznat porovnáním s podobenkou na „plukovnickém tablu“ v plukovní kronice). Je obklopen hloučkem důstojníků z 2. divizionu, tvořeného 3. a 4. eskadronou. V bezprostřední blízkosti plukovníka, napravo od něj, sedí tři důstojníci. U dvou z nich prozrazují široké šípovité prýmky na rukávech štábní hodnost. V roce 1863 jsou ve schematismu uvedeni tři majoři – Leyritz, Suchodolsky a Ernst. Zde jsou dva z nich.

Zbývající major je v pravé části snímku, jako druhý zprava (také on je rozpoznatelný podle prýmky v dolní části rukávu). Domnívám se, že dotyčný je 1. major Georg Ernst, který byl v této hodnosti služebně nejstarší a proto velel 3. divizionu, složenému z 5. a 6. eskadrony. Osm důstojníků z obou eskadron se nachází v majorově blízkosti. Tomu odpovídá i přítomnost rytmistra 1. třídy Panze von Ponze, kterého v roce 1864 plukovní prameny zmiňují jako velitele 6. eskadrony.

Přibližně levou třetinu výsledného snímku tvoří záběr na důstojnickou skupinu složenou z důstojníků patřících k 1. a 2. eskadroně, tj. k *podplukovníkově* divizionu. Tuto skupinu jsem identifikoval podle hodnostního označení nalezeného na límci příslušného velitele. V armádních schematismech z let 1860 a 1861 je uvedeno podplukovníkovo jméno–Heinrich hrabě zu Pappenheim. Stojí ve druhé řadě šestý zleva, natočen z profilu. Mezi důstojníky podplukovníkova divizionu se nachází i nadporučík Carl Zaitsek mladší, kterého jsem zde objevil na základě srovnání s jiným jeho vyobrazením. Podporučíkova vysoká postava se tyčí jako třetí zleva. Zaitsekova hlava v čepici je natočena z profilu a hledí směrem k prostovlasému podplukovníkovi, rovněž natočenému bokem, takže pohledy obou se střetávají. Uvedená fotografie důstojnického sboru 9. husarského pluku je unikátním dokladem jeho pobytu v Pardubicích a zároveň i podoby Pernštýnského náměstí kolem roku 1863. Tato fotografie vhodně dotváří zmíněný příběh šavle a jejího nositele.

3 PANZ (Ponz von PANZ) – důstojnická dynastie

3.1 Plukovník Pejacsevich a major Ponz von Panz, 24.6. 1866

Příjmení Panz je všeobecně spojováno s prusko-rakouskou válkou r. 1866 a jejím prvním padlým důstojníkem, kterým byl major Franz Ponz von Panz (1831-1866). Dne 24. června 1866 došlo u Dlouhého Mostu ke střetu rakouských husarů s jízdními a pěšími oddíly pruského předvoje. Plukovník Pejacsevich měl k dispozici pouze 1 ½ eskadrony z husarského pluku Liechtenstein č. 9. Prusové nezadržitelně postupovali od Liberce a plukovník odhodlal k útoku na jejich předvoj, aby alespoň trochu zpomalil další postup nezadržitelné laviny, kterou představovala nepoměrně větší celková síla protivníka v podobě 8. pruské pěší divize. Útok vedla 1. eskadrona, kterou následovala polovina 5. eskadrony jako záloha. Na čele 1. eskadrony vyjel nejen její nominální velitel, rytmistr hrabě Stockau, ale i plukovník Pejacsevich doprovázený svým štábem. K tomuto útoku se navíc dobrovolně připojil i major von Panz, což ho nakonec stálo život[280]. Stejné riziko zde vědomě podstoupil i plukovník Pejacsevich, kterému tentokrát přálo štěstí. Pejacsevich obdobně riskoval také během bitvy u Jičína, kdy se v sedle svého koně ostentativně vystavoval pruskému ostřelování a svou chladnokrevnou odvahou povzbuzoval ve střeleckém boji své opěšalé husary vzdorující pruské početní a palebné přesile. V tomto případě ho však pruská kulka nakonec dostihla. Byl zde vážně zraněn. Přišel o pravou ruku a přežil možná i díky mimořádné péči, kterou svému prominentnímu zajatci poskytl pruský korunní princ Bedřich Karel[281]. V těchto postojích se odrážela dobová představa o rytířské cti vojenského profesionála a šlechtice v jedné osobě, který měl vést vojáky především osobním příkladem, i za cenu svého vlastního sebeobětování. Jen tímto způsobem mohl dostát všeobecnému očekávání, a podpořit bojovou morálku mužstva, za jehož stav se cítil odpovědný. Důstojníkovi, který chladnokrevně snášel riziko smrti či zmrzačení, vojáci důvěřovali. Nepodléhali panice, neboť měli před sebou vzor sebedůvěry a statečnosti.

Franz von Panz prokázal své profesionální kvality již během válečného tažení v Dánsku r. 1864, kdy obdržel Nejvyšší pochvalné uznání, zejména za své jednání během bitvy u Oerversee, 6. a 7. února 1864[282]. Domnívám se, že vlastnosti tohoto důstojníka byly mimo jiné

[280] Více k průběhu uvedeného střetu – KORDA: *Geschichte des k.u.k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688 – 1903, Sopron 1903, s. 295-303; srov. Jiří NÁHLOVSKÝ: *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*,Dlouhý Most 2010, zejména s. 34-36.

[281] Více k okolnostem plukovníkova zranění–KORDA (1903), s. 319-320.

[282] Více k uvedenému – *K.k. Fürst Franz zu Liechtenstein 9. husaren Regiments geschichte Skizze aus dem Feldzuge 1864 gegen Dänemark,*vydáno nákladem pluku, Chrudim 1866

podmíněny i rodinným prostředím spojeným s vojenskou tradicí. Zjistil jsem, že u Panzů důstojnické povolání přecházelo z otce na syna po řadu generací, mimo jiné i ve dvou souběžných liniích bratrů, synovců a prasynovců. Dokonce i mnohá nevěsta pocházela z důstojnické rodiny. Dosud také nebyly publikovány okolnosti nobilitace této rodiny, natož vzhled a symbolika jejího erbovního znamení. Zmíněné reálie dosud unikaly pozornosti dnešních badatelů. Myslím si, že nově zveřejněná fakta o původu a rodinném zázemí majora von Panze, napomohou k plastičtějšímu vykreslení jeho osobnosti.

3.2 První Panzové–obchodník se železem, c.k. poštmistr, major střeleckého cechu

Zápis rodinného příjmení osciloval mezi „Panz“ a „Ponz“ [283]. Prvním doloženým předkem této rodiny byl Josef Panz, který se narodil někdy mezi lety 1680-1700 a působil ve Štýru (Streyr), významném městě Horního Rakouska. Zde provozoval velkoobchod se železnými výrobky[284].

Jeden z jeho potomků, Ignaz Panz (nar. okolo r. 1710-1720), je doložen jako vlastník domu se železářským obchodem v obci Ravelsbach, což byla tržní osada[285], tentokrát v Dorním Rakousku.

Ingnatzův syn, Johann Nepomuk Panz (nar. 15.5. 1742), se usadil Šoproni– v maďarském obci s při rakouských hranicích, o jejímž německém rázu vypovídá další označení – Ödenburg. Byl zde c. k. poštmistrem, což byla tehdy vážená úřednická funkce, jejíž společenskou prestiž dokládala i služební uniforma. Na příslušnost k městské honoraci poukazovalo i jeho členství ke zdejšímu střeleckému cechu, ve kterém měl hodnost majora. Byl tedy prvním Panzem, který získal důstojnickou hodnost, i když civilní. Otcův příklad uniforma zřejmě zapůsobily na dva z jeho tří synů. Bratři Franz a Joseph se totiž své životy spojili se službou ve vojsku, stali se kadety a posléze důstojníky jezdectva[286].

---

[283] Například c.k. důstojník Joseph Panz je do roku 1831 veden ve voj. schematismech s příjmením „Ponz“, od r. 1831 jako „Panz, Jos.“, případně také „Panz, Jos. v.“ (s „von“ od r.1833), přičemž po nobilitaci r. 1833 bylo celé jeho jméno „Joseph Ponz von Panz“.

[284] S touto činností zřejmě souvisí i rodinné jméno „Panz“,odvozené od slova „Panzer“– pancíř, zbroj, ochranné odění, obvykle ze železa.

[285] Nyní je to městys s 1600 obyvateli – viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ravelsbach

[286] Hlavní zdroj ke genealogickým údajům rodiny Ponz von Panz–Alfred Anthony von SIEGENFELD: *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Hauser Österreichs*, Wien 1905, s. 486-489.

3.3 Franz Panz (1779–1812) a jeho syn Ignaz – c.k. důstojníci, zakladatelé tradice

Starší z obou bratrů, Franz Panz (1779–1812), se ve svých 17 letech (v roce 1797) rozhodl pro vojenskou kariéru a téhož roku byl přijat jako kadet *ex propriis*[287] k dragounskému pluku „Kronprinz Ferdinand“ č. 2 .Teprve po třech letech se stal důstojníkem, když r. 1800 obdržel u téhož pluku hodnost podporučíka. Od roku roce 1804 se v téže hodnosti nachází v seznamu důstojníků švališerském pluku „Graf O´ Reilly“ č. 3. U téhož pluku byl postupně povyšován až k hodnosti rytmistra a prodělal s ním válečná tažení r. 1805 a 1809. Ze zmíněných válek si však odnesl zranění, jejichž následky vedly k jeho penzionování koncem května 1812 a posléze i k jeho smrti 11. srpna téhož roku[288]. Bylo mu pouhých 35 let. Na tomto místě považuji za vhodné upozornit na pozoruhodnou shodu okolností: O 54 let později, 24.4. 1866, zemřel na následky válečného zranění jeho synovec, který se rovněž jmenoval Franz a kterému bylo také 35 let!

Výše uvedenému důstojníkovi Franzi Panzovi (1779–1812) se 26. října 1806 narodil v Salzburgu syn Ignaz Simon Panz, který se stal rovněž důstojníkem. V roce 1826 absolvoval Vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě a nastoupil vhodnosti praporčíka[289] k pěšímu pluku „Baden“ č. 59. V roce 1836 měl hodnost nadporučíka a chystal uzavřít manželství. Aby se mohl oženit, musela by rodina nevěsty složit kauci[290] ve výši několika jeho ročních platů. Jedinou alternativou byla žádost o uvolnění z vojenské služby, což bylo možné jen s tzv. kvitováním (zřeknutím se nároku na vojenskou hodnost a veškeré požitky s ní spojené, včetně penze). Rodiny zřejmě neměly prostředky na požadovanou kauci, neboť Ignatz Simon Panz

---

[287] Kadet „ex propriis“ byl čekatel důstojnické hodnosti, jehož rodina přispívala na jeho výstroj a další náklady – k uvedenému např. V. STREFFLEUR : *Die Dienst-Vorschriften sämlicher Waffengattungen und Brachten k.k. österreichischen Armee*, Fünfte Abteilung, Wien 1848, s. 28-30; k tomu také Karl Christian MÜLLER: *Allgemeines Verteutschungswörterbuch der Kriegssprache*,Leipzig 1814, s. 34-35; srov. Josef FUČÍK*: Válka 1866. Běda poraženým*, Praha 2012, s. 226-229).

[288] Zdroj: SIEGENFELD (1905), s. 486-489.

[289] Praporčík byla v té době nejnižší hodnost důstojníka pěchoty, která přibližně odpovídala pozdější hodnosti podporučíka 2. třídy.

[290] „Svatební kauce důstojníků a hodnostářů jim rovných jest jistota hmotná pro zlepšení bydla rodin důstojnických za živa hlavy rodiny a po úmrtí této spolu s penzí vdovskou a sirotčí pro opatření a výživu vdov a sirotků po důstojnících vojenských. Podává se buď ženichem aneb, čemu vojenská správa dává přednost, nevěstou nebo jejími rodiči, … Čím tento je (důstojník) mladší a čím má nižší stupeň, tím jest kauce vyšší. Důstojník z dola včetně do setníka (řadolodního poručíka) pod třiceti léty a u generál. štábu i přes věk třiceti let potřebuje k-ci odpovídající ročnímu příjmu 1500 zl., nad 30 lety 1000 zl., štábní důstojník 800 zl.; od generálmajora (contreadmirála) včetně nahoru a důstojníci na odpočinku se žení bez kauce… Sňatky bez kauce nebo s kaucí menší může povoliti pouze sám mocnář z milosti.“(zkráceno) – viz Emanuel Salomon FFRIEDBERG-MÍROHORSKÝ („FM.“): heslo „Kauce“, in: Ottův slovník naučný. Čtrnáctý díl. Praha : J. Otto, 1899. s. 89–90.

v souvislosti se sňatkem armádu opustil a stal se komisařem lombardsko-benátské pohraniční stráže[291].

3.4 Joseph Panz (1782–1858) – důstojník, otec majora padlého 24.6. 1866

Joseph Panz (1782–1858) byl příbuzným dvou válečných obětí, kterými byli nejprve jeho bratr Franz (1812) a poté i syn, rovněž Franz (1866).

Joseph Panz (také Ponz, Ponz von Panz[292]) se narodil 7. dubna 1782 v Šoproni. Veden příkladem svého staršího bratra Franze se 11. dubna 1800 také on stal kadetem *ex propriis* v dragounském pluku „Kronprinz Ferdinand" č. 2.[293] V následujícím roce přešel k pluku „Erzherzog Johann" č. 3 [294]. U tohoto dragounského pluku, který od roku 1802 měl číslo 1, setrval až do konce napoleonských válek a byl v něm postupně povyšován v důstojnických hodnostech[295] – 1806 podporučík, 1810 nadporučík, 1814 druhý rytmistr.[296] Účastnil se válečných tažení v Německu, rakouských zemích a ve Francii. V mírových letech, od roku 1815, vyučoval na Vojenském jezdeckém institutu ve vídeňském Novém Městě, kde proslul jako skvělý jezdec. Výrazně zde ovlivnil efektivní výcvik císařského jezdectva a dosáhl pozice zástupce velitele[297] („Vice-Commandant"). V roce 1822 byl Joseph Panz povýšen na prvního rytmistra a pomýšlel na uzavření sňatku. Dne 16. března 1823 se oženil s Luisou, která pocházela z rodiny důstojníka, jehož jméno napovídá, že byl francouzským emigrantem v rakouských službách – hejtman Heinrich Chevalier Dumolin. Uvedená „francouzká"

---

[291] Srov.: „…Als Oberleutnant quittierte er um heiraten zu können 1836 den Dienst und trat als Komissär zur lombardisch-venetianischen Grenzwache über."(Kvůli tomu, aby se r. 1836 mohl oženit, kvitoval službu v hodnosti nadporučíka a přešel jako komisař k lombardsko-benátské pohraniční stráži.) – uvádí SIEGENFELD (1905), s. 487-a k tomu tamtéž dodává:"Er hatte aus zwei Ehen je eine Tochter, deren weitere Schicksale nicht bekannt sind." (Měl ze dvou manželství jednu dceru, jejíž další osud není znám.)

[292] V armádních schematismech z období napoleonských válek je uváděn jako „Joseph Ponz". U příležitosti své nobilitace r. 1833 učinil z druhé varianty svého příjmení svůj šlechtický přídomek. Od té doby bylo celé jeho jméno „Joseph Ponz von Panz".

[293] Tedy ve stejném pluku jeho bratr o 3 roky dříve.

[294] Od roku 1798 měl uvedený dragounský pluk přiděleno číslo 3. V roce 1802 byl přečíslován a obdržel číslo 1. Znovu přečíslován byl v roce 1860, kdy získal č. 9 a navíc byl změněn na kyrysnický. Od roku 1867 (až do r. 1918) byl znovu dragounským, přičemž si ponechal č.9, které předtím (r. 1860) obdržel v souvislosti s transformací na kyrysnický. (V roce 1867 byly všechny kyrysnické pluky změněny na dragounské, přičemž jim byla zachována jejich „kyrysnická" čísla.) Zdroj: Alfons von WREDE, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*, Wien 1898-1905 –přístupné na https://www.ndk.cz/view/uuid:ad66ad87-84de-4e30-828d-e419661b44c5?page=uuid:1f613f70-3125-11eb-a034-5ef3fc9bb22f

[295] Viz armádní schematismy z r. 1806 – s. 266, r. 1810 – s. 244.

[296] V orig. „Second-Rittmeister".

[297] srov. Constantin von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Band: 21, Wien 1870, s. 271; srov. arm. schematismy z r. 1815–s. 471, r. 1819–s. 398.

manželka Luisa zemřela 12 let po svatbě († 18.8. 1834), ale předtím porodila dva syny, Viktora (nar. 23.3. 1830) a Franze (2.7. 1831). Oba svůj život plně věnovali vojenskému povolání, stejně jako jejich otec a strýc.[298]

Jezdecký instruktor by měl být svým žákům vzorem jezdeckého umění, a to má svůj věkový limit. Úspěch jezdeckého výcviku navíc závisí nejen na schopnostech instruktorů a dovednostech jezdců, ale především na kvalitě koní. Joseph Panz si obojí zřejmě uvědomoval, neboť s přibývajícím věkem se specializoval na tzv. „remont", tj. na problematiku chovu koní, jejich doplňování a evidenci. V roce 1828 byl povolán do Hejčína u Olomouce a pověřen vedením zdejšího vojenského remontního střediska pro Moravu a Slezsko[299] V následujícím roce obdržel hodnost majora a funkci velitele remontní oblasti v Moravě a Slezsku – nejprve se sídlem v Hejčíně (u Olomouce) a potom v Brně.[300] V této pozici setrval až do roku 1841, kdy byl povýšen na podplukovníka a obdržel velení remontní oblasti v Dolních Rakousích, se sídlem ve Vídni. V roce 1845 byl podplukovník Joseph von Panz povolán do Nymburka, aby se zde ujal funkce velitele remontní oblasti v Čechách, ve které setrval 11 let. Ve vojenském schematismu z r. 1856 je plukovník von Panz v aktivní službě uveden naposledy. (To už mu bylo 74 let, z toho 56 let prožil ve vojsku.) V následujícím roce je už uveden jako nezařazený plukovník pobývající v Nymburce[301] a poté jako plukovník na penzi.[302] Plukovník Joseph Ponz von Panz zemřel v Praze, dne 12. dubna 1858. Wurzbach (1870), který čerpal vídeňských a pražských novinových nekrologů (1858), o něm mimo jiné napsal, že „výrazně přispěl ke zlepšení chovu koní".[303] Zřejmě si ho také vážili zdejší chovatelé koní, neboť ještě za jeho života mu město Nymburk udělilo čestné občanství.[304] Joseph Panz se dočkal i viditelného projevu oficiálního uznání z nevyšších míst, kterým bylo udělení erbu, respektive povýšení do šlechtického stavu. Šlechtický přídomkem se nestalo obvyklé označení nějakého místa, ale jedna z verzí jeho příjmení. Joseph Ponz von Panz dne 16. srpna 1833 obdržel erb, v jehož obrazové symbolice byly vyjádřeny důležité milníky jeho života. Černý orel – vojenská služba

[298] Srov. SIEGENFELD (1905), s. 486–489.

[299] Přesný název jeho funkce a pracoviště: „Provisorischen Commandant des Beschäl-und Remontierungs-Departmens für Mähren und Schlesien in Hatschen" – viz voj. schematismus z r. 1828, s. 392.

[300] Do r. 1834 v Hejčíně,kde se narodili jeho synové Viktor a Franz. Od r. 1835 se sídlem v Brně. – srov. voj. schematismy z r. 1839–s. 340, r. 1835–s. 391.

[301] „unangestellt Oberst, zu Nimburk" – voj. schematismus z r. 1857, s. 78.

[302] „Oberst in Pension" – voj. schematismus z r. 1858, s. 1050.

[303] WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Band: 21 (1870), s. 271.

[304] Jeho čestný titul „Ehrebűrger der königl. Stadt Nimburg an der Elbe" (Čestný občan královského města Nymburk na Labi) uvádí za jeho jménem např. vojen. schematismus z r. 1856, s. 674.

v císařské armádě. Zvlněný říční proud a nad ním věž – řeka Loire a francouzská pevnost Montbrison, spjaté s jeho válečným tažením r. 1814. Rakouský husar v uniformě husarského pluku „Sachsen-Coburg und Gotha“ č. 8 měl rovněž připomínat rok 1814, kdy byl sice Joseph Panz 2. rytmistrem dragounského pluku „Erzherzog Johann“ č. 1, ale byl zároveň součástí brigády pod velením prince Ferdinanda Sasko-Kobursko-Gothajského[305], který byl od r. 1828 majitelem husarského pluku č.8 . Rytmistr Panz, kterému v r. 1814 bylo 32 let, nepochybně obdivoval tohoto o tři roky mladšího generálmajora. Ten ve svých 29 letech měl již vybojovánu nejen vysokou hodnost, ale i rytířský kříž Řádu Marie Terezie.

Vzhled erbu jsem rekonstruoval podle jeho popisu[306] v genealogické příručce rakouské šlechty z r. 1905. Moje vyobrazení figur na štítu, přilby a přikrývadel respektuje blason erbu (popis) z r. 1833, včetně barevnosti[307].

Joseph Ponz von Panz měl dva syny, kteří úspěšně navázali na rodinnou tradici. Oba získali kvalitní vzdělání na vojenských akademiích (v tomto ohledu se lišili od svého otce i

---

[305] Princ Ferdinand Sasko-Kobursko-Gothajský (1785–1851) svou vojenskou kariéru zahájil v r. 1801, kdy se ve věku 16 let stal podporučíkem dragounské pluku „Sachsen-Coburg-Saalfeld “ č. 6 (nepochybně díky nepotismu). Činnost důstojníka začal fakticky vykonávat ve svých 19 letech, v roce 1804, když už mezitím dosáhl hodnosti majora (!). Ovšem jeho další rychlé povyšování neovlivnila pouze protekce, ale i prokázané schopnosti a vojenské zásluhy. Například během bitvy u Eggmühlu (též Eckmühlu, 22.4. 1809) se díky jeho odvážnému činu podařilo zachránit několik děl, za což byl v r. 1810 vyznamenán rytířským křížem Řádu Marie Terezie (ŘMT). V roce 1815 dokonce obdržel vyšší stupeň tohoto nejvýznamnějšího vojenského vyznamenání, komandérský kříž ŘMT. Stalo se tak za jeho mimořádný přínos k úspěšnému završení bitvy u Chlumce 30.8. 1813, kde se postavil na čelo dragounského pluku „Erzherzog Johann“ č. 1 (ve kterém byl i 2. rytmistr Joseph Panz !) a osobně vedl jezdecký útoku směřující na výšiny nad obcí Český Újezd (v pramenech nazývaný Neudorf,Böhmisch Neudorf nebo také Böhmisch Neudörfel)Tento princ měl nejen hvězdnou vojenskou kariéru, ale i neméně oslnivé rodinné svazky. Byl bratrem prvního belgického krále Leopolda I., otcem portugalského krále Ferdinanda II. a dědem bulharského cara Ferdinanda I.. Dále byl Ferdinand strýcem britské královny Viktorie i jejího manžela prince Alberta, mexické císařovny Šarloty nebo belgického krále Leopolda II. Mimochodem, princ Ferdinand byl také strýcem dvou vysoce postavených důstojníků rakouské armády, majitelů Boskovic a Mikulova – Alphonse, hraběte Mensdorffa-Pouilly (1810-1894) a jeho bratra Alexandra, knížete Dietrichsteina na Mikulově, hraběte hraběte Mensdorffa-Pouilly (1813–1871), který byl v r. 1866 ministrem zahraničních věcí. – Zdroje: WURZBACH: *Coburg-Kohary, Herzog von Sachsen Ferdinand Georg August*, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich,Band 2, Wien1857,s. 392, Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ: *Rodinné strategie šlechty. Mensdorfové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007, s. 339-351.

[306] Ponz von Panz, 1833: „Na hlavě štítu na zlatém poli černý orel. Pod ním rozdělené pole: V popředí na modrém pozadí a na zeleném podloží, které je příčně proťato stříbrným proudem (Loire), jedna stříbrná věž (pevnost Montbrison), vzadu v červeném pozadí přes přes zelený trávník cválá na koni husar, který je vystrojen jako tehdejší husaři z pluku Coburg (černá čáka, tmavě zelený kožíšek a dolman, karmínově červené kalhoty a žluté knoflíky) a nad hlavou má pozvednutu šavli. Na korunované turnajové přilbě s vpravo černo-zlatým, vlevo červeno-stříbrným přikrývadlem, mezi otevřeným černými křídly spočívá na lokti paže v odění odpovídajícím husarovi ve štítu, který máchá zakřivenou šavlí.“ (přeloženo z němčiny) – SIEGENFELD (1905), s. 486.

[307] Byl jsem odkázán pouze na výše citovaný blason. Žádné vyobrazení erbu rodiny Ponz von Panz se mi nepodařilo dohledat. Kvůli kompozici do daného formátu A3 jsem pouze upravil tzv. klenot, kde paže nespočívá na lokti a jsou vynechána černá křídla, která by tuto paži měla lemovat z obou stran. Jinak by se do formátu už nevešla čepel šavle a křídla by byla vidět z poloviny).

strýce, kteří poznatky a dovednosti k důstojnickému povolání získali na základě praxe u jezdeckých pluků, kde začínali jako kadeti). Starší z obou synů, Viktor (1830–1912) využil své vzdělání a schopnosti ve štábních fukcích a vypracoval se až do hodnosti polního podmaršála. Velmi nadějným důstojníkem byl také o rok mladší Franz (1831-1866), ale jeho kariéru tragicky ukončila prusko-rakouská válka.

3.5 Viktor Ponz von Panz (1830–1812) – bratr majora, padlého 24.6. 1866

Viktor Ponz von Panz (1830–1812), starší z obou synů, byl absolventem Inženýrské akademie ve Vídni[308]. Byl technicky vysoce vzdělaným a organizačně schopným důstojníkem, což později prokázal ve štábních funkcích. Po absolvování Inženýrské akademie (1848) však nastoupil k jezdectvu a ze cvičiště rovnou do válečné praxe ve vřavě povstaleckých Uher roku 1849. Poručík Viktor von Panz se stal velitelem čety v 2. eskadroně hulánského pluku „Civalart“ č. 1, kde daší četě velel nadporučík Josef Nožička, osmadvacetiletý rodák ze Žatce, který začal u pluku o šest let dříve jako kadet a k důstojnické hodnosti se propracoval až po třech letech. Nožička byl ještě téhož roku (1849) vyznamenán za příkladný čin v boji poměrně vysokým vyznamenáním – Řádem železné koruny 3. třídy. Takže mohl být pro nováčka Panze nejen kamarádem, ale svým způsobem i učitelem vojenské praxe. Také v tomto smyslu se devatenáctiletý poručík Panz ukázal být dobrým žákem, neboť již v srpnu 1849 byl povýšen na nadporučíka. Po válce Panz zůstal u téhož hulánského pluku[309] a v dubnu 1854 zde obdržel hodnost druhého rytmistra. Hulánský pluk č. 1 byl jeho „kmenovým“ útvarem až do roku 1855, ale od roku 1852 byl přidělen ke Štábu generálního ubytovatele[310]. Zároveň studoval na Válečné škole ve Vídni[311], která poskytovala nevyšší možný stupeň vojenského vzdělání a připravovala mimořádně nadané důstojníky k výkonu odpovědných funkcí v nejvyšších patrech armádního velení[312].

---

[308] viz Vojtěch SZAJKÓ, *Železnice, pošta a telegraf rakouské armády v letech 1848–1914*, Praha 2017, pozn. č. 337

[309] Např. ve vojenském schematismu z r. 1851 (s. 417) je uveden v sezmamu důstojníků hulánského pluku „Civalart“ č. 1 v hodnosti nadporučíka.

[310] „General-Quartiermeister-Stab“ (Štáb generálního ubytovatele) měl stejnou funkci jako generální štáb, přičemž v rakouské armádě byl tímto způsobem označován až od roku 1865.

[311] Ve vojenských schematismech z r. 1853 a 1854 je v seznamu důstojníků 1. hulánského pluku za jeho jménem uvedeno v závorce „in der Kriegsschlule“.

[312] O studium na této vysoce prestižní škole se ucházelo často až 1000 důstojníků ročně, ze kterých bylo po náročných zkouškách přijato okolo 50 studentů (např. v r. 1880). Úspěšní kandidáti byli přiděleni generálnímu štábu na zkušební dobu dvou až tří let, a ti, kteří se osvědčili, byli nakonec přiděleni ke generálnímu štábu v pozici hejtmana (setníka) jako řádní důstojníkci. K této škole více: https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Kriegsschule

V roce 1855, po absolvování Válečné školy, byl Victor Ponz von Panz trvale zařazen do Štábu generálního ubytovatele, v hodnosti hejtmana (setníka) 2. třídy. Ve své nové roli se zanedlouho opět osvědčil i na válečném poli, tentokrát na italském bojišti roku 1859. V době války hejtman Victor von Panz zastával funkci šéfa štábu divizního velitele, kterým byl polní podmaršál Alexander hrabě Mensdorff-Pouilly (1813-1871).[313] Victor von Panz se opět osvědčil, neboť 15. srpna 1859 obdržel Nejvyšší pochvalné uznání[314] a 17. prosince téhož roku Vojenský záslužný kříž [315].

Viktorovi Panzovi poskytla jeho štábní fuknce nejen příležitost k tomu, aby plně rozvinul své znalosti a schopnosti vojenského inženýra. Zároveň, obrazně řečeno, volně navázal na svou někdejší praxi kavaleristy, když přešel od vojenských koní k „železným ořům“. Postupně se totiž specializoval na problematiku vojenského využití železnic, včetně organizace dopravního provozu, složení a úkolů železničního personálu, výběru vhodných typů lokomotiv, konstrukcí železničních mostů, způsobu železniční signalizace, využití telegrafu apod. Uvedený okruh jeho zájmů je patrný z obsahu odborné knihy, kterou sám nasal. Jmenovala se *„Das Eisenbahnwesen vom militärischen Standpunkte“* (Železnice z vojenského hlediska) a byla vydána ve Vídni v roce 1863. Zvláštní shodou okolností již na konci téhož roku vznikla situace, kdy se jeho kniha stala nanejvýš aktuální a přímo on sám velmi potřebným specialistou. Pod záminkou ochrany německých krajanů ve Šlesvicku a Hoštýnsku se Prusko chystalo na válku s Dánskem. Rakousko se postavilo na stranu Pruska a neprohlédlo, že úspěch v této válce může znamenat jen posílení Pruska, především na úkor Rakouska. Oba dočasní spojenci, Prusko a Rakousko, dne 16. ledna 1864 předložili dánskému králi nesplnitelné požadavky, a protože na 48hodinové ultimatum nereagoval, ocitly se od 18. ledna obě strany ve válečném stavu, přestože válka nebyla oficiálně vyhlášena. K jejímu zahájení došlo de facto až 1. února téhož roku, kdy vojska obou spojenců překročila řeku Eider[316]. Dávno předtím hlavní štáby obou spojenců horečně připravovaly válečné plány. Kupodivu se s tím nijak zvlášť netajily, o

[313] Jak již bylo dříve uvedeno, tento pozdější rakouský ministr zahraničí (1866) byl přes svoji matku synovcem prince Ferdinanda Coburského, pod kterým sloužil Victorův otec, na což poukazoval i „Coburský“ husar v Panzově rodinném erbu.

[314] „Allerhöchste belobende Anerkennung“.

[315] U Panzova jména je výslovně uvedeno, že vyznamenání mu bylo uděleno za Soferino (tj. za bitvu z 24. 6. 1859)–viz vojenský schematismus z r. 1859, s. 354. (Na tomto místě se musím podivit zvláštnímu paradoxu. Případů, kdy je příslušník generálního štábu vyznamenám za prohranou bitvu, nebývá mnoho.)

[316] K válce r. 1864 více např: https://de.m.wikipedia.org/wiki/Deutsch-Dänischer_Krieg,https://en.m.wikipedia.org/wiki/Second_Schleswig_War,https://da.m.wikipedia.org/wiki/2._Slesvigske_Krig

čemž svědčí tisková zpráva, která vyšla 15. ledna 1864 v *Norddeutche Allgemaine Zeitung* (Severoněmecké všeobecné noviny): *„Berlín, 15. ledna…Od 11. t.m.*[317] *jsou zde rakouští důstojníci generálního štábu: plukovník von Schonfeld a hejtman von Panz, kteří byli 14. (ledna) od Jeho majestátu krále při zvláštní audienci.“* Ve stejných novinách text přináší informaci, která souvisí s hlavní účelem „pruské mise“ Viktora von Panze, hejtmana Štábu generálního ubytovatele: *„Konfrerence železničních ředitelů připravila ve Vratislavi*[318] *plány jízdy zvláštních vlaků pro rakouská vojska. Setkali se tam pruští a rakouští důstojníci, kteří vedou konvoj vojsk. Přeprava Rakušanů přes Prusko začíná 20. ledna a bude trvat několik dní.“* Osud tomu chtěl, aby mezi těmi, komu hejtman Victor von Panz, naplánoval transport do Dánska, byl také jeho mladší bratr – Franz Ponz von Panz, rytmistr 1. třídy husarského pluku „Liechenstein“ č. 9. Jeho husarský pluk, společně s dragounským plukem „Windischgrätz“ č.2, se totiž stal součástí pomocného sboru polního podmaršála Gablenze, který měl po boku Pruska bojovat proti Dánsku. Přesun husarského pluku „Liechtenstein“ začal 19. ledna 1864, o 17. hodině odpolední. Toho dne se za 20stupňového mrazu vydaly husarské eskadrony ze svých ubikací k železničním stanicím v Pardubicích, Zámrsku a Přelouči, odkud začal jejich transport po dráze. Různými vlaky dojel pluk 22. ledna do Moravské Ostravy, Lipníka a Přerova. Odtud 23. ledna husaři cestovali ve čtyřech vlacích do Vratislavi (Wroclawi), kde byl den odpočinku. Následující den pokračovali do Hamburku. Odtud pluk potupoval dále na sever. Již 2. února 1864 došlo v ranních hodinách poblíž Rendsburgu k prvnímu bojovému střetu s Dány. Mezi jinými zde bojoval také rytmistr Franz v. Panz, na čele své 6. eskadrony. O necelý týden později, ve dnech 6. a 7. února, se rytmistr v. Panz vyznamenal v boji u Oeversse, za což obdržel Nejvyšší pochvalné uznání[319]. Jak je známo, válka s Dánskem skončila pro spojence vítězně, i když v případě Rakušanů to bylo vítězství Pyrrhovo[320]. Od 18. července bylo vyhlášeno příměří a 30. října 1864 došlo k podepsání mírové smlouvy. Poté nastal čas návratu domů, přičemž organizování přepravy po železnici bylo opět v kompetenci Viktora Ponze von Panz, mezitím povýšeného na majora. V císařském Armádním rozkaze ze dne 10. listopadu 1864 bylo mimo

[317] V originále „11. d.M.“–dieses Monats, tohoto měsíce.

[318] Místo setkání, město Vratislav v pruském Slezsku, nebylo náhodné. Bavorsko a Sasko totiž odepřely rakouským vojenským transportům průchod přes svá území, takže musely probíhat přes Slezsko. Zdroj: https://de.m.wikipedia.org/wiki/Deutsch-Dänischer_Krieg)

[319] srov. *K.k. Fürst Franz zu Liechtenstein 9. husaren Regiments geschichte Skizze aus dem Feldzuge 1864 gegen Dänemark*, Chrudim 1866, s. 6–34; Korda: *Geschichte des k. u k. Husarenregimentes Graf Nádasdy Nr. 9*, 1688-1903, Sopron 1903, s. 251-262.

[320] „Pyrrhovo vítězství je slovní spojení, které vyjadřuje formální vítězství či úspěch, které ve skutečnosti ve svých důsledcích žádným vítězstvím či úspěchem není.“ Zdroj: Jiří CHLUBNÝ, *Pyrrhovy války*, in: Antika, 2004– http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1566

jiné[321] uvedeno: *„…Major Panz jakož i hejtmané Popp a Gründorf ze Štábu generálního ubytovatele, zodpovědní za zahájení zpětného transportu c.k. rakouského 6. armádního sboru ze Šlesvicka do Rakouska, dorazili do Berlína a v prvním dni příštího týdne tam budou mít připraven průjezd tohoto vojska...“* Mezitím rytmistr Franz von Panz se svými husary zahájil zpáteční pochod přes místa někdejších bojů. Dne 29. listopadu 1864 dospěl jeho 9. husarský pluk do Hamburku, kde defiloval městem a kde za účasti pruského krále přítomní obdrželi pamětní medaile ražené z ukořistěné děloviny[322].

Dne 1. prosince se Franz von Panz, společně s 9. husarským plukem, vydal z Hamburku po železnici trasou, kterou připravil jeho bratr Viktor. Po cca třicetihodinové jízdě vlakem (přes Berlín, Frankfurt nad Odrou a Görlitz, tj. Zhořelec) přijel pluk na nádraží v Liberci. V Liberci husaři pobývali ve dnech 2. a 3. prosince, zatímco velící generál v Čechách, hrabě Clam-Gallas, hostil jejich důstojníky na svém zámku. Ve dnech 3. a 4. prosince se na nádraží v Liberci jednotlivé eskadrony postupně naložily a poté pokračovaly po železnici ve směru na Pardubice, přímo do železničních stanic v sídlech svých posádek – 2. eskadrona do Pardubic, 3. eskadrona do Týnce nad Labem, 4. eskadrona do Přelouče, 5. eskadrona do Bohdanče a rytmistr von Panz se svou 6. eskadronou do Chlumce[323]. V souvislosti s tímto závěrečným úsekem železničního putování 9. husarského pluku (po tzv. „liberecké dráze“) stojí za pozornost postřeh Jiřího Náhlovského, že trasa vedla také kolem Dlouhého Mostu, kolem budoucího bojiště (24.6. 1866):

„Důstojníci a vojáci tudíž projížděli pod Ještědem krajinou, do které je plnění vojenských povinností zaneslo přibližně o další rok a půl. Pokud se Panz nacházel při železničním transportu na správné straně vagónu, mohl tak vidět pole, kde se později naplnil jeho osud.“[324]

V roce 1864 obrdržel císařovo „Nevyšší pochvalné uznání“ nejen rytmistr Franz Ponz von Panz, ale i jeho bratr Viktor, který byl pochválen „za skvělé použití vojenského transportu 6. armármádního sboru“.[325] Od 10. července 1865 dosavadní „General-Quartierneister-Stab“

---

[321] Součástí uvedeného rozkazu z 10.11. byt také statut „Pamětní medaile na polní tažení proti Dánsku v roce 1864“, která měla být ražena z bronzu roztavených dánských děl. I když to ve statutu není výslovně uvedeno, toto účastnické vyznamenání bylo po 50 letech ve své podstatě obdobou „Armádního (dělového) kříže z let 1813-1814“, na který byl rovněž použit „trofejní“ bronz z ukořistěných děl.

[322] viz poznámka výše, k Arm. rozkazu z 10. 11. 1864.

[323] srov. Skizze aus dem Feldzuge 1864, s. 75-82; KORDA, s. 275–279

[324] viz Jiří NÁHLOVSKÝ, Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866, Dlouhý Most 2010, s. 47.

[325] „Dem Maj. Viktor v. Panz, des Grl.-Quartmstr.-Stabes, wurde in Anerkennung seiner vorzüglich befriedigenden Verwendung bei den Truppen-Transporten des 6. Armee-Korps der Ausdruck der Allerhöchsten Zufriedenheit bekannt gegeben.“ – „Verleihungen“, in: Armádní schematismus z 1865, Personal-Nachrichten, s. 38.

(Štáb generálního ubytovatele) obrdržel název „Generalstab“(Generální štáb). Zároveň byl tento vrcholný vojenský úřad reoorganizován, přičemž v jeho rámci vzniklo nové oddělení zvané „Bureau für Eisenbahn-, Dampfschifffahrts- und Telegraphenwesen“ (Kancelář pro železnici, paroplavbu a telegrafii) Do jejího čela byl jmenován osvědčený major Victor Ponz von Panz, přičemž mu jako podřízení spolupracovníci byli přidělěleni tři důstojníci z Generálního štábu (hejtmané Leander Bopp a Heinrich von Nauendorf, nadporučík Ottokar von Navarini).[326] V roce 1866 byl Victor v. Panz povýšen na podplukovníka a během války opět organizoval vojenské transporty, přičemž jeho zásluhy císař ocenil Řádem železné koruny 3. třídy. O tři roky později, v roce 1869, Panz zastával v Genenerálním štábu již hodnost plukovníka. Pro další vzestup v rámci tohoto tělesa měl sice potřebné schopnosti, ale… z neznámého důvodu byl po třech letech poněkud „odsunut“ stranou z centra dění, tedy z Generálního štábu. Dne 1. října 1872 byl totiž jmenován velitelem haličského pěšího pluku „Jung-Starhemberg“ č. 13. Po čtyřech letech, 1. listopadu 1876, se dočkal povýšení na generálmajora a v této hodnosti nejprve velel 22. a poté 50. pěší brigádě. Dne 1. května 1881 dospěl k vrcholu své vojenské kariéry – byl povýšen na polního podmaršála a jmenován velitelem 5. pěší divize v Olomouci. Poněkud brzy byl však penzionován – 1. listopadu 1884, ve věku pouhých 54 let. Při této příležisti obdržel ocenění svých pracovních zásluh ve formě jednoho z nejvyšších rakouských vyznamenání – rytířského kříže Leopoldova řádu. Během penze se věnoval i trochu historiografii, neboť generál jezdectva Carl Fischer von Wellenborn uvádí, že během přípravy knihy k válečným událostem let 1848 a 1849 prostudoval vice než 2 000 spisů v c.k. Válečném archivu[327]. Polní podmaršál Victor Ponz von Panz zemřel v noci ze 31.7. na 1.8. roku 1912. [328]Jeho syn, Viktor Alexander Ponz von Panz, narozený 16. srpna 1870, byl fakturačním úředníkem ministerstva obchodu. Rodinné tradici se alespoň přiblížil tím, že otec jeho manželky Julie byl důstojník – c.k. major Phillip Dausch[329].

[326] srov. SZAJKÓ (2017), s. 25.

[327] viz WALLENBORN (1897), s. 12.

[328] Zdroje k život. údajům Viktora v. P.: Alfred Anthony von SIEGENFELD: *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Hauser Osterreichs*, Wien 1905, s. 486-489, Antonio SCHMIDT-BRENTANO: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Osterreichisches Staaatsarchiv, Wien 2007, s. 134; Karl Fischer von WELLENBOR: *Graf Civalart-Uhlanden in den Jahren 1848 und 1849*, Wien 1897, s. 12, 191, 273; K. F. v. WELLENBOR: *Erinnerungen aus den Feldzügen 1859 und 1866*, Wien 1894, s.23-24, 88, 94, Friedrich MANDEL: *Geschichte des K.u.K. infanterie-Regiments Guidobald Graf von Starhemberg Nr. 13*, Krakau 1893, s. 403, 470, vojenské schematismy z let 1850–1881.

[329] Zdroj: *SIEGENFELD* (1905), s. 488.

3.6 Franz Ponz von Panz (1831–1866) – c .k. major, padl 24.6. 1866

Franz Ponz von Panz (2.7.1831 – 24.6. 1866), mladší bratr Victora, byl neméně nadějným aspirantem na významnou pozici v armádě, avšak riziko spojené s výkonem vojenského povolání si v jeho případě vzalo svou daň v podobě první důstojnické oběti prusko-rakouské války. Obdobně jako Victor, také Franz se k důstojnické profesi neprve připravoval kvalitním studiem. Dne 15. prosince 1843 byl přijat do Vojenské akademie ve Viděňském Novém Městě, rovnou do 2. ročníku. Z Akademie byl vyřazen v hodnosti podporučíka a byl přijat do kyrysnického pluku „Kaiser franz Joseph" č. 1. Dne 1. dubna 1850 byl přeložen k husarskému pluku „Liechtenstein" č. 9, u kterého potom setrval až do konce svého nedlouhého života. V průběhu posádkové služby byl postupně povyšován, což se v mírových letech obvykle nedělo nijak překotně (25.12. 1850–nadporučík, 4.2. 1856–rytmistr 2. třídy, 24.4. 1859 – rytmistr 1. třídy*).*[330] Skutečnost, že ve věku necelých 28 let se v době míru stal velitelem eskadrony, poukazuje na jeho profesionální kvality a schopnosti. (*Nemohl mít konexe ani patřičný aristokratikratický původ, který by umožňoval protekci u majitele pluku. Byl jen synem váženého plukovníka, který navíc zemřel už o rok dříve*). O Franzově účasti na dánské tažení r. 1864 jsem psal výše, v souvislosti s jeho bratrem Viktorem. Okolnostmi smrti majora Franze von Panz se zatím naposledy zabýval Jiří Náhlovský ve své knize „Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866" (vyd. Dlouhý Most r. 2010). Dosud existovalo povědomí, že na pardubickém hřbitově je spolu s majorem Panzem pohřbena i celá jeho nejbližší rodina – manželka a jejich dvě předčasně zesnulé dcery. Při pohledu na jména vytesaná do rodinného náhrobku zřejmě málokoho napadlo, že kdyby měl Panz syna a ten byl důstojníkem, je málo pravděpodobné, že by mohl být pohřben právě zde v Pardubicích, ve svém rodném městě. A nemusel by jen padnout kdesi na vzdáleném bojišti I. světové války. (Stačí si uvědomit, že důstojník byl v podstatě kočovníkem, jenž služba vyžaduje často měnit místo pobytu. Za starého Rakouska jednotlivé pluky nezůstávaly trvale v jednom místě. Byly přemisťovány do vzdálených garnizón, obvykle každých cca 5 let. Navíc i hodnostní povýšení bylo často podmíněno stěhováním na uvolněné místo u jiného pluku, ve vzdáleném městě, někdy i v daleké zemi.) Tak tomu bylo i v případě majorova syna, který se narodil na Pardubicku a zemřel zřejmě tam, kam ho zavály služební povinnosti–kdesi v dnešním Rumunsku.

---

[330] Zdroje: *SIEGENFELD, Genealog. Taschenbuch*, s. 488; Johann SVOBODA, *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustad : und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*, Wien 1894, s.171 ;Karel KOPAL, *24. červen 1866 – osudný den majora von Panze,* in. Zprávy Klubu přátel Pardubicka, červenec/srpen 2006, s. 182.

Obrázek 13: Franz von Panz, foto cca 1863, padl 24.6. 1866

3.7 Viktor von Panz (nar. 1862) – zapomenutý syn padlého majora

Viktor von Panz se narodil 5. září 1862 v Chlumci, nedaleko Pardubic, v místě jedné z posádek husarského pluku „Liechtenstein“ č. 9.[331] Jeho otcem byl důstojník tohoto pluku, Franz Ponz von Panz. Matka Zdeňka, rozená Marklová, pocházela z rodiny pardubického lékaře. Manželům se narodily ještě tři dcery. Jedna z nich, Žofie, zemřela 2. října 1861, krátce po narození. Také starší Luisa, narozená v Pardubicích 20. dubna 1860, zemřela ještě v dětském věku – 11. ledna 1872. V Pardubicích se 22. září 1863 narodila také nejmladší z dcer – Augusta Josefína, která se 15. září 1884 provdala za Albrerta Webera, husarského důstojníka původem z Chorvatska[332], se kterým později žila v Záhřebu („Agramu“).

Malému Viktorovi nebyly ještě ani celé čtyři roky, když prusko-rakouská válka vzala rodině otce a manžela. Přesto byl pokračovatelem rodinné tradice důstojnického povolání, zřejmě posledním. V roce 1881 přišel na vojenskou vyšší reálnou školu v „Mährisch Weißkirchen“ [333](dnes Hranice na Moravě). Po jejím absolvování r. 1884 zahájil svou vojenskou službu v hodnosti poručíka, u pěšího pluku „Vincenz Freih. von Abele“ č. 8. Poté přešel k jezdectvu. Od 1. června 1885 sloužil v husarském pluku „Joseph Graf Radetzky“ č. 5,

[331] V období 1854–1866 sídlil tento pluk v Pardubicích a některé jeho eskadrony byly dislokovány v okolních obcích.

[332] Albert Weber se narodil 5.12. 1849 v chorvatské obci Rošdanice, v hraničářském okrese Gradisko. V roce 1902 byl penzionován v hodnosti podplukovníka a naposledy sloužil v husarkém pluku „Kaiser Franz Joseph I.“ č. 1. – srov SIEGENFELD (1905), s. 488.

[333] Zdroj: SVOBODA (1884), s. 770.

kde byl 1. července 1889 povýšen na nadporučíka.[334] V roce 1905, kdy byl stále příslušníkem husarského pluku č. 5, je připomínán v hodnosti rytmistra 1. třídy a jako osobní pobočník[335] polního zbrojmistra Ludwiga Schwitzera von Bayersheim, sborového velitele a velícího generála v Temešváru.[336] Poslední zpráva pochází z r. 1923, ze Sborníku důstojníků ve výslužbě a vojenských penzistů branné moci. Zde je evidován Viktor Panz, titulární major jezdectva, narozen: 1862, odveden: 1884, příslušen: Pardubice, bydliště: Sobrosín u Aradu, Rumunsko.[337] Tímto se uzavírá poslední kapitola důstojnická dynastie, ve které se vojenská tradice udržela od 18. do 20. století.

[334] Zdroj: SVOBODA (1884), s. 770.

[335] V orig. „Personaladjutant".

[336] Zdroj: SIEGENFELD (1905), s. 488 .

[337] viz *Sborník důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné moci*, ročník 1 (1923), s. 45.

4 Dům WINDISCH-GRAETZ – aristokraté v armádě

4.1 Vojenští páni ze „staré školy“

Životní příběhy členů aristokratické rodiny ilustrují situaci v rakouské armádě ve dvou dekádách před prusko-rakouskou válkou 1866. V uvedeném období si v důstojnickém sboru udržovala rozhodující vliv rodová šlechta. Její hodnoty a hodnotová měřítka přecházely do důstojnického sboru, ve kterém byla rodová šlechta významně zastoupena v celkovém počtu důstojníků, přičemž vyšší velitelské pozice byly v podstatě její doménou. Mezi její prominentní představitele patřil také Victorin princ Windisch-Graetz. Tomu nasvědčuje i okolnost, že plukovnickou hodnost obdržel již ve věku 34 let. Zároveň mu bylo svěřeno velení nad 11. hulánským plukem. Ve své funkci se dopustil závažných pochybení. Jednou z jejich podstatných příčin byl rozpor mezi jeho shovívavostí k nesrovnalostem v plukovním účetnictví a přepjatými etickými nároky vůči důstojníkům, zejména v otázce stavovské cti. V tomto smyslu byl plukovník princ Windisch-Graetz produktem historicky podmíněného společenského prostředí, spjatého s důstojníkovým aristokratickým rodinným původem a zároveň s tehdejšími požadavky na reprezentanta důstojnického stavu. Přestože svým jednáním vybočil i z tehdejších zvyklostí i zákonných norem, lze na jeho případu dokumentovat a vysvětlit určité jevy, který byly pro danou dobu a prostředí typické. V jeho případě jen s tím rozdílem, že překročily únosnou mez.

Obrázek 14: Kníže Alfred v uniformě majitele dragoun. pluku Windisch-Graetz č.2 (okolo r. 1861)

4.2 Konzervativci vs. reformní křídlo rakouské armády (1848–1866)

Nepotismus zde vládne hroznou silou (Fenner, 1847)

Získání důstojnického místa, zejména dosažení vyšších hodností, bylo v rakouské armádě ovlivněno protekcí, která souvisela s uchazečovým společenským postavením a jeho příbuzenskými vazbami. Spravedlivější systém nastolily teprve reformy, přijaté po prohrané prusko-rakouské válce. Až do r. 1868 měl na obsazování subalterních důstojnických míst vliv tzv. „majitel pluku“, kterým byl ve většině případů významný příslušník aristokracie. Ještě okolo poloviny 19. století příslušníci aristokracie ovládali také velkou část dalších klíčových pozic v armádě (Byli významně zastoupeni např. mezi veliteli brigád, divizí, přednosty vojenských úřadů apod.). Uvedené okolnosti umožňovaly, aby příslušní armádní činitelé preferovali na důstojnická místa své příbuzné a přátele, které potom přednostně, na úkor jiných kandidátů povyšovali do vyšších hodností. Tento stav byl do značné míry dán hodnotovým nastavením příslušníků rodové šlechty, jejichž rozhodování a konání bylo ovlivněno tradičním etickým závazkem ochrany, podpory a moci svým příbuzným, v širším smyslu byli také nepsanou tradicí ochranitelského patronátu nad různou „čeledí“ z okruhu jejich panství (nad svými poddanými, rodáky, zaměstnanci). Svým příbuzným a chráněncům pomáhali dokonce i tehdy, když osobně v něčem selhali. K preferování příbuzných, oproti ostatním kandidátům na různá toužebná místa, docházelo přinejmenším již ve starověku. Výraz „nepotismus“ (z lat. nepos = synovec) se pro tuto formu protekce začal užívat zřejmě teprve v souvislosti s papeži 15. a 16. století, kteří využívali své pravomoci k získávání významných politických funkcí pro své příbuzné, včetně synovců (odtud název). [338] Protěžování příbuzných v rakouské armádě nepochybně existovalo od samých počátků vzniku stálé armády. Nevím, zda se už tehdy se zde uvedená situace označovala slovem nepotismus. Pokud ano, tak možná jen v řeči. S nejstarším použitím pojmu *nepotismus* pro armádní prostředí jsem se setkal až v textech z 19. století.

V roce 1847 Ferdinand Daniel FENNER (von Fenneberg) se ve své knize *Oesterreich und seine Armee* (Rakousko a jeho armáda) o situaci v rakouské armádě vyjádřil velmi ostře:

„…Nepotismus, o kterém jsem mluvil dříve, zde vládne hroznou silou. Zasloužilí důstojníci a kadeti často nejsou povýšeni léta, protože oblíbenci ponocných jsou všude na

[338] Srov. August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 175–176; Jos GELMI, *Papežové,* Praha 1994.

prvním místě. Jak se říká: moc a vliv znamenají víc než spravedlnost; protekce je přednější než odsloužená léta....". [339]

Pozn. k mému překladu výše uvedeného citátu: Slovo *ponocný (* v originále *Nahchthaber* – doslovně *majitel noci*, jinak řečeno také *tmář*, *zpátečník* apod.) autor textu použil jako záměrnou zkomoleninu slova *Inhaber*, které v jeho době bylo skutečným označením (titulem) pro toho, kdo vykonával funkci majitele pluku nebo měl nad plukem čestný patronát. (Německý text v originále cituji v poznámce pod čarou).

„Fenner, Daniel, dříve Fenner von Fenneberg…Neblaze proslulý syn hrdiny, rytíře Řádu Marie Terezie a polního maršála… Citované spisy se vyznačují bezpříkladnou drzostí a zlovolným postojem..." **340**

Výše citované úryvky jsou nelítostně kritické, stejně jako samotný Fenner, nelítostný kritik režimu. Nepocházejí z pamfletu, ale z jinak celkem seriózního biografického slovníku, který sestavil Constantin von Wurzbach. Syn polního maršála Franze Philippa Fennera von Fenneberg (1762-1824), Daniel Fenner (1818-1863), absolvoval Vojenskou akademii v Vídeňském Novém městě. Stal se důstojníkem, ale potom nastal v jeho životě obrat. V roce 1843 byl z armády propuštěn, což nezůstalo bez následků, pro armádu. Vystavil jí účet v podobě výše jmenované kontroverzní knihy, vydané o čtyři roky později. Odvrátil od prostředí, ze kterého vzešel. Vládní kruhy se tohoto odpadlíka nenáviděly a oprávněně se ho obávaly, což Wurzbach bezdčně tlumočil (viz citát výše). V říjnu 1848 vypuklo ve Vídni povstání, rebel Fenner u toho nesměl chybět, nepochybně. Po prorážce revoluce uprchl do zahraničí. Rakouským soudem byl v nepřítomnosti odsouzen za velezradu a zbaven šlechtického titulu.[341]

Nepotismus v novele *Poručík Burda* (1887)

Fedinand von Saar (1833 -1906), dříve než se stal slavným spisovatelem, byl nejprve vojenským profesionálem. V 50. letech 19. století měl tak možnost důvěrně poznat prostředí

---

[339] *„Der Nepotismus, von dem ich schon früher sprach, herrscht hier ganzen, furchtbaren Gewalt, und verdienstvolle Offiziere und Kadeten verden oft Jahre lang nicht avancirt, weil die Günstlinge der Nachthaber überall den ersten Platz einehmen, so hass Sprüchwort: Gewalt geht vor Recht ganz gut in die Lesart Protection geht vor Verdienst übertragen konnte."*
- Ferdinand D. FENNER v. FENNERBERG, *Oesterreich und seine Armee*, Leipzig 1847, s. 171- 172.

[340] BLKÖ: *Fenner, Daniel* - Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich (BLKÖ), Band: 4, 1858, s.175. https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Fenner,_Daniel

[341] Více o Fennerovi např. Wurzbach tamtéž (BLKÖ, Band: 4 (1858), s. 175.

rakouské armády a zejména zvyklosti důstojníků, ke kterým tehdy také patřil. Uvedené bohatě zúročil ve svých novelách. Výstižně v nich vykreslil reálie vojenského prostředí a posádkových měst, ve kterých se svým plukem pobýval (Olomouc, Brno, Jihlava, Terezín, Praha). V neposlední řadě vystihl mentalitu a hodnotová měřítka mladého důstojníka ze začátku druhé poloviny 19. století. Ten ke čtenáři promlouvá jak prostřednictvím vypravěče (s užitím spisovatelovy *ich formy*), tak také prostřednictvím jeho důstojnických přátel. K těm zřejmě patřil hlavní hrdina z jeho novely „Poručík Burda", o kterém Saar v úvodu své novely napsal: *„U pluku, u něhož jsem strávil svá vojenská léta, byl také poručík Josef Burda. Na svou hodnost nebyl již právě mlád, blížil se asi třicítce."* Ve vojenských schematismech jsem se dopátral, že dotyčný se ve skutečnosti jmenoval velmi podobně – Joseph Bruda. Měl dokonce také odpovídací hodnost. V roce 1854 měl hodnost podporučík 2. třídy a v následujícím byl povýšen na podporučíka 1. třídy. (V roce 1887, kdy Saar psal svou novelu, už uvedené hodnosti v rakouské armádě neexistovaly. Naproti tomu v 50. letech 19. století zde hodnost poručík ještě nebyla zavedena, neboť po poručících 2. a 1. třídy následovala hodnost nadporučík). V roce 1855 získal Saar hodnost podporučíka 2. třídy. Od téhož roku jsou oba, Saar i Bruda, vedeni v seznamu důstojníků 16. pěšího pluku společně. Jejich pluk měl výložky v barvě sírově žluté (schwefelgelb). Autentická barva plukovních výložek je doložena i v novele, kde poručík Burda říká: *„…a abych ihned uvědomil princeznu, od koho dopis je, použiji jako pečeti jemného bledě žlutého vosku – barvy našich výložek."*[342] V roce 1856 byla obě jména naposledy společně uvedena v seznamu důstojníků pluku. V následujícím roce (1857) však jméno Joseph Bruda z armádních schematismů zmizelo, zcela a definitivně. Fedinand von Saar byl v sestavě 16. pěšího pluku naposledy uveden v roce 1859 a poté bychom ho v plukovních seznamech také hledali marně. U Saara víme, že armádu opustil, aby se mohl plně věnovat spisovatelské dráze. V případě Brudy není vyloučeno, skončil stejně jako hrdina novely, jehož byl předobrazem. V roce 1856 mohl zahynout v souboji, který byl v novele podrobně popsán a měl se uskutečnit v Praze. Podporučík Bruda možná doplatil na to, že měl obdobně přepjatý smysl pro čest jako poručík Burda, o kterém Saar napsal: *„Nikdo nebděl přísněji nad než on nad takzvaným stavovským duchem. Ve všem, co se otázky cti týkalo, projevoval nejúzkostlivější citlivost, …"*[343] Jedním z důvodů souboje byly úsměšky samolibých důstojníků jezdectva, kteří na důstojníka pěchoty hleděli spatra a pozastavovali se nad jeho neskromnými ambicemi. To, že se Bruda se považoval za potomka zchudlého hraběcího rodu a že snil o sňatku s vysoce urozenou nevěstou,

[342] Ferdinand von SAAR, *Poručík Burda*, in: Smutné lásky, Praha 1986, s. 73.

[343] Ferdinand von SAAR, *Poručík Burda*, in: Smutné lásky, Praha 1986, s. 62.

bylo známo pouze jeho důvěrnému příteli, vypravěči příběhu (Saarovi). Naproti tomu vešlo v širokou známost, že Burda neúspěšně požádal o přijetí do sboru adjutantů, tedy o místo, které bylo tradičně učeno pro hraběcího nebo knížecího synka. Toho si byl nakonec vědom i Burda, když po svém neúspěchu konstatoval: *„To se dalo předvídat. Celkem bylo asi podáno žádostí mnoho a tak rozhodovaly jako obyčejně nepotismus a protekce.“*[344]

Instituce majitele pluku

V dobách žoldnéřských vojsk se zámožní představitelé šlechty věnovali vojenskému podnikání. Pluky byly označovány podle jmen svých zakladatelů, de facto majitelů. V 50. a 60. letech 19. století majitel pluku už dávno nebyl jeho skutečným vlastníkem, protože celá armáda patřila jejímu nejvyššímu veliteli – rakouskému císaři. Přesto majitel pluku nebyl pouhým držitelem prestižního titulu, ale až do r. 1868 byl zároveň poměrně vlivnou institucí, spojenou s pozůstatky některých významných pravomocí z dávných dob. Majitel pluku měl například přímý vliv na obsazování důstojnických míst v pluku a rozhodoval o povyšování důstojníků až na úroveň rytmistra (tj. velitele jezdecké eskadrony), respektive setníka u pěchoty. Udílením funkce majitel pluku disponoval přímo panovník. Při svém rozhodování upřednostňoval členy své dynastie a spřátelených vládnoucích dynastií jiných států, v neposlední řadě pamatoval na zasloužilé nebo významné příslušníky rodové šlechty.

Prostřednictvím majitelů pluků, z velké části příslušníků významných šlechtických rodů, měla aristokracie přímou kontrolu nad udělováním většiny důstojnických míst a služebním postupem nižších důstojníků.[345] Vzájemné kontakty a příbuzenské vazby mezi plukovními majiteli a ostatními příslušníky šlechtických rodů umožňovaly urozeným mladíkům přeskakovat v hodnostech své kolegy měšťanského původu bez ohledu na vzdělání nebo počet odsloužených let. Důstojníci z řad vysoké šlechty měli svůj postup po žebříčku vojenských

[344] Termín nepotismu nebyl užit pouze v překladu, ale vyskytuje se už v původním textu: *„…Das war vorauszusehen gewesen. Denn es mochten im ganzen doch viele Gesuche eingereicht worden sein, und da hatten wohl wie gewöhnlich Nepotismus und Protektion den Ausschlag gegeben…“* – viz *Leutnant Burda*, in: Ferdinand von Saar, Sämtliche Werke 9: Novellen aus Österreich III, (Editor Jacob Minor), Leipzig, cca 1905.
Přístupné na https://www.gutenberg.org/ebooks/49971

[345] K instituci majitele pluku např. István DEÁK, *Der k. (u.) k. Offizier 1848 – 1918*, Wien 1991, s. 29; Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die Armee in Österreich – Militär, Staat und Gesellschaft 1848 – 1868*, Boppardam Rheim 1975, s. 456-462; Harald SKALA, *Slávne časy cisárskej jazdy v 17. – 19. storočí*, Prešov 2005, s. 54-55; Lubomír UHLÍŘ – Karel SÁČEK, *Rozlišovací součásti rakouské armády 1792 – 1815*, 1. část https://www.primaplana.cz/news/rozlisovani-soucasti-rakouske-armady-1792-1815-1-cast/. [8. 2. 2019]

hodností usnadněn a urychlen také díky rodinným konexím na císařském dvoře, snazšímu přístupu k panovníkovi apod.

Rychlá cesta k vyšším vojenským hodnostem je nejvíce patrná u příslušníků nejvyšších pater aristokracie. K vysoce prominentním případům lze přiřadit vojenskou kariéru prince Wilhelma von Schaumburg-Lippe (1834–1906), druhorozeného syna vládnoucího knížete. Ten vstoupil do rakouské armády ve válečném roce 1859 a již 16. května téhož roku obdržel hodnost rytmistra 2. třídy. Princ formálně náležel k dragounskému pluku „Windisch-Graetz" č. 7 (později tentýž pod č. 2). U svého kmenového pluku si však nepobyl, neboť byl obratem přidělen jako ordonanční důstojník k hlavnímu stanu. Po skončení italského tažení princ požádal o dovolenou, aby se mohl věnovat správě svých statků a posléze i rodinnému životu (30. 5. 1862 sňatek). V roce 1866, opět v době příprav na další válku, princ znovu nabídl své služby císaři. Dne 10. června obdržel zprávu, že byl jmenován ordonančním důstojníkem ve štábu arcivévody Arnošta, velitele III. armádního sboru. Po skončení války byl princ povýšen (3. 8. 1866 na majora s titulární hodností, od 4. 8. 1870 majorem řádným) a byl vyznamenán Vojenským záslužným křížem s válečnou dekorací (3. 10. 1866). Dne 11. září 1866 princ odešel na dovolenou, aby se, mimo jiné, věnoval konsolidaci svého válkou zpustošeného náchodského panství. Poté se princ k aktivní vojenské službě už nevrátil. Přesto byl povyšován dále, byť se statusem záložního důstojníka (24. 4. 1876 podplukovník, 20. 4. 1879 již plukovník, 25. 4. 1885 generálmajor, 26. 4. 1890 polní podmaršálek, 10. 6. generál jezdectva, od 30. 11. 1898 majitelem pěšího pluku č. 40).[346] Uvedené okolnosti umožňovaly aristokracii zaujímat klíčové pozice v armádě.

Chráněnci polního maršála Windisch-Graetze

Windisch-Graetzové patřili mezi vlivné aristokratické rody Rakouského císařství. Bývají vnímáni jako součást „cizácké" pobělohorské šlechty, přestože v Čechách byli usedlí již od r. 1574.

Zde se také narodil polní maršál Alfred I. kníže Windisch-Graetz (1787–1862), v povědomí naší veřejnosti nechvalně známý díky svému ráznému potlačení pouličních nepokojů v Praze r. 1848. Své první válečné vavříny získal již v napoleonských válkách, kterých se zúčastnil jako mladý důstojník jezdectva. V roce 1814 obdržel nejprestižnější vojenské

[346] Více k němu Hana KALÁBOVÁ – Zdeněk JÁNSKÝ, *Generál jízdy Vilém princ ze Schaumburg-Lippe*, Hradec Králové 2006.

vyznamenání – rytířský kříž Řádu Marie Terezie. V roce 1818 byl povýšen na plukovníka a ve svých 31 letech se ujal velení 8. kyrysnického pluku „velkokníže Konstantin“. Hodnost generálmajora získal v r. 1826, ve věku 39 let. Jeho energické jednání během revolučních událostí r. 1848 (v Praze a zejména ve Vídni) mu vyneslo nejvyšší hodnost polního maršála (15. 10. 1848).[347]

Kníže byl znám svou povznesenou pýchou. V tomto smyslu je často citován jeho okřídlený výrok: *„Člověk začíná teprve baronem*.“ V knize citátů, vydané r. 1888, A.H. Fried uvádí, že uvedený výrok Windisch-Graetz pronesl v roce 1848, po dobytí povstalecké Vídně.[348] V kontextu s brutalitou vzbouřenců mohlo jít jen o distingované konstatování toho, že se vídeňští měšťané chovali „nelidsky“. (Např. na náměstí viselo na pouliční lampě bezvládné tělo ministra války Teodora hraběte Baillet de Latoura, který byl dne 6. 10. 1848 vyvlečen ze své kanceláře a na ulici smrtelně lynčován davem.) Nehledě na uvedené okolnosti, maršálův výrok se stal součástí historické paměti jako příklad elitářství a nadutostí nejvyšších pater rakouské šlechty. Údajný maršálův výrok našel již v 19. století svůj ohlas v beletrii. Spisovatel Ferdinand von Saar v novele *Poručík Burda* (1887) poručíkův marnivý zájem o ženy z nejvyšší společnosti spisovatel přirovnal k podobně marnivému spojování hodnoty jedince s mírou jeho urozenosti. nepřiměřené požadavky : „*...Jako totiž u jednoho spíše pověstného, než proslulého vojevůdce začínal člověk teprve baronem, tak pro Burdu začínaly ženy teprve baronesou…“* [349] Ať už byl kníže tak arogantní, jak mu bylo přisuzováno, či nikoliv, nelze mu upřít, že staré pořádky hájit z upřímného přesvědčení, nikoliv z oportunismu.

Starý kníže byl konzervativec, voják ze „staré školy“, který měl své odpůrce i příznivce. K těm druhým zřejmě patřil generál jezdectva Emerich kníže Thurn-Taxis (1820–1900), neboť maršála charakterizoval slovy: "Windisch-Grätz je historická osobnost. Jeho vznešený, velkodušný a pevný charakter stojí povznesen nad horlivostí jedovatých jazyků, než aby potřeboval obranu. Ve svém ušlechtilém a dobrotivém myšlení často neočekává nízkou podlost,

---

[347] K jeho životopisu více např. Constantin von WURZBACH, *Windisch-Grätz, Alfred Candid Ferdinand Reichsfürst*, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Band 57, Wien 1889, s. 1; Petr HAVEL, *Alfed zu Windischgrätz…,* in: Pod císařským praporem, Praha 2003.

[348] Alfred Hermann FRIED, *Lexikon deutscher Zittate*, Berlin 1888, reprint Nikosia 2017, výrok č. 473, s. 56. Přesto se maršálův výrok stal součástí historické paměti a již v 19. století našel ohlas i v beletrii: „*...Jako totiž u jednoho spíše pověstného, než proslulého vojevůdce začínal člověk teprve baronem, tak pro Burdu začínaly ženy teprve baronesou…“* – viz Ferdinand von SAAR, *Poručík Burda* (povídka, 1887), in: Smutné lásky, Praha 1986, s. 63.

[349] Ferdinand von SAAR, *Poručík Burda* (novela, 1887), in: Smutné lásky, Praha 1986, s. 63.

se kterou se někdy setkáváme v takzvaných lepších kruzích, což mu přineslo trochu rozčarování; ale navzdory mnoha nechutným výmyslům této sorty lidí, jeho památka vždy zůstane vysoká a čistá ve vzpomínce všech současníků." [350]

Podle mínění tohoto ultrakonzervativního knížete byla šlechta *nejvhodnější třída pro vzdělávání a věc cti*.[351] Schopnosti a vlastnosti jedince považoval za předurčené jeho příslušností k určité společenské vrstvě. Spojoval je se sociálním zařazením rodiny, do které se daný jedinec narodil. Od důstojníků z řad šlechty očekával vlastnosti, ke kterým je měl předurčovat jejich urozený původ. O tomto jeho postoji mimo jiné svědčí údaj Allmayera-Becka, že kníže Windisch-Graetz u důstojníků měšťanského původu výslovně uváděl, že se před nepřítelem chovali statečně, zatímco u šlechticů to považoval za samozřejmost.[352] Z výše uvedeného je pochopitelné, že kníže byl zastáncem aristokratického řízení armády. Když potom na odpovědné funkce prosazoval knížecí prince na úkor jiných kandidátů, mohl si to „racionálně" zdůvodnit. V tomto ohledu potom nemusel mít výčitky svědomí.

Početný rodinný „klan" polního maršála Afreda I. knížete Windisch-Graetze, který vznikl a rozvíjel se díky osobnímu vlivu svého zakladatele, může být modelovým příkladem nepotismu v rakouské armádě.

Ještě za maršálova života směřovala k vyšším vojenským metám poměrně početná důstojnická generace Windisch-Graetzů, kterou tvořilo všech pět jeho synů a k tomu ještě tři synovci. Tito maršálovi chráněnci vstupovali do armády ve věku 17–20 let, bez předchozího vojenského vzdělání. Až na Ludwiga Windisch-Graetze (1830–1904), který si zpočátku přál sloužit u námořnictva a začínal zde jako kadet,[353] všichni nastoupili k pozemnímu vojsku

---

[350] *Emerich Prinz zu Thurn und Taxis, k. u k. General der Cavallerie. Mit Benützung eines schriftlichen Nachlasses darstellt von einem Waffengefährten*, Leipzig 1901, s. 148-149.

[351] Srov.: „*Windisch-Graetz wollte die höheren militärischen Posten ausdrücklich dem Adel vorbehalten wissen, weil dieser la classe la plus apte et par son éducation et point d´honneursei.*" – viz SCHMIDT-BRENTANO, 1975, s. 456; srov.: „*Er hat in einem Wirkungskreis eine Klasse gegünstigt, sie als la classe la plus apte et par son éducation et point d´honneur für höheren militärischen Posten bezeichnet, eine Reminiszenz der ritterlichen Beschäftigung, die am Eingang aller Adels…*"-viz Paul MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz. Revolution und Gegenrevolution in Österreich*, Wien – Leipzig 1934, s. 29.

[352] Viz Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Träger der staatlichen Macht. Adel, Armee und Bürokratie*, in: Otto Schullmeister, Spectrum Austriae, Wien 1957, s. 254.

[353] Maršálův syn Ludwig (1830-1904) se ve věku 17 let (20. 5. 1847) stal kadetem námořnictva a v následujícím roce (6. 4. 1848) získal důstojnické místo v pěším pluku svobodného pána von Hess č. 49 („Freiherr von Heβ No. 49") – k Ludwigově biografii více např. Jaroslav KRÁTKÝ, *Šavle vz. 1858/1845 z války r. 1866 – zbraň Ludwiga v. Windischgrätze*, in: Bellum 1866, 2016, č. 2, s. 115-127; WURZBACH, *Windisch-Grätz, Ludwig Joseph Nicolas Prinz*, BLKO, 57, 1889, s. 69.

rovnou v hodnosti podporučíků. Díky pozici a vojenským kontaktům otce, respektive strýčka, získávali různé výhody (místa pobočníků apod.) a byli povyšováni v poměrně rychlém sledu.

Nejstarší syn, kníže Alfred (1819–1876), sloužil mezi říjnem 1848 a květnem 1855 u svého otce jako jeho křídelní pobočník. Ve stejné funkci potom působil princ August (1828 – 1910), maršálův synovec. Někdy na přelomu let 1848/49 byl k maršálovu hlavnímu stanu přidělen další jeho synovec – princ Hugo. Princ Ludwig (1830–1904), maršálův třetí syn, byl na své přání přeložen v dubnu 1849 do Uher ke štábu hlavního ubytovatele.[354]

Maršálův vliv je patrný také z toho, že jeho synové dosáhli plukovnických hodností v poměrně mladém věku a oproti běžným zvyklostem také za menší počet služebních let (uveden v závorce): kníže Alfred II. ve věku 38 let (19), princ Victorin v 34 letech (15), princ August v 35 letech (15), princ Ludwig v 36 letech (19), Joseph v 38 letech (21).[355]

Nový systém povyšování důstojníků, prosazený až od r. 1868

S výše uvedeným kontrastuje pozdější propočet ministra války Johna, který v souvislosti se zavedením nového systému povyšování (od roku 1868) plánoval, že důstojník může dosáhnout hodnosti plukovníka ve věku 59 – 60 let, což odpovídalo služební době okolo 40 let. V případě zvláště příznivých okolností (výjimečné schopnosti a vzdělání, válečné zásluhy apod.) stanovil pro dosažení hodnosti plukovníka dolní věkovou hranici 38 let, respektive nejméně 20 služebních let.[356]

Výše uvedený Johnův návrh se časově nachází za předělem mezi „armádou starých časů" a její modernizovanou podobou. Souvisí se změnami v politice, společnosti a v neposlední řadě i v armádě, ke kterým došlo po roce 1866, po prohrané prusko-rakouské válce. Patřilo k nim zavedení všeobecné branné povinnosti, které významně ovlivnilo sociální strukturu důstojnického sboru. Ten byl posílen velkým množstvím vzdělaných záložních důstojníků, převážně z měšťanských vrstev.[357] Nová legislativa změnila i pozici majitele pluku. Od roku 1868 mu v podstatě zůstal jen čestný titul a s ním spojené prestižní výsady, včetně označení

[354] Srov.: Hannes STEKL – Marija WAKOUNIG: Windisch-Graetz. *Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien 1992, s. 164.

[355] Zdroj: příslušné armádní schematismy (*Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums für…*,Wien…) z období 1850–1870.

[356] Srov.: SCHMIDT-BRENTANO, 1975, s. 468.

[357] K tomu viz *Branný zákon z 5. 12. 1868* – jeho úplné znění: *Zákon branný, daný dne 5. prosince 1868*, Praha 1869.

pluku jeho jménem. Byl však zbaven důležitých pravomocí, včetně vlivu na povyšování důstojníků.[358]

Reformní křídlo v rakouské armádě

Dílčí vojenské reformy (ve výzbroji, výcviku, taktice) se zvolna prosazovaly již počátkem 60. let 19. století, v souvislosti s válečnými neúspěchy roku 1859. O jejich prosazení usilovali mladí velitelé, kteří v nedávné válce (1859) osvědčili své schopnosti. K představitelům nastupující generace vojenských lídrů patřili také tři úspěšní plukovníci jezdectva, kteří větší vliv a významné hodnosti získali až po další prohrané válce (1866): Leopold svobodný pán Edelsheim-Gyulai, Johann Nepomuk svobodný pán von Appel a Nikolaus hrabě Pejacsevich von Veröcze.

Leopold svobodný pán Edelsheim-Gyulai (1825–1893)

Pruská štábní brožurka, vydaná na počátku tažení r. 1866, hodnotila gmjr. Edelsheima uznalými slovy: „*Nejsmělejší a nejlepší jezdecký generál naší doby, osvědčil se plně v roce 1859. Velmi vzdělaný, má správný úsudek. Mladý, silný, velice oblíben a vážen.“* Naproti tomu charakteristika jiného vysokého důstojníka jezdectva, gmjr. Alfreda II. knížete Windisch-Graetze, zde není lichotivá: „*Neublíží nikomu, bez vojenských neb jakýkoli duševních předností.“*[359] Stojí za pozornost, že dne 2. července 1866 na poradě generality Edelsheim, nejmladší z přítomných, upozornil na neodvratnost nadcházející bitvy u Hradce Králové, což se Benedek pokusil zlehčit jízlivou poznámkou o jeho mladických nápadech. Následující den musel dát Edelsheimovi za pravdu. Zatímco Benedek byl po svém debaklu u Hradce Králové odvolán, Edelsheim byl ještě téhož měsíce (27. 7. 1866) povýšen na polního podmaršála a hned po válce dostal příležitost reformovat rakouské jezdectvo.[360]

Johann Nepomuk svobodný pán von Appel (1826 – 1906)

Johann Nepomuk Martin von Appel se narodil na jihu Slavonie, u bosenských hranic (v obci Sikirevci). Pocházel z rodiny s důstojnickou tradicí (otec polním podmaršálem). Dne 2. 11. 1843 se stal kadetem ve 12. hulánském pluku. V následujících letech potom sloužil u téhož

[358] Srov. DEÁK, 1991, s. 29.

[359] Srov. Pavel BĚLINA, *Střezetice (K otázce nasazení rakouského a pruského jezdectva ve válce roku 1866)*, in: Historie a vojenství 2 / 1999, Praha 1999, s. 282-283.

[360] K poradě 2. 7. 1866 více Karel KUDR, *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936, s. 322. K reformě jezdectva více František MARTÍNEK, *Z historie dragounů*, Praha 1937, s. 51-52.

pluku v důstojnických hodnostech a účastnil se s ním válečných tažení v Itálii 1848 a v Uhrách 1849, přičemž obdržel Vojenský záslužný kříž s válečnou dekorací. Nejvíce se vyznamenal 24. 6. 1859 v bitvě u Solferina, za což si vysloužil tři řádové dekorace – Řád železné koruny III. třídy, rytířský kříž Leopoldova řádu a rytířský kříž Řádu Marie Terezie. Během prusko-rakouské války r. 1866 byl velitelem jezdecké brigády sestávající z dragounského pluku č. 2, husarského pluku č. 9 a jízdní baterie. Od 16. 11. 1866 byl velitelem Centrální jezdecké školy a od 28. 11. 1874 divizním velitelem. Postupoval v generálských hodnostech (9. 11. 1867 generálmajor, 1. 11. 1874 polní podmaršál, 1. 5. 1882 generál jezdectva). V období 1882-1903 byl velícím generálem v Sarajevu a zároveň vykonával funkci „šéfa zemské vlády" (guvernéra) pro Bosnu a Hercegovinu.[361]

Nikolaus hrabě Pejacsevich von Veröcze (1833 – 1890)

Hrabě Nikolaus Pejacsevich von Veröcze (Pejačević de Virovitica) pocházel ze Slavonie, z území dnešního Chorvatska. V roce 1864 byl povýšen na plukovníka a převzal velení 9. husarského pluku Liechtenstein. V této funkci se znamenitě osvědčil jak během války v Dánsku (1864), tak také v prusko-rakouské válce 1866. Během bitvy u Jičína 29. 6. 1866 byl vážně zraněn a musela mu být amputována pravá ruka. Zotavil se až v listopadu téhož roku. Již 1. 12. 1866 opět převzal velení 9. husarského pluku, přičemž obdržel od císaře zvláštní výsadu, že smí pluku velet „se zasunutou šavlí" (aby ve své jediné ruce mohl držet uzdu koně). Po necelých čtyřech letech (30. 4. 1870) byl povýšen na generálmajora a v roce 1874 byl jmenován generálním inspektorem jezdectva. V této významné funkci vystřídal generála Edelsheima a úspěšně navázal na jeho reformní úsilí. Dohlížel na výcvik jezdeckých pluků a poskytoval jim metodickou pomoc. Kladl velký důraz na jezdecké umění a k tomu účelu založil Vojenský institut pro učitele jízdy. On sám byl a zůstal příkladem skvělého jezdce, neboť po amputaci pravé ruky se naučil ovládat koně v trysku jedinou rukou.[362]

---

[361] Srov. Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k.k. Bzw. K. u. k. Generalität 1816-1818*, Wien 2007, s. 5; Gustav Adolf METNITZ, *Appel, Johann Nepomuk Freiherr von*, In: Neue Deutsche Biographie 1, 1953, s. 329.

[362] Zdroje: Ignác KORDA, *Geschichte des k. k. Husaren-Regiments Graf Nadásdy Nr. 9*, Sopron 1903, s. 319-324, 341, 350-353; Pejacsevich jako zdatný jezdec na třech olejomalbách–1) O. TOREN: *Překážkový dostih u 1. husarského pluku v Padově 10. srpna 1856* (2. zleva rytmistr Pejacsevich na koni Flora), 2) W. RICHTER: *Plukovník hrabě Pejacsevich, plukovník 9. husarského pluku, během polního tažení r. 1864 na Jütlandu* (zjevně sportovně založený mladý plukovník během své vyjížďky na koni), 3) T. ADJUKIEWIC: *Generál jezdectva Nikolaus hrabě Pejacsevich při honu na lišku v* Holíči (r. 1888, jednoruký generál na cválajícím koni), in: Joh. Christoph ALMAYER-BECK – Erich LESSING, *Die K.(u.) K.-Armee 1848-1918*, Wien 1974, viz tyto obr. ze soukr. sbírek na s. 172, 57, 173.

Je pochopitelné, že tito „mladí rozhněvaní muži“ rozhodně nepatřili k příznivcům konzervativního maršála a jeho protekčních dětí. Poté, co maršál v roce 1862 zemřel, nelibost vůči jeho rodinnému klanu nacházela více příležitostí k uplatnění. Částečně to bylo patrné při závěrečném posouzení případu maršálova syna Viktorina, jehož aféru podrobně popisuji na jiném místě.

Victorinův mladší bratr Ludwig pocítil averzi svých nadřízených během prusko-rakouské války 1866, kdy byl velitelem 2. dragounského pluku Windisch-Graetz.[363] Plukovník Ludwig princ Windisch-Graetz se nacházel v Edelsheimově 1. lehké jezdecké divizi a jeho přímým nadřízeným byl brigádní velitel Appel.

„*…Leopold Edelsheim měl hlubokou nenávist vůči všemu, co mělo jakoukoliv spojitost s domem Windisch-Graetz. Tato averze zasáhla především prince Ludwiga jako velitele Windisch-Graetzových dragounů okamžitě před vypuknutím války 1866…,“*[364] napsal o Edelsheimovi v roce 1893 autor z armádních kruhů, který si přál zůstat v anonymitě. Z Ludwigových deníkových zápisků je patrné, že během války r. 1866 neměl dobré vztahy také se svým brigádním velitelem Appelem. Po válce vzájemný nesoulad přerostl v otevřený konflikt, na jehož počátku si Ludwig do svého deníku zapsal lakonickou poznámku o jejich těžkých sporech ohledně nákupu koní pro pluk. Brzy ještě zaznamenal svůj povzdech nad jakýmisi Apelovými „skandálními intrikami“, aniž by o tom uvedl něco bližšího.[365] Osobně se domnívám, že těmi „skandálními intrikami“ mohly být míněny Appelovy řeči o velitelských pochybeních jeho tehdejšího plukovníka během prusko-rakouské války, což bych považoval za opodstatněné v případě podivného chování prince Ludwiga během bojů u Nového Rokytníku dne 28. 6. 1866.[366]

---

[363] V případě zvláště významné osobnosti, za kterou byl považován polní maršál Alfred I. kníže Windisch-Graetz, bývalo císařem určeno, že pluk ponese jméno svého původního majitele na „věčné časy“. Nástupce zesnulého majitele byl ustanoven jako 2. majitel, přičemž název pluku zůstal nezměněn.

[364] *General der Cavallerie Leopold Freiherr von Edelsheim-Gyúlai* , autor neuveden, Leipzig 1893, s. 10.

[365] K vzájemné averzi s Appelem - srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 180 a 347 – tam s odkazem na : OeStA Wien, KA, NL, B 995/11, Ludwig Windisch-Graetz, zápisky z 21. 9. a 1. 11. 1867, jejich shrnutí z března 1868, zápisy z 10. 12. 1868 a 19. 1. 1869.

[366] K Ludwigově problematickému působení u Nového Rokytníku 28. 6. 1866: Jaroslav KRÁTKÝ, *Šavle vz. 1858/1845 z války r. 1866 – zbraň Ludwiga v. Windischgrätze*, in: Bellum 1866, 2016, č. 2, s. 109-112.

Členové rodinného klanu se cítili ohroženi zejména po roce 1866, kdy někteří neúspěšní válečníci byli penzionováni, zatímco lidé z řad někdejších maršálových odpůrců získávali klíčové pozice a modernizovali armádu.

K nepřátelům maršála klanu patřil také výše zmíněný Nikolaus hrabě Pejacsevich, který ve válkách 1864 a 1866 úspěšně velel 9. husarskému pluku Liechtenstein a v roce 1874 převzal po Edelsheimovi funkci generálního inspektora jezdectva. Téhož roku se ve Vídni připravovala obligátní přehlídka vojska, kterou měl vykonat nový generální inspektor–generálmajor Pejacsevich. Měl nastoupit také 12. husarský pluk, jehož velitelem byl plukovník Joseph princ Windisch-Graetz (1831–1906). Tento nejmladší syn zesnulého maršála se nového generálního inspektora velmi obával. Proto raději ohlásil svou náhlou indispozici z důvodu nemoci. Předtím pro svůj plán diskrétně získal bratra Ludwiga. Prozrazuje to korespondence z rodinného archivu.[367]

4.3 Victorin princ Windisch-Graetz (1824–1869)

K typickým příkladům nepotismu v rakouské armádě lze přiřadit vojenskou kariéru Victorina prince Windisch-Graetze, jehož ambice nebyly úměrné jeho schopnostem a osobnostním předpokladům pro vyšší velitelské funkce.

Obrázek 15: Viktorin po úmrtí svého otce Alfreda, se smuteční páskou (23.-31.3. 1862)

[367] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 173, 346 – tam s odkazem na: Fürstlich Windisch-Graetzches Familienarchiv Siggen, 1.3.7.6.1., výměna dopisů mezi 26. 7. – 8. 8. 1874.

Victorin princ Windisch-Graetz se narodil jako druhý v pořadí z pěti synů polního maršála Alfreda I. Windisch-Graetze (1787–1862) a jeho manželky Eleonory, rozené Schwarzenbergové (1796 – 1848). Stejně jako jeho bratrům, také jemu otec předurčil kariéru c. k. důstojníka. Zde je časová osnova jeho života, spojeného převážně s armádou.

1824 24. července, narozen na zámku Štěkeň[368]

1843 1. června, podporučík v pěším pluku č. 11

1844 2. března, nadporučík ve švališerském pluku č. 4

1845 16. října, kapitánporučík v pěším pluku č. 36

1848 12. dubna, rytmistr ve švališerském pluku č. 4, jehož majitelem byl Alfred I. Windisch-Graetz[369]

1848 major, křídelní pobočník maršála Radeckého–účast v italském polním tažení

1850 major ve švališerském pluku Alexander č. 7 [370]

1852 květen, podplukovník v hulánském pluku Alexander č. 11[371]

1858 12. února, plukovník a velitel hulánského pluku Alexander č. 11

1861 30. dubna, 2. plukovník v hulánském pluku č. 4, kam byl přesunut (transferován) kvůli disciplinárnímu řízení

---

[368] Zámek se nachází 6 km východně od města Strakonice. Byl v držení rodu Windischgrätz v letech 1781–1922. Zdroj: Pavel VÍTEK, *Štěkeň* – na http://www.hrady.cz/index.php?OID=3734&PARAM=11&tid=11284. [8. 2. 2019]

[369] Alfred I. kníže Windisch-Graetz byl majitelem švališerského pluku č. 4 od r. 1835. V roce 1851 byl z jeho pluku utvořen dragounský pluk č. 7, při zachování majitele a jména „Windisch-Graetz". V roce 1860 byl Windisch-Graetzův dragounský pluk přečíslován na č. 2. Pod tímto číslem se pluk také zúčastnil prusko-rakouské války r. 1866, přičemž mu velel Ludwig princ Windisch-Graetz, syn zesnulého majitele. V roce 1867 byl dragounský pluk „Windisch-Graetz" znovu přečíslován a obdržel č. 14, které mu zůstalo až konce monarchie – srov. MARTÍNEK, 1937, s.76–77.

[370] Tento pluk byl „italský", protože jeho mužstvo bylo doplňováno z italských provincií, převážně z Lombardie. Majitelem pluku byl carevič Alexander, ruský velkokníže a následník trůnu – srov. Militär. Schem. na r. 1850, s. 395.

[371] Tento nový hulánský pluk č. 11 byl v podstatě stejný „italský" pluk jako předchozí švališerský č. 7. Vznikl jeho transformací v roce 1851. Majitelem pluku byl opět Alexander, nyní již ruský car. Od r. 1889 byl uvedený pluk doplňován z východních Čech (z vojen. území okr. Josefov) a proto obdržel přívlastek „český"–srov. Militär. Schem. na r. 1852, s. 483; Harald SKALA, *Böhmisches Ulanen–Regiment Nr. 11*, na www stránce https://archive.is/gEVlY#selection-37.1-37.36. [8. 2. 2019]

1861 14. listopadu, přesunut k husarskému pluku č. 8 (dosud ještě jako 2. plukovník)

1862 4. května, postaven mimo aktivní službu a přeložen do disponibilního stavu“ (do zálohy)

1863 opuštění služebního postavení (tj. zrušení služebního poměru, ztráta důstojnické hodnosti)[372]

1866 podporučík II. třídy v husarském pluku č. 8 (ve 4. eskadroně), dobrovolná účast v prusko-rakouské válce 1866 (29. 6. Jičín, 3. 7. Hradec Králové, 10. 7. Žďár nad Sázavou–zde zraněn). Nejvyšší pochvalné uznání, odešel z armády navždy

1869 3. října, zemřel ve věku pouhých 45 let, svobodný a bezdětný[373]

Z výše uvedeného přehledu je patrné, že vojenská kariéra prince Victorina měla strmý vzestup až k hodnosti plukovníka (v 19 letech podporučíkem, ve 24 majorem, ve 28 podplukovníkem a ve 34 plukovníkem). Zároveň je nutno podotknout, že princovu kariéru nedoprovázelo předchozí vojenské vzdělání ani nějaké zvláštní výkony nebo zásluhy na válečném poli. Války v Itálii roku 1848 se čtyřiadvacetiletý major zúčastnil v „závětří“ štábu vrchního velitele. Uvedené skutečnosti samy o sobě nasvědčují, že o princovo rychlé povyšování se nejvíce přičinila otcova protekce. Ovšem někdejší příznivé okolnosti postupně pominuly a princ, s nemalým přispěním své zvláštní povahy a zarputilosti, rychle pozbyl vše, co předtím snadno nabyl.

Aféra „*hrubého plukovníka*“

Dne 12. 4. 1858, tři měsíce před svými 34. narozeninami, byl princ Victorin Windisch-Graetz povýšen na plukovníka a bylo mu svěřeno velení nad 11. hulánským plukem. Zanedlouho následoval řetězec princových pochybení, která provázela jeho nedůslednost v účetních záležitostech, svérázné pojetí cti, hrubý styl velení a nepřiměřená tvrdost

[372] Nazýváno též *Quittinierung der Charge*,což je eufemismus pro potupné propuštění z armády, spojené se ztrátou *vojenského charakteru* včetně hodnosti – srov. Milan HODÍK – Pavel LANDA, *Kvitovat z vojny*, in: Encyklopedie pro milovníky Švejka, II.díl, Praha 1999, s. 153-154. Slovo „Quittinierung“ má původ ve francouzském guiter, opustit. Stejného původu je české slovo kvitovat, které původně bylo používáno také ve smyslu „opustit“ – například podpis věřitele při převzetí peněžní splátky (označovaný termínem „kvitance“) potvrzoval opouštění dluhu. Obdobného základu je také současný anglický počítačový příkaz quit, ve smyslu „opusť program/operaci“ – srov. Josef ŠIMANDL, *Kvitovat*, in: Naše řeč, ročník 88 (2005), č. 5, s. 265-268. http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7860. [8. 2. 2019]

[373] Hlavní zdroje: příslušné armádní schematismy z období 1824–1869; WURZBACH, *Windisch-Grätz, Victorin Leopold Karl Prinz zu*, 1889, s. 54; OeStA, KA, Grundbuchsblätter Diverse (registrační listy, formuláře), *Viktorin Windisch-Graetz*; OeStA, KA, AhOB, MKSM. Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 299.

k podřízeným, završená zneužitím služebních pravomocí. Po provalení „aféry“ si svou situaci zhoršil tím, že se nejprve nechtěl smířit se ztrátou pozice samostatného velitele pluku, a když potom bylo pro něj ještě hůře, tak ani s velkorysou nabídkou předčasného penzionování.

Johann rytíř von Contin, rytmistr II. třídy, někdy na počátku roku 1860 objevil nesrovnalosti v účetní evidenci jednoho nadporučíka 11. hulánském pluku. O zjištěném stavu věci neinformoval plukovníka či jiného nadřízeného. Namísto služebního hlášení či soudní žaloby své poznatky doplnil urážlivými výroky a tyto své zvěsti rozšiřoval mezi důstojníky pluku, nepočítaje plukovníka. Continovy pomluvy se dostaly i ke třem loajálním důstojníkům a tito koncem března informovali plukovníka. Plukovník Viktorin princ Windisch-Graetz nařídil zatčení obou důstojníků. K jejich zadržení potřeboval souhlas majitele pluku. V případě 11. hulánského pluku však byla tato funkce delší dobu neobsazena. Princ Viktorin tedy o celé záležitosti informoval Nejvyšší armádní velitelství.

Uvěznění rytmistra Contina (1860, 1. duben–18. červenec)

Nejvyšší armádní velitelství dalo pokyn k zahájení předběžného soudního vyšetřování nadporučíka podezřelého z defraudace. K případu rytmistra, který evidentně porušil služební předpisy, se nevyjádřilo. V této fázi se plukovník Victorin Windisch-Graetz dopustil závažných pochybení, za kterými následovala další. Plukovník opomenul přezkoumání sporného účetnictví. Namísto toho veškerou svou pozornost věnoval potrestání indiskrétního rytmistra Contina. V jeho případě by plně postačovalo vhodné kázeňské opatření. Plukovník však použil vůči rytmistrovi nepřiměřeně tvrdé sankce. Jejich rozsah byl za hranicí plukovníkových služební pravomocí a zároveň i mimo tehdejší právní rámec.[374] Plukovník svévolně držel svého rytmistra v posádkovém vězení od 1. dubna 1860 a propustil ho teprve na příkaz nového majitele pluku 18. července téhož roku (tedy po bezmála půl roce – po 5 měsících a 17 dnech!).[375] Rytmistrovo uvěznění bylo navíc zpřísněno přísnou izolací. Před vazební místností stála stráž. Návštěvy se mohly uskutečnit pouze se souhlasem plukovníka a v doprovodu

[374] Pozice příslušníka důstojnického stavu byla diametrálně odlišná od postavení prostého vojáka nebo i poddůstojníka. Mužstvo za stejné přečiny dostávalo přísnější tresty (například fyzické tresty byly u mužstva běžné, ale v případě důstojníků zcela nemyslitelné.)

[375] Pro důstojníky byly v rámci kázeňských opatření stanoveny tři stupně důtek – ústní, písemná a přísná. Nejpřísnějším kázeňským potrestáním bylo potom vězení, domácí nebo posádkové, maximálně 30 dnů (!). Srov. Josef FUČÍK, *Zrod trojdílného vojska*, in: Jiří Pernes a kol., Pod císařským praporem, Praha 2003, s. 310.

profouse (žalářníka).[376] Proti uvedené velitelově svévoli a zároveň proti zásahu do svých kompetencí, protestoval plukovní auditor Franz Schwarz. Plukovník však na jeho námitky nebral zřetel. Když se auditor ujistil, že plukovník jeho služební postavení ignoruje, a tudíž že není v jeho silách plukovníkovy nepatřičnosti alespoň nějak korigovat, raději podal žádost o přeložení.

Po auditorově udání plukovníkovi udělena přísná důtka (duben / květen 1860)

Na plukovníka podal udání rytmistr-auditor Franz Schwarz (25. dubna 1860) . Svého bývalého velitele obvinil z nezákonných trestů a stěžoval si na jeho jednání, které znevažovalo jeho pozici soudce a zraňovalo jeho smysl pro čest.[377]

Armádní velení při svém prvním šetření (1. května 1860) vyjádřilo nelibost nad plukovníkovým jednáním, avšak udělilo mu jen přísnou důtku, s pohrůžkou trestu, bude-li se něco podobného opakovat.[378] Udělením pouhého kázeňského opatření projevily nadřízené orgány vůči plukovníkovi princovi Windisch-Graetzovi jistou shovívavost. Plukovníkovo rozhodnutí žalářovat svého podřízeného bylo svévolné. Pro takové jednání s důstojníkem neměl žádnou oporu v zákonech ani ve služebních předpisech. Princ se de facto dopustil trestného činu *překročení služební moci*[379] a podle *Vojenského trestního řádu z r. 1855* by princovi Viktorinovi příslušelo potrestání *žalářem od šesti měsíců až do jednoho roku* (viz § 290).

Continova cesta z vězení před čestný soud (červenec 1860)

Nově ustavený majitel pluku nařídil rytmistra osvobodit (18. července 1860). Po bezmála půlročním věznění rytmistr Contin opustil svou celu. Sveřepý plukovník se s tím nechtěl smířit. Rytmistra stále považoval za „černou ovci“ pluku a pokusil se tom přesvědčit svůj důstojnický sbor. Svolal proto shromáždění štábních důstojníků a všech rytmistrů pluku. Dle princova pozdějšího vyjádření chtěl svolaným důstojníkům *vysvětlit svá osobní hodnotová měřítka a své pojetí cti*. Ve skutečnosti se konal tzv. čestný soud, jehož rozhodnutí si přál princ

---

[376] Srov. STEKL–WAKOUNIG, 1992, s. 192 – tam s odkazem na: OeStA, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 2119/ 1860, 1860, 25. duben,

[377] srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 191, 349.

[378] srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 191, 349.

[379] Vojenský trestní řád z r. 1855, § 289, Případy nešetření služebních povinností, V., odst. b): *Služební moc se překročí, když by podřízení na rozkaz svých vojenských představených bez zákonité příčiny ve vazbě byli drženi, bez náležitého vyšetření skutku za vinu kladeného a svědčících proti nim důkazů trest se jim uložil nebo jiným způsobem byli potrestáni, čímž právo trestati se překročí.*

Viktorin ovlivnit z titulu své funkce velitele pluku. V účetních záležitostech, a zřejmě i v jiných věcech, byl vůči svým podřízeným nedůsledný. Ve věci „svého pojetí cti“ byl však neúprosný. Vypovídají o tom slova, kterými se později ospravedlňoval: *„Mou nespornou chybou byla přílišná shovívavost k podřízeným, ale ta není na místě v případě, kdy důstojník přestal být čestným mužem.“*[380] Na uvedeném shromáždění (čestném soudě) se dožadoval, aby se přítomní důstojníci od svého kamaráda distancovali.[381] Svolaní příslušníci důstojnického stavu však u rytmistra Contina neshledali ztrátu důstojnické cti. Plukovníkova autorita tím utrpěla další újmu.[382]

Po dalším udání případ převzal generální auditor (říjen 1860–duben 1861)

Půl roku po auditorově udání přišla na prince Victorina další žaloba (28.října 1860). Tentokrát ji podal sám poškozený, rytmistr II. třídy Johann rytíř von Contin. Dle znění rytmistrovy žaloby se princ vůči svému podřízenému důstojníkovi dopustil *„zneužití služební moci, urážky na cti a obcházení služebního postupu“*.[383]

Šetření záležitosti náleželo do kompetence zemského generálního velitelství pro Uhry. To ji postoupilo Vrchnímu armádnímu velitelství, kde bylo v listopadu 1861 předběžné vyšetřování přiděleno generálnímu auditorovi Komersovi, který v dané věci vedl vyšetřování až do dubna 1861.

[380] srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 192, 349 – tam s odkazem na: SOA Plzeň, RA Windischgrätzů, kart. č. 456, Viktorin k Alfredovi Win.-Gr., Tolna, 1861, 8. květen 1861.

[381] Plukovník měl zřejmě vůči svému podřízenému osobní zášť, neboť prostřednictvím čestného soudu v podstatě chtěl rytmistra ostrakizovat (vyloučit z kolektivu, společensky izolovat).

[382] Srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 192.

[383] Srov.: STEKL-WAKOUNIG, s. 191, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 5210/1860, 1860, 9. listopad, s Continovou stížností z 28. října 1860.

Generální auditor Carl von Komers[384] zkoumal princův případ způsobem, který připomínal slídění soukromého detektiva. Když se dozvěděl o plukovníkově hrubém stylu velení,[385] vyptával se důstojníků také na plukovníkovo chování ke služebnictvu. Plukovníkův otec, maršál Windisch-Graetz, v dopise adresovaném císaři později napsal, že generální auditor přistupoval k záležitosti jeho syna „*als Denunziant*"–tj. jako donašeč, slídící po pomluvách. Carl von Komers v průběhu šetření případu Victorina Windisch-Graetze zaznamenal do princova spisu poznámky o jeho *odporných přestupcích a nepředstavitelné zuřivosti*.[386]

Plukovník kázeňsky potrestán 3 dny vězení a zbaven velení (duben 1861)

Ovšem ne všichni byli vůči princovi zaujati tak, jako generální auditor Komers. Generální zemské velitelství pro Uhry při svém opětovném hodnocení daného problému přistupovalo k maršálovu synovi šetrně a znovu projevilo určitou shovívavost: *Původ plukovníkových pochybení není spatřován v jeho špatných sklonech. V případě přísného výkladu by sice princovo jednání mohlo být posuzováno jako zneužití služebních pravomocí, ale vzniklá situace byla způsobena jeho neznalostí stávajících směrnic a nesprávným pojetím souvisejících procesů.* Zároveň bylo navrženo kázeňské potrestání pro rytmistra Contina za opomenutí služebního postupu. Také v případě plukovníka Viktorina prince Windisch-Graetze Generální zemské velitelství doporučilo, aby záležitost byla řešena pouze kázeňským

[384] Carl Eduard svobodný pán Komers von Lindenbach (1797-1870) profesně působil převážně ve Vídni, ale narodil se v Humpolci a v Čechách také zemřel – v Pelhřimově. Byl potomkem Matěje (Matouše) Komerse (1754-1838), řezníka z Humpolce. Po právnickém studiu se v roce 1818 stal auditorem, v roce 1831 štábním auditorem, postupoval dále v soudcovských hodnostech, od r. 1848 na ministerstvu války. V roce 1851 zakoupil panství Libkova Voda u Pelhřimova, v roce 1854 se stal generálním auditorem a vedoucím 4. oddělení ministerstva války. Za svou legislativní práci byl 30. 11. 1854 vyznamenán rytířským křížem Leopoldova řádu a téhož roku byl nobilitován na rytíře. Dne 30. 11. 1862, shodou okolností měsíc po odsouzení prince Viktorina, byl Komers vyznamenán Řádem železné koruny 2. třídy. Dne 11. 1. 1862 byl Komers povýšen na rakouského svobodného pána (barona) s přídomkem von Lindenbach. Obdobného společenského vzestupu dosáhl i jeho mladší bratr–Emanuel Heinrich Komers von Lindenbach (1810–1889), správní právník, v letech 1865–1867 ministr spravedlnosti v kabinetu Richarda Belcrediho.

Zdroje:
http://www.steinbauer.biz/familytree/Rodokmeny.htmhttps://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Eduard_von_Komers. [30. 9. 2018]

[385] Tuto informaci měl zřejmě od svého synovce, kterého jsem nalezl v seznamu důstojníků téhož pluku. Jmenoval se Hugo Komers rytíř von Lindenbach (1841–1909) a v armádním schematismu na r. 1860/1861 je u něj uvedena hodnost podporučík II. třídy. K jeho původu–srov. Hugo Komers, rodokmen rodiny Komers na https://www.adelsmatrikel.de/getperson.php?personID=I841927K&tree=tree1http://www.steinbauer.biz/familytree/Rodokmeny.htm. [30. 9. 2018]

[386] srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 192 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 1509/1861, 1861, 28. – 30. duben.

opatřením.[387] Ke stejnému závěru následně dospěl i generální auditor. Ve svém přípise jednání plukovníka posoudil ne jako trestný čin, ale jen jako kázeňský přestupek. Ovšem uložil mu třídenní posádkové vězení („Profosenarrest“) a ve shodě s generálním velitelstvím navrhl, aby Victorinovi Windisch-Graetzovi nebylo svěřeno žádné samostatné velení. Ministr války se k tomuto podání připojil a navrhl přeložení prince k hulánskému pluku č. 4 ve funkci druhého plukovníka. Uvedený návrh obdržel císařův souhlas dne 30. dubna 1861.[388]

Princ byl tedy potrestán kázeňsky, ačkoliv mohl být obviněn z trestného činu *překročení služební moci* a uvězněn na 6 měsíců až 1 rok.[389]

Princ za podpory otce usiluje o rehabilitaci mimosoudní i soudní cestou (květen–listopad 1861)

Victorin princ Windisch-Graetz měl sice štěstí, že za svá závažná pochybení nestanul před trestním soudem, avšak v armádě přišel o své dosavadní služební postavení. Byl zbaven velení a přeložen k hulánskému pluku č. 4. Plukovnická hodnost mu sice zůstala zachována, ovšem jen v titulární podobě, bez příslušných velitelských pravomocí. Jeho společenská prestiž tím poklesla a fakticky přišel o perspektivu na další povýšení. Princ se dosud nevzdal svých ambicí a dosažené řešení svého případu pociťoval jako nespravedlnost. V tom byl s ním zajedno i jeho otec, sebevědomý maršál s pověstí arogantního aristokrata. Kníže Alfred I. Windisch-Graetz se bezvýhradně postavil na synovu stranu a rozhodl se podpořit jeho úsilí o úplnou rehabilitaci. V tomto směru otec a syn postupovali společně, vzájemně konzultovali a koordinovali své kroky.[390]

V červnu 1861 princ Viktorin předložil ministru války svou písemnou obhajobu, ve které připouštěl jako svou jedinou chybu konání důstojnického shromáždění (tj. „čestného soudu“),[391] jinak ale odmítal vzít na sebe odpovědnost. Současně se polní maršál pokusil využít

[387] srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 193, 349–tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 2129/1861; příloha zprávy generálního velitelství pro Uhry, 1861, 29. březen.

[388] srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 193, 349–tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 1509/1861, 1861, 30. duben.

[389] Srov. *Vojenský trestní řád z r. 1855*, § 289, V., odst. b) – přísl. pasáž citována v pozn. 27.

[390] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 193.

[391] Zde podotýkám, že samotný fakt konání čestného plukovního soudu nebyl v 19. století posuzován jako společensky závadný, pokud měl takový soud řádný důvod. Plukovník Windisch-Graetz však projevil snahu zneužít čestný soud jako nástroj osobní msty proti rytmistrovi, kterého byl předtím přinucen propustit z vězení. Uvedené účelové svolání čestného soudu proto později Nejvyšší vojenský senát pohoršeně označil za „odporný čin škodící službě“.

své kontakty na armádní špičky a s odkazem na příslušná zpětná vysvětlení svého syna se mu přinejmenším snažil zajistit navrácení velení nad plukem. V tomto smyslu také k synově obhajobě připojil svůj přímluvný komentář určený ministru války: *Vzhledem k tomu, že nepochybně skromný a mírný jazyk jeho eseje nasvědčuje, že správný a klidný úsudek knížete*[392] *Viktorina ho povede ke správnému pochopení zákonné pravomoci velitele pluku, je v jeho možnostech, aby dočasně oslabená důvěra v jeho schopnost vést byla obnovena, a ministerstvo války jistě nabídne vhodnou příležitost, která by mohla uspokojit jeho ambice.*[393]

Ministrem války byl v té době polní zbrojmistr August hrabě Degenfeld-Schonburg (1798–1876). Tento udatný veterán mnoha válek[394] Viktorinův pokus o ospravedlnění neakceptoval a nedbal ani na přímluvy polního maršála Windisch-Graetze. Možná i proto, že byl tvrdý a nekompromisní, stejně jako starý Windisch-Graetz.

Uvedený pokus získat zpět ztracené velitelské pravomoci selhal. Kdyby princ Viktorin v té době požádal o *kvitování* (tj. o vystoupení z vojenské služby), mohl si ve společnosti udržet alespoň „dekorum" spojené s vnějšími znaky důstojnického stavu. Odešel by se zachováním *charakteru* důstojníka. Byla by mu ponechána hodnost plukovníka a všechno, co k tomu společensky a stavovsky patřilo (např. právo nosit při všech příležitostech uniformu s distinkcemi své hodnosti).[395] Otec však synovi přikázal pokračovat ve službě. Předpokládal,

---

[392] V dopise maršál tituluje syna „Fürst" (kníže). Knížecí titul uvádějí u Viktorinova jména také vojenské schematismy. Uvedené je v rozporu se skutečností, knížecí titul v této rodině příslušel pouze nejstaršímu žijícímu mužskému členovi. Po jeho smrti titul knížete obdržel nejstarší syn, za otcova života označovaný titulem „Erbprinz". Knížetem se r. 1862 stal pouze Alfred II.; jeho mladším bratrům zůstal doživotně titul „Prinz" (konkrétně Victorinovi, Augustovi, Ludwigovi a Josephovi).

[393] srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 193, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 2626/1861 se dvěma dopisy od knížete Alfréda I. Windisch-Graetze, 1861, Juni 8. und 28., k tomu nedatovaný abstrakt ze stanoviska vyjádřeného Victorinem Windisch-Graetzem, u kterého je připojen výše citovaný maršálův komentář.

[394] Degenfeld-Schonburg byl již ve věku 16 let důstojníkem pěchoty a zúčastnil se válečného tažení roku 1815. V roce 1835 získal hodnost majora a poté působil na generálním zemském velitelství v Praze, kde se zřejmě po nějaký čas potkával i s Alfredem I. Windisch-Graetzem, který v období 1840-1848 zastával funkci velícího generála v Čechách. V roce 1848 Degenfeld-Schonburg obdržel hodnost generálmajora a ve funkci velitele brigády se zúčastnil války v Itálii, kde např. bojoval r. 1849 u Novary. V době další války s Itálií, v roce 1859 zastával funkci velícího generála rakouského Přímoří (Küstenland). V říjnu 1860 byl Degenfeld-Schonburg povýšen na polního zbrojmistra a jmenován ministrem války, kterým byl do roku 1864, kdy odstoupil ze zdravotních důvodů.

https://de.wikipedia.org/wiki/August_von_Degenfeld-Schonburg, https://cs.wikipedia.org/wiki/Rakousk%C3%A9_p%C5%99%C3%ADmo%C5%99%C3%AD. [30. 9. 2018] https://cs.wikipedia.org/wiki/Alfred_Windischgr%C3%A4tz. [30. 9. 2018] Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums für 1860-1861, Wien 1861, s. 61.

[395] Více k pojmu „kvitovat z vojny" viz Milan HODÍK – Pavel LANDA, *Encyklopedie pro milovníky Švejka*, II. díl, Praha 1999, s. 153-154.

že se mu nakonec podaří synovi navrátit velitelskou pozici. Victorin Windisch-Graetz proto požádal prostřednictvím svého otce o rehabilitaci soudní cestou.[396] K synově žádosti přiložil polní maršál svůj průvodní dopis určený přímo císaři. Ve své snaze naklonit si císaře maršál přemohl svou příslovečnou hrdost a, coby starostlivý otec, se dovolával panovníkova milosrdenství. V dopise s datem 17. června 1861 císaři psal:

„*Vaše Veličenstvo se uráčilo s takovou péčí a milostivými ohledy řešit věc mého syna Viktorina, že s ohledem na jeho situaci nechci nic podnikat bez vědomí Vašeho Veličenstva.*

Viktorin požádá o soudní vyšetřování, nemohu mu to odepřít; značně pochybil, ale byl k těmto chybám dohnán shodou nepříznivých okolností…

S ministrem války[397] si nemohu rozumět, a proto jsem nucen u Vašeho Veličenstva poukázat, že panem ministrem byly přijaty cílené žaloby proti mému synovi, přestože měly být zamítnuty s poukazem na předepsanou služební cestu. Přitom je třeba poznamenat, že žalobce se chová jako donašeč[398], a svou žalobu, jak on věří, tímto způsobem posílí; když důstojníci jako svědci dokonce vyzvaní, se vyjadřují k soukromému chování plukovníka k služebnictvu; pánové nicméně všichni vypověděli, že jim není nic známo o špatném zacházení plukovníka se služebnictvem. Co má ale zacházení s plukovníkovým služebnictvem společného s předmětem věci?

Dovoluji si očekávat, že s podporou nejvyššího a moudrého posouzení Vašeho Veličenstva bude povznesen duch armády…

Věřím, že Viktorin byl okolnostmi skandálu a jeho důsledky potrestán natolik, že mi nezbývá, než Vašemu Veličenstvu vlídně sdělit očekávání, že Nejvyšší velitel[399] mu nakonec s důvěrou zase ráčí svěřit totéž velení pluku. V takovém případě může zůstat v armádě. Jestliže

[396] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 193, 349 – tam s odkazem na: SOA Plzeň, RA Windischgrätz, kart. č. 456, Tolna, 1861, 8. květen 1861 – jakož i nedatovaný dopis z Tachova, snad z poloviny května 1861.

[397] Tj. s dříve zmíněným Augustem hrabětem Degenfeld-Schonburgem (1798-1876) – dále viz pozn. č. 2.

[398] V orig. „*als Denunziant.*“

[399] Tj. císař.

ne[400]*, tak mu nezbude než se vrhnout do procesu,*[401] *což právě teď podstupuje, nebo kvitovat,*[402] *a já musím věru říci, že si takový trest nezaslouží.*

Příslušné úřady jednají natolik nesprávně, že se on může stát obětí; to ovšem vůle Vašeho Veličenstva ve své spravedlnosti nedovolí.“[403]

Bývaly časy, kdy Alfred I. Windisch-Graetz zachraňoval císařský trůn a byl svým způsobem nepostradatelný. To bylo v roce 1848. Dne 15. 10. 1848 za své zásluhy obdržel hodnost polního maršála, ale již v následujícím roce jeho hvězda poněkud vybledla.[404] Poté nastal maršálův postupný odchod do ústraní. Bylo bláhové očekávat, že se císař bude nyní cítit zavázán a vyhoví prosbám penzionovaného maršála. Podle všeho předpokládal, že panovník bude mít ohledy a raději vyhoví jeho prosebnému přání, než by jeho syna nechal dojít až k soudnímu tribunálu, který byl zřejmě míněn jen „na oko“. Zmiňovaná možnost soudního projednání byla mírným nátlakem na císaře. Ten se však nenechal pohnout k rozhodnutí v princův prospěch. Naopak. Využil maršálovy „hozené rukavice“, aby své zamítnutí jeho žádosti obratně skryl za snahu být „objektivní“. Maršálův prosebný dopis byl přece pouhou přílohou k synově žádosti o soudní rehabilitaci. Císař tedy rozhodnutí „moudře“ přenechal nestrannému soudu. S panovníkovým tichým souhlasem bylo zahájeno opětovné přezkoumání princova případu.[405] Pokud otec a syn mínili svou žádost o soudní rehabilitaci vážně, spoléhali na to, že

---

[400] Tj. pokud mu nesvěří císař velení pluku – pozn. JK.

[401] Tj. do soudního procesu – pozn. JK.

[402] V orig. textu uvedeno *„guittieren“,* z franc. *quitter* opustit, což v dobové voj. terminologii znamenalo dobrovolný odchod z armády, kdy je důstojník zproštěn vojenské služby a závazků s ní spojených. Stejné slovo („guittieren“) použil Benedek, když 2. 7. 1866 požádal císaře o uzavření míru s Pruskem a zároveň navrhl svou rezignaci. Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005, s. 302. Srov. k termínu „kvitovat“ http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7860 / https://regina.rozhlas.cz/byt-si-kvit-7291040. [30. 9. 2018]

[403] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 193-194, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 2162/ 861, dopis knížete Alfreda I. Windisch-Graetze určený císaři Františku Josefovi I., 1861, 17. červen– jako příloha k usnesení Kriegsministerium Präsidiale, 2937/1861, 1861, 21. červen.

[404] Jan Bauer k tomu napsal: „*Po úspěšném potlačení revolucí v Praze a Vídni mu bylo na počátku následujícího roku svěřeno velení nad vojenskými operacemi proti uherským povstalcům. Podařilo se mu sice dobýt Pešť, ale v dubnu byl maďarskou revoluční armádou poražen u Gödöllö a donucen k ústupu. Mladý císař ho za to okamžitě odvolal a své rozhodnutí zdůvodnil „objektivními důvody“. Ve své pýše uražený kníže Windischgrätz mu poněkud neuctivě odpověděl: „Veličenstvo, kdybych tu nebyl já, pak byste tu dnes nebyl ani vy, ani vaše objektivní důvody‘.“* – viz Jan BAUER, *Tajemné stránky českých dějin*, Praha 2017, s. 186. Nicméně maršálovo jméno, spolu s Radeckým a Jelačićem, bylo i nadále spojováno s největšími zásluhami při záchraně trůnu a říše v neklidných letech 1848-1849. Císař František Josef I. mu proto udělil velkokříž Řádu Marie Terezie (26. 3. 1850, při 157. promoci) – srov. Petr HAVEL, *Alfred zu Windischgrätz…,* in: Jiří Pernes a kol., Pod císařským praporem, Praha 2003, s. 252.

[405] Srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 194, 349 – tam s odkazy na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 2162/ 1861, ad hoc usnesení 1861, 21. červen; OeStA, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 2937/1861; v příloze dopis knížete Alfreda I. Windisch-Graetze císaři Františku Josefovi I., 1861, 17. červen.

soud odčiní domnělou křivdu, kterou bylo princovi odepřeno samostatné velení. Možná si ani nepřipouštěli, že tento soud může prince shledat vinným z trestného činu a potrestat ho vězením. V takovém případě je vůbec nenapadlo, že by princ mohl být nakonec přinucen k složení důstojnické hodnosti a k potupnému opuštění armády.

Konec nadějí – přestupek překvalifikován na trestný čin

Dne 27. října 1861 Nejvyšší vojenský senát vynesl svůj rozsudek. Výsledek byl zcela jiný, než maršál a jeho syn původně očekávali. Jak bylo dříve uvedeno, nižší instance princovu záležitost posuzovaly poměrně shovívavě. Nejvyšší vojenský soudní senát jejich rozhodnutí přehodnotil, ale namísto rehabilitace se zabýval trestným činem, pro který stanovil přísnější trest:

- Zadržení rytmistra Contina bylo kvalifikováno jako trestný čin opomenutí služebních předpisů ve smyslu překročení služební pravomoci.
- Požadavek zaujetí jednotného stanoviska všech rytmistrů pluku byl shledán jako *odporný čin škodící službě* a kázeňský přestupek.[406]
- Jako trest za uvedená provinění byla ve vyneseném rozsudku stanovena vazba v posádkovém věznění[407] v délce jednoho měsíce.

Vzhledem k nezdolnému postoji prince nejvyšší vojenský soud od hledání milosti upustil a přenechal příslušné rozhodnutí císaři. Ministr války k soudnímu usnesení nakonec připojil žádost, aby „nejvyšší milostí“ byl akceptován předchozí (mírnější) rozsudek. Jako odůvodnění uvedl okolnost, že princ Victorin Windisch-Graetz neusiloval o zahájení nového soudního řízení z důvodu údajné nespravedlnosti, ale chtěl prostřednictvím podrobného vysvětlení svých motivů dosáhnout toho, aby byl v očích císaře považován za nevinného či

[406] Pokud by svolání čestného soudu bylo opodstatněným a spravedlivým rozhodnutím, vojenský senát by k tomu jistě neměl námitky. U každého pluku totiž existovala čestná rada složená z vybraných důstojníků pluku, které předsedal plukovník. Tito reprezentanti důstojnického sboru zasedli k čestnému soudu v případě, že se některý důstojník dopustil nečestného jednání (respektive, bylo-li potřebné posoudit, zda se tak stalo). – K instituci „čestné rady“ a „čestného soudu“ např. Dušan UHLÍŘ, *Voják*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř (ed), Člověk na Moravě v 19. století, Brno 2004, s. 344.

[407] V orig. „Profosenarrest“.

shledán méně vinným. Císař František Josef I. uvedenou ministrovu „přímluvu“ přijal jako podnět ke svému rozhodnutí, ve kterém jí vyhověl.[408]

Neúspěch snahy o rehabilitaci znamenal začátek konce princovy vojenské kariéry. Dne 30. listopadu roku 1861 byl jako 2. plukovník přeložen k husarskému pluku č. 8.[409] Zde byl opět v postavení nadbytečného důstojníka, který měl pouze titulární hodnost a žádné odpovídající velitelské pravomoci.[410]

Až na hořké dno (od úmrtí otce 21.3. 1862 až k potupnému vypuzení z armády 30.3. 1863).

Polní maršál Alfred I. kníže Windisch-Graetz zemřel v noci 21. března 1862 ve 23 hodin. Po pohřebních obřadech ve Vídni bylo maršálovo tělo dopraveno vlakem do Prahy a odtud až do Plzně. Dne 29. března 1862 v 1 hodinu ráno začala pohřební mše na pochodněmi ozářeném plzeňském náměstí před chrámem sv. Bartoloměje. Přítomni byli čtyři Windischgrätzovi synové – kníže generálmajor Alfred II., princové Victorin, August a Josef. Odtud odjel smuteční průvod do Tachova, kde tělo zesnulého spočinulo v rodinné hrobce.[411] Smutečních obřadů v západních Čechách se nezúčastnil Victorinův mladší bratr Ludwig, v té době podplukovník hulánského pluku č. 7 ve vzdálené garnizoně na území dnešního Rumunsku.[412]

Císař František Josef I., který tenkrát pobýval v Benátkách, vyhlásil v souvislosti s úmrtím knížete Windisch-Graetze pro vojsko osmidenní smutek – od 23. března do 31. března 1862. Právě z této doby se dochovala unikátní fotografie prince Victorina, kterou zhotovil vídeňský dvorní fotograf Angerer. Povšiml jsem si tmavé pruhu na předloktí důstojníkovy levé ruky. Jde o smuteční pásku k uctění zesnulého otce. Princ je zde zachycen v uniformě 8. husarského pluku. Na límci a rukávech má ještě distinkce plukovnické hodnosti, ale jako by

---

[408] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 194, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 3473/1861, ad hoc usnesení 1861, 27. říjen.

[409] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 195, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 71 – 1/78-1862, 3./5, květen; OeStA, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 1590/ 1862.

[410] Uvedené označení „2. plukovník“ nebyla tabulková hodnost jako např. podporučík I. (II.) třídy nebo rytmistr I. (II.) třídy. Jde pouze o odlišení od jiného důstojníka stejné hodnosti, tedy od dalšího plukovníka ve stejném pluku, který byl jeho skutečným velitelem.

[411] Srov. Alena KUBÍKOVÁ, *Marie Eleonora Windischgrätzová, rozená Schwarzenberková*, in: Obnovená tradice, časopis Historického spolku Schwarzenberg, číslo 52, ročník 2015.

[412] Hulánský pluk arcivévody Karla Ludvíka č. 7 byl tehdy posádkou v rumunském Brašově (Kronstadt). V předcházejícím období bylo sídlem pluku české město Kolín (v letech 1859-1861). Srov.: http://www.kukwehrmacht.de/regiment/ulanen/u07.html. [30. 9. 2018]

tušil, že o ně zanedlouho přijde. Řeč těla prozrazuje princovo vnitřní napětí – zármutek z otcova úmrtí, obavy z budoucnosti, otřes z ran, které mu přichystal jeho osud. Vratký postoj a obranná bariéra překřížených rukou poukazuje na malé sebevědomí. Princova úzkost se odráží také v křečovitém sevření jezdeckého bičíku a zejména v neurotického výrazu vytřeštěných očí, které bázlivě uhýbají kamsi stranou.

Po úmrtí knížete Alfréda I. ztratili jeho synové a synovci vlivnou oporu. Zároveň se oprávněně obávali působení nepřátel v armádních kruzích, ve kterých se stále více prosazovali odpůrci „maršálova klanu“. Prvním neblahým signálem byl osud dalšího 2. plukovníka–Huga knížete Windisch-Graetze (1823–1904), Victorinova neschopného bratrance. Ten se, obdobně jako princ Victorin, dostal do kategorie důstojníků, pro které bylo další ponechání ve službě nežádoucí. Čtyřicetiletý Hugo byl 27. dubna 1862 předčasně penzionován.[413]

Dne 23. dubna 1862 v Klatovech náhle zemřel velitel 8. husarského pluku, plukovník Johann Nepomuk von Körvér. Sice Victorin princ Windisch-Graetz u stejného pluku zastával hodnost plukovníka, ale přečiny z doby jeho působení u 11. hulánského pluku mu značně pošramotily pověst.[414] Navíc neovládal plukovní řeč – maďarštinu. Proto bylo nemyslitelné, aby se stal nástupcem zesnulého plukovníka a převzal po něm velení. Zbytečného plukovníka bylo potřeba odklidit. Princ Victorin byl proto vyzván, aby si podal žádost o uvolnění z aktivní služby a převedení do dispozičního stavu (zálohy), [415] *čímž on předejde nepříjemnému kompromitování*. Když princ tento pokyn nenásledoval, byl úřední cestou neprodleně uveden do stavu přespočetných (nadbytečných) důstojníků. Uvedené se stalo 5. května 1862.[416]

V únoru roku 1863 bylo princovi Victorinovi doporučeno, aby požádal o penzionování (obdobně jako jeho méně nadaný bratr Hugo). Stejně jako v případě předchozího požadavku, princ zarputile odmítal vzít realitu na vědomí a smířit se s řešením, které by mu alespoň

---

[413] Srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 189, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 6-4/1-1863, 25./27. duben–

[414] Jak již bylo uvedeno, princ byl po svém incidentu zbaven samostatného velení. Hodnost mu zůstala, ale bez funkčního zařazení. Byl u pluku 2. plukovníkem, tedy nadbytečným, bez velitelských pravomocí odpovídajících hodnosti „skutečného“ plukovníka.

[415] V originále *„ …legte man ihm ein Ansuchen um Beurlaubung und Versetzung in die Disponibilität nahe*.“ Pojem „důstojník v záloze“ vznikl až po zavedení všeobecné branné povinnosti. Do té doby (před r. 1868) důstojníci, kteří požádali o uvolnění z aktivní služby a nechtěli nebo nemohli být penzionováni, zůstávali „v disponibilitě“ pro případ válečné mobilizace apod., kdy mohli být dočasně aktivováni.

[416] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 195, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 71 – 1/78-1862, 3./5. květen; OeStA, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 1590/1862 .

uchovalo dosaženou hodnost a s ní spojenou vnější prestiž. Victorin také tento návrh zamítl. Dokonce bez známek sebereflexe poukázal na to, že je *způsobilý k vojenské službě*.[417]

Na konci března téhož roku (1863) tlak na prince zesílil a on byl přinucen odejít. Nyní ovšem za takových podmínek, které ho v očích tehdejší společnosti musely skutečně znevažovat. Princ Victorin podal žádost o své zproštění služebního postavení bez zachování vojenského charakteru.[418] Jinými slovy: Požádal o zrušení svého služebního poměru, včetně ztráty hodnosti a opuštění důstojnického stavu.

Okolnosti a příčiny princových pochybení

Plukovníkova lhostejnost k potencionálnímu podvodu v účetnictví

Princovy postoje a hodnotová měřítka lze vyčíst „mezi řádky" jeho dopisu staršímu bratrovi Alfredovi, ve kterém dodatečně ospravedlňoval své činy. Jeho slova jsem již citoval na jiném místě. Uvádím je zde znovu, neboť s jejich pomocí lze vysvětlit okolnosti tohoto případu. Princ doslova uvedl: *„Mou nespornou chybou byla přílišná shovívavost k podřízeným, ale ta není na místě v případě, kdy důstojník přestal být čestným mužem."*[419] Můžeme-li věřit tomu, co zjistil generální auditor Komers, princ Victorin v pozici velitele pluku nebyl ke svým podřízeným nijak přívětivý. Od hrubého plukovníka, který občas mívá návaly nekontrolovatelné zuřivosti, nelze očekávat shovívavost v případě porušení vojenské kázně nebo jiného morálního prohřešku a jak se ukázalo, zejména v případě, kdy *důstojník přestal být čestným mužem*. Domnívám se, že plukovníkova *přílišná shovívavost k podřízeným* se vztahovala na tolerování nesrovnalostí v účetnictví onoho nadporučíka, případně i dalších jemu podřízených důstojníků. Plukovník Victorin princ Windisch-Graetz zřejmě nepřikládal velkou váhu neseriózności ve finančních záležitostech. Měl tendenci opomíjet nesrovnalosti v účetnictví svých podřízených, a pokud už ně někdo přišel, jako zmíněný rytmistr Contin, plukovník v nich nespatřoval příznaky podvodného jednání, ale spíše administrativní nedostatečnost dotyčného důstojníka (způsobenou nepořádností v evidenci, ztrátou účetních dokladů apod.). Tuto princovu shovívavost a velkorysost k finančním záležitostech si lze

[417] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 195, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 71 – 1/ 24-1863, 15./18. únor; OeStA, KA, ZSt, KM, Präsidialbüro, 507/1863.

[418] Srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 195, 349 – tam s odkazem na: OeStA Wien, KA, AhOB, MKSM, 71–3/7 – 1863, 29./30. březen.

[419] SOA Plzeň, RA Windischgrätz, kart. č. 456, Viktorin k Alfredovi Windisch-Graetzovi, Tolna, 1861, 8. květen 1861.

vyložit i jako přetrvávající pozůstatek patriarchální štědrosti: „*Mezi cnostmi, charakteristickými pro feudálního pána, byla na prvním místě štědrost“* – píše medievalista Aron J. Gurevič.[420] *„Vznešenost nás učí plýtvat našimi zisky“* prohlašoval básník Pere Cardenal.[421] Navíc princ Viktorin byl možná k marnotratnosti a jisté rozhazovačnosti disponován i založením své osobnosti. Například je doloženo, že v roce 1848 dlužil svému mladšímu bratrovi Ludvigovi 2350 zlatých.[422] (Pro srovnání–tato finanční suma převyšovala dvojnásobek ročního platu důstojníka hodnosti majora,[423] do které byl v témže roce princ Victorin povýšen.)

Zda se nadporučík, na jehož účetní nesrovnalosti poukázal rytmistr Contin, skutečně dopustil podvodného jednání (defraudace apod.) už nikdy nezjistíme. Plukovník Victorin princ Windisch-Graetz opomenul přezkoumat nadporučíkovo sporné účetnictví. A to i přesto, že od Nejvyššího armádního velitelství obdržel pokyn k zahájení předběžného soudního vyšetřování. Plukovník naopak veškerou svou pozornost věnoval případu samotného rytmistra Contina, který nevyššímu velitelství zřejmě ani „nestál za řeč“, protože se k němu nevyjádřilo.

Plukovníkova nesmiřitelná tvrdost vůči indiskrétnímu Continovi

Johann rytíř von Contin, rytmistr II. třídy, měl zřejmě v oblibě klevety o slabostech a nedostatcích svých důstojnických kolegů, plukovníka nevyjímaje. Když objevil nedostatky v plukovním účetnictví, svému plukovnímu veliteli nic neohlásil. Pro zjevně škodolibého Contina to bylo jen další „choulostivé téma“ pro důvěrné dehonestující hovory a úšklebky. Své nelichotivé zvěsti postupně rozšířil mezi důstojníky pluku natolik, že se dostaly až k uchu samotného plukovníka. Teprve na základě výsledku oficiálního vyšetřování by bylo možné

---

[420] Aron J. GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978, s. 192.

[421] GUREVIČ, Praha 1978, s. 195.

[422] Tento údaj pochází z vypořádání pozůstalosti po jeho matce, kněžně Marii Eleonoře Windisch-Graetzové, která tragicky zahynula během Svatodušních bouří v Praze r. 1848. SOA Plzeň, RA Windichgrätz, kart 26., inv. č. 1179; Jednání o rozdělení pozůstalosti po Eleonoře; Blíže neurčený výpočet dědických částí. K uvedenému napsala Simona RUBÁŠOVÁ: *„Princ Victorin získal 9 650 zlatých na vlastní dluhy, 7 945 zlatých 27 krejcarů k dispozici a 12 653 zlatých jako vinkulaci (Pozn. JK: vinkulace = omezení dispoziční práva; z lat. vinculum = pouto). Avšak ani toto rozdělení nebylo definitivní, neboť došlo ještě k přepočtu poměrů jednotlivých dílů dědické části u prince Victorina a Ludwiga. Důvodem byl dluh 2350 zlatých, jenž měl Victorin u tohoto svého bratra. Victorinovi byl tedy z jeho disponibilní částky odečten dluh a suma byla připsána Ludwigovi. O hodnotu této sumy mu ale zároveň snížen díl určený k dispozici tak, aby celková výše dědické části činila opět 29 653 zlatých, 43 krejcarů. Victorinova dědická část však zůstala snížena o hodnotu jeho dluhu, činila tedy v závěru jen 27 303 zlatých, 40 krejcarů.“*–viz Simona RUBÁŠOVÁ, *Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz*, bakalářská práce, Katedra historie PedF na Západočeské univerzitě v Plzni, Plzeň 2012, s. 35-36.

[423] Od roku 1851 byl roční plat majora 1 116 zlatých, rytmista (setníka) I. třídy 900 zlatých, rytmistra II. třídy 600 zlatých, nadporučíka 408 zlatých, podporučíka I. třídy 360 zlatých a podporučíka II. třídy 300 zlatých. – srov. István DEÁK, Der K. (u.) K. Offizier 1848-1918, Wien 1991, s. 141.

zjistit, zda nesrovnalosti v účetnictví byly způsobeny nepořádností nebo nepoctivostí onoho nadporučíka, případně jeho nadřízeného (plukovníka). Contin svým jednáním takovou možnost přinejmenším oddaloval. Co sám „vyšetřil", to také sám „odsoudil". K zjištěným faktům přidával své dohady a výmysly a svým posluchačům předkládal neověřené osobní závěry. Continova indiskrétnost a zejména jeho pomluvy stavěly do špatného světla nejen dotyčného nadporučíka, ale i celou jednotku, v neposlední řadě samotného velitele pluku. Plukovník byl tím proto pohoršen mnohem více než samotným faktem, že v účetnictví je cosi v nepořádku. Plukovníka čest byla Continovým jednáním poskvrněna.[424] Nebyla to všem čest v pravé slova smyslu, ale povrchní „rytířská čest",[425] která byla odvislá pouze z toho, co o dotyčném řekli nahlas jiní a spočívala především na tom, zda případné „zneuctění" dotyčný na sobě strpěl. Uvedené pojetí cti souviselo s mentalitou tehdejších vyšších společenských vrstev, respektive těch, kteří se k nim hlásili. Ztracený respekt bylo možno získat zpět, bez ohledu na opodstatněnost nebo pravdivost předchozích nařčení nebo kritických výhrad vůči dotyčné osobě. Stačil k tomu rozhodný čin, což byla obvykle výzva na souboj. Ovšem v reálném souboji nevítězila síla věcných argumentů, ale šermířská dovednost nebo přesná muška. Ostatně pro věc samu nebylo důležité, zda zvítězil uražený nebo urážející. Bylo jen potřebné dát najevo, že uražený si cení svou čest více než svůj život. Střet mezi plukovníkem Windisch-Graetzem a rytmistrem Continem by bylo možno považovat za souboj v přeneseném smyslu. Uražený plukovník měl potřebu demonstrovat svou sílu, aby nebyl považován za slabého velitele. Namísto šavle či pistole k sjednání respektu (zne)užil jako zbraň sílu své služební moci.[426] Ovšem neriskoval svůj život, pouze svou kariéru. Když na příkaz majitele pluku musel plukovník uvězněného Contina osvobodit, cítil se tím znovu diskreditován. Proto svolal důstojníky svého pluku na čestný soud, na kterém se pokusil odpoutat pozornost od svého

---

[424] Srov.: „*Útok na čest z vnějšku je možný pouze pomluvou*."-viz Arthur SCHOPENHAUER, *Aforismy k životní moudrosti*, Praha 1997, s. 29.

[425] Termín „rytířská čest" či „point d'honneur" jsem převzal od Schopenhauera. Podle něj se tato nepravá odrůda cti liší od obecně chápané „pravé" cti a jejích modifikací (občanské, úřednické, sexuální). Uvedená „rytířská" prý vznikla teprve ve středověké křesťanské Evropě mezi vyššími stavy společnosti a těmi, kdo je horlivě napodobovali.–srov. A. SCHOPENHAUER, *Aforismy k životní moudrosti*, 1997, s. 31 – viz, tamtéž, s. 32: *„...Rytířská čest závisí na tom, co říká či koná někdo jiný. Je tedy v rukou, ba visí na špičce jazyka jednoho každého, a pokud na ni sáhne, může být každým okamžikem navždy ztracena, pokud si ji dotčený v ustavovacím procesu, který brzy zmíníme, znovu nedobude, což je však možné jen s nebezpečím jeho života, zdraví, svobody, majetku a klidu mysli.*"

[426] Tamtéž, s. 33-34 : „*Hrubost poráží každý argument a zastiňuje každého ducha: proto když si to nenecháme líbit a odporujeme s větší hrubostí, čímž jsme užili v souboji výhody, zůstáváme vítězi a čest je na naší straně: pravda, znalost, rozum, duch, vtip se musí sbalit a vyjdou z pole poraženy božskou hrubostí. Proto „lidi cti", jakmile někdo projeví názor, který se liší od jejich, nebo jen prokážou víc rozumu, než mohou postavit do pole oni, ihned napadne osedlat onoho válečného oře; a ač jim třeba v kontroverzi chybí protiargument, hledají hrubost, která vykoná tuto službu.*"

osobního selhání a ztráty prestiže tím, že uvedené přenese na Contina. Svolaní důstojníci se však neztotožnili s předloženou tezí, že rytmistr Contin „přestal být čestným mužem“. Byl to tedy pouze pan plukovník, kdo se před důstojnickým sborem znemožnil. Plukovníkova pochybení a osobní selhání, která byla zřejmá již důstojníkům z jeho pluku, byla posléze „zhodnocena“ také oficiální právní autoritou. Nejvyšší vojenský senát v případě neoprávněného věznění konstatoval naplnění trestného činu „překročení služební moci“ a pokus o zneužití čestného soudu vyhodnotil jako „odporný čin škodící službě“ a kázeňský přestupek.

Zda motivem plukovníkova tvrdého postupu vůči Continovi byla skutečně snaha smýt poskvrnění své cti, nebo jen obyčejná pomstychtivost, se už nikdy s jistotou nedozvíme. Je docela možné, že v plukovníkově jednání byla směs obojího. Prolínáním dobových společenských zvyklostí s jeho vyhraněnými osobními dispozicemi lze také vysvětlit skutečnost, že plukovníkovy přehnané reakce byly nepřiměřené i pro tehdejší společnost a právní instituce.

1866: Degradovaný plukovník válečným dobrovolníkem v hodnosti podporučíka

Přípravy na válku, zájem šlechty o „službu v poli“ – 1866 (duben–květen)

Na jaře roku 1866 bylo zřejmé, že může dojít k válce mezi Pruskem a Rakouskem. Prusko uskutečnilo první mobilizační kroky již koncem března. Rakousko k přípravě mobilizace přistoupilo od 13. dubna. Dne 27. dubna 1866 byla vydána opatření k plné mobilizaci rakouské Severní armády. Někteří důstojníci do té doby byli na dlouhodobých dovolených. Nyní se nechávali aktivovat. Z velké části šlo o důstojníky aristokratického původu.

Pro muže z vyšších společenských vrstev bylo nepsanou povinností být nějakým způsobem spojen s armádou.[427] Obvykle věnovali přinejmenším několik svých mladých let

[427] Mladý aristokrat obvykle „neztrácel čas“ předchozím studiem na vojenské škole. Rovnou požádal o přijetí do armády; k pluku byl zařazen jako kadet a obvykle po 1 roce se stal podporučíkem. Pokud měla jeho rodina konexe na majitele pluku, byl jmenován důstojníkem hned při nástupu. Naproti tomu selský synek nebo tovaryš to po mnoha letech mohl dotáhnout nejvýše na šikovatele, strážmistra či jinou poddůstojnickou hodnost. Není divu, že lidové vrstvy měly k vojenské službě spíše odtažitý vztah: *„Dobrovolně mohl se arci hlásit kdokoli, avšak činili tak – kromě šlechticů – zpravidla jenom mladí muži, kteří buď se s povoláním minuli aneb jinak ve svém postavení se promrzeli,“* napsal Servác Heller o situaci v období 1858–1867, jehož počátek je ohraničen platností „zákona o doplňování vojska“ a které ukončuje přijetí „všeobecného branného zákona“. Servác HELLER, *Jak bylo tehda v rakouském vojsku?* in: Uprostřed století, Praha 1975, s. 86-87.

aktivní vojenské službě.[428] Po získání přijatelné důstojnické hodnosti (obvykle od majora výše) někteří z těchto urozenců odcházeli na dlouhodobé dovolené, aby se mohli v klidu věnovat rodinnému životu, správě svých panství apod.[429] Nyní, když se schylovalo k válce, byli připraveni vyjít s vojskem do pole a obětavě „sloužit císaři a vlasti." Naproti tomu v jiných vrstvách obyvatelstva už tolik válečných nadšenců nebylo. Koncem května 1866 české místodržitelství zveřejnilo výzvu, aby *středoškolští profesoři vstoupili po dobu války jako důstojníci do c. k. armády*. V Hradci Králové městští zastupitelé zaznamenali, že *z profesorů zdejšího gymnázia tuto výzvu nikdo nevyužil*.[430]

Bývalý plukovník dobrovolně podporučíkem II. třídy

Armádě se nabídl k dispozici také princ Victorin Windisch-Graetz. Na rozdíl od ostatních aristokratů s vojenskou zkušeností, neměl status důstojníka. O *vojenský charakter* přišel v roce 1863. Princ Victorin byl nyní v podobné situaci, jako v roce 1843, když byl civilistou a poprvé se ucházel o přijetí do armády. Tehdy byl devatenáctiletým mladíkem, nyní mu bylo 42 let. Císař mu blahosklonně dal „druhou šanci". Ovšem nikoliv s distinkcemi plukovníka z roku 1863. Princ Viktorin, nyní muž středního věku, se musel spokojit s hodností podporučíka II. třídy. Stanul tak na nejnižším důstojnickém stupínku, stejně jako na samém

[428] V některých rodinách se vojenská kariéra stala životním osudem nejen pro všechny mladší syny, ale i pro nejstaršího z nich – hlavního dědice. Například v rodině maršála Windisch-Graetze se vojenskému povolání věnovalo všech pět jeho synů, včetně nejstaršího. Kníže Alfred II., přestože byl od r. 1862 (po maršálově smrti) vladařem knížecího domu a správcem rodového majetku, v roce 1866 neváhal riskovat svůj život a málem ho zanechal na válečném poli u Střezetic, kde byl vážně raněn. Rakouskými důstojníky v aktivní službě byli také čtyři maršálovi synovci z II. linie knížecího domu Windisch-Graetz, opět včetně nejstaršího – Karla, který se kvůli tomu ani nedožil svého nástupnictví – padl roku 1859 u Solferina – více k uvedenému např. STEKL–WAKOUNIG, 1992, s. 281-301; Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005, s. 433 a další zdroje.

[429] Například Arnošt Antonín hrabě z Valdštejna (1821–1904) byl v aktivní službě pouze 6 let (1846 – 1852). Poté co dosáhl hodnosti rytmistra, odešel na dlouhodobou dovolenou. Věnoval se správě svých panství a velmi úspěšnému podnikání. V roce 1865, přestože byl mimo aktivní službu, byl povýšen na majora. V roce 1866 se dobrovolně nechal aktivovat a byl přidělen jako adjutant ke štábu generála Clam-Gallase. Po skončení války opět odešel na dovolenou a po zbytek života zůstal majorem. Povýšen už nikdy nebyl, přestože obdržel různé odznaky císařovy přízně – např. exkluzivní Řád zlatého rouna (1882), dvorské hodnosti (c. k. tajný rada, c. k. komoří) apod. Ke své husarské uniformě a hodnosti majora v záloze se však hrdě hlásil i pokročilém věku, což dokládá jeho fotografie z konce 19. století – hl. zdroje: armádní schematismy z období 1846-1867; rodokmen na http://genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein6.html; stručná biografie – WURZBACH, *Waldstein Ernst Franz de Paula, Graf*, BLKO, 52., 1885, s. 230; další biogr. na http://gis.fsv.cvut.cz/zamky/genealogie/waldstein/php/person.php?o=16;https://cs.wikipedia.org/wiki/Arno%C5%A1t_Anton%C3%ADn_z_Vald%C5%A1tejna. [30. 9. 2018]

[430] Srov. Jiří PAVLÍK – Radek POKORNÝ, *Vliv války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královehradecké pevnos*ti, in: Bellum 1866, 2006, č. 2, s. 42, kteří uvádějí zdroj: SOkA Hradec Králové, Archiv města Hradec Králové, kn. č. 1, s. 505–506.

začátku, před 23 lety. Navíc byl přidělen k 8. husarskému pluku, který před třemi lety opustil v hodnosti plukovníka.

Účast ve válce jako způsob pokání

Byla princova dobrovolná účast ve válce jeho posledním pokusem o svou rehabilitaci? Z jeho jednání a korespondence spíše vyplývá, že po neúspěšném soudním procesu a svém „vyhoštění" z armády pochopil, že jeho vojenská kariéra je definitivně u konce. Od svého opětovného přijetí k vojsku nemohl očekávat perspektivu významnějšího vzestupu, návrat k vyšším velitelským funkcím apod. Zároveň si uvědomil, že ve svém životě pochybil a nenaplnil očekávání svého otce, který mu do poslední chvíle zachovával svou důvěru a podporu. Měl potřebu něčím odčinit svůj pocit viny a lítosti, vykonat něco, čím by symbolicky vyrovnal svůj „dluh" a ulehčil svému svědomí. Nyní měl příležitost „zaplatit" tím, že bude dobrovolně snášet různá příkoří a že bude riskovat i svůj život. Lze to přirovnat k pokání, kterým zbožný člověk projevil lítost nad svými činy a uvědomil si, že musí vykonat něco obtížného, čím by zaplatil „pokutu" za své hříchy a zbavil se tím viny. Ve středověku šlechtic vykonal pouť do Svaté země, přijal účast na křížové výpravě apod. Princovu dobrovolnou účast ve válečném tažení roku 1866 lze chápat jako projev pokání.[431]

Princ Viktorin se zřekl „přátelského velení", které mu nabídl jeho starší bratr, generálmajor Alfred II. kníže Windisch-Graetz (1819-1876). Ten tehdy působil jako velitel brigády jezdectva (v rámci 3. záložní divize) a zřejmě zamýšlel svého bratra přiřadit ke svému štábu.[432] Princ Viktorin pokorně přijal místo podporučíka II. třídy v husarském pluku „Hessen-Cassel" č. 8, kde si ho mnozí pamatovali ještě jako plukovníka. Viktorin v dopise adresovaném

[431] České slovo pokání se odvozuje od slovesa „káti se" (srv. „kajícník") a souvisí se staročeským „(ne)kajalý" (odtud moderní „nekalý"), s praslovanským „kajati" (trestat) a „kajatisě". To souvisí se staroindickým „čayaté" (odplácet, trestat), s řeckým „tinó" (platit, splácet) a tak i se staroslověnským „cěna" (cena). Václav MACHEK, *Etymologický slovník*, Praha 1971, s. 83 a 245. Původní význam tedy zřejmě pokrýval představu trestu, pokuty a vyrovnání dluhu. Pokání je v běžné řeči i v náboženském významu symbolická činnost, kterou člověk dává najevo, že pochybil, a snaží se své viny zbavit. V křesťanském pojetí znamená výraz lítosti, vnitřního obrácení k Bohu a proměny dosavadního života. Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pok%C3%A1n%C3%AD. [30. 9. 2018]

[432] Ovšem být součástí štábu brigádního velitele jezdectva ještě nemuselo znamenat, že takový důstojník bude ve větším bezpečí života. U Střezetic dne 3. 7. 1866 to byl právě generálmajor Alfred II. kníže Windisch-Graetz, kdo se postavil na špici kyrysnického pluku č. 8, aby osobně vedl útok proti pruskému jezdectvu. V takové situaci bylo nepsanou povinností, že členové generálova štábu svého velitele bezprostředně následovali. Během boje generálmajor Windisch-Graetz utrpěl těžké zranění a jeden člen jeho doprovodu, plukovník Ludwig princ Hohenlohe-Langenburg (1823–1866), byl zraněn smrtelně – více k uvedenému Marie MACKOVÁ, *Mladší princ*, Brno 2014, s. 47 a také Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005, s. 430-433. Generálmajor Windisch-Graetz i jeho doprovod (včetně prince Hohenlohe-Langenburg) jsou zachyceni na slavném obraze Václava Sochora (1855 – 1935) *Srážka jezdectva u Střezetic* (1895 – 1900).

zmíněnému bratrovi Alfredovi označil tento krok jako *„nijak škodlivé grilování, které dříve mě podřízenému pluku způsobí velké potěšení“*. Zároveň se bratrovi svěřil, že „*dobrovolnou přihlášku částečně zamýšlel jako reparaci za ty své chybné skutky, které mu svého času vynesly disciplinární řízení. “*[433] Viktorin se v podobném duchu vyjádřil také v dopise svému mladšímu bratrovi Josefovi, kde napsal: *„Také mé druhé já chce, aby vzdalo čest památce mého otce, ukázat se ve válce. “*[434]

Byl zde závazek vůči památce otce spojený s pocitem viny. Vysoce postavený otec, nedostižný vzor, stál za všech okolností na synově straně a syn přesto zklamal. Maršálův neúspěšný syn si přál ukázat se ve válce také proto, že chtěl na bojišti svým neohroženým chováním získat zpět alespoň tolik ztracené úcty, aby mohl být akceptován členy důstojnického stavu. Jeho společenská prestiž poklesla, ale přítomnost na válečném poli svým způsobem povyšovala – obdobně, jako když se o čtyři století dříve postavil do panského šiku u Lipan *„pan Boreš z Oseka, třebaže opěšalý a chudý. “*[435]

Princova válečná anabáze jako poslední kapitola jeho vojenské kariéry

Victorin princ Windisch-Graetz, podporučík II. třídy, absolvoval celou prusko-rakouskou válku roku 1866 s husarským plukem „Hessen-Kassel“ č. 8.[436] Byl přidělen 6. eskadroně rytmistra II. třídy Ladislava Markusche de Farkaschfalva, kde se nacházel v půleskadroně nadporučíka Stefana von Kovácse a zřejmě velel jedné ze dvou čet.[437]

K prvnímu většímu kontaktu s nepřítelem se husarský pluk č. 8 dostal až v bitvě u Jičína dne 29. června, kde zároveň utrpěl své největší ztráty (z mužstva 18 vojáků zemřelo, 6 vojáků

[433] SOA Plzeň, RA Windischgrätz, kart. č. 456, Viktorin k Alfredovi Wind.-Gr., Prag, 1866, 8. duben–srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 161, 343.

[434] Tamtéž, Viktorin k Josephovi Wind.-Gr., Wien, 1866, 14. červen–srov. STEKL-WAKOUNIG, s. 161, 343.

[435] Přítomnost uvedeného zchudlého příslušníka panského stavu v bitevním šiku u Lipan 30. 4. 1434 stála za zaznamenání kronikáři Bartoškovi z Drahonic. Zápis v kronice: Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Bartošek z Drahonic a jeho kronika*, in: Ze zpráv a kronik doby husitské, Praha 1981, s. 269.

[436] Husarský pluk „Hessen-Kassel“ č. 8 tvořil s husarským plukem „Radetzky“ č. 5 a jízdní baterií č. 6/XI společnou jezdeckou brigádu, která náležela do 1. lehké jezdecké divize generálmajora Leopolda svobodného pána Edelsheima. K bojové sestavě jezdectva Severní armády roku 1866 více BĚLINA – FUČÍK, *1866*, 2005, s. 218-220.

[437] Četa měla okolo 30 mužů a velel jí subalterní (podřízený, služebně závislý) důstojník v hodnosti podporučíka 1. nebo 2. třídy, případně nadporučík. Čtyři čety tvořily eskadronu, které velel rytmistr 1. třídy. V roce 1866 měl husarský pluk 6 eskadron, přičemž 5 eskadron odešlo „do pole“ a 1 eskadrona byla určena jako „depotní“ (tj. doplňovací; v případě pluku „Hessen-Kasel“ to byla 2. eskadrona). V „poli“ se pluk někdy dělil na dva divisiony, přičemž prvnímu (3 eskadrony) obvykle velel plukovník a druhému (2 eskadrony) podplukovník nebo major.

bylo zraněno, 10 nezvěstných a 4 muži zajati; podplukovník Coloman von Jankovics byl zraněn a zajat). Dne 3. července 1866, během bitvy u Hradce Králové, stál 8. husarský pluk v sestavě 1. lehké jezdecké divize na rakouském levém křídle a v důsledku pruské dělostřelby zahynul 1 muž a 10 jich bylo zraněno. Po prohrané bitvě u Hradce Králové se jezdectvo stahovalo mezi posledními, aby chránilo oddíly pěšího vojska. Husaři v sestavě 1. lehké divize ustoupili do Pardubic a 4. července pokračovali do Chrudimi. Odtud se s různými zastávkami a zákruty ubírali směrem k Vídni, přičemž kryli ústup rakouských oddílů, prováděli průzkum a drobnými výpady zpomalovali postup pruských sil.

Dne 10. července 1866 došlo u Žďáru nad Sázavou k jednomu z největších střetů zadního voje Edelsheimovy 1. lehké jezdecké divize s pruským předvojem. Pouhým šesti husarským četám (1 ½ eskadroně) se podařilo na několik hodin zadržet postup pruské jezdecké divize, když houževnatě vzdorovaly jejímu předvoji v síle 2 ½ eskadrony. V potyčkách mezi rakouskými husary a pruskými hulány bylo zraněno 10 členů mužstva husarského pluku „Hessen-Kasel“ č. 8. Do zajetí se dostali dva zranění důstojníci téhož pluku: rytmistr II. třídy Sigmund hrabě Lichtenberg a podporučík II. třídy Béla Kende de Kölcse. Zraněni byli také nadporučík Karel svobodný pán Koc z Dobrše a podporučík II. třídy Victorin princ Windisch-Graetz. Oba posledně jmenovaní zdárně unikli zajetí.

Z rakouských důstojníků, kteří 10. července obětavě bojovali s pruskou přesilou u Žďáru nad Sázavou, se dočkali ocenění svých zásluh pouze tři. Rytmistr I. třídy Gálgotzy de Galantha, který u Žďáru velel kombinovanému seskupení čtyř čet z 5. a dvou čet z 8. husarského pluku, získal významné viditelné ocenění – Řád železné koruny s válečnou dekorací. Uznány byly také zásluhy dvou subalterních důstojníků z husarského pluku č. 8, kterým císař vyslovil Nevyšší pochvalné uznání. Nevyšším rozhodnutím císaře ze dne 3. října 1866 obdrželi uvedenou písemnou pochvalu nadporučík Štefan von Kovács a podporučík II. třídy Victorin princ Widisch-Graetz.

Poté, co se uvedeným způsobem princovi podařilo poněkud vylepšit svou, jinak pošramocenou reputaci, ještě téhož roku armádu definitivně opustil.[438]

[438] K zapojení 8. husarského pluku a prince Victorina do jezdeckých střetů u Žďáru nad Sázavou r. 1866 např. Gustav Ritter Amon von TREUENFEST, *Geschichte des k. k. Huszaren-Regimentes Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8*, Wien 1880.

Epilog – dva bratři a vojáci s odlišnými osudy

Victorinův starší bratr, Alfred II. kníže Windisch-Graetz (1819-1876), hrdina z bitvy u Střezetic, měl ve svém vojenském i civilním životě mnohem více štěstí. Za svou statečnost byl oceněn Řádem železné koruny II. třídy s válečnou dekorací. V roce 1868 byl povýšen na polního podmaršála a téhož roku obdržel nejprestižnější vyznamenání ze všech–Řád zlatého rouna. Neméně úspěšný byl při správě svých velkostatků v Čechách a v podnikání; například v Kladrubech uvedl do provozu pivovar. Byl dědičným členem panské sněmovny a měl i své čestné místo u císařského dvora (c. k. komoří a tajný rada). Kníže Alfred II. se při tom všem nechoval ke svému neúspěšnému bratrovi Viktorinovi povýšeně a udržoval s ním přátelské kontakty. Oba se společně věnovali lovu jelenů a pravidelně pobývali na loveckém zámku Ostrůvek, který nechal Alfred postavit na svém tachovském panství. Během jednoho z těchto loveckých pobytů, dne 3. října 1869, zde princ Victorin zkolaboval, když mu praskla srdeční tepna. Zemřel náhle, ve věku pouhých 45 let, svobodný a bezdětný.[439] O sedm let později, v roce 1876, zemřel i jeho zámožný a úspěšný bratr Alfred.[440] Nežil sice tak dlouho, aby mohl spatřit uměleckou adoraci své osoby na Sochorově malířském plátně z r. 1900,[441] ale mimo jiné po sobě zanechal i neméně úspěšného syna – Alfreda III., který zastával funkci předsedy předlitavské vlády (1893-1895) a poté byl předsedou panské sněmovny (1897–1918).[442]

---

[439] Srov. WURZBACH: *Windisch-Grätz, Victorin Leopold Karl Prinz zu*, BLKO, 57, 1889, s. 54.

[440] Shodou okolností se také staršímu bratrovi Alfredovi stal osudným lovecký pobyt na zámku Ostrůvek u Tachova. Při lovu tetřevů prochladl, onemocněl a v důsledku toho 24. 8. 1876 zemřel –srov. Zdeněk PROCHÁZKA, *Dávné příběhy z Českého lesa a jejich pamětní kameny II. Lovecké kameny rodiny Windischgrätzů*, in: Český les, příroda a historie, č.11/2012, s. 17. K Alfredovi II. více– WURZBACH, *Windisch-Grätz, Alfred Joseph Nicol Guntram Fürst,* BLKO, 57, 1889, s. 55; také https://cs.wikipedia.org/wiki/Alfred_II._Windischgr%C3%A4tz. [30. 9. 2018]

[441] Obraz „Srážka jezdectva u Střezetic“, rozměrné malířské plátno Václava Sochora, dokončené v roce 1900. Jde o uměleckou apoteózu obětavého jezdeckého protiútoku, který kryl ústup pěchoty v závěru prohrané bitvy u Hradce Králové. Sochorův obraz si získal zasloužený obdiv již v době svého vzniku a stal se součástí historické paměti. Generálmajor Windisch-Graetz, namalovaný vzpřímený v sedle a se šavlí vztyčenou k nebi, svou vertikalitou vybočuje z horizontálně se pohybující masy jezdců. Jeho nepřehlédnutelná postava je akcentována malířskými prostředky i svým umístěním v kompozici obrazové plochy. Jezdec na hnědém koni a v modravé generálské uniformě vyniká v sousedství dvou bílých koní a na bělavém pozadí okolních kyrysnických plášťů. Navíc je umístěn v tzv. „zlatém řezu“, tedy v takovém místě obrazové plochy, které je vhodné pro kompoziční dominantu. Obraz bývá uváděn po názvem „Srážka jízdy u Střezetic“. Dovoluji si namítnout, že u Střezetic se střetlo jezdectvo. Slovo jízda považuji za vhodné pro označení pohybu, nikoliv za synonymum ke slovu kavalerie.

[442] Srov. https://cs.wikipedia.org/wiki/Alfred_August_Windischgr%C3%A4tz. [30. 9. 2018]

4.4 Ludwig Windisch-Graetz a podplukovník Kutschenbach ve vzpomínce dragouna Vitnera

Výminkář Jakub Vitner, v roce 1860 čeledín, byl téhož roku odveden k dragounskému pluku Windisch-Graetz č. 2. Později sepsal své vzpomínky na své působení v tomto pluku, zejména během válečných kapaní 1864 a 1866. V době prusko-rakouské války, dne 28.6. 1866, byl svědkem konfliku mezi plukovníkem Ludwigem Windisch-Graetzem a podplukovníkem Robertem Kutschenbachem, který vyústil ve vzpouru mužstva pluku proti plukovníkovi Ludwigu Windisch-Graetzovi a přítomným důstojníkům. Mužstvo se vzepřelo proti impulzivnímu rozhodnutí nezkušeného plukovníka a zabránilo popravě oblíbeného Roberta Kutschenbacha. Uvedené selhání prominentního plukovníka Windisch-Graetze, doprovázené vzpourou pluku, se potom zřejmě stalo společným tajemstvím všech přítomných akterů. Výše uvedené řádky byly pouze úvodem k této rozsáhlejší kapatiole. Dříve než se budu věnovat samotnému incidentu, představím nejprve představím jeho dva hlavní protagonisty (Ludwiga Windisch-Graetze a Roberta Kutschenbacha), v neposlední řadě také jednoho z účastníků (Jakuba Vitnera), který událost zaznamenal.

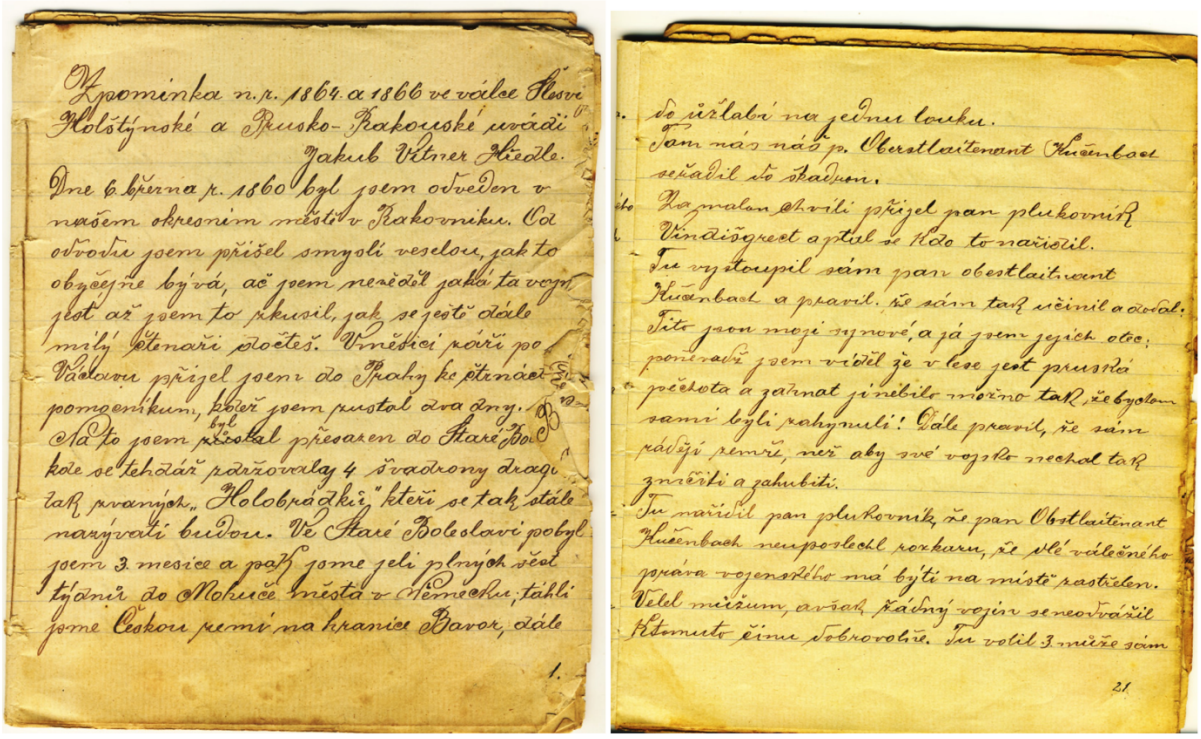
Vzpomínka r.p. 1864 a 1866 ve válce Rakouské Holštýnské a Prusko-Rakouské válce
Jakub Vitner Hředle.
Dne 6 března r. 1860 byl jsem odveden v našem okresním městě v Rakovníku. Co odvodu jsem přišel smysli veselou, jak to obyčejně bývá, ač jsem nevěděl jaká ta vojna jest až jsem to zkusil, jak se ještě dále milý Pánaři počteš. Vměsíci září po Václavu přijel jsem do Prahy ke pluku pomocníkům, kteří jsem nastal dva dny. Na to jsem byl přeložen přeložen do Stará Boleslav kde se tehdáž pořádovaly 4 švadrony dragonů zvaných „Holobrádků" kteří se tak stále nazývati budou. Ve Staré Boleslavi pobyl jsem 3 měsíce a pak jsme jeli plných 8 set týdnů do Mohuče města v Německu; táhli jsme Českou zemí na hranice Bavor, dále
1.
do uzlabá na jednu louku.
Sám nás náš p. Obrstlaitenant Kuenbast seřadil do skadron.
Znenáhla chvíli přijel pan plukovník Windischgraetz a ptal se kdo to nařídil.
Tu vystoupil sám pan obrstlaitenant Kuenbast a pravil, že sám tak učinil a dodal: Tito jsou moji synové, a já jsem jejich otec; poněvadž jsem viděl že v lese jest pruská přečota a zahnat jinebilo možno tak že bychom sami byli zahynuli! Dále pravil, že sám raději zemře, než aby své vojsko nechal tak zničiti a zahubiti.
Tu nařídil pan plukovník, že pan Obrstlaitenant Kuenbach neuposlechl rozkazu, že dle válečného práva vojenského má býti na místě zastřelen.
Velel mužstvu, avšak žádný vojín se neodvážil k tomuto činu dobrovolně. Tu volil 3 mužstva sám
21

Obrázek 16: Ukázka rukopisu vzpomínek Jakuba Vitnera, Hředle u Rakovníka 1902
(verze ze soukromého archivu Jaroslava Vitnera)

4.4.1 Ludwig princ Windisch-Graetz (1830–1904), v r. 1866 plukovník dragoun. pluku č. 2

Windisch-Graetz (Windisch-Grätz, Windischgrätz) je rodové jméno starobylého rakouského šlechtického rodu (doložen z poloviny 13. století).[443] Nejvýznamnějším členem rodu byl polní maršál Alfréd I. kníže Windisch-Graetz ((1787–1862).[444]

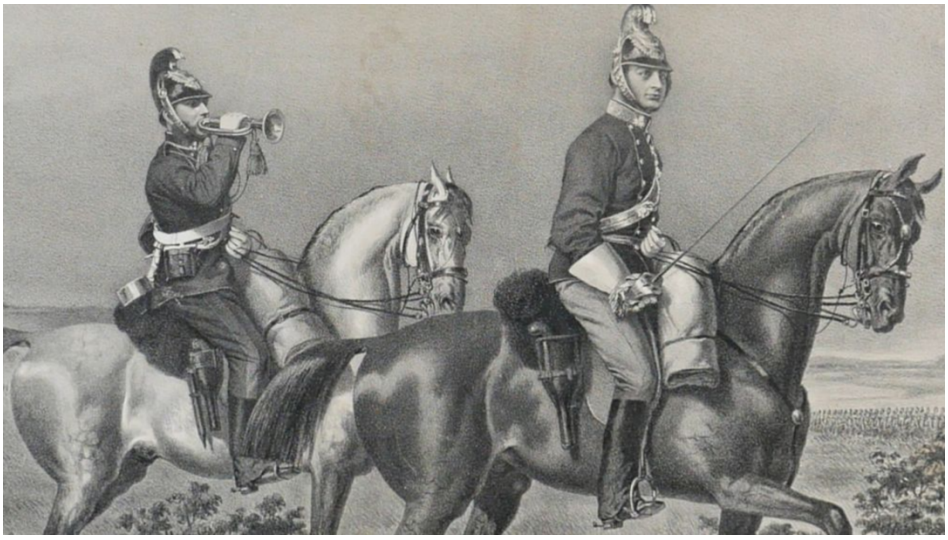

Obrázek 17: Plukovník Ludwig Windisch-Graetz v bitvě u Trutnova 27.6.1866, litografie

Vojenské povolání bylo u Windisch-Graetzů rodinnou tradicí[445], kterou respektoval čtvrtý syn polního maršála, Ludwig princ von Windisch-Graetz (1830-1904). Následuje přehled jeho civilní a vojenské kariéry.

[443] Rod pochází ze Slovinského Hradce (slovinsky Slovenj Gradec, německy Windischgrätz). Město ve středověku náleželo do Štýrské marky, potom do Štýrského vévodství, dnes je součástí slovinských Korutan. V roce 1551 byli Windischgrätzové výšeni do panského stavu. Od roku 1574 byl jejich rod usedlý i v Čechách (panství Tachov, Štěkeň, Kladruby aj.). Do knížecího stavu byli Windischgrätzové povýšen teprve v roce 1804.

[444] V mladém věku přijal účast ve válkách proti Napoleonovi. Byl vyznamenáván (r. 1814 rytířský kříž Řádu Marie Terezie) a rychle postupoval v hodnostech. Ze smělého důstojníka jezdectva se později stal energický generál. Během revolučních událostí 1848-1849 jednal rázně a efektivně (včetně potlačení Svatodušních bouří v Praze) a byl povýšen na polního maršála. V roce 1835 od panovníka obdržel čestnou funkci majitele jezdeckého pluku, který měl nést jeho jméno „věčné časy“ (nejprve švališerský pluk č. 4, od r. 1850 dragounský č. 7, od r. 1860 dragounský s číslem 2, od r. 1868 až do zániku monarchie dragounský pluk č. 14).

[445] Vojenské kariéře se věnoval také maršálův prvorozený syn a dědic knížecího titulu–Alfred II. Windisch-Graetz (1819-1876). Ten v roce 1866 velel brigádě těžkého jezdectva. Na jejím čele také vyrazil do slavného jezdeckého střetu v závěrečné fázi bitvy u Hradce Králové. V průběhu jezdeckého boje utrpěl vážná zranění. Odvážný generálmajor se stal součástí Sochorova obrazu Jezdecký boj u Střezetic (1895-1900). Nelze ho přehlédnout, i když je obklopen množstvím jezdců. Jeho impozantní postava, se šavlí vysoce vztyčenou k nebi, tvoří dominantu celé kompozice.

1830 13. května, narozen ve Vídni (syn knížete polního maršála a kněžny Marie Eleonory rozené princezny ze Schwarzenbergu, tragicky zesnulé 12. 6. 1848 na počátku Svatodušních bouří v Praze).

1847 20. května, kadet, c.k. námořnictvo.

1848 rytíř *Řádu svatého Jana Jeruzalémského.*

1848 6. dubna, podporučík, pěší pluk Heş (Hess) č. 49.

1848 květen až srpen, důstojník generálního štábu na italském bojišti (u Radeckého); ve štábní službě měl účast na bitvách o C. Stretta a Paderno (12. 5.), Vicenza a Olmo (20. a 23. 5), na Gito (31. 5.); účastnil se útoku na Madonna del Monte (10. 6.), bitev u Sommacampagny a Custozy (23.- 25. 7.), včetně bojů před Milánem (3. a 5. 8.). Za svou činnost v bitvě u Custozy byl pochválen v armádním rozkaze polního maršála Radeckého.

1848 16. srpna, nadporučík, pěší pluk Prohaska č. 7.

1848 říjen, ordonanční důstojník, přidělen k armádě obléhající povstaleckou Vídeň; účastnil se bitvy před Vídní a střetu u Schwechatu (30. 10.).

1848–1849 účast v bojích proti maďarské revoluci (26. a 27. 12. 1848 boje u Lodamir a Szent Ivány, 5. 1. 1849 ústup k Budínu-Pešti, 11. 1. 1849 boje u Ipolyságh, 21. a 22. 1. 1849 u Schemnitz, 26. a 27. 2. bitva u Kápolny, boj u Eger-Farmos, 5. 4. 1849 jezdecký boj u města Hatvan, 10. a 13. 4. 1849 dělostřelecký boj u potoku Rákos před Peští; 13. 6. 1849 bitva u Czorma, 28. 6.1849 u Raabu, 2. a 11. 7. bitva u Komárna, kde byl 11. 7. zraněn kulkou do holeně).

1849 obdržel četná vyznamenání: *čestná pochvala* („ah. Belobung“) a později *Vojenský záslužný kříž* (za statečné a obezřetné chování při obsazení Schemnitz), *Řád Železné koruny III. třídy* (za účast v bitvě u Kápolna) ruský *Řád sv.Vladimíra s meči* (na konci války).

1849 1. března, rytmistr II. třídy u hulánského pluku Císař (Kaiser) č. 1.

1849 4. dubna, setník (hejtman) II. třídy, 14. myslivecký prapor.[446]

1850 10. října, rytmistr II. třídy, hulánský pluk hrabě Clam č. 10.

1851 1. března, rytmistr I. třídy, hulánský pluk hrabě Clam č. 10.

1858 14. června, major, hulánský pluk arcivévody Karla Ludvíka č. 7.

1859 22. července, podplukovník, hulánský pluk arcivévody Karla Ludvíka č. 7.
1864 16. května, neustavený nadpočetný podplukovník (na roční dovolence).

1865 13. prosince, druhý plukovník, hulánský pluk *arcivévody Karla Ludvíka* č. 7.

1866 9. května, plukovník, velitel dragounského pluku Windischgrätz (Windisch-Graetz) č. 2; pod jeho velením pluk bojoval u Trutnova (27. 6.), u Nového Rokytníku (28. 6.), u Dvora Králové (29. 6.), v bitvě u Hradce Králové (3. 7.), ve dnech 12. 7. a 13. 7. vytvářel zadní voj mezi Moravskými Budějovicemi a Znojmem

1866 3. října, *Řád Leopoldův–rytířský stupeň s válečnou dekorací.* [447]

1868 10. února, plukovník, stále ve funkci velitele pluku, přestup[448] ke dragounského pluku Savoyen č. 13, jehož plukovník ho střídá v téže funkci u „holobrádků“, nyní s číslem 14.

1869 31. března, plukovník *v dispozici*[449]; bez funkčního zařazení – až do r. 1871.

1870 8. února, Prešov, sňatek s Valerií hraběnkou Dessewffy.

1871 26. prosince, plukovník, velitel 2. pěší brigády u 9. divize.

1872 28. dubna, generálmajor, velitel 2. pěší brigády u 9. divize.

1873–74 obdržel *Válečnou medaili* založenou 2. prosince 1873.

---

[446] Viz WURZBACH, s. 69, také Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. 1850, na s. 344.

[447] Udělen panovníkem za „statečný a vynikající výkon“ prince ve válečném tažení roku 1866.

[448] Pozn. JK: Je možné, že tímto přestupem řešil ztrátu přirozené autority ve svém pluku – tj. důsledek incidentu z 28. 6. 1866, kdy se mu vzepřel pplk. Kutschenbach a poté i veškeré mužstvo.

[449] Do „dispozičního stavu“ uveden na vlastní žádost. Pozn. JK: Tedy se dobrovolně vzdal velení nad 13. dragounským plukem!

1874 9. března, generálmajor, velitel 1. pěší brigády u 12. divize.

1875 17. srpna, generálmajor, na vlastní žádost převeden do *nadpočetného* stavu.[450]

1875 dědičný člen panské komory uherského říšského sněmu[451], vznik uherské linie rodu Windischgrätz.

1876 27. května, generálmajor, velitel 54. pěší brigády.

1876 18. července–8. září, vojenská mise k ruským manévrům u Petrohradu a u Varšavy.

1876 počátek září, od ruského cara obdržel *Řád sv. Stanislava I. třídy.* [452]

1876 29. listopadu, generálmajor, velitel 27. pěší divize (Krakov).

1877 1. května, polní podmaršálek, velitel 27. pěší divize (Krakov).

1877 udělen titul c.k. skutečný tajný rada.

1882 20. října, Krakov, narodil se syn Ludwig Aladar (1882-1968). [453]

1886 obdržel *Řád Železné koruny I. třídy s válečnou dekorací III. třídy.*

1887 obdržel *Řád Zlatého rouna.*

1887–88 obdržel *Řád Bílého orla* a *Řád sv. Alexandra Něvského.*[454]

1888 1. května, generál jezdectva.

1904 14. března, zemřel ve Vídni.[455]

---

[450] Tj. převeden do zálohy; držitel generálské hodnosti bez přidělené funkce.

[451] Na základě skutečnosti, že zdědil dva zámky a velký soubor pozemků v Uhrách (po své zesnulé tetě Karoline princezně Bretzenheim, rozené princezně Schwarzenberg, 1806-1875).

[452] Udělení řádu byl v podstatě projev přízně cara rakouskému císaři reprezentovanému jeho vojenským přidělencem u carského dvora (diplomatické gesto).

[453] Od r. 1927 kníže zu Windischgrätz (po vymření hl. linie rodu), ke konci 1. sv. v. královský maďarský ministr zemědělství (leden-říjen 1918).

[454] Za činnost rakouského přidělence u ruského carského dvora.

[455] K biografii Luwiga v. Windischgrätze: WURZBACH, s. 69; THÜRNHHEIM, Bd. I, s. 536; https://www.worldhistory.de.

4.4.2 Robert v. Kutschenbach (1819–1874), v r. 1866 podplukovník dragoun. pluku č. 2

Pocházel ze starobylé durynské rodiny.[456] Vojenské povolání mělo v rodině tradici, na kterou úspěšně navázal i Robert von Kutschenbach.

Obrázek 18: Major Robert v. Kutschenbach po návratu z Dánska, listopad 1864

Následuje přehled jeho civilní a vojenské kariéry.

1819	15. června, narozen v Kaimberku.[457]
1842	podporučík, švališerský pluk Windischgrätz č. 4 (tzv. „holobrádci“).
1847	nadporučík, švališerskský pluk Windischgrätz č. 4.
1848,1849	nadporučík v 1. eskadroně, velitel 1. čety, účast ve válce v severní Itálii; vyznamenal se v bojích před městem Bologna 8. 5. 1849.[458]

[456] Rod měl své kořeny v kraji Camburg na Saale, kde je roku 1380 připomínán Johannes Kuzchenbach (Cutzenbach), nejstarší písemně doložený předek. Kutschenbachové byli spřízněni převážně se saskými rody (von Pretzel, von Spiegel, von Ende, von Beust aj.)

Zdroj: http://thomas-sz.com/web_adel/eimannsberger/familiengeschichte_2.html

[457] *Genealog. Taschenbuch der briefadeligen Häuser*, (Verlag Perthes Gotha), 1930, s. 485; http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I819615K&tree=tree1

[458] TREUENFEST G. A., s. 586-587.

1849 14. května, obdržel *Vojenský záslužný kříž* / r. 1860 *Voj. zásl. kříž s válečnou dekorací.* [459]

1850 2. rytmistr, dragounský pluk Windischgrätz č. 7 („holobrádci“).

1853 25. ledna, Tremsbüttel, žení se s Harriet Watt Edwards (2. 2. 1832 Hamburg – 11. 7. 1906 Pitten).[460]

1853 2. listopadu, Rudig, narození 1. dítěte [461] = dcera Ernestine v. Kutschenbach (1853-1939).[462]

1854 1. rytmistr[463], dragounský pluk Windischgrätz č. 7.

1859 major a velitel divisionu štábních dragounů (od 22. 5. do 22. 10. 1859, tj. po dobu války).[464]

1859 major, dragounský pluk Windischgrätz č. 7 (od 1. listopadu).

1860 major, dragounský pluk Windischgrätz č. 2 („holobrádci“).

---

[459] TREUENFEST G. A., s. 600.

[460] Genealog. Taschenbuch der briefadeligen Häuser, (Verlag Perthes Gotha), 1930, s. 485; http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I819615K&tree=tree1.

[461] Tamtéž.

[462] Ernestine roz. Kutschenbachová, zvaná též *Ina*. V její linii rod přečkal až do dnešních dnů. Dne10. 8. 1876 se provdala za Ludwiga Matthause Eimannabergera, majora 56. pěšího pluku. O dva roky později byl manžel smrtelně raněn během bojů v Sarajevu, v době anexe Bosny r. 1878. Císař mu posmrtně udělil *Řád železné koruny III. stupně* spojený s udělením rytířského titulu. Když bylo osiřelému synovi Ludwigovi 10 let, poslala ho matka Ina (Ernestine) do kadetní školy. Tento Kutschenbachův vnuk, Alfred rytíř von Eimannsberger (1878-1945), dosáhl v roce 1926 hodnosti generálmajora a zastával funkci zbrojního inspektora dělostřelectva. Na sklonku své aktivní vojenské kariéry působil ve funkci armádního inspektora rakouských ozbrojených sil (od 1. 1. 1929 do 1. 1. 1930). Po odchodu do penze ještě sepsal knihu o nových přístupech a strategiích při využití obrněných formací (*Der Kampfwagenkrieg*), která byla vydána v červenci 1933.–Zdrojem těchto informací mi byly internetové stránky jeho vnuka Thomase: http://thomas-sz.com/web_adel/eimannsberger/familiengeschichte.html

[463] Z období, kdy von Kutschenbach zastával hodnost 1. rytmistra, se zachovaly dvě jeho podobizny. Portrét od Jana Zachariáše Quasta (miniatura, malba na porcelánu, signováno I. Quast 1857). Dále také jeho podobizna na skupinovém obraze 49 důstojníků pluku (signováno S. Geobel 1859). Rytmistr Robert v. Kutschenbach je zde vyobrazen při levém horním okraji obrazu jako třetí zleva (sedí na šedobílém koni, pootočen vpravo). Malíř Jan Zachariáš Quast (1814-1891) do r. 1869 působil v Praze, kde měl malířskou dílnu v budově Platýzu. Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Zachari%C3%A1%C5%A1_Quast.

[464] TREUENFEST, s. 600.

1860 28. prosince, Stará Boleslav, narození 2. dítěte = syn Alexander von Kutschenbach (1860–1902; c. a k. nadporučík).[465]

1864 účast ve válce s Dánskem: 2. 2. Gross-Breckendorf [466], 8. 3 Veile, také v dalších bojích.

1864 10. března, pochvalné uznání (*belobende Anerkennung*) za udatné chování u Veile.[467]

1864 31. srpna, obdržel královský pruský *Řád Koruny III. třídy s meči.*[468]

1864 16. listopadu, Hamburk, obdržel *Bronzovou pamětní medaili na válku prusko-dánskou.*

1865 podplukovník (od 9. září), dragounský pluk Windischgrätz č. 2.

1866 podplukovník, zástupce velitele pluku, přímé velení nad 1. divisionem složeným z 1. a 5. eskadrony, účast v prusko-rakouské válce (27. 6. Trutnov, 28. 6. Nový Rokytník, 29. 6. Dvůr Králové, 3. 7. Hradec Králové, 13. 7. Znojmo).[469]

1866 3. října, obdržel *Řád železné koruny s válečnou dekorací.* [470]

1867 plukovník[471], haličský hulánský pluk hrabě Auersperg č. 8. [472]

---

[465] Byl jediným synem a zemřel bezdětný ve věku 42 let. – Zdroj: Genealog. Taschenbuch der briefadeligen Häuser, (Verlag Perthes Gotha), 1930, 485;

http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I819615K&tree=tree1

[466] Major v. Kutschenbach se u Gross-Breckendorfu ocitl v nepříjemné situaci. Dánové pod ním zastřelili koně a přibližovali se s napřaženými bodáky. Nemohl vstát, protože kůň padl na bok a zavalil mu nohu. Tu se náhle objevil husar Kitz z 9. husarského pluku a mával šavlí. Směle zaútočil na skupinku dánských pěšáků a majora z prekérní situace doslova „vysekal“. K uvedenému podrobněji: *Geschichte skizze aus dem Feldzuge 1864 gegen Dännemark*, Chrudim 1866, s. 9-10; k tomuto také TREUENFEST, s. 254-255; naposledy v “čítankovém“ článku *Husar Pavel Kis*, In: *Vojenský přítel. Kalendář na obyčejný rok 1907. Pro všechny příslušníky zbrojné moci*, Praha 1907, s. 31 (ilustrace na s. 19).

[467] TREUENFEST, s. 651.

[468] TREUENFEST, s. 655.

[469] TREUENFEST, s. 659-699.

[470] TREUENFEST, s. 699.

[471] Jeho mladší bratr, Bernhard von Kutschenbach (Kaimberg 1822-1905 Berlin), dosáhl také hodnosti plukovníka, ale v pruském vojsku. – Zdroj: http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I822510K&tree=tree1.

[472] Srov.: http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/ulanen/u08.html

1873 odešel na odpočinek (pensionován).

1874 2. ledna, zemřel ve Fünfkirchen.[473]

4.4.3 Jakub Vitner (1840–1923), vojenský vysloužilec, autor vzpomínek

Součástí názvu dragounského pluku č. 2 bylo jméno jeho majitele, kterým byl „na věčné časy" ustanoven kníže Alfred I. Windisch-Graetz (1787-1862). Příslušníci pluku měli přezdívku „holobrádci", protože v roce 1757 získali privilegium nenosit knír, který u ostatních pluků jezdectva byl naopak povinný[474]. Před válkou s Pruskem byl pluk doplňován z Čech a sídlil v Brandýse nad Labem.[475] V době válečného stavu byl pluk přidělen k 1. lehké jezdecké divizi barona Edelsheima. Do prusko-rakouské války roku 1866 šla také 6. eskadrona tvořená přibližně 150 muži[476]. S nimi také náš pamětník Jakub Vitner.

V 60. letech 19. století dragounský pluk *Windischgrätz* č. 2 doplňoval své mužstvo z Čech. Mladé venkovany, kteří se předtím nedostali dál než do okresního města, vojenská služba přivedla na vzdálená místa a bojiště. Nepohodu a všemožná rizika nyní sdíleli nejen se sobě rovnými, ale i s důstojníky, kteří pocházeli z jiných společenských vrstev. Mezi odvedenci byl také Jakub Vitner (1840–1923), čeledín z malé středočeské obce. Na rozdíl od svých kamarádů si vzpomínky na vojenská léta nejen uchoval ve své mysli, ale i zapsal. Zanechal nám tím jedinečný pohled prostého vojáka na vojenský život a válečné události let 1864 a 1866.

---

[473] Zdroje: Genealog. Taschenbuch der briefadeligen Häuser, (Verlag Perthes Gotha), 1930, s. 485; http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I819615K&tree=tree1

[474] Plukovní privilegium bylo připomínkou slavného útoku u Kolína 18. 6. 1757, který úspěšně provedli mladí nezkušení dragouni. Před útokem k nim plukovník provolal: „Dokažme, že i bezvousí umí bojovat!". Do té doby podceňovaní „holobrádci" se vzchopili a pomohli zvrátit průběh celé bitvy. Po vítězné bitvě pluk obdržel od císařovny Marie Terezie onu zvláštní výsadu. Tehdy měl pluk název „De Ligne". Také číselné označení pluku se postupně měnilo. Ve válečném roce 1866 to bylo č. 2 (v období 1860-1867), předtím č. 7 (v letech 1851-1860), od r. 1867 až do konce 1. světové války měl č. 14–srov: SKALA, Harald: Slávne časy cisárskej jazdy v 17. – 19. storočí, Prešov 2005, s. 232, 234–235.

[475] V období 1855-1866 byl pluk posádkou v Brandýse nad Labem a jeho okolí. Brandýs byl sídlem plukovního štábu. Jednotlivé eskadrony byly rozloženy v různých obcích bližšího i vzdálenějšího okolí – 1. eskadrona v Hoříně, 2. na Mělníce, 3. od r. 1863 ve Staré Boleslavi (předtím až v Mohuči), 4. eskadrona sídlila v Kostelci nad Labem, 5. a 6. eskadrona v Lysé nad Labem – srov. Milan NOVÁK, *Dragounský pluk polního maršála Alfréda knížete Windisch-Graetze Nr. 14 a jeho slavná historie se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem-Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem 2005, s. 11.

[476] Rytmistr Gradl vedl eskadronu s pomocí čtyř velitelů čet (hrabě Czernin, princ Salm, von Buchwald, Maerten). Z půldruhé stovky členů mužstva plukovní dějiny registrují pouze jména těch, kteří v době války vyznamenali nějakým chrabrým činem: strážmistr Leopold Kuthan a dragoun Johann Panosch; desátník Franz Sikora, desátník Wenzel Brazda, dragoun Anton Mach, dragoun Josef Forst, desátník Franz Brem, dragoun Albert Bonda, strážmistr Anton Schreir (jména, z velké části česká, uvádím dle původního záznamu v němčině) – srov. Gustav Amon von TREUENFEST, *Geschichte des k.k.Dragonerregimentes Feldmarschll Alfred Fürst zu Windisch-Graetz Nr. 14*, Wien 1886.

Vitner své vzpomínky z prusko-rakouské války zapsal s odstupem 36 let. Přesto si dokázal vzpomenout na jména svých tehdejších důstojníků a kamarádů. Občasná drobná zkomolení jmen a hodností[477] nemusela vzniknout v důsledku nepřesnosti paměti, ale již v době jeho vojenské služby, kdy jako prostý voják znal tato jména spíše foneticky než napsaná. Uvedené nám dosvědčuje, že jediným pramenem jeho vyprávění byly jeho autentické osobní vzpomínky. Jakub Vitner se narodil 27. dubna 1840 v obci Hředle u Rakovníka, v chalupě č. 30. Dne 6. března 1860 byl v Rakovníku odveden na vojnu. Celých dalších deset let života prožil s dragounským plukem Windischgrätz č. 2 – u tak zvaných „holobrádků", jak také on pluk nazývá. Vzpomínky na prvních šest let „vojančení" později zaznamenal do svého rukopisu z roku 1902.[478]

První tři měsíce vojenské služby byl ve Staré Boleslavi, v tradičním posádkovém městě. Koncem roku 1860 putoval Vitner se svým plukem až do dalekých německých měst. „Holobrádci" byli posádkou v Mohuči (do jara 1862) a následně ve Frankfurtu nad Mohanem (do jara 1863). Potom se vrátili do Čech, ale jen nakrátko. Vitner byl přeřazen do 6. eskadrony[479], u které setrval i ve válečných letech 1864 a 1866. Jméno svého rytmistra ve vzpomínkách zkomolil na „Krádl", což byl Wilhelm rytíř von Gradl.[480]

---

[477] Například velitele své eskadrony nazývá „Krádl" (správně má být Gradl), jeho nadřízeného označuje „major Kučinboch" (ve skutečnosti Kutschenbach, v té době již podplukovník) apod.

[478] Originál Vitnerova psaného vzpomínání na vojenská léta 1860-1866 má 25 rukopisných stran a pod názvem *Běh mého života* je uložen ve Státním okresním archivu Rakovník, číslo fondu/sbírky: 1443. Název fondu/sbírky: Vitner Jakub – osobní fond.

V roce 1987 Vladimír Sainer přepsal rukopis Vitnerových vzpomínek (1902) na psacím stroji a vydal ho ve formě samizdatu v počtu 54 číslovaných výtisků –název výtisku: *O utrpení a hrdinství c. a k. dragouna Jakuba Vitnera rolníka ve Hředlích číslo 28*, místo a rok vydání: Hředle 1987.

Vitnerovy rukopisné vzpomínky byly na počátku 20. století publikovány ve dvou časopiseckých úpravách: – *Upomínky Jakuba Vitnera ze Hředel na zažité příhody na vojně* (Vitnerův rukopis upravený učitelem Františkem Janouškem), rakovnický časopis Krakovec, č. 8–11, 25. 3. – 25. 4. 1903.

– *Běh mého vojenského života* (redakční úprava Vitnerova rukopisu), Nedělní zábavná příloha deníku Venkov č. 9, dne 5. srpna 1906.

[479] Vitner své přeřazení k 6. eskadroně komentuje slovy: „*Avšak tam jsem teprve otvíral oči, když místo matky měli jsme macechu*". Slovem „macecha" byl označován velitel eskadrony, který se špatně staral a zacházel s vojáky. Z kontextu není zřejmé, zda pro Vitnera byl „macechou" přímo velitel eskadrony Gradl, anebo některý ze čtyř jeho subalterních důstojníků (velitelů čet), případně někdo z poddůstojníků.

[480] Wilhelm rytíř von Gradl (1833–1909) se narodil v Plané v Čechách. Do roku 1860 byl pluk „holobrádků" veden pod číslem 7, potom měl číslo 2. U téhož dragounského pluku Gradl sloužil v období 1852–1871 (1852 podporučík, 1854 podporučík I. třídy, 1855 nadporučík, 1859 rytmistr II. třídy, 1861 rytmistr I. třídy). Velitelem 6. eskadrony byl i ve válečném tažení r. 1864 a částečně také ve válce r.1866 (do svého zranění). Dne 28. 6. 1866 byl během bojů u Nového Rokytníku zraněn (zasažen pruskou pěchotní palbou, když s plukem projížděl kolem zahrad u Střítěže). Po zraněném Gradlovi převzal ještě téhož dne velení 6. eskadrony rytmistr Emanuel Waldstein, důstojník generálního štábu. Gradl dne 3. října 1866 obdržel Vojenský záslužný kříž s válečnou dekorací. V roce 1878 se stal plukovníkem 7. hulánského pluku. Byl dále povyšován: 1884 generálmajor, 1889 polní podmaršálek, 1897 generál jezdectva – ke Gradlově služebnímu postupu a okolnostem zranění dále viz

V prosinci 1863 se v třeskutých mrazech vypravili do války s Dánskem, kam cestovali vlakem přes Německo[481] (s hodinovou zastávkou Berlíně a potom až do Hamburku). Ve válce s Dánskem roku 1864 si Vitner následkem hlídkování v tuhých mrazech přivodil omrzliny chodidel. Musel být operován a léčen ještě v Dánsku.

Do přímého střetu s nepřítelem se dostal až v prusko-rakouské válce roku 1866, ve které bylo Rakousko napadeno svým nedávným spojencem – Pruskem. Dne 27. června 1866 se dragoun Vitner zapojil do jezdeckého boje u Trutnova. Jeho 6. eskadrona, společně se třemi dalšími eskadronami „holobrádků", zde bojovala s pruskými dragouny z litevského dragounského pluku č. 1. Dříve, než budu citovat z Vitnerových vzpomínek, přiblížím jezdeckou srážku ze 27. 6. 1866 prostřednictvím údajů, které nám o jejím průběhu poskytují oficiální plukovní dějiny.[482]

Bylo přibližně 11. hodin dopoledne, když se pruský předvoj tvořený třemi eskadronami litevských dragounů za Trutnovem střetl se čtyřmi eskadronami dragounského pluku *Windischgrätz* č. 2.

Na rakouské straně nechal zatroubit k útoku plukovník Ludwig princ Windischgrätz[483], který s 5. a 6. eskadronou[484] udeřil na pruské dragouny z boku. Levé krajní křídlo této útočné formace tvořila 5. eskadrona vedená rytmistrem Albrechtem Waldsteinem. Napravo od něj se vrhla na nepřítele 6. eskadrona s rytmistrem Wilhelmem Gradlem[485]. Dvě eskadrony pruských dragounů, ve snaze vyhnout se obchvácení svého pravého křídla, učinily rychlý obrat vpravo a

---

plukovní dějiny: Gustav Amon von TREUENFEST, *Geschichte des k.k.Dragonerregimentes Feldmarschll Alfred Fürst zu Windisch-Graetz Nr. 14*, Wien 1886, s. 681-682, příloha Ranglisten XLIV až LI; k jeho generál. hodnostem: SCHMIDT-BRENTANO, Antonio: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Österreichisches Staatsarchiv, 2007.

[481] Vitner omylem posunul dataci o jeden rok dopředu, když ve svých vzpomínkách uvádí, že ve Frankfurtu nad Mohanem byl se svým plukem „*do jara r. 1864*" a že do Německa odjel „*v zimě v roce 1864, v prosinci*". V prosinci 1864 ovšem už bylo po válce, do které odjížděl v prosinci předchozího roku (Vitnerovy údaje jsem korigoval podle plukovních dějin z r. 1886).

[482] srov. TREUENFEST, s. 669–672.

[483] Ludwig princ von Windischgrätz (1830–1904), plukovník, od 9. 5. 1866 velitel pluku; čtvrtý syn zesnulého polního maršála Alfreda I. knížete von Windischgrätz (1787–1862), majitele pluku „na věčné časy".

[484] Obě eskadrony (5. a 6.) tvořily společně 2. divison, jehož velitelem byl major Franz baron Meding, ovšem ve chvíli útoku převzal na daném úseku velení plukovník a majorova pozice se tím stala spíše jen nominální (formální). Division = dvojice nebo trojice eskadron. Eskadrona měla okolo 150 mužů.

[485] Jak bylo dříve uvedeno, mezi mužstvem 6. eskadrony se nacházel také Jakub Vitner, pozdější pamětník. Eskadronu tvořily čtyři čety s těmito veliteli: nadporučík Josef hrabě Czernin, nadporučík Alfred princ Salm, podporučík Wilhelm von Buchwald, strážmistr Maerten.

srazily se s protivníkem. Po prudké srážce došlo k vzájemnému prolomení sestav a následovala změť individuálních soubojů.

V době zahájení útoku se o kus dál vpravo nacházely další dvě eskadrony „holobrádků“.[486] Postupovaly v koloně[487] terénní prohlubní pod velením podplukovníka von Kutschenbacha. Ten se dle původní dispozice měl dostat na pravé křídlo nepřátelského jezdectva a vyčkat v záloze na další plukovníkův rozkaz. Když pplk. von Kutschenbach zaslechl vzdálený zvuk polnice, rozhodl se připojit k útoku. V čelním rozvinutí přešel do cvalu. Tu se ke Kutschenbachovu 1. divisionu nečekaně připojil plukovník Ludwig von Windischgrätz. Plukovník, jehož 2. division byl po proražení řad nepřítele rozložen, měl v úmyslu nechat Kutschenbachův 1. division shromážděný v záloze, aby udržel pohromadě alespoň druhou část svých sil. „*Avšak povel velitele divisionu* (tj. pplk. Kutschenbacha) *„Marsch-Marsch“ v okamžení zamezil určené dispozici a jemu samotnému* (tj. plukovníkovi) *tak bylo umožněno se zapojit do potyčky.“*[488] Ve střetu s pruskými dragouny se projevila kvantitativní i kvalitativní převaha Windischgrätzových „holobrádků“. Pruští jezdci vyklidili pole za podpory zoufalé pěchotní palby pruských předních stráží od Šibeníku.

Zapsané vzpomínky Jakuba Vitnera nám umožňují vidět obraz jezdeckého boje z pohledu prostého vojáka, který se ocitnul v centru dění: „*Poloha vrchu byla příhodná, ale byly tam meze, takže se nám i jim špatně jelo. Asi uprostřed vrchu jsme se srazili a nastala prudká seč. Poněvadž jsem měl koně dobrého a rychlého – ačkoliv jsem měl co dělat, abych se ubránil -, přece jen jsem projel částí pruské kavalerie. Tu jsem spatřil raněného svého dobrého kamaráda, který mě úpěnlivě prosil, abych jej tam nenechal. Rozhlédl jsem se kolem a vidím, jak se na mě žene pět nebo šest Prušáků. V tom jsem slyšel hlas: „Kamaráde! Vitner, braň se,*

[486] Tato dvojice sestávala z 1. a 4. eskadrony, které společně tvořily 1. division pod přímým velením podplukovníka Roberta von Kutschenbacha. Velitelem 1. eskadrony byl rytmistr Josef Gebert, 4. eskadroně velel rytmistr Eduard von Meibom.

[487] Tj. v dlouhém zástupu, v pochodovém tvaru určeném k přesunům.

[488] Viz TREUENFEST, str. 671 /Pozn. JK: Plukovník Windischgätz se tedy ocitl ve vleku události. Zda podplukovník Kutchenbach opomenul plukovníkův pokyn úmyslně anebo zda mu plukovník svůj pokyn už nestačil sdělit, zůstane už jen předmětem spekulací. Napětí mezi oběma muži existovalo přinejmenším následujícího dne, můžeme-li věřit Vitnerovým vzpomínkám. Vitner také hovoří o jednoznačné loajalitě mužstva vůči podplukovníkovi. Leccos také napovídá skutečnost, že von Kutschenbach byl u téhož pluku od počátku své důstojnické kariéry (tj. od r. 1842, kdy nastoupil jako podporučík). Naproti tomu Ludwig princ von Windischgrätz přišel k „holobrádkům“ teprve 9. května 1866 a po třech dnech (12. 5.) převzal velení pluku. V červnu 1866 mohl být pro mnohé muže svého pluku stále ještě „cizincem“.

je zle!“ Byl to Jan Vurps z Krupé[489], kterého jsem neznal ani nevěděl, že je na vojně. Prušáci zatím přijeli k nám. My dva se statečně bránili. Vurpsovi rozsekali koně, takže se musel bránit vstoje. Avšak štěstí nám přálo. Srazili jsme jednoho Prušáka s koně, Vurps rychle na jeho koně vyskočil a rozehnali jsme je.

Potom jsme odjeli ke svým švadronám. Když jsme krmili, přišel důstojník a povídal: „Vurps, vy máte pěkného koně, jak jste k němu přišel?“. Vurps vypravoval, že mu Prušáci koně zabili a že si vybojoval tohoto. Důstojník vyndal tobolku a dal mu dvě desítky, za něž si Vurps udělal pěkný večírek“.[490]

Následujícího dne (28. 6.) se „holobrádci“ opět zapojili do bojů v okolí Trutnova. V jejich průběhu došlo k roztržce uvnitř samotného pluku–v jeho nejvyšším velení a následně mezi mužstvem a plukovníkem. O vzniku a průběhu konfliktu vypovídá jeden z jeho účastníků – Jakub Vitner. Naproti tomu autor plukovních dějin o incidentu buď nebyl informován anebo nemohl být indiskrétní. Dříve, než budu citovat z Vitnerových vzpomínek, uvedu základní přehled pozic pluku a jeho přesunů na bojišti[491] před zmiňovanou událostí. Dne 28. června se pluk stále nacházel poblíž Trutnova. V 8.30 ráno plukovník obdržel rozkaz zajistit levé křídlo X. sboru od Německé Brusnice až k Starému Rokytníku. Pluk vyrazil v počtu 360 jezdců a jeho cesta vedla přes tu část bojiště, kde předešlého dne Grivičova brigáda získala krvavé vavříny. Mezi těly rozesetými kolem se pohybovaly četné sanitní a pěší hlídky. Dohledávaly raněné a pohřbívaly mrtvé.[492] Kanonáda od Nového Rokytníku uvědomila velitele pluku o tamním zahájení boje. To už mohlo být k půl desáté. Čelo pluku se v té době nacházelo zhruba ve středu vsi Starý Rokytník. Pluk se odtud vydal k Novému Rokytníku, kde měl zajistit krytí sborových baterií, které pálily mezi obcemi Nový Rokytník a Střítež. Rakouské baterie stály v palbě na návrší Hranná a jihozápadně od obce Střítež. Pluk se postavil do linie od jihozápadního okraje obce Střítež až k mokré prohlubni, která ubíhala k severu. Částečně byl

[489] Správně má být asi: Jan VURBS z Krupé (obec Krupá se nachází 8 km severně od Rakovníka. V roce 2016 bylo na území ČR evidováno pouze 42 nositelů příjmení VURBS, z toho 6 z Rakovníka. Avšak nebyl evidován ani jeden nositel příjmení VURPS Zdroj: http://www.kdejsme.cz/prijmeni/Vurbs/).

[490] Vladimír SAINER: *O utrpení a hrdinství c. a k. dragouna Jakuba Vitnera rolníka ve Hředlích číslo 28*, (samizdatový přepis rukopisu *Běh mého života*, Jakub Vitner, 1902), Hředle 1987, výtisk č. 6 (z celkového nákladu 53 kusů), s. 24-25.

[491] Při zpracování přehledu jsem vycházel z oficiálních plukovních dějin: TREUENFEST, s. 679-681.

[492] Pozn. JK: Ne příliš povzbudivý pohled na následky sveřepého čelního útoku pěchoty z předešlého dne. Možná tento truchlivý obraz bitevního pole přispěl k podplukovníkově rozhodnutí vzepřít se rozkazu svého přímého nadřízeného. O chvíli později podplukovník von Kutschenbach svým rozhodnutím zabránil zbytečným ztrátám na životech, za což sám málem zaplatil svým životem.

vysunut přes silnici. Východně od silnice byl les a v něm jednotky pruského gardového sboru. Dle Vitnera se „*major Kučinboch*“ (= podplukovník Kutschenbach) samostatně rozhodl umístil pluk (nebo jeho část) do uvedené prohlubně. Podplukovník chtěl zamezit zbytečným ztrátám na životech, ale přivolal na sebe takový hněv svého nadřízeného, že se sám ocitnul v ohrožení života. Vykonání popravy zabránilo vzbouřené mužstvo. Oficiální relace to nezaznamenaly[493]. Vznik vyhrocené situace uvnitř pluku popsal Jakub Vitner ve svých rukopisných vzpomínkách: „*Na plukovníkův rozkaz jsme přejeli vrch a viděli jsme před sebou vysoký černý les. Pan major Kučinboch*[494] *vytáhl dalekohled a díval se k lesu. Najednou vydal povel „Zpět! Rychle zpět“. Naše křídlo zasáhlo již mnoho smrtelných kulí. Jeli jsme hodný kus zpátky do úžlabí na louku. Tam nás major Kučimboch seřadil do švadron. Za malou chvíli přijel pan plukovník Windischgrätz a ptal se, kdo to nařídil. Pan major Kučinboch vystoupil a pravil, že sám tak učinil, a řekl: „Tito jsou moji synové a já jsem jejich otec. Poněvadž jsem viděl, že v lese je pruská pěchota a zahnati ji nebylo možné, protože bychom sami zahynuli.“ Dále pravil, že raději sám zemře, než by své vojsko nechal zničiti a zahubiti.Mezitím se ostatní vojsko seskupilo do kruhu, takže všichni důstojníci i s panem plukovníkem a majorem byli uvnitř. Pan plukovník pak pravil, že pan major Kučinboch neuposlechl rozkaz a dle válečného práva má býti na místě zastřelen. Žádný vojín se však k tomu neměl. Tu plukovník pravil, že sám rozkáže a vyvolí tři muže, kteří pana majora zastřelí. Dále kázal, by se panu majorovi zavázaly oči. Ten však řekl, že si oči zavázat nedá, že chce hrdě zemřít, a sáhnuv do kapsy pravil: „Vojíni, zde máte odměnu, abych se dlouho netrápil. Dobře střílejte!“. Nikdo se ani nehnul a za chvíli bylo kolem důstojníků kolo jako ukované. A potom vojáci začali volat: „Ať žije náš pan major Kučinboch, neboť on jest naším otcem!“ Všichni tasili šavle bez povelu a proti rozkazu a žádného důstojníka nechtěli pustit ven. Tu vystoupil pan rytmistr Gebert*[495] *a pravil: „Muži! Pusťte přece pana plukovníka z kola ven. Panu majorovi Kučinbochovi se ničeho nestane.“ Musel to mnohokrát opakovat, neboť vojsko nechtělo tomu věřit. I skočili tři muži s koní a šli k panu majorovi Kučinbochovi mezi důstojníky. Když tři vojáci volali, že je pan major mezi nimi, ostatní vojáci utvořili ulici a důstojníci byli propuštěni.*

[493] Nepříjemnou událost se před tehdejšími vojenskými kruhy zřejmě podařilo utajit, neboť její publicita by nikomu ze zúčastněných neprospěla.

[494] Podplukovník Robert von Kutschenbach (1819–1874), povýšen na podplukovníka již v květnu 1865.

[495] Rytmistr Josef Gebert byl velitelem 1. eskadrony. Tato byla společně se 4. eskadronou rytmistra Eduarda von Meiboma součástí 1. divisionu, který byl pod přímým velením podplukovníka von Kutschenbacha. Před uvedeným „incidentem“ měl podplukovník zřejmě dočasně svěřeno velení nad celým plukem „v poli“, tedy také nad 2. divisionem majora Franze barona von Mendinga sestávajícím z 5. a 6. eskadrony.

Pan major Kučinboch plakal jako dítě. Když ustal, posadili jej vojáci na koně. Pan major nás postavil do švadron a měl k nám řeč, děkoval nám. Pak ale pravil: „Vojáci, co jste to učinili? Vy jste tasili šavle proti svým představeným.“

Vojáci však řekli, že by raději zemřeli, než by nechali pana majora usmrtiti. A on jim odpověděl: „Vojáci, já jsem zachránil vás, vy jste zachránili mě!“

Potom jsme jeli zase dále asi čtvrt hodiny. Pan major Kučinboch zas roztřídil všechny švadrony, každou na jinou stranu, poněvadž pan plukovník zanechal velení. Pak jsme jeli k Hradci Králové. Cestou byla na nás učiněna palba pruským vojskem, přičemž bylo několik mužů a koní poraněno[496]. Mezi nimi též náš pan rytmistr Krádl, jenž byl zasažen dvěma kulemi do stehna[497].

V popsané pozici severozápadně od Střítěže pluk setrval hodinu až půl druhé hodiny. Přibližně v 11.30 dopoledne císařská pěchota opustila své pozice poblíž levého křídla pluku a obdobně tomu bylo na pravém křídle, kde pěchota vyklízela obec Střítež. Následoval organizovaný ústup pluku. Zranění rytmistra Gradla během přesunu zaznamenávají také plukovní dějiny: „*Protivník, jak se zdálo, chystal proti čelně stojícímu pluku nový výpad z vpředu ležících lesních parcel. Palba baterií jihovýchodně Střítěže a na Hranné utichla; tam vyjeté dělostřelectvo opustilo své postavení a pluk se proto také rozhodl ze své dosavadní pozice stáhnout.*

Mezi Jirským Dolem[498] a Střítěží nachází se horský hřbet s velkým selským dvorem zvaným Hainhof[499]. Pod tímto hřbetem se nížinami vine silnice na Dvůr Králové. Vyvýšená pozice na uvedeném horském hřbetě se plukovníkovi zdála vhodným postavením, kde ještě mohl být kladen odpor. Nařídil proto ústup ve štafetové formě; podplukovník von Kutschenbach se 6. eskadronou, major Meding s 5., on sám na špici 4. eskadrony s direkcí na jmenovanou výšinu. Sotva pluk vyjel z nížiny, kde dosud stál, už se pěchotní palba nepřítele jevila citelnější. Nejtěžším bylo samozřejmě projetí kolem zahrad Střítěže, kam se již Prusové čile prodrali.

---

[496] Uvedené se přihodilo ještě na trutnovském bojišti, 28. 6. 1866 přibližně v 11.30 dopoledne. Když byl pluk stahován ze své výchozí pozice (tj. ze zmíněné prohlubně), při průjezdu kolem zahrad Střítěže byl zasažen boční palbou pruské pěchoty.

[497] Sainerův přepis Vitnerova rukopisu z r. 1902, samizdat z r. 1987 (náklad 53 kusů), s. 25-28.

[498] *Georgengrund* = německý název dnes již zaniklé obce .

[499] V originále *Meierhof, Hainwiese* = *meierův* dvůr, *lesní louka*. Slovem *Meier* (někdy *Mayer*) byl v němčině označován vrchnostenský správce, jinak řečeno *šafář*. Někdy byl takto nazýván *velký nájemce* nebo obecně *velký sedlák*. Tento selský dvůr stál na samotě a po roce 1945 zanikl.

V těchto místech byl zasloužilý rytmistr Gradl, velitel 6. eskadrony jedoucí na jejím čele, zraněn a musel opustit bojiště.“[500]

Výše uvedená pasáž z oficiálních plukovních dějin doplňuje Vitnerovo vzpomínání o některé podrobnosti – ovšem s tím rozdílem, že plukovník zde neztrácí kontrolu, zůstává se svým plukem a řádně organizuje ústup.

V roce 1902, kdy Vitner sepsal rukopis svých vzpomínek, Robert von Kutschenbach byl již dávno po smrti (zemřel 2. 1. 1874). Generálovi jezdectva Ludwigu princi Windischgrätzovi (1830-1904) zbývaly sotva dva roky života. Vitnerovi samotnému už bylo 62 let a byl výminkářem, tedy rolníkem na odpočinku. V té době byl již dávno mimo dosah vojenské mašinérie. Jeho rukopis měl původně sloužit jako folkloristický materiál, jako záznam vyprávění lidového vypravěče.[501] Vitner při jeho psaní nebyl vázán požadavky zadavatele nebo ohledy na mínění mocných. Jako prostý venkovan nemohl a ani neměl důvod ovlivňovat hodnocení minulých událostí. Tím se jeho vzpomínání odlišuje od oficiálních relací a knižních memoárů důstojníků[502], zejména těch výše postavených. Velitelé měli zapotřebí obhajovat své činy a rozhodnutí, ucházet se o přízeň armádních struktur nebo i samotného panovníka. Hředelský výminkář Vitner nepatřil mezi návštěvníky archivů a velkých knihoven. Jeho omezený rozhled mu neumožnil mísit své vzpomínky s později načtenými poznatky a historickou reflexí daných událostí. Zřejmě ani neměl možnost vypomáhat si svými vlastními deníkovými zápisky[503] nebo rozhovory s jinými pamětníky. Přesto, i s odstupem 36 let, si Vitner dokázal vzpomenout na četné faktografické údaje, které při konfrontaci s jinými prameny vykazují z velké části shodu. Je pochopitelné, že občas zkomolil některé příjmení či uvedl jinou nepřesnost.

---

[500] viz TREUENFEST, s. 681-682.

[501] Jakub Vitner své vzpomínky zapsal zřejmě na podnět místního učitele Františka Janouška (1859–1913). Janoušek byl autorem knih věnovaných historii Hředel a folklóru Rakovnicka. Učitel Janoušek některá Vitnerova vyprávění zpracoval v knize *Hředelské pověsti a upomínky* a také v úpravě pro časopis *Krakovec* pod názvem *Upomínky Jakuba Vitnera ze Hředel na zažité příhody na vojně* (Krakovec, č. 8-11, 25. 3. až 25. 4. 1903)–o uvedeném Vladimír Sainer, s. 9.

[502] Příkladem knižně vydaných memoárů rakouských důstojníků mohou být čtyři svazky sborníku *Unter habsburgs Kriegsbanner. Feldzugerlebnisse aus der Feder von Mitkämpfern und Augenzeugen*, I.-IV. Band, uspořádal Fr. Deitl, Dresden-Wien-Leipzig, 1898-1899.

[503] Stávalo se, že si během polních tažení důstojníci pořizovali zápisky, které později využili ve svých memoárech apod. V případě prostého vojáka by to v roce 1866 bylo neobvyklé (na rozdíl od období 1. světové války).

Vitnerovy vzpomínky jsou sice syrové a nefiltrované, ale možná i díky tomu více autentické. Jsou výpovědí očitého svědka. Za doplnění materiálů děkuji přímému potomkovi autora vzpomínek, Jaroslavu Vitnerovi.

5 Sociální postavení a životní podmínky důstojníka v 19. století

5.1 Vzájemná sounáležitost důstojníků, také jejich výlučnost a stavovská čest

V habsburské monarchii tvořili důstojníci výlučnou společenskou skupinu s řadou výsad, panovníkem a úřady všemožně preferovanou. S tím souvisely i různé prestižní výhody – právo na audienci u císaře, přístup na dvorní ples, levné vstupenky do Dvorního divadla a opery ve Vídni a četné další vymoženosti.

Příslušníci vzdělaných měšťanských vrstev nacházeli uplatnění zejména u technických zbraní–v inženýrském sboru (v oblasti pevnostního stavitelství apod.) a u dělostřelectva. Za nejvíce prestižní byla ovšem odedávna považována služba u jezdectva, což samozřejmě předurčovalo aristokratický charakter jeho důstojnického sboru. Nemalou roli zde hrála i skutečnost, že důstojník si pořizoval výstroj a výzbroj na vlastní náklady, což v případě kavaleristy předpokládalo i vlastnictví dvou koní včetně příslušných sedel, postrojů apod. Svým složením byl důstojnický sbor kosmopolitní. Sloužili v něm příslušníci všech národností monarchie a také i cizinci. Důstojníci byli světem uzavřeným do sebe, kastou svého druhu. K ostatním mnohdy projevovali náležitý odstup. Cítili se nadřazeni mužstvu i civilistům, zejména vůči těm neurozeným. Naproti tomu mezi sebou důstojníci pěstovali duch kamarádství, které překonávalo stavovské i majetkové rozdíly. Projevem kamarádského ducha, charakteristickým pro rakouskou armádu, bylo, že si důstojníci všech hodností v mimoslužebním styku tykali.[504] K dobrému tónu patřily společné obědy, které měly stmelovat život pluku. Po britském vzoru byla zakládána důstojnická kasina, jež byla z nejvyšších míst maximálně podporována. Pitky, karban nebo milostné pletky s místními dámami byly průvodními jevy vojenského života v míru. Každá válka byla vítána jako vysvobození z každodenní nudy a zároveň jako příležitost k služebnímu postupu.[505]

Důstojnický sbor zakládal svou výlučnost především na své stavovské cti. Elitářské pojetí cti bylo základem morálního kodexu důstojníka. Důstojnická čest nedovolovala císařskému důstojníkovi svým chováním pošpinit pověst armády. S tím souvisela řada omezení, na jejichž dodržování c. k. armáda důsledně dbala. Na některá z nich poukazuje István Deák: *Důstojník nesměl jíst v levných restauracích, cestovat vlakem v běžné třetí třídě a minimálně až*

[504] Gerd HOLER, *...für Kaiser und Vaterlland*. Offizier in der alten Armee, Wien-München 1990, s. 85.

[505] Dušan UHLÍŘ, *Voják*, in: Člověk na Moravě v 19. století, vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2004, s. 345.

do konce 19. století nesměl vstoupit do městské pouliční dráhy. Nesměl také nosit nic v ruce, jedině bonboniéra v ruce mohla být přehlédnuta. Tento zákaz souvisel s tím, že důstojník musel být vždy schopen okamžitě vytasit šavli na ochranu své cti. Stavovská čest mohla být ohrožena fyzickým či slovním útokem, ale také lehké otření se o rukáv či drzý, urážlivý pohled mohly být důvodem k tomu, aby důstojník mohl – a mnohdy i musel – od svého soka, byl-li toho hoden, vyžadovat satisfakci v souboji. Pokud by se důstojník souboji vyhnul, provinil by se proti stavovské cti a musel by se rozloučit s uniformou.[506] K soubojům měla habsburská armáda 19. století dvojaký postoj. Oficiálně byly zakazovány, ale velitelé i nejvyšší vojenské instituce nad nimi blahosklonně zavíraly oči.

Stavovská čest byla duchovním poutem, společně uznávanou nejvyšší hodnotou. Poukazuje na to také Dušan Uhlíř: *Důstojník, který se dopustil něčeho nečestného, stavěl do špatného světla nejen sebe, ale i celou svou jednotku a býval zpravidla z jejího středu vyloučen. Každý takový případ musel být bez prodlení vyjasněn. O to se staraly čestné soudy, které existovaly u každého pluku. Byly tvořeny vybranými důstojníky v čele s velitelem pluku. Stávalo se, že pokud byl provinilec usvědčen a zbaven cti, končil nezřídka sebevraždou. Rána kulkou do hlavy byla v pojetí důstojnické morálky určitou očistou dobrého jména pluku.*[507] Vojenská čest důstojníka té doby v sobě obsahovala cosi starosvětského, pozůstatek středověké rytířské cti. Obdobně „kamarádství ve zbrani“, pěstované uvnitř tohoto elitního společenství, nám nabízí paralelu s bratrstvím artušovských „rytířů kulatého stolu“. Možná nejde ani tak o nějaký vědomý historismus, ale o prostý fakt, že určité jevy jsou archetypální a tedy nadčasové.

5.2 Životní podmínky, platy a kauce důstojníků

Za další pozůstatek z období, kdy branná služba byla čestnou povinností šlechtice, by bylo možno považovat nízkou hladinu důstojnických platů. Vojenská pomoc šlechtice panovníkovi byla jiného druhu než poddanská služba ozbrojeného pacholka. Také později, v žoldnéřském vojsku, se obdobně šlechtic vymezoval vůči neurozenému námezdnému knechtovi, pro kterého byl žold zdrojem obživy, a tedy i jediným důvodem účasti ve válce. Plat důstojníka byl proto vnímán spíše jen jako jakési přilepšení– jako částečná kompenzace

[506] Deák, István: *Beyond Natonalism. A social and Political History of the Habsburg Officer Corps. 1848-1918*, New York 1992, s. 123-125 / srov. Havránek, Jan: *Sociální postavení a mravní kodex c. (a) k. důstojníka a úředníka*, In: Sborník *Český lev a rakouský orel v 19. století*, vyd. nakl. KLP-Koniasch Latin Press, Praha 1996

[507] Uhlíř, Dušan: *Voják*, In: sborník *Člověk na Moravě v 19. století,* vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2004, s. 344 – Pozn. JK: Za doklad přetrvávání uvedeného smyslu pro čest lze považovat i sebevraždu plukovníka Švece poté, co mu jeho legionáři odepřeli poslušnost.

vzniklých výdajů či příspěvek na stravu, na způsob dnešních „diet“. Setrvačnost uvedeného přístupu k hmotnému zajištění důstojnického sboru se odrážela ve skutečnosti, že platy důstojníků, zejména nižších hodností, jen stěží stačily pokrýt jejich potřeby a záliby. V případě synka ze zámožnější rodiny to příliš nevadilo. Rodina mu poskytla apanáž, což mu pomohlo překlenout „hubenější“ roky–do doby, než dosáhl vyšší hodnosti a lepšího příjmu. Důchody z rodinného jmění umožňovaly mládencům ze šlechtických rodin zahájit vojenskou kariéru „ex propriis“–bez nároku na služné, a dokonce i na vlastní náklady. To byl případ i Josefa Václav Radeckého, pozdějšího slavného vojevůdce. Dva měsíce před svými osmnáctými narozeninami vstoupil „proti složení monturného“ (tj. poplatku 31 zlatých za výstroj a výzbroj) do kyrysnického pluku *Caramelli* č. 2. Stal se tak 1. 8. 1784 kadetem a v roce 1786 získal důstojnickou hodnost (aniž by musel ztrácet čas víceletým studiem na některém vojenském vzdělávacím ústavu).[508] Obdobně tomu bylo později i v případě Karla Zajíčka. Také on vstoupil dobrovolně ke kyrysníkům. V roce 1829 ho pod jménem „Carl Zaitsek“ zapsali u kyrysnického pluku *Maximilián Auersperg* č. 5. Ovšem tento syn vrchnostenského úředníka začínal o stupínek níže–jako „mimořádný soukromý vojín“ (*unobligter ex propriis Gemeiner*), narozdíl od mladého hraběte– kadeta Radeckého.

S tím úměrně přibývalo množství důstojníků hůře zaopatřených, kteří byli odkázáni pouze na svou gáži. Důstojnická kasta byla sama sebou i společností 19. století vnímána v podstatě jako aristokratická, přestože se od napoleonských válek stávala stále více prostupnou zdola. Nejdříve se důstojnický sbor otevíral vzdělaným lidem s technickou specializací, kde praktické úkoly (spjaté např. se zajišťováním výstavby pevností a rozvojem dělostřelectva) vyžadovaly upřednostnit nadání (zejména pro matematiku) a získanou odbornost před stavovským původem. Obyvatelé urozeného původu byli tradičně nejvíce zastoupeni v jezdectvu, ale v průběhu 19. století i tam stále více pronikali synové z měšťanských i selských vrstev. Důstojníci aristokratického původu obvykle měli rychlejší služební postup, takže v nižší hodnosti a s nižší gáží strávili méně let, v tomto přechodném období navíc podporováni rodinnou apanáží apod. Samotná důstojnická gáže subalternímu důstojníkovi poskytovala na jeho běžné živobytí jen skromné prostředky. Na základě svých empirických zjištění jsem přepočetl 1 zlatý tehdejší měny na přibližně 600 dnešních Kč. Potom by 36 zlatých měsíčního

[508] Srov.: Petr HAVEL, Andrej ROMAŇÁK, : *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, vyd. Nakladatelství Ladislav Horáček-Paseka, Praha a Litomyšl, 2000, str. 25-26 / Franz HERE, *Radecký. Nejoblíbenější polní maršálek rakouské armády a jeho pohnutá doba*, vyd. nakl. Bonus A, s.r.o., Brno 1997, str. 15.

platu poručíka 2. třídy (v období 1858-1866) odpovídalo přibližně dnešním 20 160 Kč.[509] Z takového příjmu bylo i pro svobodného dost obtížné dostát standardům „lepšího člověka“ (samostatný byt, důstojnický sluha či posluhovačka, jídlo s donáškou z hostince, návštěvy důstojnického kasina spojené s karetními hrami apod.). Výsledkem „lesklé bídy“ důstojnického života bývaly četné dluhy a nejedna sebevražda. Ještě obtížnější bylo pro důstojníka zabezpečit manželku s dětmi tak, aby mohla jejich rodina být pokládána za středostavovskou domácnost. Bylo společensky žádoucí zaměstnávat služebnou. Navíc se tehdy neslušelo, aby manželka důstojníka chodila do zaměstnání.

Ostatně představa nuzného domova se zanedbanou rodinou nebyla slučitelná ani s tradičním pojetím důstojnické stavovské cti. Velení armády si to uvědomovalo. Sňatek důstojníků byl proto podmíněn souhlasem nadřízených a složením určené kauce. Smyslem tohoto opatření bylo umožnit ženatým důstojníkům existenci přiměřenou jejich společenskému postavení. Kauce svými úroky zajišťovala rodině druhý příjem a v případě vojákova předčasného úmrtí měla vdově a sirotkům poskytnout přiměřenou životní úroveň.[510] Doslovným příkladem v tomto smyslu může být i případ majora Panze, který zahynul v prusko-rakouské válce 1866. Oženil se 27. dubna 1859 v Pardubicích. O pouhé tři dny dříve (24. 4.) byl jmenován velitelem 1. eskadrony 9. husarského pluku Liechtenstein. Zároveň byl povýšen do hodnosti rytmistra 1. třídy[511] s platem 79 zlatých měsíčně (v přepočtu cca 47 400 Kč). Požadovaná kauce činila 12 600 zlatých (tj. cca 7 560 000 Kč)! Kauce tedy představovala rytmistrových 159 celých měsíčních platů za dobu 13 let. Složil ji otec nevěsty, zámožný pardubický měšťan. Bez tohoto „věna“ by se sňatek nemohl uskutečnit. Panz padl 24. června 1866. Zůstala po něm vdova Zdeňka (roz. Marklová), šestiletá dcera Luisa (nar. 20.4. 1860) a téměř čtyřletý syn Viktor (nar. 5.9. 1862), kterým potom byla vyplácena pravidelná penze z

---

[509] Dospěl jsem k tomu na základě srovnávání dnešní situace s tehdejšími životními náklady a cenami. Některé ze svých podkladů k platovým a cenovým poměrům ve 2. polovině 19. století potom uvádím v níže uvedeném přehledu. Při přepočtu krejcarových položek je potřebné mít na zřeteli, že před rokem 1858 se jeden zlatý dělil na 60 krejcarů, od tohoto data měl pak zlatý 100 krejcarů. Potom by před rokem 1858 byl 1 krejcar relevantní dnešním 6 Kč, později by odpovídal dnešním 10 Kč (vedle běžných oběžných mincí se v Rakousku razily i obchodní mince, kterými byly dukáty ražené ze zlata o hmotnosti 3,491 g a ryzosti 986/1000. Hodnota dukátu závisela na aktuální ceně zlata, odpovídala přibližně 5 rakouským zlatým. Rakouský zlatý (tj. zlatník, zlatka) byl ražen ze stříbra o hmotnosti 12,34 g a ryzosti 900/ 1000).

[510] Srov.: Deák, István: *Beyond Natonalism. A social and Political History of the Habsburg Officer Corps. 1848-1918*, New York 1992, s. 139-142 / Havránek, Jan: *Sociální postavení a mravní kodex c. (a) k. důstojníka a úředníka*, In: Sborník *Český lev a rakouský orel v 19. století*, vyd. nakl. KLP-Koniasch Latin Press, Praha 1996, s. 112

[511] Údaje pocházejí z Panzova kmenového listu ve Válečném archivu ve Vídni (Grundbusch, Heft 1, Seite 9 „Franz Ponz von Panz“–Kriegsarchiv Wien) / Srov.: Kopal, Karel: *24. červen 1866 – osudný den majora Panze*, In: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, červenec/srpen 2006, s. 172

uvedené kauce. Měsíční platy důstojníků rakouské armády byly v 50. a 60. letech 19. století následující:

Hodnost:	***1850 – 1858 / 1858–1866 (1873)***
Polní maršál:	(I. hodnostní třída)
Generál jízdy/generál pěchoty/polní zbrojmistr:	(III. hodnostní třída)
Polní podmaršálek:	(IV. hodnostní třída)
Generálmajor:	(V. hodnostní třída)
Plukovník:	150 zlatých / **210 zlatých** (VI. hodnostní třída)
Podplukovník:	125 zlatých / 140 zlatých (VII. hodnostní třída)
Major:	100 zlatých / **105 zlatých** (VIII. hodnostní třída)
Rytmistr/setník **1. třídy:**	75 zlatých / **79 zlatých** (IX. hodnostní třída)
Rytmistr/setník 2. třídy:	58 zlatých / 62 zlatých (X. hodnostní třída)
Nadporučík:	41 zlatých / 44 zlatých (XI. hodnostní třída)
Poručík 1. třídy:	37 zlatých / 40 zlatých (XI. hodnostní třída)
Poručík 2. třídy:	33 zlatých / **36 zlatých**[512] (XII. hodn. třída)

Rakouský císař František I. zavedl ve vojsku a státní správě posloupnost podle hodnostních tříd, kterých bylo zpočátku dvanáct, od r. 1873 jedenáct. Čím vyšší bylo číslo hodnostní třídy, tím vyšší bylo postavení jejího nositele. V první hodnostní třídě byl v armádě polní maršálek a v úřednictvu státní ministr. V šesté třídě byl plukovník, ale také vysokoškolští profesoři, spolu s odborovými rady na ministerstvech nebo policejní ředitelé zemských hlavních měst kromě Vídně a Prahy. V osmé třídě byl ve vojsku major a v civilním sektoru např. gymnazijní profesor.[513] Svým platem mezi podplukovníkem a majorem byl katolický

[512] Srov.: Miroslav HATAŠ, *Veškerá branná moc v roce 1866*, In: ArtMI – nezávislá revue pro zájemce, o vojenskou historii, militaria, letadla a letectví, 2-4 (3. č.). Praha 1991.

[513] Srov.: Jan ŽUPANIČ, *Ve službách císaře a krále. C. a k. úřednictvo na ministerstvu zahraničí*, in: Historický obzor, XI.–XII., Praha 2009, s. 267-270.

duchovní v Praze, jehož měsíční plat činil 120 zlatých (duchovní v ostatních městech měl však jen cca 67 zlatých měsíčně, což přibližně odpovídalo platu rytmistra nebo setníka). Podstatně hůře na tom byly „manuální" profese, tedy řemeslníci, dělníci, nádeníci. Zemědělský dělník vydělával jen 13–33 zlatých měsíčně, nádeník pouhých 8–10 zlatých měsíčně, řemeslnický mistr 15–16. V tomto ohledu začínající venkovský učitel se svými 25 zlatými měsíčně[514] měl mnohem blíže k nádeníkovi než ke gymnazijnímu profesorovi či jinému „inteligentovi". Ve druhé polovině 19. století příjmy subalterních úředníků přibližně odpovídaly platům subalterních důstojníků (tj. v hodnostech nižších než rytmistr či setník). Nejlépe placení z nich po cca čtyřiceti letech služby končili s měsíčním platem okolo 88 zlatých, který sice převyšoval plat rytmistra 1. třídy (79 zlatých), ale zdaleka nedosahoval platu majora (105 zlatých). Nijak špatně na tom nebyl ani manžel Boženy Němcové, když se na krátkou dobu ocitnul na vrcholu své kariéry. V roce 1852 byl povýšen na definitivního vrchního komisaře c. k. finanční stráže s měsíčním platem 83 zlatých a příplatky. Jistý příjem mu plynul i jako podíl z udělených pokut. Potom přišla suspendace z vedoucího místa, pozastavení platu, snížení příjmu až na 31 zlatých měsíčně (v r. 1860). V 60. letech se příjem vrchnostenského úředníka (knížecího důchodního, 6 let před penzí) pohyboval kolem 67 zlatých měsíčně a k tomu měl k dispozici čtyřpokojový byt ve vrchnostenském domě a deputát. Třicetiletý úředník vrchnostenských strojíren (účetní a korespondent) měl na konci padesátých let 50 zlatých měsíčně a k tomu 2 ½ zlatého příplatku na byt. Plat plukovníka (210 zlatých) výrazně převyšovaly civilní platy špičkových technických odborníků, které dosahovaly kolem 334 zlatých měsíčně a k tomu ještě byt a světlo jako deputát. S uvedeným byl nesrovnatelný měsíční příjem generálního ředitele Vítkovických železáren, který v roce 1885 obnášel neuvěřitelných 8 333 zlatých (tj. cca 2 500 000 Kč), včetně podílu na zisku.[515]

Mzdy ve stavebnictví v roce 1855:

- tesař mistr denně: 30–36 krejcarů
- tovaryš denně: 30–36 krejcarů
- zedník mistr denně: 33–36 krejcarů

[514] Srov. Milana LENDEROVÁ, *„Nákupní koš" 19. věku*, in: Z dějin české každodennosti, vydala Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, Praha 2009, s. 32.

[515] Srov.: Jana MACHAČOVÁ, Jiří MATĚJÍCEK, *Úředníci jako součást středních vrstev*, in: Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století, KLP–Koniasch Latin Press, Praha 2007, s. 40-41.

- nádeník denně: 15–20 krejcarů

Ceny zboží okolo poloviny 19. století:

- kráva: 30 až 50 zlatých (1843)
- slepice: 15 krejcarů (1846)
- kopa (60) vajec: 90 krejcarů
- sud piva: 32 zlatých (1845)
- měřice pšenice: 4 zlaté 52 krejcarů (1855)[516]

Ceny některých potravin ve 2. polovině 19. století*:*

- bochník chleba: okolo 6 krejcarů
- půl kilogramu hovězího masa: 12 krejcarů
- 1 kilogram pečené šunky (kupovala se především na Vánoce): cca 1 zlatý 40 krejcarů
- 1 kilogram slaniny: 66 krejcarů
- 100 kilogramů brambor na uskladnění (v r. 1892): 1 zlatý 60 krejcarů

Ceny oblečení ve druhé polovině 19. století:

- pánská vesta: cca 3 zlaté
- zimní kabát: cca 16 zlatých
- pánský oblek (r. 1893): od 14 zlatých výše

[516] Boleslav LUTONSKÝ, *Výdělky a ceny v minulosti,* in: Základy genealogie 2. díl, vyd. Česká genealogická a heraldická společnost, Praha 1999, s. 32.

- dámský kabátek s podšívkou (r. 1893): 4 zlaté 30 krejcarů[517]

Plakát z r. 1869 oznamující otevření stravovny dělnického spolku „Oul“ v Praze na Husově třídě uvádí tyto ceny jídel:

- „1 celý oběd, záležející z polívky, masa a příkrmu za 16 kr. (krejcarů)
- polívka a příkrm za 10 kr.
- polívka s masem za 10 kr.
- samotný příkrm za 6 kr
- polívka samotná, kterouž lze v poledne i ráno dostati za 4 kr.
- Pivo bude se též vytáčet, a sice pinta za 14 kr.“[518]

Ceny zbraní v 50. a 60. letech 19. století:

- šavle vz. 1850 pro mužstvo jízdy: 7 zlatých
- šavle vz. 1850 pro důstojníky jízdy: 10 zlatých (v základním provedení)
- šavle vz. 1861 pro mužstvo jízdy: 8 zlatých
- šavle vz. 1861 pro důstojníky pěchoty: 11 zlatých
- šavle vz. 1861 pro důstojníky jízdy: 12 zlatých[519]
- puška pro zvláštní sbory vz.1854 Lorenz: 23, 69 zlatých
- puška pro zvláštní sbory vz.1862 Lorenz: 24, 38 zlatých

---

[517] viz Milana LENDEROVÁ, *„Nákupní koš“ 19. věku*, in: Z dějin české každodennosti, vydala Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, praha 2009, s. 33 (pro autorku údaje o platech a cenách zpracovali v letním semestru akademického roku 1996/97 posluchači 1. ročníku oboru Dějepis Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v rámci proseminární výuky na základě těchto pramenů: *Budivoj* 1864, 1866, 1871, 1872; *Českobudějovické listy* I, 1892, č. 4, 8, 8, 15, 18, 20, 24; *Jihlavské listy* 1893; *Národní listy* 1861; *Ženské listy* 1897; dále z memoárové literatury od Marie Gebauerové, Serváce Hellera, Ignáta Herrmanna, Adolfa Srba a biografických prací od Věnceslava Metelky, Miloše Pohorského a Marie Gebauerové.)

[518] Jarmila ŠŤASTNÁ, *Strava a stravování pražských dělníků*, in: Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Academia, Praha 1981, s. 196.

[519] Lubomír UHLÍŘ, *Dějiny policie a četnictva I.*, Themis, Praha 1997, s. 156–161.

- puška pro pěchotu vz.1854 Lorenz: 26, 50 zlatých
- myslivecká puška vz.1854 Lorenz: 30, 81 zlatých
- pistole pro jízdu vz. 1860/62 Lorenz: 15, 50 zlatých[520]
- šestihlavňový „jezd. revolver“ (rak. pepřenka) J. Grünbauma: 30–44 zl. (podle zp. provedení)[521]

[520] Ctirad BENEŠ, *Palné zbraně systému Lorenz*, ARS-ARM, Praha 1999, s. 25-34.

[521] Údaj pochází z inzerátu J. Grünbauma ve vídeňských Militär-Zeitung z 20. 6. 1866, tedy krátce před vypuknutím prusko-rakouské války. Rakouská armáda měla ve výzbroji pouze jednoranné perkusní pistole systému Lorenz, ale důstojník si mohl na své vlastní náklady zakoupit revolver či jinou vhodnou zbraň. Vedle zmíněných Grünbaumových pepřenek (vyrobeno přes 5000 kusů) byly mezi rakouskými důstojníky velmi rozšířené perkusní revolvery Josefa Scheinigga systému Adams, zejména v „armádní ráži“ 13,9 (vyrobeno okolo 2500 kusů). Srov.: Vladimír DOLÍNEK, *Revolvery,* in: Antique, ročník III, číslo 6, Praha 1996, s. 34-35.

6 Okolnosti vzniku obrazu k epizodě prusko-rakouské války

6.1 Dvě historické malby k událostem z 23.6. a 24.6. 1866

Nedlouho po prusko-rakouské válce malíř Wilhelm Emelé (1830–1905) zahájil a dokončil práce na obraze *„Reitergefech bei Langenbruck am 24. Juni 1866“* (Jezdecká šarvátka u Dlouhého Mostu dne 24. června 1866). Zmíněný obraz se nachází ve sbírce Vojenského historického ústavu. Pod povšechným názvem *„Jezdecká srážka z války 1866“* byl vystaven v expozici někdejšího Vojenského historického muzea na Hradčanech a se stejným označením byl publikován v roce 1991 na titulní straně časopisu Militaria č. 2/ 1991. Obraz se však vztahuje ke konkrétní události z 24. června 1866. To však zůstávalo po mnoho desítek let zapomenuto. Přímé souvislosti tohoto rozměrného malířského plátna s konkrétní historickou událostí si povšiml Jiří Náhlovský. Název jeho knihy *„Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866“*[522] by mohl být zároveň titulkem k zmíněnému obrazu. Navazujícím příspěvkem Jiřího Náhlovského k oživení historické paměti byla jeho nezanedbatelná účast na přípravě výstavy „Prusko-rakouská válka 1866“, která se uskutečnila v Severočeském muzeu v Liberci v období 22. 6. – 25.9. 2016.[523] Při této příležitosti byl v Liberci vůbec poprvé vystaven výše uvedený obraz, který tvořil, společně s další hodnotnou olejomalbou, dva ústřední exponáty uvedené výstavy. Navíc oba obrazy s motivy válečných střetů r. 1866 na sebe bezprostředně navazovaly– časovým určením (23. a 24. červen 1866), místně (okolí Liberce–Stráž nad Nisou a Dlouhý Most) i tematicky (připomínka prvních obětí ze severního bojiště– první padlý z řad mužstva a první padlý důstojník).

Obraz Fritze Neumanna (1881–1919) vznikl v roce 1910 a vztahuje se k válečné události ze Stráže nad Nisou. Je na něm zachycena potyčka rakouské jízdní hlídky s pruským předvojovým oddílem, při které pruský polní myslivec smrtelně zranil rakouského husara, četaře Emericha Bertu. Obraz zachycuje skutečnou událost, která se stala 23. června 1866 večer, přibližně v 21.30 hodin. Místem této události byla Stráž nad Nisou (tehdy Alt-Habendorf). Fritz Neumann se sice nevyhnul některým nepřesnostem v zachycení pruské výstroje a výzbroje, na

[522] Knihu Jiřího Náhlovského pod názvem „Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866“ vydal v roce 2010 Obecní úřad Dlouhý Most ve spolupráci s Komitétem pro udržování památek z války roku 1866. Barevná reprodukce zmíněného obrazu je klíčovou obrazovou přílohou uvnitř knihy, a navíc zdobí její titulní stranu této knihy, čímž v podstatě získala roli její ikony či loga.

[523] Podrobněji k přípravě a koncepci výstavy – Jiří NÁHLOVSKÝ, *150. výročí války roku 1866 v Severočeském* muzeu *v Liberci*, BELLUM 1866, č. 2/ 2017, s. 109-122.

což poukázal pan Náhlovský[524], ale bez ohledu na bezmála půlstoletý časový odstup se mu podařilo průběh události živě rekonstruovat. Malíř neopomněl ani dobové „kulisy“ v místě události. Kostel i ulice jsou na obraze „reálné“, včetně jejich polohy a orientace. Nechybí ani tehdejší topoly, zmiňované pamětníky.

Obrázek 19: Wilhelm Emelé – Jezdecká srážka u Dlouhého Mostu dne 24.6. 1866, olej na plátně, 1869, VHÚ Praha.

Druhý z vystavených obrazů vytvořil malíř Wilhelm Emelé (1830–1905) pouhé tři roky po válce, v roce 1869. Zobrazil na něm potyčku mezi rakouskými husary a pruskými hulány, ke které došlo 24. června 1866 u Dlouhého Mostu. Těsně před čelním jezdeckým střetem byl rakouský oddíl z boku „uvítán“ salvou pruské pěchoty, což si vyžádalo prvního padlého důstojníka na severním bojišti–majora Panze[525]. V době vzniku obrazu, pouhé tři roky po válce,

[524] Porovnání pruské výstroje a výzbroje na tomto obraze s realitou – viz Jiří NÁHLOVSKÝ, *Emerich Berta*, in: BELLUM 1866, č. 1/ 2007, s.81-82.

[525] Franz Ponz von Panz (1831-1866) se narodil v Hejčíně (dnes součást Olomouce) v rodině důstojníka jezdectva. U husarského pluku Liechtenstein č. 9 sloužil již od r. 1850 . Posádkovým městem zmíněného pluku byly od r. 1854 Pardubice (až do války r. 1866). V roce 1859 se zde rytmistr Panz oženil. Jeho manželka Zdeňka byla dcerou MUDr. Františka Markla–„prvního správce“ (ředitele) pardubické nemocnice. Krátce před válkou, 11.6. 1866 byl Panz povýšen na majora a na počátku války, za necelé dva týdny, padl (24.6. 1866). MUDr. Markl,když se dozvěděl o smrti svého zetě, najal v pardubického občana, který v Dlouhém Mostě vykopal Panzovu mrtvolu a přes Prusy okupované území ji dopravil až do Pardubic, kde byla pohřbena podruhé. O padesát let později zmíněná anabáze inspirovala Ladislava Nováka k napsání válečné novely Pardubák (1906). / O Panzovi a jeho rodině se podrobně zmiňuji v samostatné kapitole této práce. /

měl malíř možnost věrně dokumentovat veškerou výstroj a výzbroj z roku 1866[526].včetně vybavení protivníka A existovala zde ještě významnější okolnost: Mnozí z těch, kteří se 24. června 1866 u Dlouhého Mostu bojovali s pruskými hulány, dosud byli v aktivní službě, a dokonce setrvali u 9. husarského pluku knížete[527] Franze Liechtensteina. Wilhelm Emelé některé z těchto „válečných veteránů“ využil jako modely ke svému obrazu. Zároveň měl možnost s nimi hovořit a mohl využít jejich svědectví při koncipování obrazu. V případě žánru tzv. „historické malby“ ovšem nelze očekávat, že na malířském plátně uvidíme důslednou obrazovou rekonstrukci konkrétní historické události. Bojovou scénu malíř zasadil do reálné krajiny v okolí obce Dlouhý Most, ale nezobrazil věrně konkrétní místo jezdeckého střetu[528]. Kdyby tomu tak bylo, nacházela by se obec s věží kostela mimo obrazovou plochu, na protilehlé straně, kdesi za zády rakouských husarů[529]. Malíř však kostel, dominantu obce Dlouhý Most, umístil do středu v horní části obrazu, neboť kostel má na obraze roli emblému obce, podle které je označováno místo střetu.

V souvislosti se zmíněno výstavou Jiří Náhlovský poznamenal: „Bohužel nejsou známy umělcovy skicy nebo případné jmenovité rozvržení postav…“[530] Mezitím se mi podařilo objevit několik přípravných kreseb k uvedenému obrazu, které postupně hodlám publikovat v tomto periodiku. Všechny malíř signoval svým jménem,datem a místem vzniku: *Emelé, April, Mai 1869, St. Georgen bei Presburg* (Emelé, duben, květen 1869, Svätý Jur u Bratislavy). Neopomněl ani komentovat jejich společný námět: *Reitergefech bei Langenbruck*

---

[526] Od r. 1868, v souvislosti s armádními reformami, bylo rakouské jezdectvo postupně přezbrojováno, obdobně jako další druhy pozemního vojska. Předpokládám, že v době malířova pobytu u vojska (v dubnu a květnu 1869) byly ještě „donášeny“ staré uniformy z r. 1866 (přinejmenším k výcviku) nebo alespoň byly uloženy u pluku „na skladě“(jako rezerva). V případě výstroje pruských hulánů, jejichž uniformy apod. pochopitelně nebyly k dispozici, se však malíř dopustil určitých nepřesností, na které mne upozornil pan Jiří Náhlovský. (Jmenovaný si např. povšiml, že malíř namaloval na čabrace pruského koně stříbrné gardové hvězdy, ačkoliv u Dlouhého Mostu byla pouze řadová jednotka hulánů, nikoliv gardová.)

[527] V dobových materiálech je majitel pluku označován titulem“kníže“, ačkoliv mu jako mladšímu knížecímu synovi příslušel titul „princ“.

[528] Na fotografii z r. 2011 (č. 3) je zachycena louka (dnes již bohužel zastavěná), na které se 24.6. 1866 střetli rakouští huláni s pruskými husary. Pohled z „pruské“ strany směrem k Panzovu pomníku, který je vzadu, uprostřed snímku, ve stínu lip (v místě, kde byl smrtelně zraněn). Nalevo od lip je v dáli patrná věž kostela v Dlouhém Mostu. Napravo je jedna z novostaveb (v katastrálním území Liberec-Vesec).

[529] Uvedené je zřejmé z přiložené fotografie (č.2). Je na ní pohled od Panzova pomníku na místo, kde se 24.6. 1866 před útokem sešikovala 1. a 5. eskadrona 9. husarského pluku. V pozadí panorama Dlouhého Mostu (kostel a část domů), které bylo v reálu za zády husarů, ale na obraze je situováno o 90° nalevo.

[530] Viz týž, Bellum 1866, č. 2/2017, s. 121

(Reichenberg) am 24. Juni 1866, Fürst Franz Liechtenstein[531] *9tes Huszaren Regt.* / Jezdecká šarvátka [532] u Dlouhého Mostu (Liberec) dne 24. června 1866, 9. husarský pluk knížete Franze Liechtensteina /.

V tomto svém příspěvku se budu zabývat přípravnou kresbou, na které malíř zpodobnil konkrétního účastníka jezdeckého střetu z 24.6. 1866, strážmistra Martin Maloványho. Kresba zřejmě po vzniku obrazu zůstala řadu let v malířově držení a sklonku jeho života (nebo až po jeho smrti) se dostala do soukromých rukou. Na veřejnosti se objevila poměrně nedávno – na konci roku 2015, v souvislosti s vystavením exponátů určených do veřejné dražby. Spolu s další kresbou téhož autora[533] se nacházela v položce „ Lot 6221“ na aukci, která se konala 29. prosince 2015 v německém městě Mutterstadt. Aukci pořádal aukční dům „Henry´s Auktionshaus AG“.

Dříve než se pokusím alespoň útržkovitě rekonstruovat životní osudy zobrazeného Martina Maloványho (Malovaného?), zmíním se nejprve o malíři a okolnostem vzniku jeho obrazu.

6.2 Autor historické malby, jeho mecenáši a objednavatelé

6.2.1 Malíř Wihelm Emelé (1830-1870)

Malíř Wihelm Emelé se narodil a vyrůstal v německém městě Buchen, které leží Bádensku-Würtenbersku. Okresní muzeum v Buchenu vlastní několik stovek jeho děl a uspořádalo mu dvě samostatné výstavy (1980, 2005), ovšem jen regionálního významu a tomu odpovídajícím mediálním ohlasem. V rámci dnešního pohledu na evropské umění 2. poloviny 19. století zůstává tento umělec poněkud pozapomenutý, skrytý pod nálepkou středního proudu „realismu“. Zatím co dnes se malířova popularita omezuje spíše jen na jeho rodné město a rodný kraj, za jeho života tomu bylo jinak.

---

[531] Věcně správně (tedy s ohledem na oprávněné užívání knížecího titulu) by mělo být uvedeno „… prince Franze Liechtensteina“. V knížecích rodinách obvykle získal titul knížete po svém knížecím otci jeho prvorozený a nejstaršímu žijící syn. Tak by tomu mělo být např. u Liechtensteinů a Windisch-Graetzů. V dobových pramenech, z důvodů mně neznámých, někdy bývá i mladším synům těchto rodů přiznáván titul knížete, ačkoliv by jim správně příslušel titul „princ“.

[532] Slovo „Reitergefecht“ mi připadá vhodné přeložit jako *jezdeckou šarvátku*, případně jako *jezdecký boj, střet* apod. *Fechtýř* bývalo poněmčené označení pro šermíře. (Termín *srážka* mi spíše navozuje meteorologické jevy– v podobě deště nebo sněhu, případně dopravní nehodu*.)*

[533] Onou další kresbou byla „Jezdecká patrola pruského husarského pluku Blücher č. 8, 1798, rovněž signována autorem, místem a časem vzniku (Mnichov 1859) – rozměr 43,5 cm x 31,5 cm.

Emelé byl synem hostinského a původně se měl stát důstojníkem. Otec mu umožnil navštěvovat vojenskou akademii v Karlsruhe. Vojenské studium však nedokončil, protože v r. 1851 rozhodl studovat malířství. Odešel do Mnichova, kde se vzdělával na Akademii výtvarných umění.[534] Stal se malířem, ale zůstal i trochu vojákem, protože vojsko vstoupilo do jeho obrazů a on se stal „Schlachtenmaler" –tedy „malíř bitev", což bylo v 19. století označení malíře s určitou žánrovou a profesní specializací (v rámci tzv. „historické malby")[535]. Ostatně sám o sobě prohlásil: *„Rozhodl jsem se umělecky využívat své vojenské náklonnosti"*[536]. Emelé působil a vystavoval na různých místech střední a západní Evropy (Antverpy, Paříž, Vídeň, Karlsruhe, Mnichov, výstavy v Praze a Vídni).

Pro rozvoj jeho talent a zejména rozšiřování zámožné klientely, byl důležitý zejména jeho pobyt ve Vídni, kde žil v období 1861-1870. Maloval zde obrazy bitev, koní, jezdecké portréty i celé lovecké společnosti. Okolo třetí čtvrtiny 19. století, kdy jeho kariéra vrcholila, byl věhlasným a prominentním umělcem, kterého podporovali bohatí a vlivní objednavatelé. Jeden z nich byl i zadavatelem rozměrného a hodnotného obrazu, který vznikl k poctě účastníků jezdecké šarvátky u Dlouhého Mostu 24. 6. 1866.

6.2.2 Kdo obraz objednal?

V souvislosti se zmíněným obrazem by bylo možné spekulovat o možnosti, že objednávka byla záležitostí důstojníků pluku, případně iniciativou majitele pluku. Hlavním protagonistou zmíněného válečného střetu (24.6. 1866) se beze sporu stal major Franz Ponz von Panz, který na následky střelných zranění ještě téhož dne zahynul a stal se tak prvním padlým důstojníkem v prusko-rakouské válce. Jak správně postřehl pan Náhlovský, malíř tomuto těžce zraněnému důstojníkovi přidělil nepřehlédnutelné místo v popředí obrazu. Důstojníci uctili Panzovu památku už tím, že v předchozím roce na své náklady nechali zhotovit

---

[534] Srov. Helmut BORSCH, *Leben und Werk des Geschichts- und Genremalers Wilhelm Emelé (1830–1905),* Buchen/Odenwald 1980; Constantin von WURZBACH, *Emelé, Wilhelm*, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 24. Theil, Wien 1872, s. 402; Hermann Alex MÜLLER, *Biographisches Künstler-Lexikon*, Leipzig 1882, s. 158.

[535] S označením „Schlachtenmaler" je také uveden v soudobém biografickém slovníku z r. 1882–viz *Biographisches Künstler-Lexikon*, 1882; Dr. Hermann Alex. Müller, Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig, 1882; Seite 158 [Suche = 39.164]; Lexikon im Internet seit 2005; Text geprüft am 21.4.2009; publiziert von Peter Hug; Abruf am 30.12.2018 mit URL: http://www.eLexikon.ch/emele/39_0164

[536] *„Ich beschloss, meine militärischen Neigungen künstlerisch zu verwenden".*–viz http://www.bezirksmuseum.de/sammeln/gemaelde/emele/

pomník (odhalen v Dlouhém Mostě 8.10. 1868).[537] Nepřipadá mi pravděpodobné, že by si objednali ještě malířskou glorifikaci svého dílčího bojového úspěchu. Navíc i výběr malíře nasvědčuje tomu, že za objednávkou nestál nikdo z důstojníků husarského pluku Liechtenstein č. 9, dokonce ani jeho plukovník nebo přímo sám majitel.

Malířovými současníky a rovnocennými konkurenty byli synové a vnuci věhlasného Albrechta Adama (1786–1862), jejichž významnou klientelou byli vysoce postavení účastníci pardubických parforsních honů. Společně s majitelem pluku, princem Franzem Liechtensteinem, tuto zálibu sdíleli příslušníci významným aristokratických rodů. Nebylo zřejmě náhodné, že princ členům těchto rodin zaopatřoval důstojnická místa ve svém 9. husarském pluku Liechtenstein č. 9. V 60. letech 19. století tak k důstojníkům 9. husarského pluku patřili princové Egon a Otto Thurn-Taxisové, princ Alfred Liechtenstein, hrabě Philipp Lamberk, hrabě Georg ml. Stockau, hrabě Arnošt ml. Waldstein a mnozí další z okruhu aristokracie spojené s pardubickou parforsní společností. synové z významných aristokratických rodin. Řadu z nich je vypodobněna na obraze *„Pardubická lovecká společnost“*[538] který je nevýznamnějším dílem malíře Emila Adama (1843-1924). Rozsáhlý skupinový portrét lovců na koních i opěšalých namaloval v roce 1867, přičemž polabskou krajinu a lovecké psy domaloval jeho otec Benno (1812-1892) . Na Adamově obraze nechybí ani Nicolaus hrabě Pejacsevich, který v období 1864-1869 byl velitelem 9. husarského pluku. Emil Adam práci na obraze Pardubická lovecká společnost zahájil v lednu 1867. V roce 1868, během práce na tomto obraze, malíře v jeho vídeňském ateliéru navštívil také hrabě Georg ml. Stockau (1837–1922)[539]. Hrabě Stockau zde ovšem nebyl z pověření 9. husarského pluku, ale jako součást dvoučlenné delegace pardubické parforsní společnosti, na jejímž obraze malíř právě pracoval. Emil Adam obraz dokončil ještě koncem téhož roku (1868)[540]. Také souvislosti, uvedené v předchozím odstavci, nasvědčují, že objednavateli obrazu k události z 24.6. 1866 nebyli důstojníci 9. husarského pluku, dokonce ani jeho majitel nebo

[537] V roce 1869 opět skládali své finanční příspěvky, tentokrát na zakoupení luxusních zlatých hodinek, které dne 6. července 1869 slavnostně předali plukovníkovi Pejacsevichovi u příležitosti jeho odchodu na vyšší velitelskou pozici (velení brigádě jezdectva). Majitel pluku, princ Franz de Paula von und zu Liechtenstein (1802-1887) se od r. 1868 z důvodu onemocnění stále více stahoval do pozadí veškerého armádního i civilního dění (viz např. jeho pensionování, rezignace na činnost v parforsní společnosti, které byl zakládajícím členem).

[538] Reprodukce obrazu a také soupis všech vyobrazených osob se nachází v knize THURN u. TAXIS, Franz: Pardubitz. Parforcejagd und Rennen, Wien 1990, obr. na s. 50, 51.

[539] Tedy přímo ten důstojník, který dne 24.6. 1866 u Dlouhého Mostu velel útoku 1. eskadrony, byl svědkem Panzova smrtelného střelného zranění a poté byl sám zraněn hulánskou píkou.

[540] Srov. Ulrike v. HASE-SCHMUNDT: *Emil Adam*, in: Albrecht Adam und seine Familie, München 1981, s. 87.

plukovník. Ti všichni by nejspíše preferovali Emila Adama[541] nebo někoho dalšího z malířské dynastie Adamů. [542]

Zakázku na obraz k zmíněné válečné události dal tedy malíři někdo, kdo stál mimo samotný pluk. Někomu možná ještě vyvstane otázka, jakou mohl mít v záležitosti obrazu roli Panzův tchán a lékař v Pardubicích MUDr. Franz Markl, Domnívám se, že žádnou.[543]

6.2.3 Arcivévoda Albrecht, mecenáš a objednavatel

Malířův pobyt mezi husary ve Svätém Juru poukazuje na vlivného objednavatele s kontakty na vojenské prostředí. Podle všeho obraz ovšem neobjednal plukovník ani majitel pluku, jak jsem již uvedl. Monumentální umělecké dílo obvykle nebývá soukromou záležitostí, ale jeho vznik a cíle často souvisí se společenskou situací a někdy i přímo s politickými cíli. Po roce 1866 probíhaly v armádě výměny na klíčových postech. Bylo potřebné dostat na důležitá místa talentované a nekompromitované důstojníky, kteří by uskutečňovali potřebné armádní reformy. V případě jezdectva těmito nadějnými kádry byli shodou okolností tři navzájem propojení představitelé 1. lehké jezdecké divize – její velitel Edelsheim, jeho přímý podřízený Appel a plukovník Pejacsevich, podřízený oběma jmenovaným. Všichni tři (divizionář, brigádní velitel a velitel pluku) si během války vedli obratně, přestože jejich nadřízení většinou pokazili vše, co pokazit mohli. Pochopitelně se nemohli prokázat vítěznou bitvou. Jejich divize zaznamenala pouze dvě drobná dílčí vítězství – u Trutnova a u Dlouhého Mostu. U Trutnova se 27.6. 1866 vyznamenal dragounský pluk Windisch-Graetz č.2 . Zesnulý majitel pluku, polní maršál Alfred I. kníže Windisch-Graetz (1787-1862), představoval „staré struktury“ a

---

[541] Emil Adam již ve svých 17 letech (r. 1860) osvědčil svou dovednost malíře válečných scén – viz např. jeho obraz s námětem z italského bojiště r. 1859: „Reitergefecht zwischen österreichischen Ulanen gegen piemontesische Kavallerie“ Zdroj: http://www.artnet.de/k%C3%BCnstler/emil-adam/reitergefecht-zwischen-%C3%B6sterreichischen-ulanen-XnMO9mRgquNsTB5aCqkyXg2

[542] Již Albrecht Adam, děd Emila Adama, získával objednávky jezdeckých portrétů od členů pardubické parforsní společnosti. Svědčí o tom např. jeho obraz „Generálmajor hrabě Eduard Clam-Gallas u Custozzy“ (1848) nebo jezdecká lovecká podobizna mladého Egona Thurn-Taxise (cca 1861). Téhož, opět na koni a loveckém úboru, namaloval v roce 1867 Emil Adam. Četné kontakty a zakázky měl mezi pardubickými vznešenými lovci také Emilův strýc, malíř Franz Adam (1815 -1886), který v r. 1861 portrétoval Maxmiliána Karla knížete Thurn-Taxise (1802-1871), jak jinak než na koni a v loveckém. – srov. THURN u. TAXIS, Franz: Pardubitz. Parforcejagd und Rennen, Wien 1990, obr. na s. 67, 86, 88, 148.

[543] Zejména se neztotožňuji s názorem, že by mohl být objednavatelem obrazu. Tento vážený pardubický lékař projevil péči o památku svého zetě už tím, že ještě v době války zajistil obtížný a nákladný převoz jeho ostatků do Pardubic. Ovšem lze si stěží představit, že by osobně vyhledal ve Vídni jednoho z nejlépe placených malířů a objednal u něj monumentální plátno. Potom by ještě dohlížel na jeho vznik (ve Vídni i jinde) a vyplácel malíři pravidelné zálohy. Při vší úctě, byl to člověk z malého provinčního města, kterým tehdy Pardubice byly. Patřil sice k elitě tohoto městečka. Ale co byly „salony“ místní pardubické smetánky ve srovnání aristokratickými salony ve Vídni? Maloměstská sousedská posezení s příslušnou omezeností sociálních kontaktů, vlivu a přehledu o evropském uměleckém dění.

v podstatě k nim patřil i jeho syn, princ Ludwig Windisch-Graetz (1830 – 1904), který u Trutnova pluku velel. Bylo však vhodné připomenout dílčí úspěch u Dlouhého Mostu (24. 6. 1866),který mohl důstojně reprezentovat jak Edelsheima (velitele příslušné divize), Appela (velitele brigády) a v neposlední řadě i nadějného plukovníka Pejacseviche, který se osobně zúčastnil bezprostředního boje s pruskými hulány.

Objednatel obrazu sice měl na zřeteli Panzovu oběť, příkladné chování důstojníků a udatnost pluku, ale podobných případů by se v roce 1866 jistě našlo více. Hlavní účel vzniku tohoto rozměrného malířského plátna mohl být ještě jinde. Obraz se mohl svým způsobem podílet na legitimizování poválečného kariérního vzestupu uvedených tří představitelů reformního křídla v rakouské armádě, konkrétně v samotném jezdectvu.[544] A kdo mohl mít takový zájem? Nikdo menší než sám nový vrchní velitel armády, nakloněný změnám v armádě prováděným prostřednictvím lidí s odpovídajícím nadáním. Na základě řady indicií jsem dospěl k závěru, že objednavatelem obrazu byl Albrecht Fridrich arcivévoda Rakousko-Těšínský (1817–1895). Krátce po r. 1866 získal mocenský a společenský status hned za samotným panovníkem. Funkci vrchního velitele armády, která původně byla vyhrazena jen pro císaře, obdržel 10.7. 1866 a císař si vzal formálně zpět teprve roce 1869. Albrecht obratem obdržel nově ustavenou funkci vrchního inspektora armády (de facto rovnocennou), kterou zastával doživotně. Neměl už zapotřebí zdůrazňovat úspěchy na italském bojišti, kde sklidil válečné vavříny a získal pověst schopného vojevůdce. Připomínkou obětavého hrdinného boje u Dlouhého Mostu mohl přispět k rehabilitaci pošramocené pověsti účastníků prusko-rakouské války a zároveň pomoci svým favoritům ze „severu“, nad kterými viselo kolektivní „prokletí“ Benedekova neúspěchu. Albrecht byl považován za nejbohatšího z Habsburků. Jeho případnému mecenášství nestálo nic v cestě. Měl zájem o výtvarné umění a významně rozšířil uměleckou sbírku Albertina, kterou jeho otec, arcivévoda Karel, poprvé zpřístupnil veřejnosti.[545] Štědře pomáhal potřebným.[546] Skutečnost, že mimo jiné založil také nadaci pro důstojníky a vojenské vdovy[547], může poukazovat i na jeho zájem o majora Panze a osud jeho vdovy. Na svém panství byl dobrý hospodář a měl zájem o pokroková technická zlepšení. Zde

[544] O veřejném charakteru a širokém společenském ohlasu výsledné olejomalby svědčí i skutečnost, že byla v roce 1873 vystavena na Světové výstavě ve Vídni, kde získala uměleckou medaili.

[545] Srov. heslo „Albertina“, in: Ottův slovník naučný. První díl. Praha 1888, s 718 – dostupné online: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Albertina

[546] Srov. https://en.wikipedia.org/wiki/Archduke_Albrecht,_Duke_of_Teschen

[547] Srov. Josef FUČÍK: *Polní maršál arcivévoda Albrecht*, in: Pod císařským praporem, kolektiv autorů, Praha 2003, s.290.

může být také souvislost s vystavením tohoto obrazu na Světové výstavě ve Vídni v r. 1873. Pro arcivévodu Albrechta jako objednavatele obrazu především hovoří skutečnost, že v lednu 1866 na jeho přání Wihelm Emelé začal pracovat na historickém plátnu k poctě jednoho ze slavných vítězství Albrechtova otce, arcivévody Karla.[548] Obraz s názvem *„Bitva u Würzburgu 3. září 1796"* Wilhelm Emelé dokončil v roce 1867.[549] Malíř svému objednavateli zřejmě průběžně předkládal (nebo spíše zasílal) své přípravné kresby. Mohou na to poukazovat jejich ručně psané popisky, kterými svou kresbu sám doprovázel[550]. Pokud by tyto přípravné kresby měl malíř jen pro svou potřebu, bylo by jejich popisování zbytečné. (Jiní malíři své přípravné kresby často ani nesignovali.) Přípravná kresba opatřená malířovým komentářem mohla být dohodnutým (nebo navyklým) způsobem komunikace s arcivévodou Albrechtem (nebo s arcivévodovým úředníkem). Malíř mohl tímto způsobem průběžně informovat o postupu práce na objednávce a zároveň tím předkládat „hmotný podklad" k vyplacení pravidelné zálohy. Opakování stejné zvyklosti také v případě kreseb pro olejomalbu k Dlouhému Mostu, může poukazovat na stejného objednavatele. Již při letmém srovnání kreseb z obou „cyklů" je zjevné, že také způsob popisu a členění textu jsou zcela shodné.

Vycházím tedy z předpokladu, že objednavatelem obrazu mohl být Arcivévoda Albrecht. Vybral si osvědčeného malíře, který někdy v roce 1867 pro něj dokončil obdobný druh zakázky na bitevní scénu (s vojáky a koňmi v pohybu apod.), na které pracoval více než rok.

6.2.4 Okolnosti vzniku historického plátna k události z 24.6. 1866

Potřebu povznést ducha Severní armády arcivévoda Albrecht naléhavě pocítil ve druhé polovině července 1866, kdy po Benedekově debaklu začaly objevovat tendence úpadku kázně k celkové demoralizaci, navíc podněcované různými projevy opovržení příslušníků vítězné Jižní armády vůči jejich poraženým a neúspěšným kolegům ze severu. Albrecht příznaky

---

[548] Arcivévoda Karel Ludvík Rakousko-Těšínský (1771-1847) byl třetím synem císaře Leopolda II. a bratrem císaře Františka II. (I.). Od mládí projevoval vojenské nadání. V období 1806-1809, kdy zastával funkci nejvyššího vojenského velitele (generalissima), reformoval rakouskou armádu. Dne 22.5. 1809 se mu u Aspern podařilo uštědřit porážku samotnému Napoleonovi. – srov. HOLLINS, David: *Rakouští vojevůdci za napoleonských válek*, Praha 2007, s. 4-6, https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Ludv%C3%ADk_Rakousko-T%C4%9B%C5%A1%C3%ADnsk%C3%BD

[549] Srov. MÜLLER, Hermann Alex.: *Biographisches Künstler-Lexikon*, Leipzig 1882, s. 158 – dostupné na http://www.eLexikon.ch/emele/39_0164

[550] Viz přípravná kresba–Wilhelm Emelé: „Bitva u Würzburgu, 3. srpen 1796. Rakouský generál", kresba uhlem na papíře (s bílými akcenty bělobou), rozm. 33,9 x 23 cm, signováno a datováno „Vídeň 20. ledna 1866", Univerzitní knihovna Brown.

úpadku kázně energicky potlačoval a přísně trestal jakékoliv „hanobení vojenského kabátu“. Ve svých denních rozkazech mimo jiné apeloval na loajalitu a ducha důstojnického sboru.[551] Snad již někdy v této době pomyslel na možnost trochu povznést upadající sebevědomí některých vojáků Severní armády a povzbudit její důstojníky také s přispěním výtvarného umění. K tomu se posléze přidružily také výše uvedené důvody spojené s potřebou morální podpory nástupu „reformní“ garnitury vyšších velitelů (Edelsheim, Appel, Pejacsevich aj.). Zrodil se tedy záměr zadat určitému malíři zakázku na obraz s námětem ze „severního“ (prusko-rakouského) bojiště. Zbývalo ještě rozhodnout „kdo, s kým, kdy a kde“ na tom obraze bude. Odhaduji, že konkrétní téma obrazu svému vrchnímu veliteli doporučil muž, který po r. 1866 získal kontrolu nad veškerým jezdectvem a který také prováděl jeho poválečnou reformu – Leopold svobodný pán von Edelsheim-Guilai. Ten v roce 1866 velel 1. lehké jezdecké divizi, do které náležel také plukovník Pejacevich se svým 9. husarským plukem. Edelsheim si získal reputaci již jako plukovník 10. husarského pluku, pro své nové výcvikové metody i bravurní výkon na italském bojišti r. 1859. Na rozdíl od tehdy úspěšného Benedeka se osvědčil také o 7 let později, v roce 1866. Záhy po válce povýšen na polního podmaršála, obdržel funkci generálního inspektora jezdectva a dostal volný prostor k provádění reforem (změny v struktuře a organizaci jezdectva, nové výcvikové metody, nová výstroj a výzbroj apod.) Obdobný respekt a všeobecné uznání měl také plukovník hrabě Pejacsevich, který se později stal Edelsheimovým důstojným nástupcem ve funkci generálního inspektora jezdectva. Oba byli v opozici vůči armádnímu rodinnému klanu Windisch-Graetz. Bylo by zvláštní, kdyby Edelsheim navrhl zhotovit obraz s námětem heroického boje těžkého jezdectva u Střezetic 3.7. 1866, když sám tento druh jezdectva v r. 1868 nechal zrušit. Navíc by v takovém případě nemohl opomenut smělý čin generálmajora Alfreda II. knížete Windisch-Graetze (1819-1876), který se svým štábem směle vyjel na čelo 8. kyrysnického pluku a poté osobním příkladem vedl do útoku celou jezdeckou brigádu. Možná i z tohoto důvodu muselo uplynout téměř půl století, než nová armádní a společenská konstelace podpořila nejen vznik obrazu k tomuto námětu, ale i jeho vystavení v audienční síni vídeňského Hofburgu a posléze i jeho zakoupení císařem (za značnou sumu 80 000 zlatých). Mám na mysli monumentální malířské plátno „Srážka jezdectva u Sřezetic“, které vytvořil český malíř Václav Sochor (1855-1935) v letech 1895-1900[552]. Obdobně jako v případě Střezetic, pro určité armádní kruhy nebylo žádoucí glorifikovat úspěšnou jezdeckou

[551] Srov. Josef FUČÍK: *Běda poraženým*, Praha a Litomyšl 2012, s. 98-102.

[552] Více k tomuto malíři ,vzniku a společenskému přijetí jeho obrazu např. Vojtěch KESSLER, Josef ŠRÁMEK: *REQIEM ZA RYTÍŘE. Jezdecká srážka u Střezetic 3.7. 1866*, Hradec Králové 2016, s.97-102.

ataku u Trutnova 27.6. 1866, kterou provedl bratr uvedeného, plukovník Ludwig princ Windisch-Graetz[553]. Za mnohé vypovídá to, co uvádí Hannes Stekl: „Především pozdější generál a reformátor jezdectva, hrabě[554] Leopold Edelsheim měl hlubokou nenávist vůči všemu, co mělo jakoukoliv spojitost s domem Windisch-Graetz. Tato averze zasáhla především prince Ludwiga jako velitele Windisch-Graetzových dragounů okamžitě před vypuknutím války 1866“[555] Z Ludwigových deníkových zápisků je patrné, že během války r. 1866 neměl dobré vztahy ani se svým brigádním velitelem Appelem[556], jehož vliv po válce narůstal[557] (obdobně jako u Edeslheima). Obraz Fritze Neumanna k bitvě u Trutnova vznikl teprve roce 1907. Ludwig princ Windisch-Graetz (1830–1904) zde vede do útoku dragounský pluk svého otce. Princ Ludwig zaujímá na obraze čestné místo, obdobně jako jeho bratr Alfred II. na Sochorově plátně. Také v tomto případě vzniklo oslavné malířské dílo s půlstoletým odstupem, kdy už hlavní protagonista nebyl mezi živými.

Vzhledem k výše uvedenému může být příznačné, že v dubnu 1869 se malíř Emelé i předpokládaný inspirátor obrazu, polní podmaršál Edelsheim, nacházeli na stejnému místě–u husarského pluku č. 9 Liechtenstein, v přítomnosti plukovníka Pejacseviche a dalších pamětníků srážky jezdectva u Dlouhého Mostu.

---

[553] Navíc, shodou okolností, princ u Trutnova velel právě 2. dragounskému pluku, který „na věčné časy“ nesl jméno jeho otce, zesnulého polního maršála Alfreda I. Windisch-Graetze.)

[554] Nikoliv hrabě. Byl svobodný pán, baron.(Citovaný autor se dopustil chyby nebo překlepu.)

[555] viz STEKL, Hannes –WAKOUNIG, Marija: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert,* Wien 1992, s. 166 – s odkazem na knihu *General der Cavallerie Leopold Freiherr von Edelsheim-Gyúlai* ,anonym, Leipzig 1893, s.10.

[556] Po válce vzájemný nesoulad přerostl v otevřený konflikt, na jehož počátku si Ludwig do svého deníku zapsal lakonickou poznámku o jejich těžkých sporech ohledně nákupu koní pro pluk. Brzy ještě zaznamenal svůj povzdech nad jakýmisi Apelovými „skandálními intrikami“, aniž by o tom uvedl něco bližšího. Osobně se domnívám, že těmi „skandálními intrikami“ mohly být míněny Appelovy řeči o velitelských pochybeních jeho tehdejšího plukovníka během prusko-rakouské války, což bych považoval za opodstatněné v případě podivného chování prince Ludwiga během bojů u Nového Rokytníku dne 28. 6. 1866. Prameny a literatura k uvedenému: Kriegsarchiv Wien, Nachlässe (rukopisná pozůstalost): B 995/11, Ludwig Windisch-Graetz, zápisky z 21. 9. a 1. 11. 1867, jejich shrnutí z března 1868, zápisy z 10. 12. 1868 a 19. 1. 1869; srov. STEKL-WAKOUNIG, 1992, s. 180 a 347. K Ludwigově problematickému působení u Nového Rokytníku 28. 6. 1866: KRÁTKÝ, Jaroslav: Šavle vz. 1858/1845 z války r. 1866 – zbraň Ludwiga v. Windischgrätze, In: Bellum 1866, 2016, č. 2, s.109-112.

[557] Johann Nepomuk Martin von Appel (1826-1906) byl během prusko-rakouské války r. 1866 byl velitelem jezdecké brigády sestávající z dragounského pluku č. 2, husarského pluku č. 9 a jízdní baterie. Od 16. 11. 1866 byl velitelem Centrální jezdecké školy a od 28. 11. 1874 divizním velitelem. Postupoval v generálských hodnostech (9. 11. 1867 generálmajor, 1. 11. 1874 polní podmaršál, 1. 5. 1882 generál jezdectva). V období 1882-1903 byl velícím generálem v Sarajevu a zároveň vykonával funkci „šéfa zemské vlády“ (guvernéra) pro Bosnu a Hercegovinu. Srov. SCHMIDT-BRENTANO, Antonio: Die k.k. Bzw. K.u.k. Generalität 1816-1818, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007, s. 5; METNITZ, Gustav Adolf: Appel, Johann Nepomuk Freiherr von, In: Neue Deutsche Biographie 1, 1953, s. 329

6.2.5 Malířův pobyt u 9. husarského pluku

V dubnu a květnu1869 malíř Wilhelm Emele vyměnil metropoli Vídeň za Svätý Jur a další posádková sídla 9. husarského pluku v okolí Bratislavy.

Svätý Jur (St. Georgen) byl v období 1868-1870 sídlem plukovního štábu 9. husarského pluku Liechtenstein a zároveň i jeho a 2. eskadrony. Zbývající eskadrony byly ubytovány v okolních obcích. 1. eskadrona nalezla přístřeší ve Sládkovičově (Diószegh), 3. eskadrona měla za sídlo Matúškovo (Taksony, Takšoň): a 4. eskadrona Modru (Modern, Modor, Modur). Rytmistr Zaitsek se svou 5. eskadronou přebýval v Senci (Wartberg), zatímco 6. eskadrona se ubytovala v Podunajských Biskupicích (Pischdorf).[558]

V uvedených místech, zejména ve Svätém Juru, malíř pilně kreslil vojáky a koně. Vytvářel přípravné kresby pro své rozměrné plátno, které dokončil ještě téhož roku. Zde se nabízí srovnání s malířem Václavem Sochorem, který o třicet let později obdobným způsobem využil součinnost s vojenskými posádkami (v Postoloprtech a v Lounech), nechal si od kavaleristů předvádět jejich pohyby, vojenská cvičení apod. A obdobně jako Sochor, také Emelé důkladně studoval fyziognomii jezdců, jejich šermířské kryty a výpady, anatomii jezdců a koní v pohybu.

Začátek malířova pobytu u husarského pluku č. 9 se v podstatě shoduje s příjezdem generálního inspektora jezdectva, polního podmaršála Edelsheima, který zde ve dnech 19. a 20. dubna 1869 vykonal inspekci pluku. Není vyloučeno, že Emelé doprovázel podmaršála na jeho inspekční cestě a Edelsheim uvedl malíře k pluku (na pokyn arcivévody Albrechta). Malířova účast na inspekci byla vítanou studijní příležitostí, neboť husaři předváděli cvičení po řadách, útok po řadách, cvičení eskadron, skoky a šerm na koni a další cviky.

Generální inspektor jezdectva, podmaršál Edelsheim, ve své zprávě označil 9. husarský pluk za nejlepší z 23 pluků, které v roce 1869 navštívil. Výsledek inspekce v podstatě jen potvrdil dosavadní mimořádnou prestiž tohoto pluku a zejména jeho velitele, plukovníka Pejacseviche, který byl již 10. června téhož roku (1869) císařem povýšen na velitele brigády

[558] Podrobná dislokace 9. husarského pluku Liechtenstein, období 1868-1870, obce v okolí Bratislavy: Svätý Jur (St. Georgen) : plukovního štáb | Galanta (Galantha) : sídlo štábu I. divisionu (velení 1.,2.,3. eskadrony) | Sládkovičovo (Diószegh) : 1. eskadrona | Svätý Jur (St. Georgen) : 2. eskadrona | Matúškovo (Taksony, Takšoň): 3. eskadrona | Pezinok (Bösing): sídlo štábu II. divisionu (velení 4.,5.,6. eskadrony) | Modra (Modern, Modor, Modur): 4. eskadrona | Senec (Wartberg): 5. eskadrona (rytmistr Zaitsek) | Podunajské Biskupice (Pischdorf): 6. eskadrona

jezdectva. Skvělou pověst pluku měl také ilustrovat také zmíněný obraz, objednaný snad arcivévodou Albrechtem, císařovým bratrancem. Obraz, zhotovený ve své době věhlasným umělcem, měl všem připomínat chrabrost a soudržnost pluku, který si zasloužil být vzorem pro ostatní. O dobovém společenském přijetí obrazu (a také o předpokládané Albrechtově „patronaci“) svědčí udělení umělecké medaile obrazu na Světové výstavě ve Vídni r. 1873. Husarský pluk č. 9, respektive jeho plukovník, se těšil zvláštní císařově pozornosti a v neposlední řadě přízni polního maršála arcivévoda Albrechta, předpokládaného objednavatele obrazu. Nasvědčují tomu následující okolnosti:

Dne 9. srpna 1869 pluk vykonal přehlídku před samotným císařem. O dva dny později, 11. srpna, byli tři důstojníci pluku přizváni k císařově dvorní tabuli. Konkrétně to byli podplukovník Krenosz, rytmistr von Zaitsek a nadporučík Schlesinger. (Všichni tři byli za svou příkladnou činnost ve válce r. 1866 již dříve vyznamenáni Vojenským záslužným křížem s válečnou dekorací. Posledně dva jmenovaní byli účastníky boje u Dlouhého Mostu 24.6. 1866.) A o týden později, 18. srpna, v den císařových narozenin, navštívil polní maršál Arcivévoda Albrecht mužstvo pluku nacházející se ve výcvikovém táboře. Zde osobně obdaroval dříve dekorované účastníky války r. 1866 z řad mužstva a poddůstojníků. (Dekorovaným zlatou medailí Za statečnost věnoval každému po jednom dukátu. Každý se stříbrnou medailí Za statečnost I. třídy obdržel po třech zlatnících a držitelé stříbrné medaile Za statečnost II. třídy byli obdarováni každý po dvou zlatnících).[559]

6.2.6 Model ke kresbě a obrazu – Martin Malovány [560]

Kresba na papíře o rozměru 49 x 39, 5 cm byla provedena uhlem v kombinaci s bělobou (světelné akcenty).

[559] Srov. -[KORDA, Ignác von]: Geschichte des K.u K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. 1688-1903,Sopron 1903, s. 354-360.

[560] „Martin Malovány“ (naroz. cca 1828 – zemř. před 18.6. 1897) – v této podobě uvádí např. [KORDA], s. 300-301.

Obrázek 20: Wilhelm Emelé - Wachtmeister Maloványi (studie k obrazu), výcvikový tábor Svätý Jur u Bratislavy, duben 1869

Malíř ke kresbě připojil nahoře popis: *Reitergefech bei Langenbruck (Reichenberg) am 24. Juni 1866, Fürst Franz Liechtenstein 9tes Huszaren Regtiment, Wachtmeister Malovánÿi.*[561] Pod kresbou dole autor připsal svou signaturu; místo, měsíc a rok vzniku: *Emelé, April 1869, St. Georgen bei Presburg.*[562]

Wilhelm Emelé nakreslil strážmistra Martina Maloványho v pohybu, který z vlastní zkušenosti znal Eduard Wagner, vojenský historik a někdejší dragounský důstojník. Wagner tento pohyb nakreslil a popsal jako zahájení jezdeckého útoku, při kterém „držel jezdec šavli v napjaté paži s pěstí před obličejem, s ostřím vzhůru a hrotem směřujícím na hruď nepřítelovu;

[561] Srov. „Malovánÿi“ (zapsal malíř Emelé r. 1869), „Malovány“ (v plukovních dějinách z r. 1903) a „Maloványi“ (v armádních schematismech od r. 1867 do r. 1888) . Domnívám se, že jde o „pomaďarštění“ původně českého nebo slovenského příjmení „Malovaný“.

[562] Český překlad:
Jezdecká šarvátka u Dlouhého Mostu (Liberec) dne 24. června 1866, 9. husarský pluku knížete Franze Liechtensteina, strážmistr Martin Malovánÿi.
(Wilhelm) Emelé, duben, květen 1869, Svätý Jur u Bratislavy

šavle tak nahrazovala kopí…“ (Při výcviku) „z této úlohy vycházely seky do figur rozestavených ve směru jízdy“ [563].

Malíř dal jezdci fyziognomii zralého muže. To by mohlo odpovídat věku okolo 38 let, který vyvozuji z toho, že Malovány byl pensionován v roce 1888.

Strážmistr, kterého malíř Emelé v popise své kresby z roku 1869 uvádí s „maďarsky“ upraveným „Malovánÿi“, je v plukovních dějinách (1903) zmiňován jako „Malovány“ [564] a v armádních schematismech (z období 1867-1888) se nachází jeho příjmení v podobě „Maloványi“. Pokud nebyl slovenského původu, není vyloučeno, že pocházel přímo z Čech a do 9. husarského pluku vstoupil jako dobrovolník, když byl pluk dislokován v Pardubicích a okolí (1854–1866). Takový případ zřejmě nebyl ojedinělý, což nasvědčuje přítomnost dalších českých jmen mezi poddůstojníky a prostými vojáky pluku v seznamu vyznamenaných ve válce r. 1866 stříbrnou medailí Za statečnost (četař Leopold Podzimek, kaprál Alexandr Straspittl, prostý Josef Slawik, kaprál Martin Kolinkás, kaprál Josef Polak, kaprál Paul Vonak, prostý Paul Bucsek, prostý Johann Culik), stříbrným Záslužným křížem 2. třídy (podkovář Josef Martinek) a čestným uznáním (prostý Anton Darula)[565].

Během boje u Dlouhého Mostu (24.6. 1866) strážmistr Malovány projevil velkou obětavost vůči svým nadřízeným. Nejprve pomohl svému zraněnému veliteli eskadrony. Povšiml si, že mezi bojujícími jezdci není rytmistr Georg hrabě Stockau. Našel ho opěšalého, seskočil s koně a chtěl, aby koně osedlal. Rytmistr nejprve namítal: „Vy máte doma ženu dítě. Hleďte, ať se dostanete z palby. Nemáte tu co dělat.“ Nepřátelská pěchota totiž útočila na místo, kde se nacházeli. Malovány nechtěl bez svého velitele odejít, a tak se rytmistr Stockau rozhodl koně osedlat. To nebylo lehké, neboť měl obtíže kvůli svému zranění a Malováyho kůň zvaný

[563] Srov. Eduard WAGNER, *Sečné a bodné zbraně*, České Budějovice, 1993, obr. na s. 62, text na s. 64 .

[564] „Martin Malovány“–viz např. [KORDA, Ignác von]: *Geschichte des K.u K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. 1688*-1903,Sopron 1903, s. 300-301. Po válce Malovány obdržel důstojnickou hodnost a v armádních schematismech je v seznamech důstojníků pluku od r. 1867 až do r. 1888 je jeho příjmení „pomaďarštěno“ na „Maloványi“. Dokonce i malíř Emelé v popise své kresby z roku 1869 uvádí jeho příjmení „maďarsky“ upravené: „Malovánÿi“.

[565]Je velmi pravděpodobné, že uvedení vojáci z etnicky českého prostředí a čeština byla jejich rodným jazykem; zejména v případě, že to byli dobrovolní odvedenci z Pardubic a okolí, kde po celé 19. století měl „český živel“ jednoznačnou převahu. Jména a příjmení jsou citována z německého texu plukovních dějin -[KORDA, Ignác von]: *Geschichte des K.u K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. 1688-1903*,Sopron 1903, s. 350-352. Zde byla jejich transkripce ovlivněna úřední němčinou, ve které byly vedeny armádní záznamy.

Liška, byl v palbě velmi neklidný. Mezitím přišel ještě prostý[566] (vojín) Slawik, který předtím předal svého koně podporučíku Levetzowi. Malovány a Slawik pomohli rytmistrovi do sedla. Oba tito husaři potom ještě nalezli těžce zraněného majora von Panze. Přenesli ho ostřelovaného prostoru a položili jej do příkopu u silnice. Zde se smrtelně raněnému majorovi pokoušel pomoci vrchní lékař Dr. Andreas Gencsi, který na místo přispěchal, nedbaje na pruskou střelbu[567].

V pondělí 10. září 1866 nastoupil 9. husarský pluk ke slavnostní přehlídce s polními znameními a plukovním standartou. Poté co byla sloužena polní mše, pronesl plukovník von Smagalski[568] slavnostní proslov a předal vyznamenýmjednotlivcům z řad mužstva a poddůstojníků medaile Za statečnost–celkem 2 zlaté, 5 velkých stříbrných a 24 malých stříbrných medailí. Vedle uvedených dekorací obdrželo 13 dalších vojáků čestné uznání (die belobende Anerkennung)[569]. Mezi dekorovanými byl také strážmistr Martin Malovány, který obdržel zlatou medaili Za statečnost. Zanedlouho ještě obdržel důstojnickou hodnost. V armádním schematismu z roku 1867 je již uveden s hodností podporučíka s příjmením upraveným na „Maloványi“. Po válce pluk pobýval v Uhrách. V souvislosti s rakousko-uherským vyrovnáním (1867)[570] vzrostlo sebevědomí a národní hrdost důstojníků maďarského původu. Malovány (nyní „Maloványi“) se z nějakého důvodu zřejmě ztotožnil s touto částí důstojnického sboru. Necelý rok po válce zaznamenali v Dlouhém Mostě opětovnou návštěvu důstojníků 9. husarského pluku. Nejprve se zde objevil podporučík Martin Malovány od téhož pluku. Dne 4. října 1867 přinesl zprávu, že pluk nechal zřídit pomník na památku padlých příslušníků pluku z předešlého roku. Čtyři dny poté, 8. října 1867, se na návrší mezi Dlouhým

---

[566] V orig. „Gemeiner“ – dobové označení obyčejného vojáka, který nemá žádnou hodnost. (V dnešní terminologii „vojín“.)

[567] Srov. -[KORDA, Ignác von]: Geschichte des K.u K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. 1688-1903,Sopron 1903, s. 300-301 / srov. Karel KOPAL: *Osudný den majora von Panze*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, Pardubice červenec/ srpen 2006, s. 176–177 /srov. Jiří NÁHLOVSKÝ: *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*, Dlouhý Most 2010, s. 36, s. 38

[568] Během tažení r. 1866 zastával hodnost podplukovníka. Poté co plukovník Pejacsevich v bitvě u Jičína utrpěl těžké zranění, převzal velení pluku a posléze byl povýšen na plukovníka.

[569] srov. -[KORDA, Ignác von]: *Geschichte des K.u K. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy Nr. 9. 1688-1903*,Sopron 1903, s. 350-352.

[570] K přeměně Rakouského císařství (nástupníka Habsburské monarchie) na personální unii zvanou „Rakousko-uherská monarchie“ došlo fakticky již od února 1867, oficiálně od 8.6. 1867. V nově vzniklém soustátí získaly Uhry velkou míru politické samostatnosti. Jejich političtí představitelé se hlásili k maďarštině a k maďarskému národu; zároveň opomíjeli zde žijící národnostní menšiny, vůči kterým uplatňovali politiku maďarizace. Srov. :https://cs.wikipedia.org/wiki/Rakousko-Uhersko,https://cs.wikipedia.org/wiki/Rakousko-uhersk%C3%A9_vyrovn%C3%A1n%C3%AD .

Mostem a Vescem[571] se uskutečnil pietní akt k slavnostnímu vysvěcení pomníku. Přítomen byl nejen plukovník Pejacsevich se svými důstojníky, ale dokonce i majitel pluku, Franz zu Liechtenstein[572].

Dne 1.5. 1872 Martin Malovány (Maloványi) obdržel hodnost nadporučíka. Další povýšení následovalo až v roce 1883, kdy se stal rytmistrem 2. třídy. Na rytmistra 1. třídy byl povýšen dne 1. 11. 1887. Po celou uvedenou dobu (více než dvě desítky let) setrvával v 9. husarském pluku. V následujícím roce (1888), ani v letech následujících, v plukovních schematismech již není uváděn. Zřejmě v tomto roce dosáhl věku šedesáti let věk a byl penzionován.

[571] V dnešní době tvoří Vesec městskou část Liberce a předpokládané místo jezdecké srážky bylo po r. 2011 bohužel zastavěno rodinnými domky.

[572] Více k uvedenému odhalení pomníku – Jiří NÁHLOVSKÝ, *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*, Dlouhý Most 2010, s. 81.

7 Důstojník a kubistické zátiší (Kubišta „aktivní oberlajtnant“ ?)

„Byl tu teď den v Praze malíř Kubišta, má několik dnů dovolenou; je aktivní oberlajtnant, tělem i duší, dobrý Rakušan, slibuje si výhody pro středoevropské umění, německé a současně i naše, když bude francouzská kultura zničena. V malování, zdá se, hodně polevil. Hrozně mne unavila ta návštěva.“ (Josef Čapek, 27.10. 1915)[573]

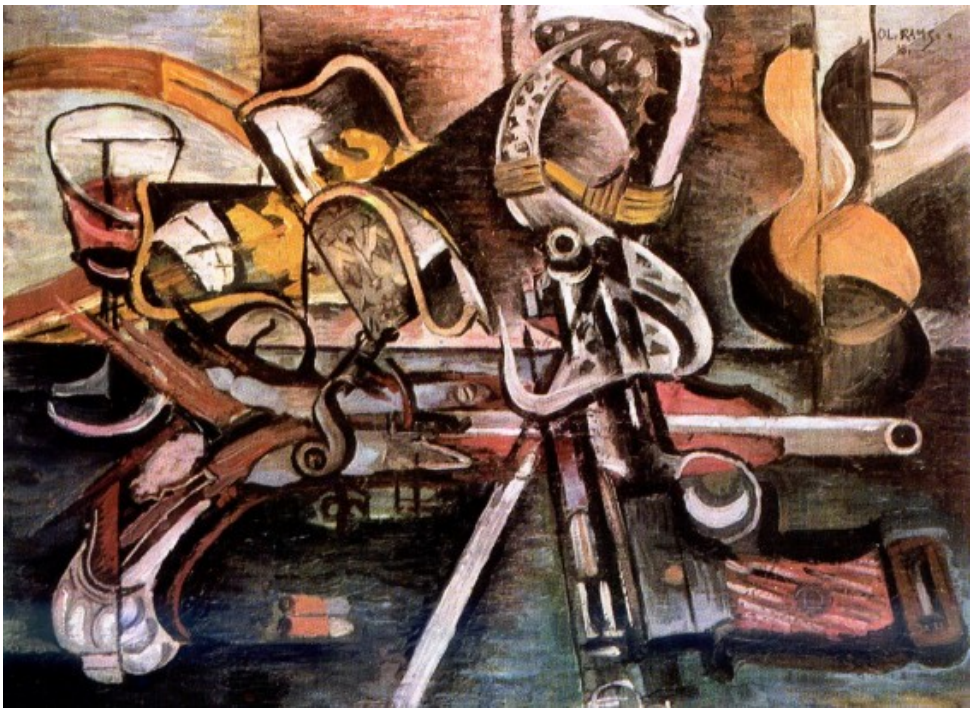

Obrázek 21: Bohumil Kubišta – Důstojnické zátiší, 1916

Malíř Bohumil Kubišta je (1884–1918) je dnes bezesporu řazen k významným představitelům českého moderního umění. Za jeho života však na něj mnozí pohlíželi s despektem.[574] Prodejem svých obrazů se nedokázal uživit ani si dostatečně přivydělat. Narůstaly mu dluhy, které nebyl schopen splácet. Východisko ze své existenční a sociální krize nalezl Kubišta ve vojenské profesi. Svou kariéru vojenského profesionála nezačínal jako prostý voják, ale z pozice záložního důstojníka v hodnosti podporučíka. Kvalifikaci a status důstojníka pevnostního dělostřelectva získal díky tomu, že v dobách Rakouska-Uherska branec se

[573] Dopis Josefa Čapka S.K. Neumannovi, Praha 27.10. 1915, in: ed. S. JAROŠOVÁ, M. BLAHYNKA, F. VŠETIČKA, *Viktor Dyk, St.K. Neumann, Bratři Čapkové, Korespondence*, Praha 1962, s. 150

[574] O tom, do jaké míry podceňovala Kubištu významná část pražského uměleckého prostředí, za jeho života a ještě dlouho po jeho smrti, názorně vypovídají předsudky dvou významných uměleckých historiků, kteří Kubištu osobně znali: „(…) Jisto je, že Kubištova inteligence převyšovala jeho tvůrčí mohutnost (…)“-Karel KRAMÁŘ, Kubismus, in: Josef KRÁSA – Rudolf SKŘEČEK (ed.), *Vincenc Kramář o obrazech a galeriích*, Praha 1983, s. 61. / „Mně připadal příliš dogmatický, a nebyl jsem sám, kdo ho považoval za výtvarně nenadaného.“– V.V. Štech, *O mých začátcích v Unionce a o generačních otázkách*, in: Adolf HOFFMEISTER (ed.), Kavárna Union. Sborník vzpomínek pamětníků, Praha 1958, s. 55.

vzděláním ukončeným maturitou byl oproti méně vzdělaným odvedencům zvýhodněn. Maturant, případně vysokoškolák, mohl mít kratší délku vojenské služby. Pokud se stal tzv. jednoročním dobrovolníkem, byl zařazen do systému přípravy záložních důstojníků.[575] V případě Bohumila Kubišty se tak stalo na podzim r. 1905.[576] Na příkladu Bohumila Kubišty lze dokumentovat průběh vojenské přípravy jednoročních dobrovolníků, kteří v průběhu jednoho roku základní vojenské služby byli školeni pro poddůstojnické funkce a posléze i pozice záložních důstojníků. Dříve než se budeme zabývat důstojníkem Kubištou (aktivovaným a podle Josefa Čapka také horlivým), vraťme se v čase do období, které tomu předcházelo. Kubišta zahájil svou základní vojenskou službu v říjnu 1905. Jako jednoroční dobrovolník si mohl vybrat druh vojska, u něhož chtěl službu vykonat. Kubišta se rozhodl pro dělostřelectvo, pro které měl dobré předpoklady. Na reálce totiž vynikal nejen v kreslení, ale i v matematice. Pro malíře navíc nebylo zanedbatelné, že mohl nastoupit k útvaru pevnostního dělostřelectva v Pule, v malebné přímořské krajině zalité jižním sluncem.[577]

S pomocí Kubištových dopisů z Puly a jejich komparace s pravidly upravujících vojenskou služby jednoročních dobrovolníků, lze do určité míry rekonstruovat průběh jeho vojenské služby.

Po nástupu (1. října 1905) byl Kubišta zařazen do plukovního oddílu jednoročních dobrovolníků, v němž odděleně od „obyčejných“ branců prodělal dvouměsíční základní

[575] Absolventi středních škol s maturitou a vysokoškoláci podléhali všeobecné branné povinnosti. Základní vojenskou službu vykonávali kratší, ale odborně náročnější. V pozici tzv. „jednoročního dobrovolníka“ absolvovali základní výcvik, vojensky se vzdělávali, vykonávali zkoušky a postupovali v kadetních poddůstojnických hodnostech. Takto mohli dojít až hodnosti poručíka a stát příslušníky sboru záložních důstojníků. – srov. Josef FUČÍK, *Zrod trojdílného vojska*, in: Kolektiv autorů, Pod císařským praporem, Praha 2003, s. 308.

[576] Srov. František ČEROVSKÝ-František KUBIŠTA, *Bohumil Kubišta. Korespondence a úvahy*, Praha 1960, s. 13.

[577] Srov. F. ČEROVSKÝ-F. KUBIŠTA, *B.Kubišta. Korespondence a úvahy*, s. 9, 13.

výcvik.[578] Po jeho ukončení byl jmenován do hodnosti titulárního svobodníka[579] odeslán do školy pro důstojníky v záloze.[580] V ní strávil tři měsíce (od začátku prosince 1905 do začátku března 1906). Pobyt ve škole byl zakončen zkouškou, po jejímž úspěšném složení byl povýšen na titulárního desátníka a nastoupil šestiměsíční praxi u vojenského útvaru. Průběh této praxe dokumentuje Kubištova korespondence adresovaná strýci Oldřichovi,[581] například dopisy z 3.6. 1906 a 16.6. téhož roku.[582] Po praxi následoval návrat do školy pro důstojníky v záloze. Bylo září a jednoroční dobrovolníci se připravovali k závěrečným zkouškám. V dopise z 18.9. 1906 Kubišta o tom píše: *„Končíme vojnu posledním zářím. Dvacátého začínají zkoušky písemní a ústní. Již jsme se vrátili od kompagnií do města, do školy* Atmosféru příprav na zmíněné zkoušky dokázal evokovat prostřednictvím obrazu *Důstojnická učebna* (1905-1906, akvarel, papír). Zdařile zde vystihl zde různé charakterové typy jednoročních dobrovolníků, včetně sebe sama, pevnou vůlí soustředěného na samostudium.

Tehdy ještě nepomyslel na to, že by se po ukončení povinné vojenské služby nechal dobrovolně aktivovat a stal se vojenským profesionálem – důstojníkem z povolání.

---

[578] Oddíl jednoročních dobrovolníků („Einjährig-Freiwilligen-Abteilung“), měl do výcviku budoucích důstojníků zahrnutu také jízdu na koni, zejména v případě „jednoročáků“ zařazených k jezdectvu a dělostřelectvu. – srov. Karel OKTÁBEC, *Jednoroční dobrovolníci rakousko-uherské armády*, in: https://www.valka.cz/15439-Jednorocni-dobrovolnici-rakousko-uherske-armady

[579] „Titular Gefreiter“ (titulární svobodník), též „Titular Korporal“ (titulární desátník) apod., byly čestné (titulární) poddůstojnické hodnosti – tj. bez konkrétního přidělení kompetencí, které jinak měla příslušná host bez přívlastku „titulární“. S udělením titulární hodnosti tedy nebylo spojeno zařazení do funkce, která by tabulkově odpovídala „skutečné“ hodnosti desátníka (četaře apod.)–např. starost o výcvik družstva (čety apod.). Dotyčnému tedy nebyly přidány pravomoci, ale pouze formální prestiž před mužstvem. Na uniformě nebyl žádný viditelný rozdíl mezi označením skutečné hodnosti a hodnosti titulární. Odlišnost byla patrná v oficiálních psaných dokumentech,kde se před titulární hodností uváděla původní hodnost (tedy ta „skutečná“) – např. Gefreiter Titular Korporal (svobodník titulární desátník), Zugsführer Titular Korporal (četař titulární kaprál) apod. Držitelé titulárních hodností byli v podstatě čekatelé na skutečnou hodnost, přičemž titulární hodnost byla jakýmsi mezistupněm. – Zdroje k uvedenému: Hugo SCHMID v. BONETI*, Handbuch für Unteroffiziere*, Wien 1916; *Dienst-Reglement für das kaiserliche und königliche Heer, Dritter Theil*, A-10, c. Infanterie und Jägertruppe, Wien 1890.

[580] Úřední označení školy pro důstojníky v záloze: „Reserve-Offiziersschule“.

[581] Strýc Oldřich Kubišta (1875–1943) byl učitel a malířův obětavý podporovatel. Absolvoval nižší reálku a učitelský ústav v Hradci Králové. Poté učil na venkovských školách. V roce 1904 obdržel učitelské místo v Hradci Králové. Obdobně jako jeho synovec, měl i on cosi odbojného v genech. Kvůli své účasti ve stávkovém hnutí dělníků továrny Petrof se dostal do sporu s okresním školním inspektorem a ten ho z trestu přeložil do vzdáleného Chlumu. Svým způsobem odporoval „vrchnosti“ i ve zcela jiných poměrech, v době nacistické okupace. Do roku 1940 své vilce tiskl ilegální časopis, než byl zatčen gestapem. Dostal se do vězení, kde také v roce 1943 zemřel. – srov. F. ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *Bohumil Kubišta. Korespondence*, s. 33.

[582] Dne 3. června 1906 psal strýci Oldřichovi: „Teď máme cvičení ve střelbě na landfortu „Daniele“ východně od přístavu. V úterý střílím já (jako Batteriekommandant).“ – viz Dopis strýci Oldřichovi K., Pula-Barbariga, 3. 6. 1916, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence*, s. 36. Následující dopis svědčí o Kubištově vzdorovité a svérázné povaze: „Cvičení ve střelbě jsou již skoro pryč, a tím zase jistá část našeho roku. Mám 21 dní kasárníka,do konce června, pro drzost k feuerwerkerovi .“ –viz Dopis strýci Oldřichovi K., Pula - Barbariga, 16. 6. 1916, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence*, s. 36.

Z Kubištovy korespondence je patrné, že byl velmi ambiciózní i ve vojenském prostředí**.** Záleželo mu úspěšném vykonání závěrečné zkoušky, která by mu umožnila postupovat v poddůstojnických hodnostech a posléze i získat status záložního důstojníka. Jednoroční dobrovolník Kubišta, nemanželský syn chudé venkovanky a do té doby neuznávaný malíř, v tom nejspíše spatřoval alespoň symbolický vzestup v sociálním zařazení a kompenzaci svých dosavadních neúspěchů v profesionálním uplatnění na poli malířství. Po úspěšném vykonání závěrečné zkoušky čekalo jednoročního dobrovolníka povýšení do hodnosti „Feuerwerker" (ohněstrůjce), tedy nejvyšší poddůstojnická hodnost u dělostřelectva (obdoba šikovatele u pěchoty nebo strážmistra u jezdectva). Zároveň mohl obdržet status „Kadet-Aspirant" (předběžný důstojnický čekatel), v lepším případně status „Reserve-Kadet" (tj. čekatel na pozici důstojníka v záloze), což byl další stupínek na cestě k hodnosti důstojníka, byť „jen" záložního. Kubišta o dosažení onoho vyššího stupínku velmi usiloval. Kubištova ctižádost tedy nebyla omezena na svět umění. Přitom nevnímal, že v průběhu války v českém prostředí armáda ztrácela popularitu a že jeho vojenskou soutěživost jiní vnímají jako horlivou službu zprofanované monarchii. Kubištovu kolaboraci s válečným úsilím nelibě nesli zejména jeho někdejší přátelé z umělecké skupiny *Osma*. Mezi jinými také malíř Vincenc Beneš. Náhoha tomu chtěla, aby na konci války, 29. října 1918, Kubišta potkal Beneše na Václavském náměstí. Při tomto neplánovaném setkání prý Kubišta omluvně poznamenal: *„Kdybych byl ševcem, snažil bych se dělat co nejlepší boty, když jsem byl důstojníkem, dělal jsem dobrého vojáka…"*.[583] (Takové ospravedlnění bylo pro Beneše jen trapnou výmluvou. Pro přenesení ambic z oblasti umění na pole válečné nemohl mít pochopení. Jak ještě uvedeme na jiném místě, přesně zacílenou palbu Kubištovy baterie na francouzskou ponorku nemohl vnímat jako úspěch, ale spíše jen jako podivnou kompenzací jeho předválečného debaklu v Paříži).

Již během své základní vojenské služby si jednoroční dobrovolník Kubišta zakládal na atributech kastovní příslušnosti k důstojnického stavu, což také zmiňuje ve své korespondenci se strýcem : (…)" Rozdíl mezi „Feuerwerkerem"a „Res. Kad. Feuerwerk." není veliký, jen ta páska na límci. Löhnung[584] je stejný, ale vystupování už není stejné, tento již musí držet s důstojníky, musí mít svoje šatstvo, šavli atd."[585] Kubišta zde poukazuje na skutečnost, že

[583] Podle Luboše Hlaváčka měl Kubišta uvedenou větu říci malíři Vincenci Benešovi při jejich náhodném setkání. Údajně k tomu došlo večer 29. října 1918 na Václavském náměstí. – viz Luboš HLAVÁČEK, *Životní drama Bohumila Kubišty*, Praha 1968, s. 120 (odkaz na primární pramen neuveden).

[584] Löhnung = žold, mzda, plat, výplata.

[585] Dopis strýci Oldřichovi K., Pula-Barbariga, 3. 6. 1906, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence,* s. 34.

tehdejším vojsku existoval výrazný sociální předěl mezi dvěma základními skupinami. V jedné skupině bylo mužstvo s poddůstojníky. Druhou skupinu tvořili důstojníci všech hodností společně s kadety. Kadet se proto musel vymezovat vůči obyčejným poddůstojníkům a svým chováním i zevnějškem demonstrovat svůj „důstojnický status“. Neměl mít na sobě neforemné „erární“ oblečení, ale jeho uniforma měla být soukromě ušita u krejčího.[586] Stravoval se v důstojnické jídelně, nosil důstojnickou šavli apod. Očekávala se od něj vyšší úroveň společenského vystupování a kulturní rozhled. (Součástí celkového hodnocení jednoročních dobrovolníků byla i jejich schopnost konverzace o politice, hudbě, literatuře a divadlu.)[587]

V roce 1906, kdy Kubišta absolvoval jednoroční vojenskou službu, získání hodnosti záložního důstojníka bylo pro něj spíše jen prestižní záležitostí. Netušil, že o sedm let později se stane vojenským profesionálem, důstojníkem z povolání.

Koncem roku 1912 vrcholila Kubištova životní krize.[588] Život v Praze mu přinášel jen problémy s holým živobytím a zdejší umělecké prostředí se Kubištovi odcizovalo. Někdejší přátelé se od něj postupně odvraceli a mezi jeho uměleckými souputníky zbyl jediný, který Kubištu bez výhrad uznával jako umělce i člověka, malíř Jan Zrzavý. Vzhledem ke své zoufalé materiální i sociální situaci se v lednu 1913 Kubišta rozhodl přijmout nabídku vojenské správy, která mu nabízela možnost dobrovolně vstoupit do aktivní vojenské služby, s perspektivou dobře placeného místa profesionálního důstojníka. „Takto budu více než praktikant zemského výboru neb asistent na střední škole. Ze zkušenosti vím, že času k malování nebudu mít méně než nyní,“[589] napsal svému strýci. Doufal, že z důstojnického platu postupně splatí všechny dluhy a po asi pěti letech si našetří tolik, že se bude moci vrátit k svobodné umělecké tvorbě finančně zabezpečen. (Samozřejmě nemohl vědět, že v následujícím roce nastane válka a z jeho dočasného vojenského povolání se stane povinnost).

---

[586] Vzhledem k tomu, že Kubišta byl odkázán strýcovu finanční pomoc, vyřešil požadavek na soukromou uniformu kompromisem. Zakoupil poměrně zachovalou uniformu po kadetovi, kterou mu krejčí podle potřeby přešil. (O uvedeném napsal strýci v dopise ze 3.6. 1906.)

[587] Úroveň společenské konverzace jako součást celkového hodnocení jednoročních dobrovolníků uvádí K. Oktábec – viz Karel OKTÁBEC, Jednoroční dobrovolníci rakousko-uherské armády, in: https://www.valka.cz/15439-Jednorocni-dobrovolnici-rakousko-uherske-armady

[588] Lze říci, že obrazovou metaforou životní krize, zároveň jejím citovým vyjádřením, je jeho obraz sv. Šebestián (1912), o kterém Jan Zrzavý poznamenal: *„Ten obraz je symbol jeho života: mučedník moderní doby, nepochopením a nouzí pronásledovaný umělec.“* viz Jan ZRZAVÝ, *Jan Zrzavý vzpomíná*, Praha 1971, s. 78.

[589] Dopis strýci Oldřichovi K., 19. 1. 1913, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence*, s. 95-96.

V dubnu 1913 byl Kubišta na základě své žádosti aktivován k pevnostnímu dělostřelectvu na pobřeží Jaderského moře. Namísto umělců z okruhu pražské kavárny Union byl nyní obklopen společenstvím vojenských profesionálů navštěvujících důstojnické kasino v Pule. Obě sociální prostředí si však byla v mnoha ohledech cizí (jinak nastavené priority v hodnotových žebříčcích aj.). Názorovou propast, oddělující vojácký svět od světa umělecké avantgardy, Kubišta pragmaticky zohledňoval.[590] Přímořské krajinky, které maloval před zraky důstojníků,[591] byly poplatné jejich přáním a vkusu a odpovídaly představám o tradičním akademickém školení. Byly provedeny v líbivé impresionistické manýře.[592] Maloval je tedy způsobem,který u svých malířských konkurentů sám dříve kritizoval.[593] Tyto obrazy je obtížné začlenit do kontextu Kubištovy umělecké tvorby. Biografické prameny nasvědčují, že požadavky na uměleckou kvalitu nemusely být výlučnou prioritou, dokonce i v případě Kubišty. V některých případech jednal jako oportunista, zejména když mu šlo o existenční zajištění života „na volné noze“. Přičinlivě zprostředkovávat prodej líbivých obrazů, které v soukromé korespondenci nepokrytě označoval za kýče.[594] V zájmu podpory jejich prodeje se k takové pokleslé malířské produkci příležitostně propůjčoval také on sám.[595] K umělecky méně náročnému malování Kubištu v Pule motivovaly nejspíše jiné důvody (potřeba příznivého

[590] V této souvislosti lze také aplikovat známou Gombrichovu tezi: „Formu znázorňování nelze oddělit od jeho účelu a od požadavků společnosti, v níž se daná vizuální řeč uplatňuje“– Ernst Hans GOMBRICH, *Umění a iluze*, Praha 1985, s. 103.

[591] Například syn jednoho z důstojníků si na základě otcových vzpomínek vybavoval, že Kubištova ve společnosti dalších tří důstojníků vycházel s malířským stojanem k mořskému pobřeží, kde za družného hovoru maloval tyto své mariny. – více k tomuto: Karel SRP, *Bohumil Kubišta–zářivý krystal*, Řevnice a Ostrava 2014, s. 349-350.

[592] Ze svého vojenského pobytu v Pule napsal strýci: „(…) Jak budu mít jen poněkud více času, budu malovat partie z brionského pobřeží a zašlu Vám je; myslím, že se takové obrazy z jihu s mořem dají docela dobře prodat, budou-li provedeny běžnou impresionistickou metodou (…)“–viz Dopis strýci Oldřichovi, Pula 16.5. 1913, in: F.ČEŘOVSKÝ, F. KUBIŠTA, *Bohumil Kubišta. Korespondence*, s. 96-98

[593] Je paradoxem, že Kubišta v roce 1911 publikoval text, ve kterém se ostře vymezil vůči „dřívějšímu způsobu malování, náhodnému a neuvědomělému, tak zv. spontánnímu“ (viz Kubištův článek *Boronali a Topič*, in: Přehled 9, č. 21, 17.2. 1911, s. 379–380). Měl tím na mysli epigony impresionismu. V této souvislosti jmenoval malíře Aloise Kalvodu a Josefa Ullmanna, které považoval za zpátečníky. O jejich „skicách“ (ve skutečnosti dokončených obrazech) se tamtéž s despektem vyjádřil,že jsou „ tak zv. nálady“ a připodobnil je malířským výkonům osla, což se neobešlo bez následků. Ullmann si v kavárně nechal recenzenta přivolat u udiveného Kubištu několikrát švihnul koženým řemínkem na psa. – K této „oslí aféře“ více např. Zuzana PELIKÁNOVÁ, kapitola *Rebel Kubišta*, in: Karel SRP, Bohumil Kubišta–zářivý krystal, Řevnice a Ostrava 2014, s. 368-380.

[594] „(…) Všecko musí krýt obchod. Aby se to docílilo, je nutno mít nejlíbivější a nejprodejnější věci.(…) Myslím, že výběr nestačí, že nutno přikoupit kýčů v nejkratší době (…)“ – Kubištův dopis strýci Oldřichovi K., 15. 10. 1908, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence*, s. 72.

[595] „(…) Pokud mi to okolnosti dovolí, budu dělat vedle svých obrazů kýče. (…) Na věci samé zdánlivě nic není, jen kdyby nebylo nutnosti obrátit pozornost a směr myšlenkový docela jinam.“– Kubištův dopis strýci Oldřichovi K., 19.1. 1913, in: F.ČEROVSKÝ-F.KUBIŠTA, *B.K. Korespondence*, s. 95-96.

přijetí v důstojnickém kolektivu, nedělní relaxace aj.). Jisté je, že zde pokračoval v rozdvojenosti své tvorby, přestože jako důstojník byl už dobře ekonomicky zajištěn.

Jedním z nemnoha modernistických děl, které Kubišta vytvořil během svého vojenského pobytu v Pule, bylo *Důstojnické zátiší,* dokončené v r.1916. K tomuto obrazu se umělecká kritika dosud stavěla s despektem. Přezíravé stanovisko se v tomto případě zřejmě stalo tradicí, postupně předávanou mezi příslušnými odborníky. Na počátku pomyslného řetězce je názor Luboše Hlaváčka, vyjádřený v knižní monografii z roku 1968: „(…) V celém pojetí maximálně vyspekulované kompozice se projevuje zřetelně autorova únava i nedostatek možnosti k hlubšímu zamyšlení nad danými úkoly (…)“[596] Obdobný pohled se vyskytl v publikacích dalších autorů. Převládalo mínění, že obraz vybočuje z programového kontextu Kubištovy tvorby, že za ostatními jeho modernistickými obrazy zaostává časově i kvalitou. „Nabízí se proto myšlenka, že Kubišta obraz dodatečně upravil a signoval. Nasvědčovaly by tomu způsob použití barvy i fakt, že s programem který asi od roku 1915 sledoval, má obraz velmi málo společného a do jeho kontextu nezapadá“, napsala Mahulena Nešlehová v Kubištově monografii z r. 1984.**[597]** Také Karel Srp na *Důstojnické zátiší* pohlížel jako na outsidera, když v monografii z r. 2014 spekuloval o Kubištově neochotě obraz řádně autorizovat: „V roce 1916 pravděpodobně vzniklo Důstojnické zátiší s několika druhy přes sebe položených pistolí, jedné historické, druhé současné, a důstojnickou šavlí. Zátiší Kubišta označil pseudonymem Ol Rams, jejž se nepodařilo dodnes rozluštit. Snad jím, obdobně jako to učinil ve stejných letech i Kupka u svých ilustrativních doprovodů básnických sbírek, chtěl částečně zastřít svoji totožnost, dát najevo, že obraz úplně nepatří do jeho díla.“[598] V dosud poslední Kubištově monografii (z r. 2020) Eva Bendová uvedla, že „zátiší je svým pojetím zcela odlišné od geometricky promyšlených kompozic předchozích děl (*Zátiší malířské* a *Zátiší skleněné* z roku 1913)“.[599] Dosud se však nikdo nezabýval ani kompoziční analýzou *Důstojnického zátiší*, natož komparací kompoziční analýzy tohoto zátiší s jinými zátišími či dalšími Kubištovými obrazy.[600] Uvedené

[596] Luboš HLAVÁČEK, *Životní drama Bohumila Kubišty*, Praha 1968, s. 110.

[597] Mahulena NEŠLEHOVÁ, *Bohumil Kubišta*, Praha 1984, s. 173.

[598] Karel Srp, *Bohumil Kubišta. Zářivý krystal*, 2014, s. 349.

[599] Eva BENDOVÁ, *Pohledem dělové hlavně: Bohumil Kubišta v Pule 1905–1906, 1913–1918,* in: Marie Rakušanová a kol., Bohumil Kubišta a Evropa, Praha 2020, s. 362.

[600] V tomto směru lze litovat, že *Důstojnickému zátiší* dosud nevěnovala patřičnou pozornost Mahulena Nešlehová, která dosud provedla erudované kompoziční analýzy pouze u některých Kubištových obrazů, u kterých své erudované analýzy doplnila i názornými kompozičními nákresy (viz např. M.NEŠLEHOVÁ, *Bohumil Kubišta*, 1984; naposledy k uvedenému in: M.Rakušanová a kol., *Bohumil Kubišta a Evropa*, 2020).

hodnocení je tedy zobecňujícím názorem, pro který chybí argument nebo reálný podklad.[601]Na rozdíl od citovaných kritiků bych nezpochybňoval umělecké kvality *Důstojnického zátiší*. Naopak. Uvedená obraz si dovoluji přiřadit k tomu nejlepšímu, co Kubišta namaloval během své „vojenské mise“, v období 1913–1918.

V *Důstojnickém zátiší* Kubišta navázal na svou zkušenost z kubismu. I přes uplatnění analytické vícepohledovosti jsou zobrazené předměty jsou dobře rozpoznatelné a Kubišta vystihl jejich charakteristické znaky. Také v dalších ohledech je zde návaznost na předchozí Kubištova kubistická zátiší (*Skleněné*, *Malířské* aj.). Hlavním principem zůstává uspořádanost obrazové plochy prostřednictvím geometrické konstrukce, která je sjednocujícím a vztahovým rámcem pro předměty přejaté z vnějšího světa. Ty jsou zbaveny své nahodilosti a podřízeny řádu výtvarného jazyka.

Dominantou obrazu je pyramidální sestava tvořená diagonálou důstojníkovy šavle a její protiváhou v podobě služební automatické pistole.[602] Oblouk šavlového koše[603] je podepřen vztyčenou pistolí. Pistole je zobrazen z profilu, ale její kruhové hlavňové ústí čelně. Je hrozivě obráceno přímo na diváka a zároveň tvoří kompoziční centrum obrazu. Tento středobod obrazu je možná „Mementem mori“,[604] latentní připomínkou rizika smrti spojené s výkonem důstojníkova povolání. Ostatně obraz byl namalován v době války.

---

[601] Eva Bendová svou tezi zdánlivě podpořila odkazem na studii Marie Rakušanové, publikovanou r. 2018 ve sborníku plzeňského mezioborového sympozia. Odkaz Evy Bendové na uvedenou studii je zavádějící, protože v textu Marie Rakušanové se vyskytla analýza pouze dvou ze tří jmenovaných zátiší. Zatímco M. Rakušanová věnovala pozornost *Malířskému zátiší* a zejména *Skleněnému zátiší*, *Důstojnickým zátiším* se v dané studii vůbec nezabývá (nezmiňuje ani jeho název). – srov. Marie RAKUŠANOVÁ, *Ostré hrany světla a stínu. Kubištova polemika s kubismem*, in: Světlo, stíny a tma v české kultuře 19. století, sborník příspěvků z 37. mezioborového sympozia k problematice 19. století v Plzni 32.-25.2. 2017, Praha 2018.

[602] Jde o pistoli Roth-Steyr M 1907, která byla v době 1. světové války ve výzbroji rakousko-uherského jezdectva a dělostřelectva. Jako konstruktér této zbraně se uvádí Karel Krnka. – srov. Frederick MYATT, *Ilustrovaný průvodce. Pistole a revolvery*, Praha 1999, s.118 a 120.

[603] Na obraze lze rozpoznat šavlový koš, jehož tvar byl charakteristický pro jezdeckou důstojnickou šavli vzor 1904. Ta byla předepsanou součástí výzbroje také pro důstojníky dělostřelectva, ke kterým patřil Kubišta. Technický popis a vyobrazení tohoto předpisového vzoru šavle–viz např. Petr KONOPISKÝ – Petr MUDRÝ, *Chladné zbraně. Šavle habsburské monarchie*, Praha 1991, s.106–107.

[604] „Memento mori (výslovnost [mementó morí], latinsky pamatuj na smrt; pamatuj, že jsi smrtelný je mravní zásada, často citovaná ve středověku a raném novověku, jež upozorňuje člověka, aby nikdy nezapomínal na svou pomíjivost a připravoval se na smrt.“ – cit. Wikipedie, ed. 9.2. 2020: https://cs.wikipedia.org/wiki/Memento_mori

Koš šavle je zároveň vrcholem dalšího kompozičního trojúhelníka. Součástí této pyramidální konstrukce je křesadlová pistole, respektive pár soubojových pistolí.[605]

Vedle empirického zobrazení předmětů se v tomto zátiší uplatňuje vícepohledovost. V intencích analytického kubismu je šavlový koš zobrazen ze strany, seshora i zespod. Jeho křivky mají návaznost v srdčitých obloucích víka důstojnické kartuše. ozdobné nábojové schránky.[606]Také kartuše je zobrazena ve více pohledech. Z kartuše vychází oblouk závěsného řemene, který se klene nad skleněným pohárem jako duha, ovšem v císařských barvách. Esovité křivky šavlového koše a pistolový lučík mají své opakování v pravém horním obrazu, kde se nachází útvar připomínající kytaru nebo oblé křivky ženského těla.

Jak je již patrné z výše uvedeného, v *Důstojnickém zátiší* se geometrická výstavba obrazu prolíná se zobrazením smyslové zkušenosti, s empirickým zachycením předmětů, které provázely Kubištův vojenský život. Ostatně sám Kubišta napsal, že „empirickou formou se projevuje poměr umělcova subjektu k okolí. (…) Empirií přicházejí k výrazu životní podmínky, zaměstnání atd. (…)“[607]

Kubištovi se zde podařilo skloubit moderní malířské pojetí se smyslem pro význam symbolů. Symbolika je skrytá i samotném pseudonymu, kterým Kubišta svůj obraz signoval. Malující důstojník zde ojediněle použil pseudonym „OL RAMS“. Ten se mi podařilo rozluštit. „OL“ poukazuje na hodnost Oberleutnant (nadporučík), kterou Kubišta zastával od 1.9. 1915. „RAMS“ je přesmyčkou jména MARS. Jméno římského boha války zjevně odkazuje na Kubištův kontroverzní válečný čin z 20.12. 1914. Tím bylo potopení francouzské ponorky. Kubišta se k této události hrdě hlásil. Ve své korespondenci neopomněl zmínit gratulace

[605] Starožitné pistole mohou odkazovat na starobylou společenskou tradici, které zavazovala šlechtice a později také důstojníka, aby nekompromisně hájil svou rytířskou čest a jakoukoliv její úmyslnou poskvrnu řešil soubojem.

[606] Tato nábojová schránka (kartuše) zároveň sloužila jako distinkční označení, společné důstojníkům jezdectva i dělostřelectva. Její stříbrné víko mělo srdčitý tvar a zdobil ho zlacený císařský orel. Na obou bočnicích byly reliéfy s vojenskými trofejemi Součástí kartuše byl závěsný řemen, do jehož vnější strany byla vetkaná zlatá dracounová niť. Podobu této výstrojní součástky určovaly výstrojní předpisy – viz *Adjustierungsvorschrift für das k.u.k. Heer, Wien 1910–1911, Tei I.*-s. 128–129, Teil. IV. – s. 40; srov. M. JUDEX, *Uniformen, Distiktions- und sonstige Abzeichen der gesamten österr.-ung. Wehrmacht*, Troppau 1904, s. 17-18 a příl. na s. 24.

[607] Bohumil KUBIŠTA, *O předpokladech slohu*, in: F.ČEŘOVSKÝ-F. KUBIŠTA, Bohumil Kubišta. Korespondence a úvahy, Praha 1960, s. 203 (původně otištěno v čas. Přehled, X, č. 2, 6.10. 1911).

vysokých důstojníků[608] a důležitost obdrženého válečného vyznamenání.[609] Svůj „válečný čin“, jak akci sám označuje, líčí s nadšením vítěze rytířského turnaje.[610] Mezi řádky sám sebe bezděčně usvědčuje, že ponorku potopil až po jejím vyřazení z boje. To, že v takové situaci jeho rozkaz k dalšímu ostřelování ponorky nebyl nutný, si však nepřipouští. Průběh události vyvolává nelichotivé podezření, že poručíka Kubištu zaslepila ctižádost a válečnická euforie, při které nebral ohled na životy francouzské posádky.[611]

Kubištova oslava válečnictví je také skryta v části jeho malířském pseudonymu . Jak jsem již uvedl, obsahuje odkaz na boha války (přesmyčka „RAMS“ = MARS). Na obraze samotném lze potom rozpoznat atributy válečníka reprezentované vojenskými zbraněmi a výstrojí. Jejich uspořádání a symbolika v podstatě navazuje na tzv. *tropaeum*, což původně byl antický válečný památník seskupený ze zbraní[612] a později, od renesance až do konce 19. století, výzdobný motiv vojenských staveb a dalších objektů. Kubišta své zátiší sestavil převážně z výzbroje a výstroje, kterou byl vybaven on sám, důstojník pevnostního dělostřelectva, v době dokončení obrazu hodností nadporučík – tj. Oberleutnant[613] (viz „OL“ jako součást malířského pseudonymu). Naproti tomu forma zpracování motivu vychází z principů analytického kubismu. Zobrazení nástrojů války v moderním hávu, oblíbené téma italských futuristů, se v české avantgardě vyskytovalo pouze u Kubišty (viz např. jeho *Pobřežní děla v boji s loďstvem* z r. 1913). Pro kteréhokoliv jiného moderního českého malíře by bylo nemyslitelné, aby

---

[608] „(…) Dal jsem dohromady v deseti minutách asi 80 ran, s oněmi přestávkami vedlejší baterie asi 30 ran, když konečně se předek lodi zvedl, a v okamžiku nato loď klesla. (…) Nato ze všech stran telefonické dotazy od majora, obersta, generála; všichni mi gratulovali, a druhý den ráno přijel víceadmirál, generál a oberst. Nyní mám již generálem slíbenou odměnu: záslužný kříž s válečnou dekorací.(…)“ Bohumil KUBIŠTA, Dopis strýci Oldřichovi, z Puly 19.1. 1915, in: F.ČEŘOVSKÝ-F. KUBIŠTA, *Bohumil Kubišta. Korespondence a úvahy*, Praha 1960, s. 105-107.

[609] „Moje vyznamenání je značné hlavně z hlediska vojenského… Je nutno akceptovati moji hrdost na válečný čin a jeho význam nutno šířiti…“-B. KUBIŠTA, Dopis J. Zrzavému z Puly 28.3. 2015, in: F.ČEŘOVSKÝ, F. KUBIŠTA, *B. K. Korespondence*, s. 154-156.

[610] „(…) Kanonýři stříleli jako čerti a bylo hrůzně krásné pozorovati, jak většina granátů se soustřeďuje na vyvýšený střed lodi, na místo, kde je periskop a jiné přístroje a kde je komandant, jak vybuchují a jak po každém výbuchu ve vnitřku lodi bylo pozorovat ohnivé zazáření. Několik lidí hnedle na začátku střelby s této věže do vody a snažilo se zachrániti plováním. (…)“ – B. KUBIŠTA, Dopis rodičům, z Puly 22.12. 1914, in: ČEŘOVSKÝ-F. KUBIŠTA, *B. K. Korespondence*, s. 104.

[611] „(…); zřetelně jsem viděl, jak periskop a komíny byly odstřeleny, jak celá věž je smetena a jak lidé s velkou rychlostí při otevření palby skákali do vody. Zastavil jsem oheň čekaje, že loď se musí potopit, což se nestalo, tudíž dál hřměla děla, (…)“ –B. KUBIŠTA, Dopis strýci Oldřichovi, z Puly 4.3. 2015, in: F.ČEŘOVSKÝ, F. KUBIŠTA, B. K. Korespondence, Praha 1960, s. 105-107.

[612] Srov. Ludvík SVOBODA a kol., *Slovník antiky* Praha 1973, s. 633; *Slovník antické kultury*, Praha 1974, s. 632.

[613] Česky „nadporučík“. Podle vojenských schematismů Kubišta obdržel hodnost nadporučíka 1.9. 1915 a tuto hodnost zastával do 1.11. 1917, kdy byl povýšen na hejtmana (setníka) pevnostního dělostřelectva.

namaloval kubistický obraz s rozpoznatelnými vojenskými předměty, které jsou navíc zdobeny odznaky mocnářství (viz např. Kubištova důstojnická kartuše s císařským orlem a s černožlutým popruhem). Zátiší, sestavené z věcí spojených s vojenskou službou císaři, by sice mohlo být blízké kamarádům důstojníkům, pokud by ovšem nemělo kubistickou formu. V Pule, obdobně jako v Praze, se Kubišta mohl oprávněné obávat neporozumění a posměchu.[614]

V době dokončení obrazu, ve válečném roce 1916, byl nadporučík Bohumil Kubišta v kulturním a společenském dosahu dvou protichůdných prostředí. Na jedné straně si lze stěží představit, že by česká umělecká avantgarda uvítala adoraci rakouského válečnictví, byť jen v náznaku. Na straně druhé zde bylo kulturně konzervativní vojenské prostředí, ve kterém malující důstojník mohl být tolerován jen tehdy, pokud se neprojevoval jako modernista. Výše uvedené okolnosti nasvědčují, že Kubišta své *Důstojnické zátiší* vytvořil především z vnitřní potřeby, přičemž si zřejmě uvědomoval, že autorizace obrazu spojená s jeho veřejnou prezentací by vyvolala kontroverze. Je pochopitelné, že své jméno skryl za pseudonym. Učinil tak poprvé a zároveň naposledy, což samo o sobě svědčí o privátním charakteru a zvláštní pozici daného obrazu v kontextu jeho tvorby.

Kubištovo *Důstojnické zátiší* bylo dosud spíše opomíjené a podceňované. Ve své studii jsem poukázal na jeho výtvarnou kvalitu a zajímavou ikonologii spojenou s Kubištovým statusem důstojníka. Považoval jsem za také za potřebné věnovat pozornost některým aspektům Kubišova vojenského života, které jsou v *Důstojnickém zátiší* reprezentovány. Tento obraz lze považovat hodnotnou součást Kubištovy tvorby a českého kubismu vůbec. Zaslouží více pozornosti a uznání, než tomu bylo dosud.

[614] O Kubištově ostychu před laickým publikem svědčí i jeho korespondence. „Obrazy nikomu neukazujte, kdo tomu nerozumí, aby se zbytečně nelekali lidé, ani nikomu z příbuzných je neukazujte“, psal Kubišta svému strýci z Puly v červenci 1913.“– viz Dopis strýci Oldřichovi, Pula 18.7. 1913, in: F.ČEŘOVSKÝ, F. KUBIŠTA, *Bohumil Kubišta. Korespondence*, s. 100–101.

8 Závěr

Za hlavní cíl předkládané práce jsem si stanovil přispět k poznání důstojnického sboru rakouské a rakousko-uherské armády. Zabýval jsem se situací v důstojnickém sboru v dlouhém 19. století, s dozvuky až do závěru existence Rakousko-Uherska (až do roku 1918). V názvu práce jsem použil jméno rodiny Zaitsek von Egbell. Tuto rodinu jsem rodinu představil jako modelový příklad důstojnické dynastie vzešlé ze středostavovského prostředí. Rekonstruoval jsem osudy a zejména profesní kariéry tří generací této rodiny v průběhu 19. století. U této rodiny jsem znamenal jsem soustavný společenský vzestup. Každá ze tří generací postoupila ve společenské hierarchii o další pomyslný stupínek výš. Zjistil jsem, že společenský vzestup rodiny ovlivnilo více faktorů. Doložil jsem, že k těm hlavním patřila kombinace úspěšné služby císaři (v úřadě a v armádě) se sňatkovou strategií orientovanou na šlechtické rodiny s vojenskou tradicí. Dalším předpokladem jejich úspěšné kariéry a společenského vzestupu bylo jejich přirozené dovednosti, vhodné pro kvalitní výkon příslušné profese. (Projevovali dovednosti organizační, jezdecké, pro rychlé rozhodování a volbu správné taktiky apod). Měli také potřebné vzdělání nebo alespoň schopnost získávat potřebné znalosti přímo v praxi, na základě osobních zkušeností a sebevzdělávání. Občas jim napomohl také vlivný přímluvce, ale v jejich případě přímluva pouze podpořila úspěch, pro který byli disponováni svým přirozeným nadáním, profesionalitou a znalostmi. K tomu, aby mohli svůj přirozený potenciál předvést a rozvinout, potřebovali příležitost. Vzhledem k tomu, že šlo převážně o důstojníky, nejvíce příležitostí jim poskytly krizové a válečné situace z let 1848 a 1866.

V návaznosti na rodinu Zaitsek jsem předložil další dvě komparace, v podobě případových studií dvou důstojnických rodin s navzájem odlišným společenským zázemím. Typická dynastie středostavovských vojenských profesionálů byla představena prostřednictvím rodiny Ponz von Panz.

V případové studii knížecí rodiny Windisch-Graetz jsem představil konzervativně smýšlející vojenskou aristokracii a nepotismus v armádním prostředí. Při získávání významných pozic v armádě jim napomáhalo nejen tehdejší všeobecné preferování jejich společenské vrstvy, ale zejména protekce získaná díky příbuzenským vazbám. Při té příležitosti jsem poukázal i na reformní křídlo uvnitř rakouské armády, tvořené vzdělanými a kompetentní důstojníky, které získalo vliv potřebný k prosazení reforem až po pro prohrané prusko-rakouské válce. Konkrétní situace, které byly důsledkem nekompetence velitelů, dosazených na své místa díky protekci, jsem prezentoval na případech dvou synů maršála Windisch-Graetze.

V případu selhání mladého prince Viktorina v roli velitele pluku, jsem analyzoval jeho provinění proti tehdejšímu právu a zvyklostem a dospěl jsem k překvapivému zjištění, že závažnější důsledky pro jeho další kariéru měla pochybení vůči nepsaným etickým pravidlům než vůči právním předpisům. (Chyboval tím, že se snažil přimět plukovní čestný soud, aby se ztotožnil s jeho stanoviskem, namísto toho, aby nechal čestný soud rozhodnout v otázce cti nestranně.)

V roli plukovníka selhal také princ Ludwig, další ze synů maršála Windisch-Graetze. V jeho případě se však podařilo nepříjemný incident před veřejností utajit. S využitím pramenů osobní povahy jsem rozporoval oficiální líčení bitvy u Nového Rokytníku (28.6. 1866), které zamlčelo, že plukovník Ludwig princ Windich-Graetz zde zcela ztratil kontrolu nad svým plukem. Když chtěl nechat popravit podplukovníka za to, že mu odepřel splnit nesmyslný rozkaz, došlo ke vzpouře mužstva a pokořený plukovník opustil bojiště.

Na užitečnost egodokumentů a jejich široký vypovídací potenciál jsem poukázal také v souvislosti s dopisy, které psal a vlastnoručně ilustroval plukovník Petrichevich – Horváth. Jeho dopisy obsahovaly karikatury z vojenského prostředí. V jedné z nakreslených postaviček opakovaně karikoval sám sebe. Nespokojil se však s úsměškem do vlastních řad. Odvážil se postavit vedle sebe svého nadřízeného v podobě směšné figurky. Přitom šlo o postavu v Haliči všeobecně známou, neboť to byl zdejší obávaný velící generál. Tajemství jeho dopisů však v Haliči chránila pečeť s rodovým erbem. Byla rozlomena až vzdálených Boskovicích, na zámeckém sídle plukovníkova přítele, kterým byl Alphons hrabě von Mensdorff-Pouilly. Subversivní potenciál těchto karikatur je překvapivý, neboť jejich autorem nebyl podvratný živel ani bohémsky rozevlátý umělec, ale spořádaný plukovník

Můj zájem o problematiku rakouského důstojníka přesahoval rámec případových studií důstojnických dynastií, neomezil jsem se na dohledávání služebních kariér jedinců v době míru i války. Šlo mi sociální obraz rakouského důstojníka, zahrnující jeho sociální původ, vzdělání, školení, sociální podmínky, životní styl, hodnotový svět s ním související kodex cti. Mimo jiné jsem zkoumal platové poměry a životní úroveň důstojníků, zejména ve srovnání s jinými profesemi. Zjistil jsem, že v tomto ohledu byly velké rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi vojenských hodností. Již střední kategorie důstojníků, setníci (hejtmané) a rytmistři), měli zajištěnu solidní životní úroveň. Naproti tomu subalterní hodnosti (poručíci) mívali problém vyjít s penězi a nejednou upadali do dluhů. Byla to obdobná situace jako u začínajících úředníků. Důstojníci, oproti nižším úředníkům, však byli zavázáni vhodně

reprezentovat důstojnický stav před civilní veřejností. Svůj exkluzívní společenský status nesměli znevážit. Tomu musela odpovídat jejich prezentace na veřejnosti, zahrnující vhodné chování, činy a přiměřený životní styl. Například jim bylo zapovězeno stravovat se v levných restauracích, protože i tímto způsobem by se mohli zdiskreditovat. Tím by zároveň znevážili celý důstojnický stav, jehož prestiž by v očích civilní veřejnosti utrpěla. Významnou oporou důstojníkovy sebedůvěry byl jeho společenský status založený na pocitu výlučnosti. S tím také souvisela potřeba vymezit se vůči civilní veřejnosti, a zejména vůči nižším společenským vrstvám.

Pokud se důstojník chtěl oženit, musel požádat o povolení k sňatku. Bylo mu vyhověno pouze v případě, že mohl zajistit své nevěstě a budoucí rodině důstojnou životní úroveň, včetně situace, kdy bude zmrzačen, nemocen nebo usmrcen. Proto při sňatku musela být složena tzv. kauce, kterou obvykle poskytl otec nevěsty. (Jeden její konkrétní listinný doklad mám i ve svém soukromém archivu a na ukázku ho přikládám v příloze). V průběhu druhé poloviny 19. století došlo k postupnému zlepšení platových poměrů subalterních důstojníků, což jsem mimo doložil i na případu malíře Bohumila Kubišty, který v důstojnickém povolání nalezl východisko ze své obtížné sociální situace. Z důstojnického platu potom v relativně krátké době splatil i všechny své předchozí dluhy.

Své teze jsem prokládal názorným příklady z tehdejšího každodenního života. Do své práce jsem zahrnul také vhodné ukázky dobové literární produkce, které lze považovat za více než pouhou ilustrací dané problematiky. V dobové literatuře jsem nalezl odpovídající příklady se zajímavou vypovídací hodnotou. Jejich sdělení sice nelze prvoplánově brát jako fakta, ale zároveň je vhodné mít na zřeteli, že dávný literát zobecnil a typizoval svou životní zkušenost. Tedy to, s čím se setkával ve svém prostředí, ve své tehdejším životě. Jeho prostřednictvím tak máme možnost pohlédnout na tehdejší svět očima jednoho ze svědků a aktérů, přiblížit se prostředí nám cizímu a době nám vzdálené.

Na malíře Bohumila Kubištu, s ohledem na jeho význam pro české moderní výtvarné umění, je možno nahlížet jako na mimořádný solitér mezi profesionálními důstojníky rakousko-uherské armády. Zároveň je nutno přiznat, že zde máme jeden z mnoha příkladů všestranně vzdělaného důstojníka s kulturním rozhledem, kterých bylo v rakouské a rakousko-uherské armádě relativně mnoho. Mimo jiné k tomu napomáhala kvalita a šíře tehdejšího vzdělávacího systému, civilního i vojenského.

Inženýrská akademie připravovala nejen kvalitní vojenské specialisty, zejména pro technické vojsko, ale ve svém učebním plánu pamatovala i na kulturní oblast, včetně podpory a rozvoje přirozeného nadání, například kreslířských dovedností. K výtvarně (a také literárně) nadaným absolventům Inženýrské akademie patři také Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský (1829 – 1908). V návaznosti na předchozí text své práce bych chtěl připomenut, že z Inženýrské akademie (nazývané také Ženijní akademie, Technická vojenská akademie), vedle zmiňovaného plukovníka Petricheviche-Horváha, vyšel také Franz Zaitsek, Carl Johann Zaitsek, Viktor Ponz von Panz a mnozí další důstojníci, kterými se ve své práci různou měrou zabývám. Dalším kvalitním a prestižním vojenským vzdělávacím ústavem byla Vojenská akademie ve Vídeňském Novém městě. K jejím absolventům patřil nejen Franz Ponz von Panz, ale například také Julius von Payer (1841 – 1915), všestranně nadaný teplický rodák, který se proslavil jako polárník, spisovatel a malíř. Mezi císařovými důstojníky bychom nalezli řadu vojenských publicistů (např. Alfons Danzer), autorů vojenských příruček (viz dříve jmenovaný Nollan) a literátů, dokonce věhlasných (viz Ferdinand von Saar).

Ve své práci jsem neopomněl poukázat na přínos, který měl pro Pardubice dlouhodobý pobyt 9. husarského pluku, zejména v souvislosti se vznikem zdejší tradice jezdeckého sportu. Kulturní rozměr měly také další aktivity důstojníků, od sbírek na válečné pomníky až po podporu vzniku obrazů, které v rámci žánru historické malby měly poukazovat na významné vojenské události a tradice. K takovým patřil také obraz *„Reitergefech bei Langenbruck am 24. Juni 1866“* (Jezdecká šarvátka u Dlouhého Mostu dne 24. června 1866), který vytvořil Wilhelm Emelé (1830–1905). Podařilo se mi rozkrýt okolnosti, které daly podnět k jeho vzniky i podmínky, které spoluutvářely jeho výslednou podobu.

Jeden z výsledků mého výzkumu představuje také zjištění, že vliv šlechty v důstojnickém sboru, který byl spjat se vznikem stálé armády a přetrvával ještě v 19. století se transformoval do kulturní podoby v podobě zvyklostí určujících chování a hodnotová měřítka příslušníka důstojnického stavu. V dávnější minulosti se rytířskou kulturou ztotožňovali panovníci, šlechta i někteří měšťané, kteří se chtěli připodobnit šlechtě. V 19. století, v rámci historismu, tedy v rámci obecné tendence obracet se k minulosti a čerpat z ní podněty, byli důstojníci považováni za následovníky středověkých rytířů. Svou sounáležitost s důstojníky, obdobně jako předtím s rytíři, vyjadřovali muži z vyšších vrstev společnosti, dokonce i z vrstev nejvyšších. Uniformovaný císař byl příkladem hodným následování, což také dokládají slova muže, kterému bylo předurčeno císaře následovat i na jeho trůně: „Jsem tělem i duší důstojník, v mých očích je to nevyšší i nejušlechtilejší stav, jaký existuje, “ mínil arcivévoda Ferdinand d

Este.[615] Stejně jako císař, také on se na veřejnosti ukazoval téměř výhradně v důstojnické uniformě. V uniformě také vešel do dějin při své poslední návštěvě Sarajeva. S uniformou a hodnotovými měřítky důstojnického stavu svým způsobem nakonec srostl i Bohumil Kubišta, který se tím odcizil svým malířským kolegům. Ostatně to dokládají dříve zmíněná slova Josefa Čapka, kterými v dopise z 27.10. 1915 charakterizoval Kubištovu proměnu: „… *aktivní oberlajtnant, tělem i duší, dobrý Rakušan,…* “ .[616] Na příkladu Bohumila Kubišty jsem zároveň ukázal proměny přípravy a složení důstojnického sboru v důsledku branného zákona z roku 1868. Výchozím bodem jeho vojenské kariéry byla základní vojenská služba jednoročního dobrovolníka, díky které získal kvalifikaci a status záložního důstojníka. Získal potřebnou kvalifikaci i vojenskou hodnost a měl všechny předpoklady stát se úspěšným důstojníkem z povolání. K tomu se nakonec odhodlal, ale jen pod tlakem své tíživé sociální situace. Přesto podlehl vlivu vojenského prostředí a identifikoval se svou rolí důstojníka dělostřelectva natolik, že byl na ni hrdý a ztotožňoval se s hodnotovými měřítky vojenských profesionálů. Přitom Kubišta pocházel z nižších společenských vrstev. Případ jeho komplexní identifikace s důstojnickým povoláním, profesní i hodnotové, může být také názornou ukázkou toho, jak se militární maskulinita, která byla původně „rytířskou“ záležitostí společenské elity, od 2. poloviny 19. století různými cestami stále více „demokratizovala“, aby se s nástupem světové války stala masovou záležitostí. Kubištovy ambice a služební horlivost vyústily až do podoby kontroverzního válečného činu, který měl za následek zbytečné potopení již paralyzované a odzbrojené ponorky. Malíř vyjádřil reflexi své důstojnické profese prostřednictvím obrazu *Důstojnické zátiší*, kde tradiční motiv a vojenskou symboliku prezentoval překvapivým způsobem, ve formě kubistického obrazu. Malířův vojenský příběh končí v říjnu 1918, kdy se završením jedné dějinné epochy zároveň dohasíná jeho život.

V předložené práci jsem se věnoval důstojníkům a důstojnickým dynastiím rakouské a rakousko-uherské armády. Sledoval jsem osudy několika konkrétních rodin jedinců. Pronikl jsem do společenství důstojnické sboru. Z mnoha útržků jsem rekonstruoval obraz jeho života v daném historickém období, včetně jeho specifických sociálních rysů a kulturního rozměru. Poznatky o této sociální skupině jsem usiloval začlenit do dějin obecných. Vedle hlavní linie

[615] Tento výrok pronesl arcivévoda Ferdinand d Este, když napomenul svého osobního lékaře za neuctivé chování k důstojníkům. – viz Victor EISENMENGER, *Paměti osobního lékaře Franttiška Ferdinanda*, překlad německého originálu *Erzherzog Franz Ferdinand* vydaného ve Vídni r. 1930, Líbeznice 2019, s. 50.

[616] Dopis Josefa Čapka S.K. Neumannovi, Praha 27.10. 1915, in: ed. S. JAROŠOVÁ, M. BLAHYNKA, F. VŠETIČKA, *Viktor Dyk, St.K. Neumann, Bratři Čapkové, Korespondence*, Praha 1962, s. 150.

výzkumu řešil i problémy, které se zpočátku mohly zdát pouze dílčími, někdy dokonce druhořadými. Jejich rozkrývání mohlo budit dojem zbytečných odboček od hlavního tématu. V průběhu práce však dílčí témata v kontextu s dalšími tématy nabývala hlubšího smyslu a přispěla k obohacení celkového obrazu.

9 Prameny a literatura

9.1 Archivní prameny

Duryňský zemský archiv (*Landesarchiv Thüringen*), skupina *Sachsen-Ernestinischen Hausorden und Medaillen der Herzöge*, osobní složka *Kaiserlich Königlich Österreichischer Hauptmann vom Ingenieurcorps zu Wien, Adjutant des Herzogs Ferdinand von Sachsen-Coburg-Gotha, K. und K. Generalmajor - Zaitsek von Egbell, Franz*. Archivalien-Signatur: 639; Bestandssignatur: 2-99-4004; Datierung: 3. Nov. 1841 - 29. Mai 1884. Staatsministerium Dep. Přístupné na: http:// www.archive-in-thueringen.de/ de/ findbuch/ view/ bestand/ 27866 ?searchphrase=zaitsek

Biblioteca Academiei Române Cluj-Napoca (Knihovna Rumunské akademie věd v Kluži), MS. A1

Moravský zemský archiv v Brně, fond E 67, č. 5684, *Matrika narozených - Mutěnice,* zápis z 18.10. 1805.

Štátny archív v Bratislave, Zbierka cirkevných matrík, matrika č. 2233 - *Matrika narodených, Rímskokatolický úrad Šaštín, roky 1783- 1826*, s. 308, 10. november 1810, zápis o narození (Carolus Martinus Josephus Cal. Joannes Nep. Zagicsek).

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (Abteilung), Conduitelisten, Individualbeschreibungen; Österreichische Armee. Generalstab, Personallisten: 1799-1883.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (Abteilung), Grundbusch, Heft 1, Seite 9 „Franz Ponz von Panz“.

Oesterreichisches Staatsarchiv, Signatur: AT-OeStA/AVA Adel HAA AR 1106.27, Titel: *Zaitsek, Franz, k.k. Oberst, Adelsstand*, „von Egbell“

Státním okresní archiv Rakovník, číslo fondu/sbírky: 1443. Název fondu/sbírky: Vitner Jakub – osobní fond (Je zde uložen originál Vitnerova psaného vzpomínání na vojenská léta 1860-1866; má 25 rukopisných stran a název *Běh mého života*.)

Štátny archív v Bratislave, *Zbierka církevných matrík, matrika č. 2233,* Rímskokatolícky farský úrad Šaštín, matrika narodených, roky 1783-1826, str. 308.

9.2 Soukromé archivy, ostatní prameny

Soukromý archiv Jaroslava Krátkého (soukromá korespondence důstojníků a další prameny osobní povahy z 19. století, dobové fotografie a další ikonografické prameny, dobové dokumenty)

Soukromý archiv Jaroslava Vitnera (rukopisy a další památky na dragouna Jakuba Vitnera, účastníka válek 1864 a 1866), Hředle, (okres) Rakovník.

Soukromý archiv Thomase Eimannsbergera, vnuka Ernestiny (Iny) von Eimannsberger, rozené von Kutschenbach
Přístupné na: http://thomas-sz.com/web_adel/eimannsberger/familiengeschichte.html

9.3 Publikované prameny, dobová vojenská publicistika, paměti

Adjustirungs-Vorschrift für die Generale, Stabs- und Ober-Officiere der kaiserlich-königlichen Armee. Wien 1855.

Allgemeine Deutsche Biographie (ADB), Band 2, Leipzig 1875, s. 392–395 (Friedrich von KENNER, Bergmann, Josef Ritter von).

Allgemeine Militär-Zeitung,Svazek 28, Darmstadt 27.8. 1853
Přístupné na:
https://www.google.cz/books/edition/Allgemeine_milit%C3%A4r_zeitung/oQg2AQAAMAAJ?hl=cs&gbpv=1&dq=NOLAN+cavalerie++taktik&pg=PA951&printsec=frontcover a také zde :https://digipress.digitale-sammlungen.de/calendar/newspaper/bsbmult00000035

Alphabetisches Nahmen-Verzeichniss am 31. December 1818 bestandenen Herren Actionnäre der privilegirten Oesterreichischen National-Bank, Wien am 1. Januar 1819. (Abecední seznamu akcionářů privilegované Rakouské národní banky za období od 31.12. 1818 do 1.1. 1819).

Archiv státní knihovny ve Vorarlbergu, fond Archiv Franze Michaela Feldera, Písemná pozůstalost Josefa rytíře von Bergmann – ve zpřístupněném a zpracovaném vydání : WEIGEL ed., *Der schriftliche Nachlass von Joseph Ritter von Bergmann im Franz-Michael-Felder-Archiv der Vorarlberger Landesbibliothek*, Bregenz, 13.7 2020 (N 100 : B : 403 Franz Zaitsek, s. 182; N 100 : B : 140 Václav Hanka, s. 103)
Přístupné na:
https://vlb.vorarlberg.at/fileadmin/vlb/downloads/pdf/Bergmann_Gesamtbericht_2020-07-13_HW.pdf

Mark BOYD, *Reminiscences of Fifty Years, London 1871*.

František ČEROVSKÝ-František KUBIŠTA (ed.), *Bohumil Kubišta. Korespondence a úvahy*, Praha 1960.

Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adelsgeschlechter, později *der adeligen Häuser,* 19 Jge., Irrgang, Brünn (Brno) 1870–1894 (*Brünner Taschenbuch* – BTB, brněnský genealogický almanach) - Zaitsek v. Egbell – viz díl 1. [r. 1870], 3.[r. 1878], 9. [r. 1884], 12 [r. 1887].

Heinrich von BRANDT, *Grundzüge der Taktik der drei Waffen Infanterie, Kavallerie und Artillerie: nach den neuesten Erfahrungen und mit besonderer Rücksicht auf die Verbesserung und Vervollkommnung der Feuerwaffen*, Berlin 1859.

Die Kavalleriebrigade Fratricsevics in der Zeit vom 14. mai bis 4. Juli 1866. Wien 1907.

Ferdinand Daniel FENNER von FENNERBERG, *Oesterreich und seine Armee*, Leipzig 1847.

Dienst-Reglement für das kaiserliche und königliche Heer, Dritter Theil, A-10, c. Infanterie und Jägertruppe, Wien 1890.

Emanuel Salomon FFRIEDBERG-MÍROHORSKÝ („FM.“): heslo *Kauce*, in: Ottův slovník naučný. Čtrnáctý díl. Praha : J. Otto, 1899. s. 89–90.

Alfred Hermann FRIED, *Lexikon deutscher Zittate*, Berlin 1888, reprint Nikosia 2017, výrok č. 473, s. 56.

Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adelsgeschlechter, Brünn 1884.

General der Cavallerie Leopold Freiherr von Edelsheim-Gyúlai , autor neuveden, Leipzig 1893.

Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte, *Der Krieg in Italien 1859…durch das k.k. Austrian Generalstabs-bureau für Kriegsgeschichte* Zweiter Band, Wien 1878.

S. JAROŠOVÁ ed., M. BLAHYNKA ed., F. VŠETIČKA ed., *Viktor Dyk, St.K. Neumann, Bratři Čapkové, Korespondence*, Praha 1962.

Miroslav HATAŠ, *Veškerá branná moc v roce 1866*, In: ArtMI – nezávislá revue pro zájemce, o vojenskou historii, militaria, letadla a letectví, 2-4 (3. č.). Praha 1991.

Servác HELLER, *Jak bylo tehda v rakouském vojsku?* in: Uprostřed století, Praha 1975, s. 86-87.

A. JAHNEL, *Chronik der Preussischen Invasion des nördlichen Böhmen im Jahre 1866,* Reichenberg 1867.

S. JAROŠOVÁ, M. BLAHYNKA, F. VŠETIČKA (ed.), *Viktor Dyk, St.K. Neumann, Bratři Čapkové, Korespondence*, Praha 1962.

M. JUDEX, *Uniformen, Distiktions-und sonstige Abzeichen der gesamten österr.-ung. Wehrmacht*, Troppau 1904.

Maximilian HARDEN, *Moderne Diplomatie*, in: Die Zukunft, sv. (Band) 38, Berlin 1.3. 1902, s. 345.

Adolf HOFFMEISTER (ed.), *Kavárna Union. Sborník vzpomínek pamětníků*, Praha 1958

Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, I. Theil, Wien 1822, s. 124 / týž, Wien 1827.

Miloš KADLEC, *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1851–1860*, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci [3], 2008, s.75.

Korda, *Geschichte des k. u. k. Husarenregimentes Graf Nádasdy Nr. 9, 1688 – 1903*, im Selbstverlag des Regiments (vlastním nákladem pluku), Sopron 1903.

K. u. k. Fürst Franz zu Liechtenstein 9. Huşaren Regiments geschichtliche Skizze aus dem Feldzuge 1864. Chrudim 1866.

Friedrich MANDEL, *Geschichte des K.u.K. infanterie-Regiments Guidobald Graf von Starhemberg Nr. 13*, Krakau 1893.

Monatsbericht der Gesellschaft der Musikfreunde des Oesterreichischen Kaiserstaates, Svazek 72, Wien 1829.

L.E. NOLAN, *Histoire et tactique de la cavalerie ; traduit de l'anglais par Bouneau du Martray* . Paris 1854.

L.E. NOLAN, *Geschiedenis en taktiek der kavallerie,* Haag 1863.

L. E. NOLAN, *Kavalerie – historie a taktika,* Jihlava 2015.

NOLAN'S SYSTEM FOR TRAINING CAVALRY HORSES, BY KENNER GARRARD, CAPTAIN FIFTH CAVALRY, U. S. A., NEW YORK 1862.

The Training of Cavalry Remount Horses by the late Captain NOLAN, a new Edition, revised by the Autor, London, Parker Son and Bourn, MDCCCLXI (1861)
Přístupné na: https://archive.org/details/trainingofcavalr00nola/page/n5/mode/2up

Oswald von KIELMANSEGG, *Schwarzenberg-Uhlanen 1790-1887*, Wien 1887,

Karl Christian MÜLLER: *Allgemeines Verteutschungswörterbuch der Kriegssprache*, Leipzig 1814.

Oesterreichischer Militär-Almanach, Wien, 1791; Militär-Almanach. Wien, 1792- 1814.

Militärschematismus des österreichischen Kaiserthums, Wien, 1815- 1820.

Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes, Wien, 1821- 1868,

Kais. Königl. Militär-Schematismus, Wien, 1870 -1888.

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegs-Marine, Wien, 1889 – 1914.

Österreichs Kämpfe im Jahre 1866. Band 3. Wien 1868.

Periodische Nachrichten oder Annalen des mährischen Wittwen- und Weisenversorgunginstituts für alle k.k. Erblande, Olomütz (Olomouc) 1810.

Emil PETRICHEVICH HORVÁTH, *A Petrichevich család naplói (*Deníky rodiny Petrichevichů), XXII., Budapest, 1941.

Eugène POSWICK, *De Limpens*, in: Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise, Grandmont-Donders, Liége (Lutych)1873, s. 181- 198.

Franz RIEGER, *Beitrage zur Geschichte der k.u.k. Genie-Wafe*, I. Theil, Wien 1898, s. 433.

Vladimír SAINER (ed.), *O utrpení a hrdinství c. a k. dragouna Jakuba Vitnera rolníka ve Hředlích číslo 28*, strojopisný přepis rukopisu Vitnerových vzpomínek (1902), samizdat v počtu 54 číslovaných výtisků, Hředle 1987.

Sborník důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné moci, ročník 1 (1923), s. 45.

Hugo SCHMID v. BONETI*, Handbuch für Unteroffiziere*, Wien 1916.

Antonio von SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815)*, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2006.

Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität: 1816-1918,* vyd. Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007.

V. STREFFLEUR, *Die Dienst-Vorschriften sämlicher Waffengattungen und Brachten k.k. österreichischen Armee*, Fünfte Abteilung, Wien 1848,

Joseph Ritter von SCHREIBERS, *Darstellung der Gruendung und Entwicklung der K.K. Landwirthschafts-Gesellschaft in Wien*, Erster Abschnitt: 1807 – 1811 (s. 6-12), Vierter Abschnitt: 1822 – 1836 (s. 46 -64), Wien 1857.

Schwarzenberg-Uhlanen 1790-1887. Wien 1887 (ulož. v knihovně VHÚ, sign. II D 17).

Alfred Anthony von SIEGENFELD, *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Hauser Österreichs*, Wien 1905.

Johann SVOBODA, *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustad : und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*, Wien 1894.

Lilla SZALISZNYÓ, *Irjátok a mi tollatokra jön" Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865) I, II* / „Psanými listy přicházejte" Rodinná korespondence Gábora Egressyho (1841 - 1865) I, II /, Debrecen University Press, Debrecen 2017.
Přístupné na: http://real.mtak.hu/74369/1/egressy%20kotet_1.pdf

Emerich Prinz zu THURN und TAXIS, k. u k. General der Cavallerie. Mit Benützung eines schriftlichen Nachlasses darstellt von einem Waffengefährten, Leipzig 1901.

Gustav Ritter Amon von TREUENFEST, *Geschichte des k. k. Huszaren-Regimentes Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8*, Wien 1880.

Gustav Amon von TREUENFEST, *Geschichte des k.k.Dragonerregimentes Feldmarschll Alfred Fürst zu Windisch-Graetz Nr. 14*, Wien 1886.

Gustav Amon von TREUENFEST, *Geschichte des Husaren-Regimentes Nr. 10, Friedrich Wilhelm III, König von Preusse*n, Wien 1892.

Karl Fischer von WELLENBOR: *Erinnerungen aus den Feldzügen 1859 und 1866*, Wien 1894.

Karl Fischer von WELLENBOR, *Graf Civalart-Uhlanden in den Jahren 1848 und 1849,* Wien 1897.

Ernst WENKE, *Geschichte des K. u. K. 1. böhmischen Dragoner-Regiments Kaiser Franz*, Praha 1896.

Vojenský přítel. Kalendář na obyčejný rok 1907. Pro všechny příslušníky zbrojné moci, Praha 1907.

Vojenský trestní řád z r. 1855, § 289, Případy nešetření služebních povinností, V., odst. b).

Alfons von WREDE, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*, Wien 1898-1905
Přístupné na: https://www.ndk.cz/view/uuid:ad66ad87-84de-4e30-828d-e419661b44c5?page=uuid:1f613f70-3125-11eb-a034-5ef3fc9bb22f

Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (BLKÖ) , Band: 1 (1856), Band: 2 (1857), Band: 7 (1861), Band: 21 (1870), Band: 24 (1872), Band: 52. (1885), Band: 57 (1889).

Zákon branný, daný dne 5. prosince 1868, Praha 1869.

Jan ZRZAVÝ, *Jan Zrzavý vzpomíná,* Praha 1971.

9.4 Literatura

Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Träger der staatlichen Macht. Adel, Armee und Bürokratie*, in: Otto Schullmeister, Spectrum Austriae, Wien 1957.

Johann ALLMAYER-BECK - Erich LESSING, *Die K.(u.)K. Armee 1848- 1914,* Wien 1974.

Zoltán BABUCS, *Haza hát, haza! a kinek magyar lelke van. – A Vilmos-huszárok hazatérése 1848 őszén* (Jdi domů, kdo má maďarskou duši. – Návrat Vilémovských husarů na podzim 1848), in: FELVIDÉK.ma., Bratislava 15.3. 2016
Přístupné na: https://felvidek.ma/2016/03/haza-hat-haza-a-kinek-magyar-lelke-van-a-vilmos-huszarok-hazaterese-1848-oszen

August BECK, *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 6, Duncker & Humblot, Leipzig 1877

Arnošt BERBENHEIM, *Úvod do studia dějepisu,* Praha 1931.

Alfred de BESSÉ, Edward Joy MORRIS, *Omar Pasha*, in: The Turkish Empire, Embracing the Religion, Manners, and Customs, Philadelphia 1855, s. 24- 27.

Pavel BĚLINA, *Střezetice (K otázce nasazení rakouského a pruského jezdectva ve válce roku 1866)*, in: Historie a vojenství 2 / 1999, Praha 1999, s. 282-283.

Pavel BĚLINA, Josef FUČÍK, *Válka 1866,* Praha 2005, s. 219.

Ctirad BENEŠ, *Palné zbraně systému Lorenz*, Praha 1999.

Desi K. BOGNÁR (ed.), *Hungarians in America: A Biographical Directory of Professionals of Hungarian Origin in the Americas*. Philadelphia 1971.

Helmut BORSCH, Leben und Werk des Geschichts- und Genremalers Wilhelm Emelé (1830–1905), Buchen/Odenwald 1980.

Gábor BONA, *The Spring Campaign*, in: The Hungarian revoliution and war of Indepedence, 1848- 1849, s. 343-344.

Gábor BONA, Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49, III. 60, 1999.

Gábor BONA, *SCHWARZENBRUNNER JÁNOS*, in: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara (Důstojníci války za nezávislost 1848/49), Századosok az 1848/49, Arcanum (digitální knihovna)
Přístupné na: https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/s-A17F/schwarzenbrunner-janos-A1E7/

Peter BURKE, *Co je kulturní historie?,* Praha 2008.

David BUTTERY, *Messenger of Death: Captain Nolan and the Charge of the Light Brigade*, London 2008.

Volkmar BRAUNBEHRENS, *Maligned Master: The Real Story of Antonio Salieri*, New York, 1992

E. Bruckmüller, *Österreich-Lexikon*, Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon, 2004.

Jaroslav ČECHURA; Jiří MIKULEC; František STELLNER, *Lexikon českých panovnických dynastií*, Praha 1996

Vojtech DANGL, *Dôstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850 – 1914)* , in: Vojenská história, č. 1, roč. 15, 2011, Bratislava 2011, s. 3- 32.

Saul DAVID, *Osudné bitvy (*Military Blunders), Praha 1999 (London 1997).

István DEÁK, *Beyond nationalism: A social and political history of the Habsburg Officer Corps* 1848–1918, New York 1990.

István DEÁK, *Der K.(u.)K. Offizier: 1848–1918,* Wien/Köln/Weimar 1991.

Jiří DOLEŠÍ, *Organizační struktura císařských vojsk*, in: Jiří PERNES a kol., Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526-1918, Praha 2003, s.385.

Vladimír DOLÍNEK, *Revolvery,* in: Antique, ročník III, číslo 6, Praha 1996, s. 34-35.

Lenka FEŠAROVÁ, *Beethovenovi mecenáši*, diplomová páce, MU Brno – PedF - Katedra hudební výchovy, Brno 2008.
Přístupné na: https://is.muni.cz/th/105203/pedf_m/

Karl FLÖRING, *Zur Geschichte der Allgemeinen Militärzeitung*, 1826–1902, in: Militärgeschichtliche Mitteilungen. Bd. 18, Nr. 2, 1975, s. 11–31.

L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ (E.D.S), *Člověk na Moravě v 19. století*, sborník, Brno 2004.

Josef FUČÍK, *Zrod trojdílného vojska*, in: Jiří Pernes a kol., Pod císařským praporem, Praha 2003, s. 310.

Josef FUČÍK*: Válka 1866. Běda poraženým*, Praha 2012.

Martin GAŽI (ed.), *Schwarzenberkové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2013, s. 39.

Genealog. Taschenbuch der briefadeligen Häuser, (Verlag Perthes Gotha), 1930
Přístupné na: http://www.stammreihen.de/getperson.php?personID=I819615K&tree=tree1

Ernst Hans GOMBRICH, *Umění a iluze*, Praha 1985.

Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis,* in: Athenaeum 6 – 7, 1888- 1889.

Aron J. GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978.

Brigitte HAMANN, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie,* Praha 1996.

Brigitte HAMANN, *Bertha von Suttner. Život pro mír*, Praha 2006.

Maximilian HARDEN, *Moderne Diplomatie*, in: Die Zukunft, sv. (Band) 38, Berlin 1.3. 1902, s. 345.

Petr HAVEL, Andrej ROMAŇÁK, : *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, vyd. Nakladatelství Ladislav Horáček-Paseka, Praha a Litomyšl, 2000, str. 25-26

Jan HAVRÁNEK, *Sociální postavení a mravní kodex c. a k. důstojníka a úředníka*, in: Od Sarajeva k Velké válce, sborník HÚ AČR, I. díl, Praha 1995.

Jan HAVRÁNEK, *Sociální postavení a mravní kodex c. (a) k. důstojníka a úředníka,* in: Z. HOJDA- R. PRAHL (ed.) Český lev a rakouský orel v 19. století, Praha 1996, s. 110 – 119.

József HARS, *1848/49 ezúttal nem úgy, ahogyan megszoktuk („*1848/49 tentokrát ne tak, jak jsme zvyklí“), Sopron 2011, s. 16
Přístupné na: https://harsjozsef.hu/sites/default/files/irasok/palyazatok/2011_48-49_a_masik_oldalrol.pdf

Franz HERE, *Radecký. Nejoblíbenější polní maršálek rakouské armády a jeho pohnutá doba*, vyd. nakl. Bonus A, s.r.o., Brno 1997.

Róbert HERMANN, *Magyar hadsereg a schwechati csatában* (Maďarská armáda v bitvě u Schwechatu), Aetas 2011 (svazek 26, č. 1), 2011
Přístupné na: https://epa.oszk.hu/00800/00861/00052/pdf/aetas_2011-01_143-173.pdf

Luboš HLAVÁČEK, *Životní drama Bohumila Kubišty*, Praha 1968.

Milan HLAVAČKA, *Revoluce let 1848-1849 a její dědictví*, in: Zdeněk MUNZAR, Milan HLAVAČKA, Zdeněk VAŠEK, S bohem za císaře a vlast!, Praha 2018, s. 15-47.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

Chorvatská encyklopedie, online vydání, heslo: *Latas, Omer Pasha*, Lexikografický institut Miroslava Krleži, 2021. Zpřístupněno 18. září 2023.
Přístupné na: https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35544

Milan HODÍK – Pavel LANDA, *Kvitovat z vojny*, in: Encyklopedie pro milovníky Švejka, II.díl, Praha 1999, s. 153-154.

Gerd HOLER, *...für Kaiser und Vaterlland*. Offizier in der alten Armee, Wien-München 1990, s. 85.

Sándor IMRE, *A SZÉPLAKI PETRIGHEVIGH-HORVÁTH CSALÁD*, Kolozsvár 1908.

Hana KALÁBOVÁ – Zdeněk JÁNSKÝ, *Generál jízdy Vilém princ ze Schaumburg-Lippe*, Hradec Králové 2006.

Stanislav KASÍK, Petr MAŠEK, Marie MŽYKOVÁ, *Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.

Emese KASZAP-ASZTALOS, *A magyar politikai-kulturális karikatúra ismeretlen kezdete: Petrichevich Horváth János rajzmappái* (Neznámý počátek maďarské politicko-kulturní karikatury: složky Jánose Horvátha Petricheviče), in: Kaszap-Asztalos, 66 (1), Emese 2017, s. 53-67
Přístupné na: http://real.mtak.hu/61966/

Béla KEMPELEN, *Petrichevich-Horváth, (széplaki), báró*, in: Magyar nemes családok, (Maďarské šlechtické rody), VIII. svazek, Budapest 1914, s. 282–6.

Ivan KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006.

Petr KONOPISKÝ – Petr MUDRÝ, *Chladné zbraně. Šavle habsburské monarchie*, Praha 1991.

Karel KOPAL, *24. červen 1866 – osudný den majora von Panze,* in. Zprávy Klubu přátel Pardubicka, červenec/srpen 2006, s. 182.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Rytmistrův husarský kousek***,** in: Přísně tajné! Literatura faktu. č. 6, (2011,) s. 43-53.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Camera obscura*, in: Dějiny a současnost, č. 9 / 2011. Praha 2011.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Carl von Zaitsek a jeho šavle*, in: Střelecká revue, r. 44, č. 9, s. 45-53. Praha 2012.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Rytmistr Carl von Zaitsek a jeho šavle z roku 1866***,** in: Bellum 1866, časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, Roč. 22 (24), č. 2 (2013), s. 65-86.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Stateční granátníci terezínského 42. pěšího pluku v proměnách historické paměti a společenských změn***,** in: Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu, Ústí nad Labem 2014 s. 67-83.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Dragoun Jakub Vitner, důstojníci Ludwig Windischgrätz a Robert Kutschenbach - osudy a šavle spojené s boji u Trutnova r. 1866*, in: Bellum 1866, časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, Roč. 25, č. 2 (2016), s. 104-127.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Zaitsek von Egbell - otec a syn v prusko-rakouské válce 1866*, in: Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie, Hradec Králové 2018, s. 104-122.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Plukovník Victorin princ Windisch-Graetz: jeho aféra z r. 1860 a přijetí hodnosti podporučíka v r. 1866*, in: Jak se u nás podvádělo : za monarchie i za republiky / Pardubice : Univerzita Pardubice, 2019 s. 208-251.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Wilhelm Emelé: Jezdecká srážka u Dlouhého Mostu 24. 6. 1866 - okolnosti vzniku obrazu*, in: Bellum 1866, časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, Roč. 28, č. 1 (2019), s. 45-60.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Panz (Ponz von Panz) - důstojnická dynastie a její oběti z let 1812 a 1866*, in: Bellum 1866, časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, Roč. 28, č. 2 (2019), s. 47-60.

Jaroslav KRÁTKÝ, *Uniforma,* in: Symboly doby : historické eseje, Praha 2019 s. 67-81.

Hartmut KRONES, *200 Jahre Uraufführungen in der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien*, Wien 2019.

Alena KUBÍKOVÁ, *Marie Eleonora Windischgrätzová, rozená Schwarzenberková*, in: Obnovená tradice, časopis Historického spolku Schwarzenberg, číslo 52, ročník 2015.

Karel KUDR, *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936.

Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ, In memoriam PhDr. Vojtech Dangl, CSc.. Historický časopis. 2018, roč. 66, čís. 3, s. 571.

František KUTNAR, Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví,* NLN (3. přepracované vydání), Praha 2009.

Karel KYSILKA, K původu hrabat ze Stockau, majitelů napajedelského panství v polovině 19. století
Přístupné na: https://docplayer.cz/105455935-Karel-kysilka-k-puvodu-hrabat-ze-stockau-majitelu-napajedelskeho-panstvi-v-polovine-19-stoleti.html

Latas, Omer Pasha. Chorvatská encyklopedie, online vydání. Lexikografický institut Miroslava Krleži, 2021. Zpřístupněno 18. září 2023.
Přístupné na: https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35544

Milana LENDEROVÁ, *„Nákupní koš“ 19. věku*, in: Z dějin české každodennosti, Praha 2009.

Beatrix CS. LENGYEL, Mátyás GÖDÖLLE, *Teleki László ismeretlen arcai* (Neznámé tváře László Telekiho), Rubicon 2011/12
Přístupné na: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/teleki_laszlo_ismeretlen_arcai

František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995.

Boleslav LUTONSKÝ, *Výdělky a ceny v minulosti,* in: Základy genealogie 2. díl, vyd. Česká genealogická a heraldická společnost, Praha 1999.

Jana MACHAČOVÁ, Jiří MATĚJÍCEK, *Úředníci jako součást středních vrstev*, in: Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století, Praha 2007.

Marie MACKOVÁ, *Mladší princ. Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg 1777-1866,* Brno 2014.

Marie MACKOVÁ, *Plukovník Ludwig Hohenlohe-Langenburg a Pardubice*, in: Východočeský sborník historický, sv. 22, Pardubice 2012,

Tomislav Marasović*, Hl. Eufemija in Split – Beitrag zur Typologie von Kuppelkirchen*, in: Starohrvatska prosvjeta, Vol. III No. 36, 2009, s. 247
Přístupné na: https://hrcak.srce.hr/clanak/120853

František MARTÍNEK, *Z historie dragounů*, Praha 1937, s. 51-52.

Gustav Adolf METNITZ, *Appel, Johann Nepomuk Freiherr von*, In: Neue Deutsche Biographie 1, 1953, s. 329.

John MOLLO, Boris MOLLO, *Into the Valley of Death: The British Cavalry Division at Balaclava 1854*, London 1991.

Huber MOYSE-BARTLET, *Louis Edward Nolan and His Influence on the British Cavalry*, London 1971.

Zdeněk MUNZAR, Milan HLAVAČKA, Zdeněk VAŠEK, *S bohem za císaře a vlast!,* Praha 2018.

Alex Hermann MÜLLER, *Biographisches Künstler-Lexikon*, Leipzig 1882.
Přístupné na: http://www.eLexikon.ch/emele/39_0164

Paul MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz. Revolution und Gegenrevolution in Österreich*, Wien – Leipzig 1934.

Frederick MYATT, *Ilustrovaný průvodce. Pistole a revolvery*, Praha 1999.

Jiří NÁHLOVSKÝ, *Emerich Berta*, in.: Bellum 1866 č. 1/2007.

Jiří NÁHLOVSKÝ, *Chrastava v prusko-rakouské válce roku 1866.* Chrastava 2009.

Jiří NÁHLOVSKÝ, *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*, vydala Obec Dlouhý Most r. 2010.

Jiří NÁHLOVSKÝ, *150. výročí války roku 1866 v Severočeském* muzeu *v Liberci*, BELLUM 1866, č. 2/ 2017, s. 109-122.

Mahulena NEŠLEHOVÁ, *Bohumil Kubišta*, Praha 1984.

Milan NOVÁK, *Dragounský pluk polního maršála Alfréda knížete Windisch-Graetze Nr. 14 a jeho slavná historie se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem-Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem 2005.

M.Ch. ORTNER, E. ARTLIEB, Mit blanken Säbel, Wien 2003.

Karel OKTÁBEC, *Jednoroční dobrovolníci rakousko-uherské armády*
Přístupné na: https://www.valka.cz/15439-Jednorocni-dobrovolnici-rakousko-uherske-armady

James PARKER, *A Glossary of Terms used in Heraldry („Parker's Heraldry"),* heslo „Esquire", London 1894.

Jiří PAVLÍK- Radek POKORNÝ, *Vliv války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královehradecké pevnos*ti, in: Bellum 1866, 2006, č. 2, s. 42.

Jiří PERNES, *Život plný nepřátel*, Praha 1994.

Vladimír POLÁK, *Tajemný Charles Sealfield,* in: Vlastivědný věstník moravský. 1/1990, s. 43–47.

Zdeněk PROCHÁZKA, *Dávné příběhy z Českého lesa a jejich pamětní kameny II. Lovecké kameny rodiny Windischgrätzů*, in: Český les, příroda a historie, č.11/2012, s. 17.

Jozef PUNTIGÁN, *Lučenec v plameňoch strachu a utrpenia*, in: Zborník zo Stretnutia priateľov regionálnej histórie (ročník II.), Hradište : 26. 11., s. 73-79.

Marie RAKUŠANOVÁ, *Ostré hrany světla a stínu. Kubištova polemika s kubismem*, in: Světlo, stíny a tma v české kultuře 19. století, sborník příspěvků z 37. mezioborového sympozia k problematice 19. století v Plzni 32.-25.2. 2017, Praha 2018

Marie Rakušanová a kol., *Bohumil Kubišta a Evropa*, Praha 2020.

Harald ROTH, *Kleine Geschichte Siebenbürgens,* Köln–Böhlau 1996.

Simona RUBÁŠOVÁ, *Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz*, bakalářská práce, Katedra historie PedF na Západočeské univerzitě v Plzni, Plzeň 2012.

Joan W. SCOTT, Gender: A Useful Category of Historical Analysis (Gender: Užitečná kategorie historické analýzy) , American Historical Review, Vol. 91, No. 5 (Dec. 1986), s. 1053-1075.

Charles SEALSFIELD, *Rakousko, jaké je*, české vydání, Praha 1992.

Wolfgang SCHEFFKNECHT (ed.), *Josef Ritter von Bergmann 1796-1872*, in: Vorarlberg Chronik, Bregenz (Austria) 2005.

Arthur SCHOPENHAUER, *Aforismy k životní moudrosti*, Praha 1997.

Harald SKALA, *Slávne časy cisárskej jazdy v 17.-19. storočí*, Prešov 2005.

Radmila SLABÁKOVÁ, *Šlechtic. Příklad Alfonse hraběte Mensdorf-Pouilly*, in: L. FASORA–J. HANUŠ–J. MALÍŘ (EDS.), člověk na Moravě 19. století, Brno 2004, s. 323 – 341.

Antonio SMIDT-BRENTANO, *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848-1867,* Boppard am Rhein 1975.

Karel SRP, Bohumil Kubišta–zářivý krystal, Řevnice a Ostrava 2014.

Zbyněk SVITÁK, *Z počátků moderní byrokracie,* Brno 2011, s. 263.

John SWEETMAN, *Balaclava 1854, The Charge of the Light Brigade*, London 1990.

Jaroslav STANĚK, *Peníze v českých zemích*, Praha 1995.

Ludvík SVOBODA a kol., *Slovník antiky* Praha 1973.

Miloš SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, vyd, Klub přátel Pardubicka, Pardubice 2003.

Vojtěch SZAJKÓ, *Železnice, pošta a telegraf rakouské armády v letech 1848–1914*, Praha 2017.

Hannes STEKL – Marija WAKOUNIG, *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien 1992.

Jarmila ŠŤASTNÁ, *Strava a stravování pražských dělníků*, in: Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981, s. 196.

Josef ŠIMANDL, *Kvitovat*, in: Naše řeč, ročník 88 (2005), č. 5, s. 265-268.
Přístupné na: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7860. [8. 2. 2019]

Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.

Karel ŠTEFEK, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000.

TEUBER – OTTENFELD, *Die österreichische Armee*, Wien 1895.

Franz THURN und TAXIS, *Pardubitz. Parforce-Jagd und Rennen*, Böhlau 1990.

Dušan UHLÍŘ, *Voják. Příklad Karla Petra Dediche, Karla Kopala a Viléma hraběte Mitrovského z Nemyšle*, in: Člověk na Moravě v 19. století, Brno 2004, s. 342 – 354.

Lubomír UHLÍŘ, Dějiny policie a četnictva I., Praha 1997.

Lubomír UHLÍŘ, *Rakouské vojenské školství*, in: Prima plana (internetový portál), 17.11.2007 16:16
Přístupné na: https://www.primaplana.cz/news/rakouske-vojenske-skolstvi/

Lubomír UHLÍŘ, *Hodnosti rakouské armády za koaličních válek*
Přístupné na: https://www.primaplana.cz/news/hodnosti-rakouske-armady-za-koalicnich-valek/

Lubomír UHLÍŘ – Karel SÁČEK, *Rozlišovací součásti rakouské armády 1792 – 1815*, 1. část
Přístupné na: https://www.primaplana.cz/news/rozlisovani-soucasti-rakouske-armady-1792-1815-1-cast/. [8. 2. 2019]

Bernhard UNCKEL, *Österreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der Donaumonarchie in den Jahren 1852 bis 1856*, Lübeck, Hamburg 1969.

Eduard WAGNER, *Sečné a bodné zbraně*, České Budějovice, 1993.

Roman VIOREL, Hannes HOFBAUER, *Transsilvanien, Siebenbürgen: Begegnung der Völker am Kreuzweg der Reiche*, Vídeň–Promedia 1996.

Jan VOLGELTANZ, *Stejnokroje c. (a) k. armády a námořnictva v letech 1867-1918 1/4*, publikováno 30.12.2014
Přístupné na: https://www.primaplana.cz/news/stejnokroje-c-a-k-armady-a-namornictva-v-letech-1867-1918/

Roman VONDRA, *Peníze v moderních českých dějinách*, Praha 2012.

Aleš VYSKOČIL, *C.k. úředník s. ve zlatém věku jistoty*, Praha 2009.

Martina WINKELHOFEROVÁ, *Vibus Unitis. Císař a jeho dvůr*, Praha 2011.

E. WOHLGEMUTH, Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL). Band 9, Wien 1988, s. 370- 371.

Dino ZUCCHERINI*, IL 13° reggimento di Padova dell' imperial e regio esercito austriaco.I moti del 1848 e la campagna 1848 -1849*, in: European Journal of Media, Art & Photography, 4/2016, s. 6.

Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství,* Praha 2006.

Jan ŽUPANIČ, kapitola *Vojenské šlechtictví,* in: Nová šlechta rakouského císařství, Praha 2006, s. 119-123**.**

Jan ŽUPANIČ, *Rakouská šlechta na prahu moderní doby*, in: Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 194-207.

Jan ŽUPANIČ, *Ve službách císaře a krále. C. a k. úřednictvo na ministerstvu zahraničí*, in: Historický obzor, XI.–XII., Praha 2009, s. 267-270.

9.5 Další zdroje – rodokmeny, dobová krásná literatura (výběr)

Rodokmen rodiny Komers na
Přístupné na:
https://www.adelsmatrikel.de/getperson.php?personID=I841927K&tree=tree1http://www.steinbauer.biz/familytree/Rodokmeny.htm. [30. 9. 2018]

Leo van de Pas - rodokmen rodiny von Spangen von Uyternesse (de Spangen d'Uyternesse, van Spangen)
Přístupné na: https://brigittegastelancestry.com/royal/plantagenet/philipsvanspangendesc.htm

Joseph ROTH, *Pochod Radeckého*, (román, pův. vyd. 1932), čes. vyd.–nakladatel. Leda, Praha 2012.

Ferdinand von SAAR, *Poručík Burda* (novela, pův. vyd. 1887), in: Smutné lásky, Praha 1986.

9.6 Ostatní zdroje – ikonografické prameny (výběr)

Fritz Neumann (1881–1919), *Střet ve Stráži nad Nisou 23. června 1866,* olej na plátně, 1910.

Wilhelm Emelé (1830–1905), *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*, olej na plátně, 1869.

Wilhelm Emelé (1830–1905), *Strážmistr Martin Malovány* (přípravná kresba k obrazu *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866*), 1868, dům „Henry´s Auktionshaus AG“. Lot 6221“ Mutterstadt, 29.12. 2015.

Husar Pavel Kis, In: Vojenský přítel. Kalendář na obyčejný rok 1907. Pro všechny příslušníky zbrojné moci, Praha 1907, text na s. 31, ilustrace na s. 19.

Nikolaus hrabě Pejacsevich – tři olejomalby ilustrující jeho výkony v jezdeckém sportu:
O. TOREN: *Překážkový dostih u 1. husarského pluku v Padově 10. srpna 1856* (2. zleva rytmistr Pejacsevich na koni Flora)
W. RICHTER: *Plukovník hrabě Pejacsevich, plukovník 9. husarského pluku, během polního tažení r. 1864 na Jütlandu* (sportovně založený mladý plukovník při své vyjížďce na koni)
T. ADJUKIEWIC: *Generál jezdectva Nikolaus hrabě Pejacsevich při honu na lišku v Holíči* (r. 1888, jednoruký generál pronásleduje lišku na cválajícím koni).
/Zdroj ke třem výše uvedeným obrazům: Joh. Christoph ALMAYER-BECK – Erich LESSING, *Die K.(u.) K.-Armee 1848-1918*, Wien 1974, obrazy ze soukr. sbírek na s. 172, 57, 173/

Václav SOCHOR, obraz „Srážka jezdectva u Střezetic“, dokončen r. 1900. Jde o uměleckou apoteózu jezdeckého protiútoku, který kryl ústup pěchoty v závěru prohrané bitvy Hradce Králové. Generálmajor Alfred II. kníže Windisch-Graetz (1819-1876). namalovaný vzpřímený v sedle a se šavlí vztyčenou k nebi, svou vertikalitou vybočuje z horizontálně se pohybující masy jezdců. V generálově doprovodu vyniká plukovník Ludwig princ Hohenlohe-Langenburg

(1823–1866), člen generálova štábu. Oba vyobrazení prominenti byli v této bitvě vážně zraněni, princ Ludwig smrtelně.

10 Seznam obrázků

Obrázek 1: Zaitsek von Egbell – čepel jezdecké šavle (1861), nobilitační spis (1860)..... 8
Obrázek 2: Františka, roz. Limpens, s manželem Martinem Zajíčkem v rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise,* Grandmont-Donders, Liége 1873)..... 25
Obrázek 3: Plukovník Carl Zaitsek (1855, detail Kriehuberovy litografie důstojníků 9. hus. pluku) 47
Obrázek 4: Kapitán Nolan, první padlý u Balaklavy (25.10.1854), na podobizně z nekrologu 49
Obrázek 5: Plukovník Leopold Edelsheim-Gyulai (1826–1893), okolo r. 1859 55
Obrázek 6: Plukovník Petrichevich-Horváth v husarské uniformě a při kreslení (autoportrét) 57
Obrázek 7: Petrichevich-Horváth před velícím generálem Haliči – v dopise z 2.12.1846 60
Obrázek 8: Důstojníci 9. husarského pluku, Zaitsek uprostřed, nadpor. Panz stojí druhý zprava (1855. litogr. Kriehuber)..... 70
Obrázek 9: Lovecká společnost v Pardubicích, 1852 (knížecí princové Rudolf a Franz princ Liechtenstein, princové Louis a Benjamin Rohan, plukovník Alfred kníže Windisch-Graetz II., Egon princ von Thurn und Taxis a další)..... 79
Obrázek 10: Rytmistr Carl Johann Zaitsek (1838-1895) okolo r. 1875 86
Obrázek 11: Dlouhý Most 24.6. 1866 - zraněný major Panz na detailu obrazu (W. Emelé, 1869)..... 96
Obrázek 12: Fotografie důstojníků 9. husarského pluku, Pardubice 1863..... 99
Obrázek 13: Franz von Panz, foto cca 1863, padl 24.6. 1866..... 113
Obrázek 14: Kníže Alfred v uniformě majitele dragoun. pluku Windisch-Graetz č.2 (okolo r. 1861)..... 115
Obrázek 15: Viktorin po úmrtí svého otce Alfreda, se smuteční páskou (23.-31.3. 1862) 127
Obrázek 16: Ukázka rukopisu vzpomínek Jakuba Vitnera, Hředle u Rakovníka 1902 (verze ze soukromého archivu Jaroslava Vitnera)..... 150
Obrázek 17: Plukovník Ludwig Windisch-Graetz v bitvě u Trutnova 27.6.1866, litografie . 151
Obrázek 18: Major Robert v. Kutschenbach po návratu z Dánska, listopad 1864..... 155
Obrázek 19: Wilhelm Emelé – Jezdecká srážka u Dlouhého Mostu dne 24.6. 1866, olej na plátně, 1869, VHÚ Praha. 177
Obrázek 20: Wilhelm Emelé - Wachtmeister Malóványi (studie k obrazu), výcvikový tábor Svätý Jur u Bratislavy, duben 1869..... 189

Obrázek 21: Bohumil Kubišta – Důstojnické zátiší, 1916 193

11 Seznam příloh

Příloha 1: Šavle vzor 1861, kterou měl Carl Johann Zaitsek, účastník válek 1864 a 1866 ... 233
Příloha 2: Františka, roz. Limpens, s manželem Martinem Zajíčkem v rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise, Grandmont-Donders*, Liége 1873) 234
Příloha 3: Začátek rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise*, Grandmont-Donders, Liége 1873) 235
Příloha 4: Petrichevich-Horváth před velícím generálem Haliči – v dopise z 2.12.1846 236
Příloha 5: Jezdecká šarvátka ve Stráži n. Nisou 23.6. 1866 (autor rekonstrukce: J. Krátký): Zaitsekova 1. četa ujíždí Studáneckou ulicí pronásledována pruskými dragouny. 237
Příloha 6: Rekonstrukce erbu rodiny Ponz von Panz, která byla nobilitována 16.8. 1833 (kresba J. Krátký) 238
Příloha 7: Doklad z 12.3. 1880 ke kauci 12 000 zlatých, která musela být složena při sňatku hejtmana (setníka) Ferdinanda Czecha. 239

12 Přílohy

Příloha 1: Šavle vzor 1861, kterou měl Carl Johann Zaitsek, účastník válek 1864 a 1866

Rameau d'Autriche.

VI. François-Guillaume de Limpens de Doenraedt, né au château de Bongart et baptisé à Simpelveld le 11 avril 1732, major au service d'Autriche, marié à Joséphine Jop de Ligo.

Ils laissèrent :

1° Auguste, qui suit.

2° Françoise, née en 1770, décédée en 1838, mariée à Martin Zaitsek de Egbell, conseiller aulique, décédé en 1842.

3° Joseph, né en 1779, marié à Anne de Ungerhofer.

De ce mariage naquirent :

a. François, décédé en 1829.

b. Charles, lieutenant au régiment *Kress de Kressenstein*, chevau-légers, au service d'Autriche, décédé en 1852.

c. Joseph, décédé en 1871.

d. Anne, décédée en 1847.

VII. Auguste de Limpens de Doenraedt, né en 1778, colonel au service d'Autriche, décédé en 1856, marié à Isabelle Bardarini de Kisselstein, décédée en 1852.

De ce mariage naquirent :

1° Betty ou Élisabeth, mariée au baron Stiebar de Buttenheim et remariée ensuite à Charles de Lobinger, général-major au service d'Autriche.

2° François, qui suit.

Příloha 2: Františka, roz. Limpens, s manželem Martinem Zajíčkem v rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise, Grandmont-Donders*, Liége 1873)

I. Jean Limpens, patricien et échevin de la ville de Maestricht, épousa Marie Roosen et eut d'elle quatorze enfants, dont douze entrèrent dans les ordres, une fille fut mariée en Hollande, et un fils qui suit.

II. Walter Limpens, capitaine au régiment *de Groote*, cuirassiers, au service d'Autriche, puis lieutenant-colonel commandant le régiment de lansquenets de son nom, sous Jean de Weert, fut tué à la bataille de Nordlingen en 1634. Il possédait le château de Vieux-Fauquemont et avait épousé Marie Knobben, qui l'accompagna à l'armée. Mais après la mort de son mari, celle-ci retourna avec ses enfants, dans le pays de Fauquemont.

Ils laissèrent entre autres enfants :

1° Jean, qui suit.

2° Adélaïde, née et baptisée à Vieux-Fauquement le 24 février 1621, morte célibataire.

3° Adélaïde, née et baptisée à Vieux-Fauquemont le 13 avril 1626.

4° Mathias, auteur de la *seconde branche*.

Příloha 3: Začátek rodokmenu De Limpens (in: Eugène POSWICK, *Histoire biographique et généalogique de la noblesse limbourgeoise*, Grandmont-Donders, Liége 1873)

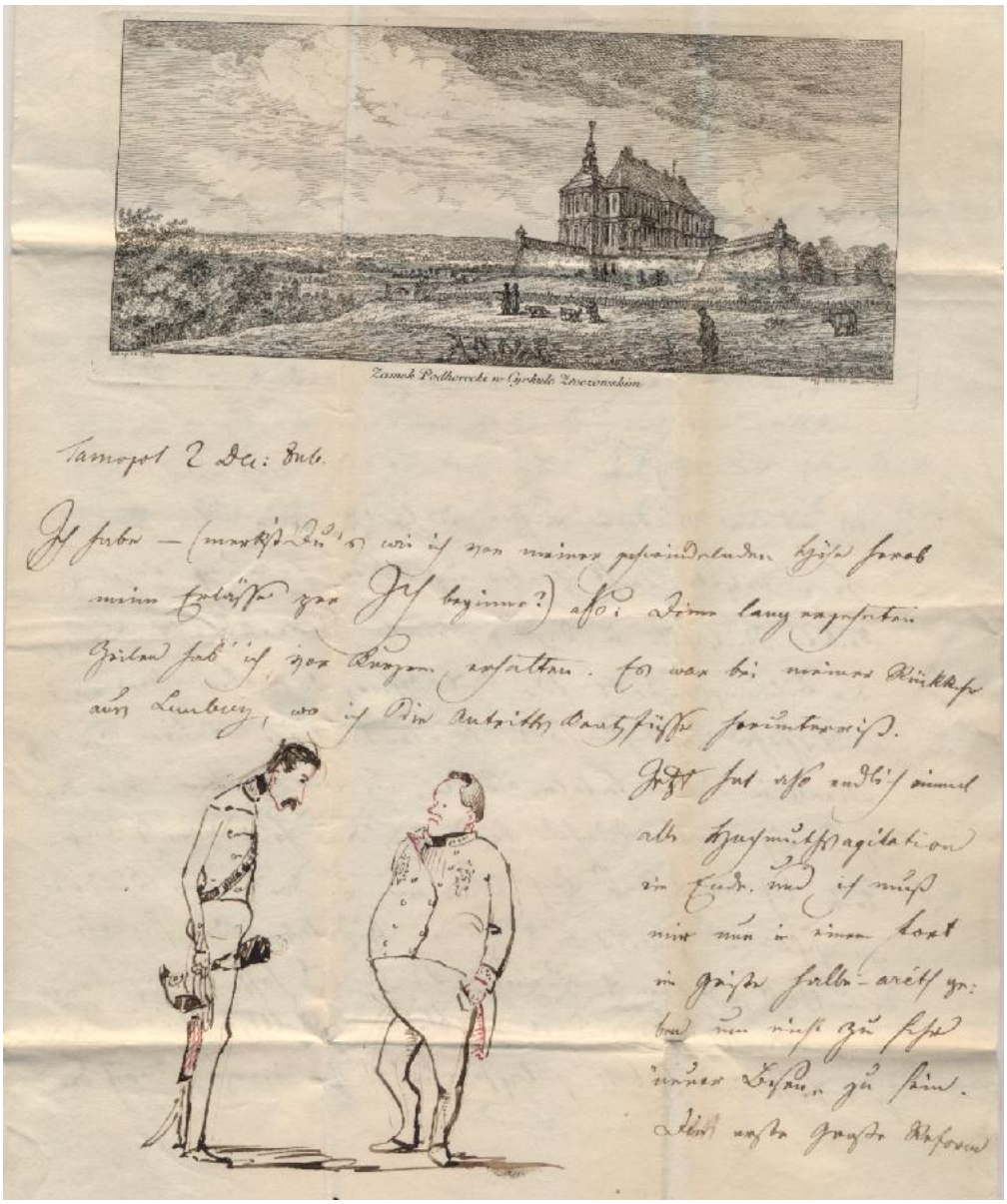

Příloha 4: Petrichevich-Horváth před velícím generálem Haliči – v dopise z 2.12.1846

Příloha 5: Jezdecká šarvátka ve Stráži n. Nisou 23.6. 1866 (autor rekonstrukce: J. Krátký):
Zaitsekova 1. četa ujíždí Studáneckou ulicí pronásledována pruskými dragouny.
Zaitsekova 2. četa, skrytá v záloze u č.p. 81, vpadla pronásledovatelům do boku.

Příloha 6: Rekonstrukce erbu rodiny Ponz von Panz, která byla nobilitována 16.8. 1833 (kresba J. Krátký)

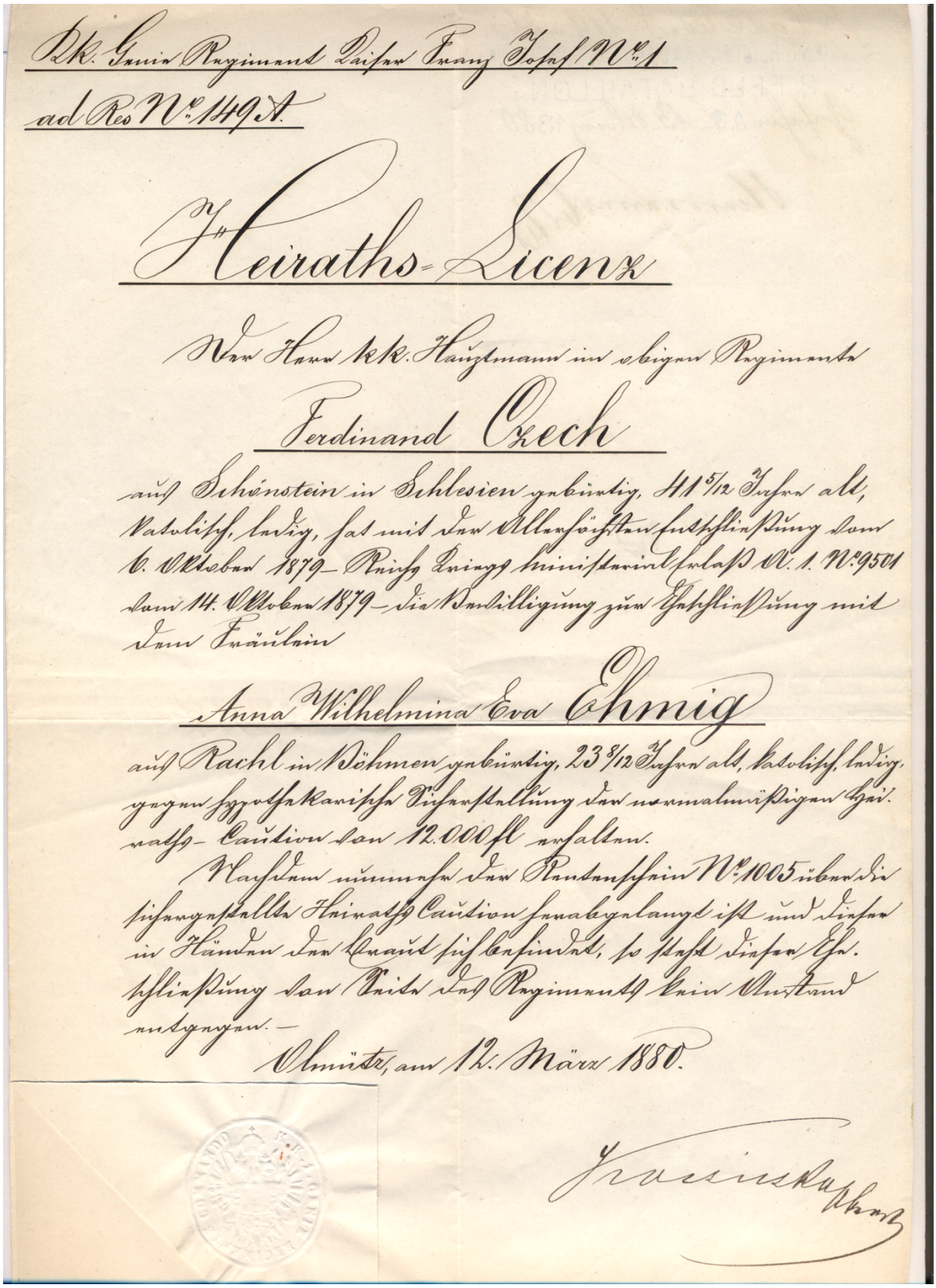

k.k. Inf. Regiments Kaiser Franz Josef Nr. 1

ad Res Nr. 1149 A.

Heiraths-Licenz

Dem Herrn k.k. Hauptmann im obigen Regimente

Ferdinand Czech

aus Schönstein in Schlesien gebürtig, 41 5/12 Jahre alt, katholisch, ledig, hat mit dem Allerhöchsten Entschließung vom 6. Oktober 1879 – Präs. Zahl 13 M. I. Nr. 9501 vom 14. Oktober 1879 – die Bewilligung zur Verehelichung mit dem Fräulein

Anna Wilhelmina Eva Ehrnig

aus Rachl in Böhmen gebürtig, 23 8/12 Jahre alt, katholisch, ledig, gegen legalisirte Ausstellung der normalmäßigen Heirathscaution pr. 12.000 fl zu erhalten.

Nachdem nunmehr dem Rentamte in Nr. 1005 über die diesfalls erlegte Heirathscaution Empfang gelangt ist und dieser in Händen des Genannten sich befindet, so steht dieser Verehelichung von Seite des Regiments kein Anstand entgegen. –

Olmütz, am 12. März 1880.

Příloha 7: Doklad z 12.3. 1880 ke kauci 12 000 zlatých, která musela být složena při sňatku hejtmana (setníka) Ferdinanda Czecha.